

Történelem

Hellász
tatárjárás

vadászat

agyagtábla

Nílus

Árpád vezér

honfoglalás

papirusz

reneszánsz

A kiadvány megfelel az 51/2012. (XII. 21.) EMMI-rendelet 2. sz. melléklet
Kerettanterv az általános iskola 5–8. évfolyama számára 2.2.04 előírásainak.

Tananyagfejlesztő: NÉMETH GYÖRGY (I., II., III. fejezet és V. fejezet, 38–40. lecke),
SÓLYOM MÁRK (IV. fejezet és V. fejezet 41–47. lecke)
Vezetőszerkesztő: BORHEGYI PÉTER
Alkotószerkesztő: BARTOS KÁROLY, KOJANITZ LÁSZLÓ
Tudományos szakmai lektor: ZÁVODSZKY GÉZA
Pedagógiai lektor: PÁL FERENC LEHEL

Fedélterv: SLEZÁK ILONA
Látvány- és tipográfiai terv: KERESZTI CSILLA, SUSÁN PÁL
Illusztráció: BARTOS KÁROLY, KURDI ISTVÁN, KURDI REBEKA, PETHEŐ BALÁZS
Térképek: ZSOLDI KATALIN
Fotók: NÉMETH GYÖRGY, ©123RF, © Cultiris Kulturális Képgyűjtemény, OFI Archívum

A tankönyv szerkesztői köszönetet mondanak a korábban készült tankönyvek szerzőinek. Az ő általuk megteremtett módszertani kultúra ösztönzést és példát adott e tankönyv készítőinek is.

Ugyancsak köszönetet mondunk azoknak az íróknak, költőknek, képzőművészeknek, akiknek alkotásai tankönyveinket gazdagítják.

Köszönjük azoknak a tanároknak és diákoknak a munkáját, akik hasznos észrevételeikkel és javaslataikkal hozzájárultak e tankönyv végső változatának kialakításához.

A tankönyv szerzője külön köszönetet mond Bács Tamás, Kalla Gábor és Klima László szakmai segítségéért.

ISBN: 978-963-682-970-4

© Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet
A kiadásért felel: dr. Kaposi József, főigazgató
Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet
Raktári szám: FI-504010501/1

Műszaki szerkesztő: Vámos Norbert
Grafikai szerkesztő: Vámos Norbert
Nyomdai előkészítés: Kereszti Csilla, Susán Pál
Terjedelem: 23,69 (A/5) ív, tömeg: 502 gramm

1. kiadás, 2016

Az újgenerációs tankönyv az Új Széchenyi Terv Társadalmi Megújulás Operatív Program 3.1.2-B/13-2013-0001 számú, A Nemzeti Alaptantervhez illeszkedő tankönyv, taneszköz és Nemzeti Köznevelési Portál fejlesztése című projektje keretében készült. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértők:
Dr. Fazekas Csaba, Király Ildikó

Engedélyszám:
TKV/2682-11/2016 (2016. 03. 29. – 2021. 08. 31.)

Nyomtatta és kötötte:
Felelős vezető:
A nyomdai megrendelés törzsszáma:

SZÉCHENYI 2020

magyar
nyomdatermék
NYOMDA- ÉS PAPIRPARI SZÖVETSÉG

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Kedves Ötödikes!

Minden embernek van **személyes élettörténete**. A szüleinkkel, nagyszüleinkkel történt dolgok együtt **családtörténetet** alkotnak. A család tagjai naplókban, fényképalbumokban vagy régi videókon is megörökítették a fontos eseményeket. Ezek a család **történetének forrásai**.

Történelme nemcsak az egyéneknek, családoknak, hanem a népeknek, országoknak és együtt az egész emberiségnek is van. A legrégebbi koroktól kezdve fontosnak tartották az emberek, hogy elődeik és a maguk múltjának legfontosabb eseményeit feljegyezzék. Emlékét továbbadják a következő nemzedéknek, amelyik mindig kíváncsi volt arra, kik voltak az ősei, mi történt azelőtt, hogy ők megszülettek volna.

A múlt mindaz, ami korábban megtörtént. Történelemnek azt nevezzük, amit a múlt kutatásával foglalkozó történészek feltárnak és bemutatnak ebből.

Miért jó ezzel a tantárggyal foglalkozni? Először is, mert a történelem érdekes! Olyan, mint egy izgalmas utazás sok-sok új élménnyel és ismerettel. Olyan emberektől tanulhatsz, akik száz vagy ezer évvel ezelőtt éltek!

Aki ismeri és érti a történelmet, könnyebben eligazodik a mai világban. Döntéseinket sokszor korábbi események tapasztalatai alapján hozzuk meg.

A történelem megismerésével az általános műveltséged is bővül. Sokkal több mindent megértesz majd egy-egy történelmi filmből, regényből vagy játékból. Utazásaid során számos olyan híres épülettel, várral, szobrokon megörökített történelmi szereplővel fogsz találkozni, amelyek és akik ismerősek lesznek a tanultak alapján.

Az a célunk, hogy a történelemtanulás érdekes és vonzó tevékenységgé váljon a számodra. Éppen ezért a tankönyvünkben sok érdekes történetet találsz majd. Ezekből **megismerheted azt, hogyan éltek és hogyan gondolkodtak régen az emberek**, köztük az akkori gyerekek is. A tankönyvben számos eredeti forrást olvashatsz, amelyek a tananyag jobb megértését, az ismeretek elmélyítését szolgálják. Ezeket a piros **1-2-3**. jelzéssel jelöljük, és feldolgozásukkal számos érdekes történetet is megismerhetsz.

Ismereteket nagyon sok helyről szerezhetsz. A régi dolgokról megkérdezheted a szüleidet, nagyszüleidet, kutathatsz könyvtárban, interneten, múzeumokban vagy akár a lakóhelyed környékén is. Meglátod, sok örömet fogsz találni a történelem tanulásában.

Jó tanulást és jó jegyeket kívánnak

a tankönyved alkotói

TARTALOMJEGYZÉK

I. A TÖRTÉNELEM KEZDETE | 6

1. A történelem forrásai | 8
2. Óskori elődeink | 11
3. Bölények a falon. Az óskori kultúra | 14
4. Barlangokból a falvakba | 17
5. A holdévektől a napévekig | 20
6. Az első városok Mezopotámiában | 23
7. A Nílus völgyében. Hétköznapok és ünnepek | 26
8. Történetek a Bibliából | 29
9. Az ókori Kína és India | 32

A történelem kezdete (Összefoglalás) | 35

II. HELLÁSZ FÖLDJÉN | 36

10. Miről mesélnek az ókori görög mítoszok? | 38
11. Olümposztól Olümpiáig | 41
Az ég, a tenger és az alvilág urai (Olvasmány) | 44
12. Athén és Spárta | 45
13. Nevelés az ókori Hellászban | 48
14. A görög–perzsa háborúk hősei | 50
Barátok és ellenségek (Olvasmány) | 53
15. Athén virágkora | 54
16. Költők, szobrászok, tudósok | 57
17. A világhódító | 60

Hellász földjén (Összefoglalás) | 63

III. VÁROSTÓL A BIRODALOMIG – AZ ÓKORI RÓMA | 64

18. Történetek Róma alapításáról és harcairól | 66
19. A pun háborúk | 69
20. A köztársaság válsága | 72
21. Julius Caesar | 75
22. Császárok a birodalom élén | 78
Tábori élet a római hadseregben (Olvasmány) | 81
23. Séta a császárkori Rómában | 82
Bérházak, villák és lakóik (Olvasmány) | 86
24. Élet a Római Birodalomban | 87
25. Római emlékek hazánk területén | 90
Oktatás az ókori Rómában (Olvasmány) | 93

- 26. A kereszténység kialakulása | 94
- 27. A keresztény vértanúktól a keresztény császárokig | 97
- 28. A Római Birodalom bukása | 100
- 29. Birodalmak az ókorban | 103

Várostól a birodalomig – Az ókori Róma (Összefoglalás) | 105

IV. A KÖZÉPKOR EZER ÉVE | 106

- 30. Európa a középkor kezdetén | 108
- 31. A frankok királya császár lesz | 111
- 32. A keresztény egyház a középkori Európában | 114
A román és gótikus stílus (Olvasmány) | 117
- 33. Az iszlám: új vallás és birodalom születik | 119
- 34. Földesurak és jobbágyok | 122
- 35. A lovagok világa | 125
Középkori ostromgépek (Olvasmány) | 128
- 36. A városi levegő szabaddá tesz | 129
- 37. Városok az évszázadok sodrában | 132
- 38. Az újjászülető Európa | 134

A középkor ezer éve (Összefoglalás) | 137

V. ÁRPÁD NÉPE | 138

- 39. Hunor s Magyar, két dalia | 140
Táltos, életfa, turulmadár (Olvasmány) | 142
- 40. A puszták vándorai | 143
- 41. A mindennapi élet színterei | 146
- 42. A honfoglalás | 148
Az ősi magyar harcmódor (Olvasmány) | 152
- 43. Amikor a magyarok nyilait rettegte Európa | 153
- 44. István a mi urunk! | 156
A történelmi rekonstrukciós képek készítése (Olvasmány) | 160
- 45. Küzdelmek a magyar királyság megszilárdításáért | 161
- 46. Támad a tatár! | 165
- 47. Az ország újjáépítése a tatárjárás után | 168
- 48. Mit őrzünk az Árpád-korból? | 171
Nők az Árpád-ház történetében (Olvasmány) | 174

Árpád népe (Összefoglalás) | 176

Időrendi táblázat | 177

Ahogy a történészek gondolkodnak... (Összefoglaló táblázat) | 178

Kislexikon | 180

I. fejezet

A történelem kezdete

A gízai piramisok Egyiptomban

AZ ŐSKOR a történelem leghosszabb korszaka. Az ember megjelenésétől az első birodalmak kialakulásáig tart. Bár az őskori ember még nem tudott írni, művészetét a mai napig is megcsodáljuk. A barlangrajzok, a fennmaradt szobrocskák és gondosan megmunkált eszközök is bizonyítják, hogy ők már értelmes emberek voltak. Az őskor végén alakult ki a földművelés, az élelemtermelés.

ÓKORNAK nevezzük a következő nagy korszakot. Ötezer évvel ezelőtt a folyó völgyekben létrejött az egyiptomi, mezopotámiai, kínai és indiai birodalom. Találmányaikat a mai napig használjuk. Nagyszerű alkotásaik, mint amilyenek az egyiptomi piramisok vagy a kínai nagy fal, az emberiség közös kincsei.

Ebből a fejezetből megtudhatod,...

- mivel foglalkoznak a régészek.
- milyen eszközöket használtak az őskori emberek.
- hol használták a hieroglifákat, és hol az ékírást.
- miért volt fontos a Nílus folyó az egyiptomiak számára.
- melyik nép történetét írja le az Ószövetség.
- mi a különbség egyistenhit és sokistenhit között.

Eközben azt is megtanulod, miként lehet

- egy hallott vagy olvasott történet lényegét összefoglalni.
- történelmi térképekről eseményekre vonatkozó információkat leolvasni.
- régi tárgyak használatára vonatkozó kérdéseket és feltételezéseket megfogalmazni.
- különböző korok életét egymással összehasonlítani.
- következtetéseket levonni arról, hogy a földrajzi környezet milyen hatással volt az emberek életére.
- tájékozódni és időpontokat megjelölni történelmi időszalagon.

1. A történelem forrásai

Mátyás királyról sok népmese szól. Ezekben álruhában járja az országot, hogy megbüntesse a szegényeket sanyargató urakat. A mese és a valóság azonban nem ugyanaz. A történészek korabeli forrásokat használnak egy történelmi személy tetteinek a megismeréséhez.

Milyen uralkodónak mutatják be a népmesék Mátyás királyt?

1 Mátyás király levele a velencei fejedelemnek

„Kiváló fejedelem, kedves barátunk! Alattvalóink, Zengg városának polgárai, a minap egy hatszáz forint értékű áruval megrakott hajót küldtek üzleti útra Fiume városába. Megbízható értesüléseink szerint ekkor egy kapitányotok a hajót és annak összes áruját a tengeren lefoglalta. A zenggi kapitánynak, aki a hajót visszakövetelte, csak annyit felelt: nem azért foglaltatta le, hogy visszaadja. Kérjük ezért kiváló uraságodat, gondoskodjék arról, hogy alattvalóink az elkobzott hajót annak összes árujával együtt visszakapják. Ha ugyanis másként történének a dolgok, kedves barátunk kezdheti törni a fejét, hogy mindez hogyan fér össze a jó szomszédsággal, a kölcsönös barátsággal.”

- Kinek az érdekében írt levelet Mátyás király?
- Mit kért a velencei fejedelemtől?

krónika: a történelmi események elbeszélése időrendi sorrendben

oklevél: külső és belső formáknak megfelelően szerkesztett okirat, amelyet pecsét hitelesít.

- Soroljatok fel meséket, amelyeknek csodálatos lények a szereplői!
- Soroljatok fel történeteket, amelyekben történelmi személyek szerepelnek! Mesélj el egyet!
- Mit gondolsz, mivel foglalkoznak a nyelvészek és a néprajzkutatók?
- Jártál már múzeumban? Melyikben? Meséld el, mit láttál!

Az emberek által mesélt történetek

Azt, hogy mit csináltál kiskorodban, onnan tudod, hogy a szüleid, nagyszüleid elmesélték neked. Arról is meséltek, hogy milyen volt az a kor, amikor ők voltak gyerekek. Ezekből a szóbeli történetekből sok mindent megtudhatsz a családod történetéről.

A híres emberekről, a bátor hősokról több évszázaddal haláluk után is meséltek az emberek. **Mátyás király alakját nagyon sok népmese megőrizte**, mivel kiváló uralkodó volt. A mesék a valóságot kiszínezik, a hőstetteket felnagyítják. **Ezért csak a népmesék alapján nem lehet a valóságnak megfelelő képet alkotni Mátyás király uralkodásáról.**

- Mi az oka, hogy a szóban elmondott történetek nem mindenben felelnek meg a valóságnak?

A történelem írásos emlékei

Ha többet szeretnél tudni a múltról, **történészek** által készített könyveket és filmeket érdemes keresned. Ők sokféle **írott forrásból: kőbe vésett feliratokból, vagy papírra írt régi szövegekből gyűjtenek információkat.** Hasznos **ismeretforrás lehet akár egy levél vagy egy újság** is. Mátyás király korában még nem voltak újságok, de leveleket ő is írt és kapott. 1 Tetteiről krónikákat írtak. A krónika* évről évre felsorolta, hogy milyen hadjáratai voltak a királynak, kikkel tárgyalt, milyen szerződéseket kötött. 2

A király rendeleteit, döntéseit oklevelekbe*, törvényekbe foglalta. Ezek is sokat elárulnak arról a korszakról. Mátyás királynak hatalmas könyvtára is volt. Az ott őrzött

drága, képekkel díszített **kódexek*** rajzai, a korabeli festmények és szobrok segítenek abban, hogy elképzeljük a korszak színes világát.

Régi tárgyak, történelmi épületek

A tárgyi emlékek a történelem legérdekesebb forrásai. Gondolj bele, hogy ha kezvedbe veszel egy régi pénzt Mátyás király korából, lehet, hogy azt maga a király is fogta a kezében. Ha meglátogatod Mátyás visegrádi palotáját, azokban a termekben jársz, ahol a király is megfordult annak idején.

A régészek* sokszor régi romok és temetők feltárása során találják meg a tárgyi emlékeket, amik aztán a múzeumokba kerülnek. A múzeumokban régi ruhákat, zászlókat, hangszereket, fegyvereket, szerszámokat és gépeket is láthatsz. A régi tárgyak mutatják meg nekünk, hogyan dolgoztak, harcoltak vagy mulattak ősünk.

A múltból fennmaradt tárgyak segítenek abban, hogy megérezd egy régi kor hangulatát, és felfigyelj annak különlegességeire.

- Keress otthon régi pénzeket, amelyekkel ma már nem lehet fizetni! Általában megtalálod rajtuk, melyik évben adták ki őket. Melyik a legrégebbi? Melyik a legújabb?

Történelmi források az épületek is, például a régi várak és kastélyok. Van olyan is köztük, ahol az eredeti berendezés is megmaradt. **A legrégebbi, ma is használt épületeink a templomok.** Néhány kis templomunkat még első királyunk, Szent István idején építették. Talán nem is gondolnád, de a legnagyobb történelmi forrás maga a hely, ahol élsz, hiszen minden háznak külön története van.

- Milyen vár, kastély vagy műemlék van a lakóhelyed közelében? Meséld róla!

📖 Részlet Thuróczy János krónikájából

„Uralkodásának első esztendeiben az óriási török sereget, amely Szerém vármegye pusztítására betört, és erővel bevette a Száva menti várakat, Mátyás hatalmas vitézséggel szétverte. Ebben az esztendőben Frigyes római császár nagyratörő vágyában Magyarország trónja után sóvárgott. Néhány báró csatlakozott hozzá, és el akarták űzni királyukat. Mátyás erővel és ésszel megzabolázta őket.”

- A szöveg alapján sorold fel, kik ellen háborúzott Mátyás király!

Mátyás király ■ A dombormű latin felirata REX MATHIAS HUNGARIAE. A rex azt jelenti, király. Mit gondolsz, mit jelent az egész felirat? Mihez ad segítséget ez a tárgyi forrás a történészeknek?

kódex: a középkorra jellemző könyvtípus, amely kézzel másolt szövegeket tartalmaz. A kódex anyaga kezdetben pergamen, később papír. Az elkészült oldalakat fatáblák közé helyezték.

régész: a régi korok tárgyi emlékeinek feltárásával és e leletek értelmezésével foglalkozó tudós

Derítsd ki, melyik a legrégebbi templom a településeteken! Mik voltak a templom történetének legérdekesebb eseményei?

Mátyás aranypénze ■ Mit látsz a címeren? Melyik része azonos a mai címerrel, és melyik különbözik tőle?

A visegrádi palota oroszlános kútja. A kút másolat, az eredeti a Magyar Nemzeti Múzeumban áll

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A történelmi megismerés a múltból ránk maradt forrásokon alapul. Forrás bármi lehet, ami a múltból származik.

Osztálmúzeum

Keressetek otthon egy-két érdekes régi tárgyat és fényképet! Kérjétek meg a szüleiteket és nagyszüleiteket, hogy meséljenek róluk! A következő órán a tanárotok segítségével rendezetek kiállítást ezekből a tárgyakból!

levéltár: régi leveleket, kéziratokat, hivatalos okleveleket őrző intézmény

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- A történész írott és tárgyi források alapján dolgozik.
- A nyelvudomány a nyelvek történetével foglalkozik.
- A néprajz a népszokások eredetét vizsgálja.
- A múlt emlékeit a múzeumok, levéltárak* és könyvtárak őrzik.

Mi segíti még a történészek munkáját?

A történésznek sokat segíthet a nyelvek tanulmányozása is, hiszen a szólásmondások is egy-egy történelmi kor emlékét őrzik. Ilyen például a „Meghalt Mátyás király, oda az igazság”. Maguknak a szavaknak is van történetük. **3 A nyelv történetével a nyelvészek foglalkoznak.**

Vannak ősi szokásaink, amelyeknek az eredetén ritkán gondolkodunk el. Ilyen például a piros tojás vagy a locsolódás. A falusi emberek ezekkel a szokásokkal a jószág és a lányok termékenységét akarták fokozni, hogy gazdagabbak legyenek, és több gyerekük szülessen. A régi szokások és hagyományok is történelmi források lehetnek. **A népszokásokkal a néprajz kutatói foglalkoznak.**

- Mit ünneplünk karácsonykor és húsvétkor?
- Nézzetek utána, mikor van pészach, kik és mit ünnepelnek azon az ünnepen!

⊕ A szavak története

A török nyelvekből vettük át az arat, az árpa, a bika, a búza, a disznó, a gyertya, a kecske, a kos kifejezést. Ezekkel a népekkel még a honfoglalás előtt éltünk együtt. A latinból származik az iskola, a kódex, a stílus. Szláv szavaink a barack, káposzta, pusztas, asztal, udvar, kassza, cseléd. Német eredetű szavaink a bejgli, herceg, páncél, panír, púder, saccol, sógor, zsinór. Angol eredetű szavaink a DVD, dzseki, menedzser, e-mail, fájl, hardver, kecsöp, rali, pulóver, vincseszter.

- A szavak jelentése alapján határozd meg, mit tanultunk az egyes népektől!
- Jelentésük alapján határozd meg, hogy melyik nyelvből vettük át legkésőbb a szavakat!

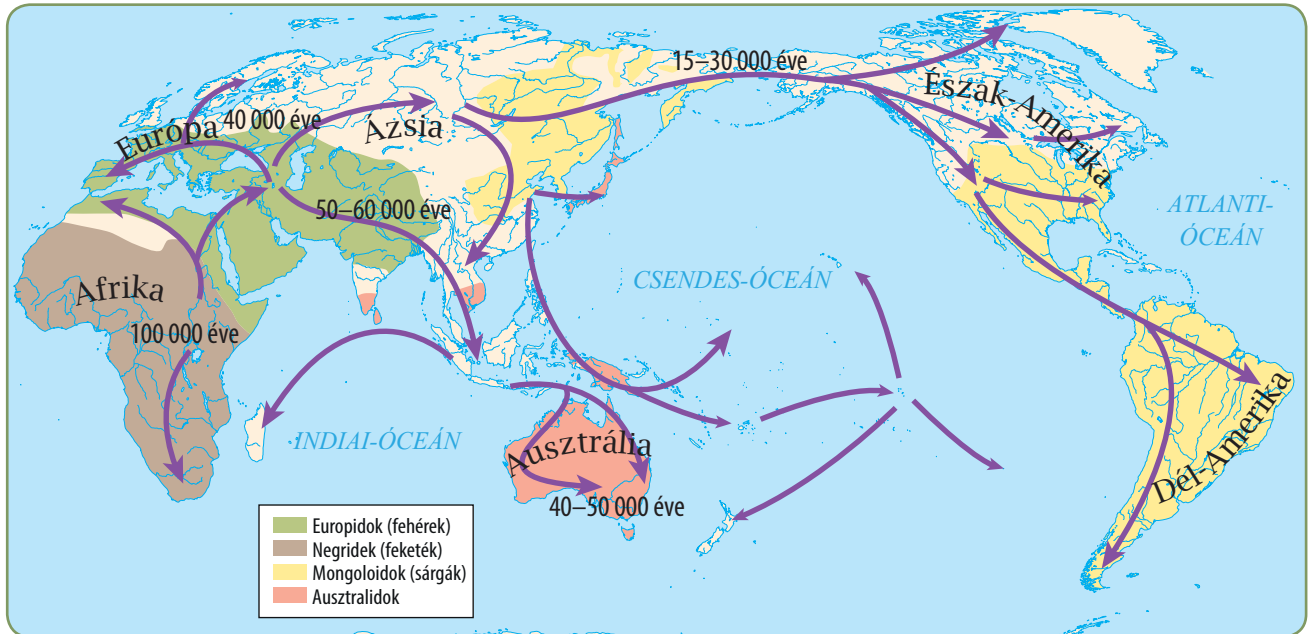
A történelmi források típusai

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mi a különbség a mese és a krónika között?
- Mik a történelmi források? Hogyan csoportosíthatjuk őket?
- Sorolj fel különböző tárgyi emlékeket!
- Mire következtethetünk abból, hogy nyelvünkben különböző népektől átvett szavak jelennek meg?

2. Őskori elődeink

A mai ember kialakulása nagyon hosszú folyamat volt. Az ember elődeinek is, mint a többi élőlénynek, folyamatosan alkalmazkodni kellett a változó környezethez. Az ember kialakulásától az első írást használó birodalmak kifejlődéséig tartó időszakot őskornak nevezzük.

A Föld benépesítése ■ Melyik földrészen jelent meg először a mai ember őse?

Az ember kialakulása

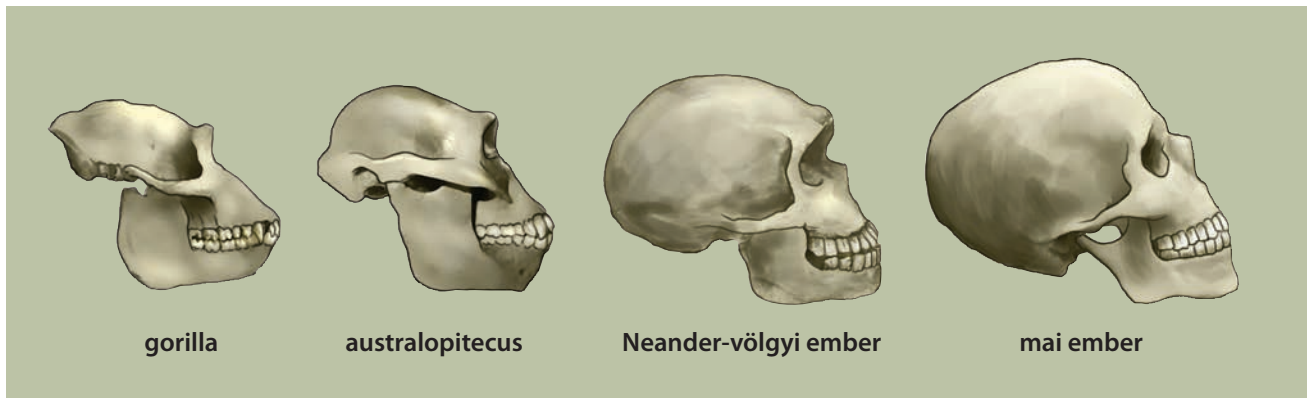
A történelem során az embert mindig is foglalkoztatta saját kialakulásának kérdése. A különböző kultúrák és vallások többféle elképzelést fogalmaztak meg erről. **Ma a legáltalánosabban elfogadott tudományos elmélet az, amely szerint Afrikában jelent meg először az ember.** Az őskor az emberiség legkorábbi és leghosszabb történelmi korszaka, az ember kialakulásától az első városok megjelenéséig tartott. Az őskori emberek világát a tudósok többféle forrásanyag alapján vizsgálják:

1. Az emberi maradványok (csontok, fogak, koponyák).
2. Az ember által készített eszközök, szerszámok, barlangrajzok.
3. Az egyes csontleletek közötti rokonság biológiai elemzése.
4. A ma élő, de ősi életmódjukat még őrző közösségek életének tanulmányozása.

Az őskori ember készítette kőeszközök

- Mire használhatták ezeket az éles szélűvé pattintott kavicsokat?

Koponyák ■ Milyen különbségeket találsz a koponyák méreteiben, az arc- és agykoponya arányában és a fogazatban?

1 A beszéd és az emberi közösség

A beszéd lehetővé tette, hogy amit egy ember valaha megtapasztalt, azt később az egész közösség használni tudja. Az állatok csak azt tudják kifejezni, ami éppen akkor és éppen azon a helyen történik. Az emberek el tudják mesélni egymásnak, milyen harcot vívtak az őseik. Meg tudják fogalmazni, hogy másnap hogyan menjenek vadászni. Az ember egyedül gyenge, de a közösség erős. Ezt a beszéd képességének kifejlődése tette lehetővé.

- Miben különbözik az állatok hangjelzése és az emberi beszéd?
- Hogyan függ össze az emberi beszéd és a tapasztalat átadása?

Ami az embert a fejlődés során kiemelte a többi főemlős közül, az az **eszközkészítés és a beszéd kialakulása** volt. Eszközöket több állatfaj használ, de ők ezeket az eszközöket többnyire készen találják. A varjú kővel tör fel a diót, a csimpánz bottal piszkálja ki a kövér hangyákat a bolyból, a gorilla pedig husángokkal verekszik. Ezzel szemben **az őskori emberek úgy kezdték átalakítani az eszközöket, hogy jobban tudják őket használni**. A beszéd pedig lehetővé tette számukra, hogy ne csak megmutassák egymásnak, mit hogyan kell csinálni, hanem el is mondhassák. 1

- Milyen források segítségével kutatjuk az emberré válás folyamatát?
- Mi a különbség az állatok és az ember eszközhasználata között?
- Miért volt fontos szerepe a beszéd kialakulásának?

A mai emberek közvetlen ősei Afrikában alakultak ki, és onnan vándoroltak tovább Európába és Ázsiába is. Mivel a jégkorszak idején a tengerek szintje sokkal alacsonyabb volt, mint ma, az emberek száraz lábbal át tudtak kelni Ázsiából Amerikába is. Ausztrália bennszülöttjeinek ősei Ázsiából

kiindulva szigetről szigetre vándorolva jutottak el új hazájukba.

Ahol sokat sütött a nap, az emberek bőre sötét maradt, így védekezve a napsugárzás káros hatásai ellen. Az északra költöztek bőre kivilágosodott, mert a kevesebb napsugárzás ellen kevésbé kellett védekezni. **Bármennyire különbözünk egymástól, mind ugyanahhoz az emberfajhoz tartozunk.** Az emberi faj neve latinul Homo sapiens (homo szapiensz), ami azt jelenti, bölcs ember.

- Minek volt köszönhető, hogy az emberek fokozatosan benépesítették az egész Földet?

Rekonstrukció kép egy hordáról

Hogyan éltek az első emberek?

Az emberi közösségek alapja a család és a több családból álló nemzetség lett. Az első közösségek nem is voltak nagyobbak húsz-harminc főnél. **A közösségek tagjai megosztották egymás között a munkát**, ez segítette a túlélésüket, amikor nagyon hideg volt az idő. **A férfiak vadásztak és halásztak**, így hússal és meleg állatbőrökkel is ellátták a közösséget. **A nők a gyerekeket nevelték, bogyókat, gyümölcsöket gyűjtögettek, megvarrták a prémekből a ruhákat, őrizték a tüzet.**

A közösség meg tudta védeni a gyerekeket és a betegeket a vadállatoktól. **A varázsló ismerte a gyógyfüveket**, a természetes gyógyszereket, és olykor meglepően sikeres műtéteket hajtott végre. Ha a közösség bajba jutott, a szellemektől, istenektől kért tanácsot. Az egyre népesebb közösségekből kialakultak a több nemzetségből álló **törzsek**, amelyek élén a főnök állt.

- Miért volt fontos az emberiség fennmaradása szempontjából a munkamegosztás?
- Mihez értettek a varázslók? Melyik tevékenységük lenne ma is hasznos?

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A történészek más tudományok eredményeit is felhasználják a múltban történtek megértéséhez.

Az emberi alkalmazkodás

A régészeti leletek mellett a biológia is segít bebizonyítani, hogy melyik földrészen mikor jelentek meg az emberek. A biológusok szerint az afrikai népek nagy része közelebb áll egymáshoz, mint az onnan kivándorolt népekhez. Ennek az az oka, hogy a hidegebb időjáráshoz való alkalmazkodás megváltoztatta az emberek tulajdonságait, például a bőrük színét. Akik nem járták be ezt az utat, azoknak nem kellett megváltozniuk.

- Mit jelent ez a mondás: „az emberiség bölcsője Afrika”?
- A lecke elején található térképen mutasd meg, melyik földrészt népesítették be utoljára az emberek!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- Az ember kialakulása Afrikában ➔ a Föld benépesítése.
- Eszközhasználat, beszéd
- Az őskori közösségek élete:
Férfiak ➔ vadászat, nők ➔ gyermeknevelés, gyűjtögetés
- A törzsek betegeit a varázslók gyógyították

🕒 Egy őskori vadász története

A Jégembernek vagy Ötzinek (öcci) nevezett őskori embert Ausztria és Olaszország határán, egy Ötztal (öcctál) nevű völgyben találták meg jégbe fagyva. Több mint ötezer-kétszáz éve feküdt a vadász rézbaltájával és íjával együtt a jég alatt. Nemcsak prémruhája, hanem az egész teste épen megmaradt a nagy hidegben. A bőrén több tetoválást találtak. Az orvosi vizsgálatok bebizonyították, hogy a vadással nyíllövés végzett. Egy őskori gyilkosságra derült fény a vizsgálatok során.

Ötzi épségben megmaradt prémruhája. Az őskori vadászt egy gleccserbe fagyva találták meg ■ Írj fogalmazást arról, hová tarthatott! Írd le, milyen fegyverei voltak, milyen ruhadarabokat viselt! Miből készült a ruhája?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

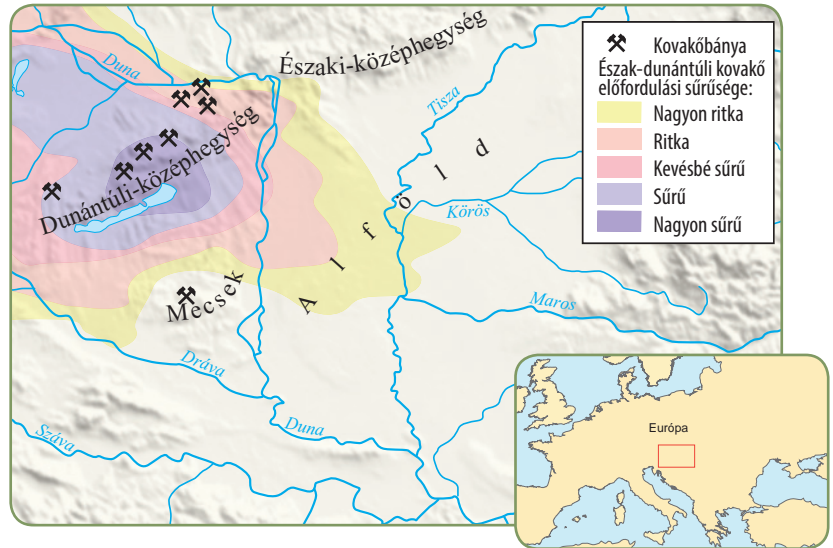
- Hol alakult ki a mai ember? Miért népesíthette be az egész világot? Miért volt jelentős szerepe a beszédnek az emberré válásban?
- Hogyan alakult ki a nemzetség és a törzs? Miért segítette ez az ember felemelkedését?
- Hogyan éltek az őskori emberi közösségek?

3.

Bövények a falon. Az őskori kultúra

Az őskori ember már eszközöket készített, és távoli vidékekről is be tudta szerezni azt, amire szüksége volt. Képes volt elgondolkodni azon, miért történik mindaz a világban, ami történik. Azt tapasztalta, hogy egy kardfogú tigris elpusztíthatja őt, de ő is zsákmányul ejthet akár egy mamutot is. Ki segített neki ebben? Úgy gondolta, valakik, akik nemcsak az embernél, hanem a kardfogú tigrisnél, sőt a mamutnál is hatalmasabbak.

- Melyek lehettek azok a természeti jelenségek, amelyekről az őskori ember félt?
- Miért volt az éjszaka különösen veszélyes az őskori emberek számára?
- Miért létfontosságú a vadászat sikere a közösség számára?
- Mit gondolsz, milyen árukkal kereskedtek az őskorban? Indokold meg a válaszodat!

Őskori kovakőbányák és a kovakőből készült szerszámok elterjedése

a Dunántúlon ■ Milyen összefüggés figyelhető meg a bányák helye és a kovakőszerszámok elterjedése között? Miért nem találunk a Mecsekben észak-dunántúli kovakövet?

1 Az őskori kereskedelem bizonyítékai

Az őskori kereskedelem szárazföldön, sőt kezdetleges csónakokon a tengeren is folyt. A vadászat, halászat és gyűjtögetés élelemmel és állatbőrökkel látta el a vándorló kis közösségeket. Jó minőségű köveket vagy az ételekhez szükséges sót azonban néha csak több száz kilométer távolságra találtak. Ha vándorlásuk során arra jártak, hoztak magukkal tartalék köveket és sót, de volt, hogy másoktól szereztek be, csere útján.

- Milyen bizonyítékai vannak a kőkori kereskedelemnek?
- Milyen árura volt leginkább szükségük a kőkori embereknek?

őskőkor: az őskor első szakasza, amelyben pattintott kőeszközöket használtak

jégkorszak: hideg időszak a Föld történetében, mintegy tízezer éve ért véget

Az eszközkészítés fejlődése

Az őskőkori* ember pattintott szerszámokat készített kemény kőfajtákból. Az egyik ezek közül a **kovakő** volt. Megfigyelték, hogy pattintás közben kis szikrák hullottak a földre. Ha a szikrák alá száraz fű került, akkor az meggyulladt. **Az ember megtanult tüzet gyújtani.** A tűz használata óriási lépést jelentett a fejlődésben. A húst meg tudták sütni, hidegben melegedni tudtak mellette, és ez a jégkorszakban* életet mentett. A tűz fénye éjszakánként a vadállatokat is távol tartotta.

A kőcések, dárda- és nyílhegyek megkönnyítették a vadászatot, az élelem és a bőrök feldolgozását. **Az eszközkészítés megváltoztatta az emberek életét.** A követ cserekereskedelemmel szereztek meg. 1 Ki kellett találni, mit készítsenek belőle, végül nagy türelemmel le kellett pattintani a felesleges részeket.

- Meséld el, hogyan tanult meg az ember tüzet gyújtani! Miben segítette az embereket a tűz?
- Nemcsak az ember formálta a követ, hanem az eszközkészítés is az embert. Magyarázd el, hogyan!

A művészet első emlékei

A tervezés, a gondolkodás és a kézügyesség egymást erősítve egyre fejlettebbé tette az embert. A kő pattintása során előfordult, hogy egy állat vagy ember alakjához hasonló formák jöttek létre. A kíváncsi ember tovább dolgozott ezeken az alakokon, kis állat- és női figurákat, szobrocskákat faragott ki, amelyeket később valamilyen szertartás során használhatott. ②

Egy magyarországi barlangból barlangi medve csontjából készített, öt hang megszólaltatására alkalmas, háromlyukú síp került elő. Azt, hogy az ősember énekelt, nem tudjuk bizonyítani, de a síp megmutatja, hogy valamilyen zene már akkor megjelent az ember életében.

- Milyen bizonyítékai vannak a művészet megszületésének?
- Vitassátok meg, énekelt-e az ősember!

Az őskori ember azt rajzolta le, amit a barlang körül látott. Ha huszonnégyezer évvel ezelőtt pingvint és fókát is látott a vízben, azt is megörökítette. Ezek az állatok mutatják, hogy a jégkorszakban a Földközi-tenger vidékén is megtelepedtek a sarkkörüli állatok. ③

Az állatok rajzát sokan úgy értelmezik, hogy valamilyen vadászmágiához használták azokat. Az ausztrál bennszülöttek vadászat előtt még ma is készítenek hasonló rajzokat.

- Milyen állatok szerepelnek a barlangrajzokon?
- Mi lehetett ezeknek a rajzoknak a célja?
- Miből gondolják, hogy a rajzokat mágikus szertartásokhoz használták?

Az istállóskői csontsíp. Csak öt hangot tudott kiadni. ■ A zenén kívül mire használhattak egy ilyen éles hangú sípot? Mit bizonyít ez a síp?

Kovakő pattintása

- A magkőből kis ütésekkel szilánkokat hasítanak le, amíg el nem érik az eszköz kívánt alakját. Keresd meg a lecke szövegében, hogy ha kovakövet pattintanak, a szerszámon kívül mit lehet még létrehozni!

📍 Hogyan vándoroltak a kövek?

Az egyik leghíresebb őskori szobrocska a willendorfi Vénusz. Bár a szerelem ókori istennőjéről nevezték el, a tizenegycentis kőszobrocska nem hasonlít a gyönyörű istennőre. Nemrég derült ki, hogy a mésző bányája, amiből faragták, a mai Csehországban fekszik, több mint száz kilométernyire Willendorftól. A szobrocska mellett talált, vele egykorú kőeszközök anyaga még távolabbról származott. Feltehetően, hogy itt nem cseréről van szó, hanem az egész közösség vándorolt nyáron a csehországi hegyekbe, télen pedig a melegebb Duna-völgybe, ahol az ausztriai Willendorf található.

A szobrocskát vastag, vöröses okkerréteg fedte, amikor megtalálták. Ezt a természetes festéket a barlangrajzok készítésére is használták. Abból, hogy a Vénusz-szobor vérszínűre volt festve, arra következtettek, hogy valamilyen mágikus szertartásnál használhatták.

- A szobrocska alapján milyen következtetéseket vonhatunk le a közösség életéről?

A willendorfi Vénusz ■ A kövér nőalak a termékenységet szolgálhatta. A haja elfedi az arcát. Mit gondolsz, miért nem fontos a szobrocska arca? Milyen színű volt a szobor, amikor megtalálták?

Ausztrál bennszülött rajza a 20. századból

■ Milyen állatra vadászik a bennszülött? Mit akart elősegíteni a rajzzal? A vadászat előtt vagy után rajzolhatta a képet? Indokold meg válaszodat! Milyen őskori szokást bizonyíthatnak az ilyen rajzok?

Őstulok egy barlangrajzon ■ Milyen állatok rajzát találták meg a víz alatti barlangban? Mire használhatták ezeket a rajzokat?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ **Tűzhasználat:** meleg, fény, a hús megsütése, védekezés
- ❖ **Eszközhasználat:** pattintott kovakő, kőkés, dárda, nyílhegyek
- ❖ **Őskori művészet:** szobrocskák, sípok, amulettek, barlangrajzok

A vallás kezdeti formái

A szobrocskák és a barlangrajzok arról árulkodnak, hogy az ember nála hatalmasabb erőkben, istenekben hitt, és befolyásolni is akarta őket. A vallásnak ezt a kezdeti formáját **mágiának nevezzük**. Az emberek nyakban hordható szobrocskákat, amuletteket készítettek, abban bíztak, hogy ezek megvédik őket a harcokban, a vadászaton vagy a betegségek ellen.

- A mágikus szertartásokkal milyen veszélyektől akarták megvédeni magukat?

🕒 A víz alatti barlang titka

Egy francia bűvár harminchét méterrel a tenger felszíne alatt egy barlangot talált. Beúszva azt látta, hogy a lejtős bejárat egy hatalmas terembe vezetett, ahová száraz lábbal ki tudott lépni. Lámpájának fényében emberi kéznyomokat és állatokat ábrázoló falfestményeket látott. Bölényeken, kecskéken, zergéken kívül három pingvint és egy fókát is megpillantott! A barlang bejárata a jégkorszakban még a tenger szintje fölött helyezkedett el. A hatalmas tömegű jég elolvadása után emelkedett meg a vízszint, így került a víz alá a bejárat.

- A jégkorszak végén miért emelkedett meg a tengerek vízszintje?

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A különböző források segítségével más-más jellegű kérdésekre tudunk válaszolni.

Honnan származik a willendorfi Vénusz?

Minden kőbányában más és más a kövek összetétele. Egy kovakődarabról műszerek segítségével pontosan megállapítható, hogy melyik bányából származik, így azt is tudhatjuk, honnan származik a kő, amelyből a willendorfi Vénusz készült. Ha azt a helyet, ahol a kőszerszámot vagy szobrocskát találták, összekötöd a térképen a kőbányával, máris kaptál egy őskori kereskedelmi utat.

- Milyen kérdésre adott választ a kovakő eredetének vizsgálata?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Melyek voltak az őskori kereskedelem legkeresettebb áruai? Miért?
- Mi történt a jégkorszak végén a tengerekkel?
- Milyen eszközökkel próbálták elősegíteni a jó vadászatot?
- Milyen művészeti tevékenységek jelentek meg már az őskorban?

4. Barlangokból a falvakba

Azt szokták mondani, hogy az őskori emberek barlangokban laktak. Pedig inkább úgy kellene fogalmazni, hogy barlangokban is laktak. Olyan vidékeken is éltek azonban, ahol egyáltalán nem voltak barlangok. Akkor hová húzódhattak be a hideg és a viharok elől? Hogyan és miért alakultak ki a nagyobb, letelepedett közösségek, amelyeket falvaknak, kis túlzással pedig városoknak nevezünk?

Ősrégészeti lelőhelyek Magyarországon. Az Istállóskői-barlangban rénszarvas, ősböhlény, gyapjas mamut és kőszáli kecske csontjait is megtalálták. ■ Hogyan kerültek be a csontok a barlangba?

- Milyen magyarországi barlangokról hallottál már? Van köztük olyan is, amelyben őskori ember lakott?
- Hol lakhatott az őskori ember, ha nem barlangban élt?
- Milyen anyagokat találtott a természetben a házépítéshez?

Nézz utána a tankönyv digitális tananyagában, milyen leleteket találtak Vértesszőlősön!

Élet a barlangban és a barlangon kívül

A kőszerszámokat használó őskori emberek kis csoportokban éltek. Gyakran kellett vándorolniuk, hogy újabb gyümölcsöket, bogyókat és ehető növényeket találjanak. Ezért **nem volt állandó lakóhelyük**. Az általuk felkeresett barlangok egy része nem lakásként, hanem áldozati helyként szolgált. **Az ember minden korban víz mellett szeretett letelepedni**, márpedig a barlangok közelében nem biztos, hogy volt forrás. A víz a szomjúság csillapításán kívül élelemforrást is jelentett. Hegyes szigonyokkal és horgokkal ki tudták fogni belőle a halakat, amelyek biztosabb zsákmányt jelentettek, mint egy mamut. A nagytestű állatokat előre elkészített, gallyakkal lefedett gödrökbe, csapdába zavarták, és kövekkel megölték őket.

A kőhegyű dárdák és nyilak a barlangi medve, mamut vagy ősböhlény elejtésére nem voltak alkalmasak. Fontos volt, hogy a vadat megfelelő irányba tereljék, ehhez pedig

A megtalált leletek alapján a történészek ilyennek képzelik el az őskori emberek barlanglakását. Az ilyen képeket rekonstrukciós képeknek nevezzük. ■ Mondd el minél részletesebben, hogy mi látható a képen!

Egy őskori szálláshely rekonstrukciós rajza

- Melyik korszakban élhettek ezek az emberek? Miből és hogyan készítették a kunyhót?

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A történelemben az a jellemző, hogy egy változásnak egyszerre több oka is van.

Miért jöttek létre az első falvak?

Az élelemtermelés és a letelepült életmód kialakulása a legtöbb történész szerint ok-okozati összefüggésben van egymással. Azért gondolják ezt, mert az eddig feltárt őskori falvakban mindenhol megtalálták az élelemtermelés nyomait. Az utóbbi időben azonban több lelőhelyet is feltártak a régészek, ahol vadászó közösségek hoztak létre falvakat, és csak a vadállomány csökkenésével tértek át az élelemtermelésre. A falvak építéséhez nagy szervezethez volt szükség. A történészeknek rá kellett jönniük, hogy többféle ok vezethetett a falvak létrejöttéhez.

- Nézd meg a képeket, valamint az olvasmányokat és a lecke szövegét! Mit gondolsz, az élelemtermelésen kívül milyen más okok vezethetnek egy falu kialakulásához?

együttműködésre volt szükség. A vadászat fejlesztette a férfiak tájékozódási képességét, a csoport szerveződését és a beszédet is. A nők a tábor körül gyűjtögettek, és magukkal vitték a gyermekeket is. Állandóan együtt voltak, ezért a beszédkészségük gyorsabban fejlődött.

A hideg ellen állatbőrökből, fából és állatok csontjából sátrakat, kunyhókat építettek. A víz közelében, többnyire dombtetőn épített telepek körül eldobált csontok, kőeszközök, a sátor rögzítésére szolgáló kövek és a tűzhely maradványai árulkodnak életformájukról. A jégkorszaki sátrak tetejét gyakran mamutcsontok, mamutagarak tartották.

- Milyen sátrakban éltek a kőkori emberek? Nézd meg a *Jégkorszak* című rajzfilm első részét! Hogyan élnek az emberek a filmben? Fogalmazd meg, mi az, ami csak mese, és mi az, ami valóban úgy lehetett!

Az első falvak

A letelepült életmód annak a hatalmas változásnak a következménye, amelyet élelemtermelésnek nevezünk. A vadászó, gyűjtögető közösségek számára bizonytalan volt, hogy másnap lesz-e mit enniük. **A földművelés és állattenyésztés biztosabbá tette azt, hogy az embereknek minden nap legyen vacsorájuk.**

Úgy tűnik, hogy ahol nagy számban éltek vadászható állatok és ehető növények, ott telepedtek le először az emberek,

és falvakat, szentélyeket ❶ építettek. Tartós anyagokból, fából és kövekből építették fel házaikat. Amikor a zsákmány kevesebb volt, elkezdtek gyümölcsfákat ültetni és gabonát vetni. A befogott állatokat, a kecskét, juhot, tehenet tudatosan tenyészteni kezdték. Ez volt a **házasítás**. A települések dombtetőre épültek, és volt, hogy földsánccal, palánkkal vették körül. Az aratás után felhalmozott élelmiszer segítette túlélni a telet. A kőeszközöket már finomabban, csiszolással alakították ki. Az eszközök alapján **újkőkornak** nevezik ezt az időszakot, amit valójában az **élelemtermelés** elterjedése jellemez.

A népesség növekedése kialakította a társadalom rétegződését. A gazdagabb földművelők vagy állattenyésztők vezették a közösséget, a szegényebbek pedig engedelmessékedtek nekik. A szervezettség és a falu körül épített sánc nagy segítséget jelentett nemcsak a vadállatokkal, hanem az ellenséges embercsoportokkal folytatott küzdelemben is.

- Miért dombtetőre építették telepeiket az emberek? Próbáld meg több okot is felsorolni!
- Milyen előnye volt, ha a közösségben kialakult egy vezető réteg?

Kerek őskori szentély Törökországban ■ Válaszolj a lecke és az olvasmány alapján, miért különleges ez a lelőhely, amely még az élelemtermelés kezdete előtt jött létre!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ **Vándorló életmód:** vadászat, halászat, gyűjtögetés, ideiglenes szállások
- ❖ **Letelepült életmód:** földművelés, állattenyésztés, mesterségek, falvak
- ❖ **A társadalom rétegződése:** gazdagabb és szegényebb földművelők

❶ Szentélyek a domb tetején

Az újabb kutatások különös leleteket hoztak felszínre. Törökország déli részén egy dombon hatalmas szentélyeket tártak föl. A tetőt tartó faragott kőoszlopok öt és fél métereseek voltak, súlyuk elérte a tizenöt tonnát. Ez egy megrakott kisteherautó súlyának felel meg. A szentélyekben talált élelmiszer-maradványok bizonyítják, hogy ezek az építkezések még az élelemtermelés előtt folytak.

- Milyen élelmiszer maradványa lehetett a szentélyben? Ha nem földművelésből vagy állattenyésztésből származott, akkor honnan?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

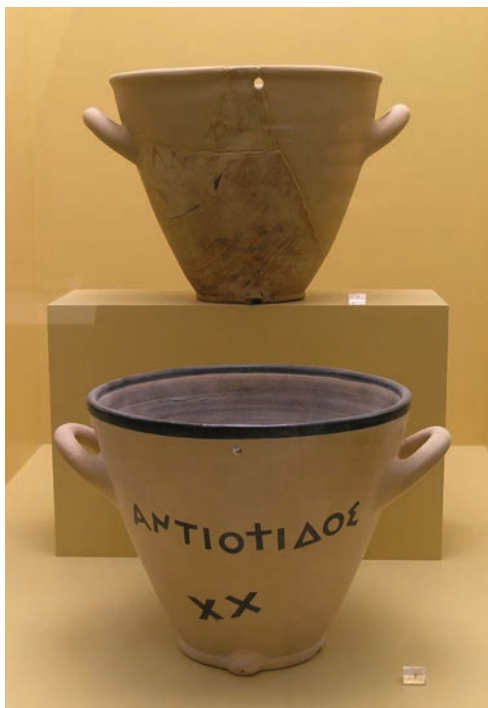
- Foglald össze, milyen okai lehettek a letelepedésnek!
- Milyen helyeken telepedett le az ember?
- Milyen eszközöket és anyagokat használt az őskori ember lakóhelye elkészítéséhez?
- Hogyan gondoskodott az ember a lakóhelye védelméről?
- Melyik állatfajtákat kezdték el tenyészteni, és melyiknek milyen haszna lehetett?

5.

A holdévektől a napévekig

Hány éves vagy? Mikor születted? Ezekre a kérdésekre könnyen tudsz felelni. De gondoltál-e már arra, hogy a válaszhoz szükség van az időszámításra? És azt tudtad, hogy a történelem során sokféle időszámítást használtak az emberek?

- Hány nappól áll egy év?
- Hány hónapból áll egy év?
- Hogyan függ össze a csillagászat az időszámítással?

Athéni vízóra, amit bíróságon használtak. Azt mérték vele, hogy milyen hosszan beszél a vádló és a védő. Mindketten annyi időt kaptak, amíg a víz a felső edényből lecsorgott az alsóba ■ Miért nem napórát használtak a bíróságon? A napóra tud perceket mérni?

Készíts vízórát!

Fogj két nagyobb tejföldsdobozt, és az egyik oldalára, a talpa fölé fúrd egy kis lyukat. Töltsd meg vízzel, tedd egy műanyag dobozra, hogy a lyukon keresztül kifolyó víz az alsó dobozba csorogjon! Közben nézd az órát! Egy perc elteltével fogd be a lyukat. Az alsó dobozban pont egypercnyi víz van. Ha újból le akarsz mérni egy percet, öntsöd a vizet a lyukas dobozba! Lemérheted, tényleg egy percig fog csorogni.

Nézzünk az égre!

Már a legősibb emberek is észrevették, hogy a Hold csak egy napig teljesen kerek, utána fogyni, majd növekedni kezd. Ezt tekintették egy hónapnak, egy új hónap kezdetét az újhold megjelenéséhez kötötték. Az őskori emberek életében azonban inkább csak az évszakok váltakozásának volt szerepe, hogy a tavasz, a nyár, az ősz és a tél hogyan váltotta egymást, mikor volt hideg, és mikor meleg.

Az **első földművelőknek** már sokkal jobban kellett figyelni a hónapokat, hiszen **nem volt mindegy, mikor vetnek, ültetnek vagy aratnak**. Egyiptomban az év kezdetét a Nílus évenkénti áradása határozta meg.

- A nap szónak két jelentése is van a magyar nyelvben. Mi a magyarázata ennek?

Mikor volt?

Egyiptomban a fáraók uralkodásához képest **határoztak meg egy évet**, például: „Tutanhamon fáraó uralkodásának **harmadik évében**”. Ehhez listákra volt szükség, amelyek rögzítették a fáraók nevét, és azt, hogy hány évig uralkodtak. Ez azonban hibákhoz vezethetett. Ráadásul semmit sem mondtak az évnevek, ha elvesztek az éveket felsoroló listák. Az is baj, hogy nem tudtak a lista első événél korábbi eseményekre utalni, vagy arra, hogy valami a jövőben melyik évben fog történni, annak ugyanis még nem volt neve.

A **zsidók a világ teremtésének általuk meghatározott időpontjától kezdték az éveket számolni**. Úgy gondolkodtak, hogy a teremtésnél korábbi időpontot nincs értelme megadni, hiszen a világ még nem létezett. Ez a naptár minden történelmi és jövőbeli esemény rögzítésére alkalmas volt.

- Miért érezzük szükségét annak, hogy az események időpontját egyértelműen meghatározzuk?
- Milyen megoldásokat találtak az időszámítás kezdőpontjának meghatározásához?

Giotto (dzsottó): A három napkeleti bölc (1306) ■ Mit látsz a képen az istálló fölött? Mi a szerepe Jézus születésének az időszámításunkban?

Hogyan számoljuk az éveket?

A mi időszámításunk Jézus Krisztus születésének feltételezett időpontját veszi alapul. Igaz, ezt sem pontosan számolták ki, de a hagyományos dátumokon nem változtatunk, mert az óriási zavarokat okozna. A zsidó naptárhoz képest változás, hogy **Jézus születése előtt visszafelé számoljuk az éveket.** Rómát például a hagyomány szerint Kr. e. (Krisztus előtt) 753-ban alapították. Ennél az időszámításnál két dologra is vigyázni kell! Időszámításunk kezdőpontja előtt visszafelé számoljuk az éveket, vagyis az alapítás utáni év Kr. e. 752. A másik, amire oda kell figyelni, hogy Krisztus az első évben született. Kr. u. 1 előtt Kr. e. 1-et mondunk, **vagyis nem volt nulladik év.** Ha egy időszámításunk kezdőpontja előtti évszámról meg akarod tudni, hogy hány éve történt, add össze azt az idejű évvel, de vonj le belőle egyet, az a nem létező nulladik év!

- Számold ki, hány éve voltak az első olümpiai játékok (Kr. e. 776)! Dolgozz a füzetedben!
- Hány éve volt a marathóni csata (Kr. e. 490)?

Ahogy a történészek gondolkodnak...

Egy forrás nagyon sokféle kérdésre adhat választ, de ehhez tudni kell, miből mire lehet következtetni.

Ha írásos forrásunk van arra, hogy bekövetkezett egy napfogyatkozás, akkor pontosan ki lehet számolni visszamenőleg, hogy mikor történt a napfogyatkozáshoz kapcsolható esemény.

Az istenek haragja vagy napfogyatkozás?

Egy ókori csata idején eltűnt a Nap. A hadakozók megijedtek, mert azt hitték, az istenek megharagudtak rájuk. A félelmetes eseményt a történetírók feljegyezték. A napfogyatkozások bekövetkezését kiszámolva ma már tudjuk, hogy a csata Kr. e. 585. május 29-én történt Kis-Ázsiában.

- Ebben az esetben melyik tudományág ismereteire volt szüksége a történészeknek?
- Miért jegyezték fel az ókori tudósok a napfogyatkozást?

Ókori napóra ■ Számold meg, hány órára osztották a napot! Vigyázz, egy rovás nem látszik. Ez a mai napi órák számának hányadrésze? Mikor nem tudták a napórát használni?

📌 Egy másik jelölés

Régebbi, 1989 előtt megjelent könyvekben, az i. e. és az i. sz. rövidítéseket láthatjátok. Az i. e. jelentése időszámításunk előtt (= Kr. e.), az i. sz. jelentése időszámításunk szerint (= Kr. u.).

- Keresd a könyvtárban olyan könyvet, amiben az i. e. jelölést találod meg! Nézd meg, melyik évben jelent meg!

Keresd a könyvtárban olyan könyveket, amelyekben gyorsan megkereshető, hogy mi történt Kr. e. 490-ben!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ Az évszázadok változása → a földműves munkák tervezése
- ❖ Évtized, évszázad, évezred, emberöltő
- ❖ Óskor, ókor, középkor, újkor, jelenkor
- ❖ **Időszámítás:** Krisztus előtt, Krisztus után

Mi az emberöltő?

Az éveket nagyobb csoportokba foglaljuk. Tíz év ad egy évtizedet, száz év egy évszázadot, ezer év egy évezredet. Ha bizonytalanabb volt, hogy az esemény hány éve is történt, használták még az emberöltő kifejezést is. Ez nagyjából harminc évet jelentett, vagyis száz év körülbelül három emberöltőnek felelt meg.

- Hány emberöltő száz év? És háromszáz év?
- Augustus (augusztusz) császár Kr. u. 14-ben halt meg. Az hány évezrede volt?
- Ma hányadik évezredben és hányadik évszázadban élünk?

Korszakhatárok a történelemben

A történelmi korszakok elnevezése és határai a történészek megállapodásán alapulnak. Az őskor az emberré válás időszakától az első birodalmak megjelenéséig (Kr. e. 3000 körül) tartott. Ezután következett az ókor, amely a Nyugatrómai Birodalom bukásával (476) zárult. Az ezt követő középkor végpontját sok vita övezte. Ma Amerika felfedezését (1492) tekintjük ennek, ami egyben az újkor kezdete is. Mint látható, a történelmi korszakok határai mind olyan események, amelyek jelentős változásokat hoztak az emberiség történelmében. Ezért fordulópontoknak tekintjük őket.

- Miért hasznos, hogy a történészek korszakokra bontják a történelem bemutatását?
- Sorold fel a nagy történelmi korszakokat időrendben!
- Mi az emberöltő?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen módszereket használtak az időpontok meghatározásához?
- Készíts egy időgyenest, amely bemutatja, hogy a történelem nagy korszakainak mi a neve, és hogyan követték egymást!
- Mutasd meg az időszalagon, mikor születted!

6.

Az első városok Mezopotámiában

Mai tudásunk szerint Mezopotámia első városai ötezer évvel ezelőtt alakultak ki. Itt jöttek létre az első szervezett államok, és itt jelent meg már nagyon korán az írás használata is. Ezzel az emberiség történetében egy új korszak kezdődött el, amelyet ókornak nevezünk. Itt rögzítették először írásban a törvényeket.

Az első városok az ókori Mezopotámiában. Urukban Gilgames volt a király. **1** ■ Olvasd le a térképről, hogy melyik két folyó közt fekszik Mezopotámia! Miért telepednek le az emberek szívesen a folyók mentén?

Az ókori Babilon

Mezopotámia a Tigris és az Eufrátesz folyók között helyezkedik el, a szó jelentése ezért Folyóköz. Babilon az Eufrátesz partján feküdt. A városba hatalmas, színes téglákkal kirakott kapun léphettek be az arra járók. Az úttestet is téglákkal borították. A házakat, templomokat, palotákat mind napon szárított téglákból építették, és nem mésszel vagy cementtel, hanem bitumennel* rögzítették egymáshoz őket. A főúttól jobbra hatalmas, emeletes toronytemplom, a zikkurat állt. Ennek alapján formálódott ki a bibliai Babel tornya mítosza. A folyóból minden irányba csatornák ágaztak el. Ezek vizével öntözték a szántóföldeket, mivel Mezopotámiában ritkán esik az eső. Ezt hívják öntözéses földművelésnek. Az öntözés segítségével bőségebb termést értek el, így több embert lehetett élelemmel ellátni.

A királyi palota kiemelkedett a többi ház közül. A király irányította az országot. A palota tisztviselői szervezték meg a csatornák építését és tisztítását. Azért fizettek a földmű-

- Mit nevezünk városnak?
- Mire volt szükség ahhoz, hogy nagy lélekszámú települések jöhessenek létre?
- Miért nehéz egy város életét irányítani?
- Milyen céllal fejlődhetett ki az írás?

1 Eposz Uruk királyáról

Gilgames erőltetett építkezései miatt Uruk város lakói arra kérték az isteneket, hogy segítsenek rajtuk. Az istenek megalakították Enkidut, egy nagyon erős embert, aki megküzdött Gilgamesselel. Mivel erővel egyik sem tudott a másik fölé kerekedni, inkább összebarátkoztak. Amikor Enkidu meghalt, Gilgames életre akarta kelteni a barátját. A király elindult, hogy megszerezze az örök élet fűvét. A fűvet sikerült megtalálnia, de miközben aludt, egy kígyó lenyelte azt. Gilgamesnek el kellett fogadnia, hogy az ember nem lehet halhatatlan.

Gilgames, Uruk királya valóban létezett, de a róla szóló hosszú költemény (eposz) sok mesés elemmel gazdagította történetét.

- Miért kérték az istenek segítségét Uruk lakói?
- Milyen tanulságot vonhatunk le Gilgames csodás történetéből?
- Keresd meg a térképen Uruk városát!

bitumen: olvadékony, fekete anyag, amelyet kőolajlelőhelyeken lehet találni. Az egykori Mezopotámia területén ma sok olajkút működik.

Mezopotámiai találmányok

■ A kép segítségével sorolj fel mezopotámiai találmányokat!

2 Agyagba nyomott jelek

Az adók behajtását számon kellett tartani. A királyok tetteit és törvényeit fel kellett jegyezni. Ezért jött létre Mezopotámiában az ékírás. Az írnokiskolát a tábla házának nevezték, mert az ékírás jeleit puha agyagtáblákba nyomták és karcolták be. A fontosabb táblákat kiégették, így ezek évezredekig fennmaradtak. Az agyagtáblák fontos forrásai ennek a kornak, ezek teszik lehetővé, hogy megismerjük az ókori Mezopotámia lakóinak életét.

ékjel:	jelentése:
	jön, megy, jár, gyalogol, sétál stb.
	épít, emel, nő, beágyaz, rögzít stb.
	szétterít, tésztát kinyújt, süt, kenyeret süt

Az ékjelek több elemből álltak

■ Magyarázd el, miért használtak agyagot az írás rögzítéséhez!

vesek adót, hogy abból tartsák fenn a hadsereget, amely megvédte a várost. A városfalakat is a behordott termés és az emberek védelmére emelték. Babilon falai olyan szélesek voltak, hogy két szekér is el tudott menni egymás mellett a fal tetején!

- Sorold fel, milyen épületek álltak Babilonban!
- Milyen okai voltak a királyi hatalom kialakulásának?

A velünk élő Mezopotámia

Mezopotámiából maradtak ránk az első írásos források. Ezekből ismerjük Uruk királyának, Gilgamesnek a történetét is. **Sok mezopotámiai találmányt ma is használunk.** Mezopotámiában alig volt kő, ezért az agyagot edények és téglák készítésére és írásra is felhasználták. 2 A városfalak és toronytemplomok is agyagtéglából épültek. A mezopotámiai csillagászok pontosan megfigyelték és kiszámították a bolygók útját. **Nem tízes, hanem hatvanas és tizenkettes számrendszert használtak.** Ennek emléke, hogy egy nap huszonnégy óra (2×12), egy óra hatvan perc (5×12), és a kör 360° (30×12). **Mezopotámiában használták először a fazekaskorongot és a kereket.** A gyerekek iskolában tanultak írni, olvasni, számolni.

- Hogyan őrzi a magyar „tucat” szó a mezopotámiai számrendszer emlékét?
- Milyen összefüggés lehet az öntözéses földművelés és a csillagászat között?
- Mire használják a fazekaskorongot?
- Mire használják ma az olajat és a bitumenből készült aszfaltot? Gondolj arra, min jársz az utcán, és mitől megy egy autó!

Zikkuratok Mezopotámiában

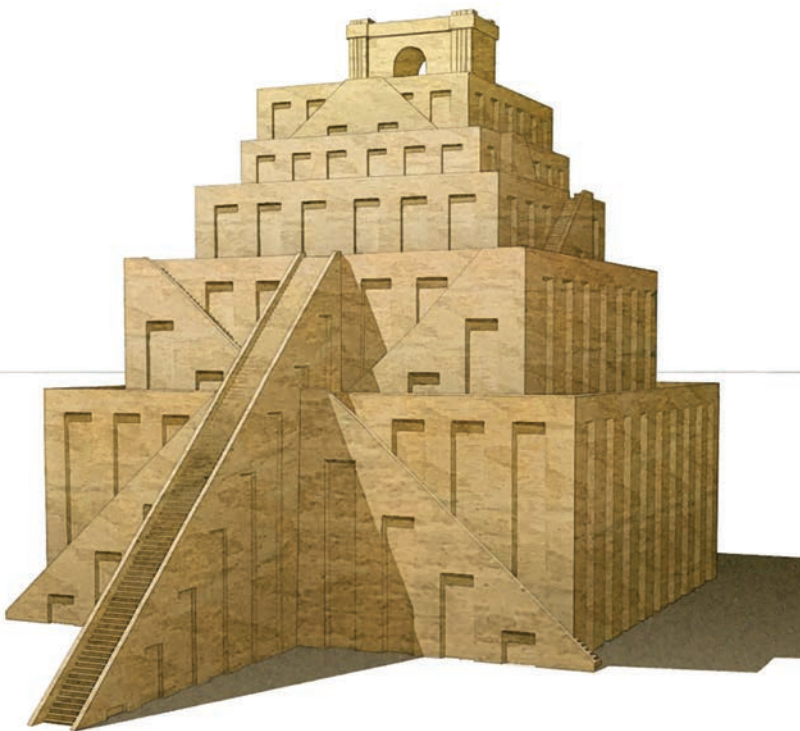
A zikkuratok lépcsőzetes mezopotámiai toronytemplomok voltak. Babilon zikkuratja ihlette a bibliai Bábel tornya történetét. A bibliai történet szerint Bábel (vagyis Babilon) lakói olyan tornyot akartak építeni, amelyik az égig ér.

A torony építése a Teremtés könyve szerint

Építsünk várost és tornyot, amelynek teteje az égig ér. Szerezzünk nevet magunknak, és ne szóródjunk szét a földön!

Akkor az Úr leszállt, hogy megnézzé a várost és a tornyot. Így szólt: Nézzétek, egy népet alkotnak, és egy nyelvet beszélnek. Ezután semmi sem lesz nekik lehetetlen, aminek a megvalósítását elgondolják. Ezért szálljunk le, és zavarjuk össze a nyelvüket, hogy senki ne értse a másik nyelvét!

- Fogalmazzátok meg, hogyan magyarázza a történet a torony eredetét!
- Mivel indokolja a történet, hogy ma sok nyelv létezik a földön?

Zikkurat ■ Fejezd be a kifejezést! „Bábeli...” Mikor mondjuk ezt valamire?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- **Mezopotámia:** Tigris és Eufrátesz köze, öntözéses földművelés, zikkuratok, Bábel tornya
- **Mezopotámiai találmányok:** ékírás, fazekaskorong, kerék, tizenkettes és hatvanas számrendszer

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A történelmi megismerés a múltból ránk maradt forrásokon alapul. Az írásos források révén olyan kérdésre is választ adhatunk, amikről a tárgyak nem árulnak el semmit.

A világ első könyvtára

Az ókori Mezopotámia történetének nagyon fontos forrásai az ékírásos agyagtáblák. Mezopotámiában jött létre az első könyvtár. Ezt meg is találták a régészek. Ezeröttszáz agyagtábla közül száz volt irodalmi mű, köztük a Gilgames-eposz. A többi agyagtáblán orvosi, matematikai és törvényszövegek voltak. A táblákat könyvespolcon tartották.

- Foglalmaz meg olyan a kérdéseket Mezopotámiáról, amelyekre csak az írásos források alapján lehet válaszolni!

Törd a fejed!

- Olvasd el az alábbi találós kérdést! Mit gondolsz, mi a megfejtés?

„Csukott szeműek lépnek be ide,
de nyitott szeműek lépnek ki innen.”

A megfejtés: iskola

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért alakult ki az öntözéses földművelés Mezopotámiában?
- Milyen épületek találhatóak egy ókori városban?
- Sorolj fel példákat arra, mi mindent készítettek agyagból az ókori Mezopotámiában!
- Milyen mezopotámiai találmányokat használunk ma is a mindennapi életben?

7.

A Nílus völgyében. Hétköznapok és ünnepek

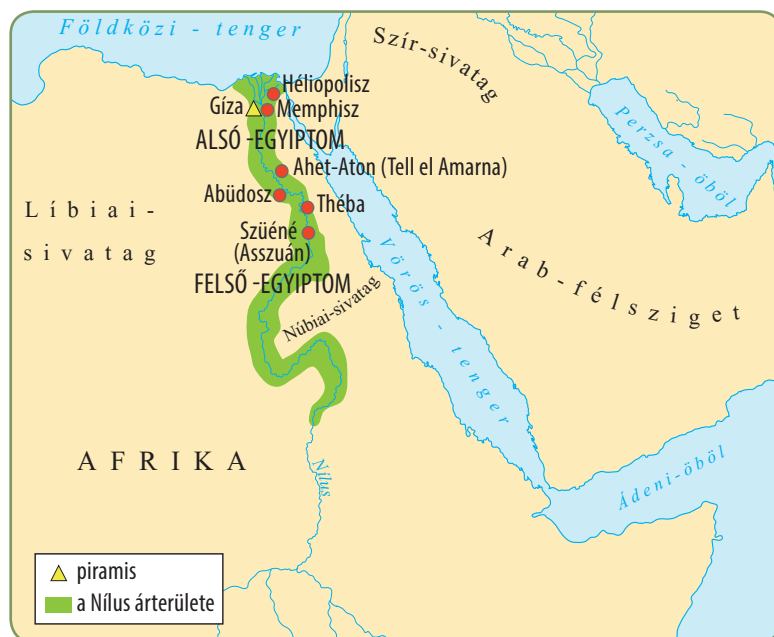
Nincs olyan kisgyerek, aki ne hallott volna a piramisokról vagy a múmiákról. A múzeumokban a legtöbb gyereket az egyiptomi kiállításokon láthatjuk. A hieroglifák színes írásjegyei, az állatfejű istenek mind nagyon különösnek és vonzónak tűnnek a mai emberek számára. Ez az izgalmas ókori kultúra a Nílus völgyében alakult ki mintegy hatezer évvel ezelőtt.

- Meséld el, mit hallottál az ókori egyiptomiakról?
- Mit tud adni egy folyó a partján élőknél?
- Miért lehet hasznos egy folyó áradása?

Egyiptomi piramisok ■ A fáraókat hatalmas, kőből épített gúlákba temették. A legnagyobb piramis eredetileg több mint 146 m magas volt. Nézz utána, milyen magas a települések legmagasabb épülete!

A budai Gellért-hegy 139 méterrel emelkedik a Duna fölé. Melyik magasabb, a hegy vagy a piramis?

A Nílus völgye ■ Melyik tengerbe folyik a Nílus? A kőbányák egy része Asszuán közelében volt. A térkép alapján válaszolj, hogyan kerülhettek a hatalmas kőek a piramisépítés helyszínére! A Nílus termékeny árterületét zöld szín jelöli. Olvasd le a térképről, milyen terület határolja nyugatról a Nílus völgyét!

Az éltető víz

A Nílus a világ egyik leghosszabb folyója. Az emberek nagyon korán megtelepedtek mellette. Minden évben ugyanakkor áradt ki, vízzel és termékeny iszappal borítva az alacsonyan fekvő területeket. **Egyiptomban, ahol alig esik az eső, a Nílus áradása az életet jelentette.** Az egyiptomiak a kiáradt vizet víztárolókba vezették, a magasabb területekre pedig gémeskúthoz hasonló vízemelővel juttatták el. **A munkát a földbirtokosok szervezték meg azért, hogy a lakosságot élelemmel láthassa el a különben száraz és homokos vidék.** Kr. e. 3000 körül egyesítették Alsó- és Felső-Egyiptomot. **Az egyesített ország uralkodóját a későbbiekben fáraónak nevezték.**

- Hogyan hasznosították a Nílus áradásait?
- Miért volt hasznos, hogy egész Egyiptomot egyetlen fáraó vezette?

Az egyiptomi társadalom

A múmiák készítésekor a halottakat felboncolták, ez az orvostudomány fejlődését segítette elő. A fáraót halála után istenként tisztelték. Testét múmiaként őrizték meg, **végső lakóhelyül piramist vagy sziklasírt építettek neki.** ❶ A piramisépítéshez mérnökökre, matematikai tudásra, az áradás időpontjának kiszámításához csillagászokra volt szükség.

A tudósok az írástudók közül kerültek ki, mert a bonyolult egyiptomi írást csak kevesen tudták megtanulni. ❷

A gátépítés és a piramisépítés is a szegény parasztok feladata volt, akik áradás idején úgysem tudtak a földeken dolgozni. Egyiptomban ezért kevés volt a rabszolga, hiszen alig volt szükség a munkájukra. A templomokat, palotákat és sírokat hatalmas szobrokkal, díszes feliratokkal és domborművekkel ékesítették. Az egyiptomi kézművesek, művészek alkotásait ma is megcsodáljuk.

- Miért készítettek múmiákat az egyiptomiak? A válaszodhoz használd a forrást és a képet is!

❷ A szent véset

A hieroglifa szó jelentése szent véset. Szent volt, mert papok véstek szövegeket templomok falára, piramisokba és sírok falába, de papiruszlapokra is írhatták azokat. A hieroglifák mintegy ötezer-kétszáz évvel ezelőtt alakultak ki. A képecskék jelölhettek egy hangot, egy szótagot vagy egy szót is. A képen látható koronghoz tartozó fogalom a Nap volt, de a „ré” szótagot is jelölhette. Használtak olyan jeleket is, amelyek más jelek jelentését határozták meg. A fáraók nevét kis karikával vették körül. A jövődő írások tízéves korban kezdték tanulni az írást. Ez nem ment könnyen. Erre utal, amit egy tanár jegyzett fel: „A fiú a hátán hordja a fülét. Akkor hall, ha ütik.”

- A kép és a forrás alapján foglald össze, miért volt nehéz megtanulni a hieroglifákat!
- Mit jelent, hogy a fiú a hátán hordja a fülét?

Az istenek sokszínű világa

Az egyiptomiak vallását **többistenhit jellemezte.** Eleinte minden városnak és vidéknek saját istenei voltak, de a birodalom létrejöttével egyes isteneket máshol is tisztelni kezdték. Az egyik **legfontosabb a napisten, Ré volt,** mivel a napokat és az évet is meghatározta. Az egyiptomiak úgy gondolták, hogy a lelkük is meghal, ha a testüket elpusztítják. A múmiákra azért volt szükség, hogy megvédjék még a holttestet is a pusztulástól. Mivel ilyen sokat foglalkoztak a halállal és a túlvilággal, érthető, hogy egyik legfontosabb istenükként Oziriszt, az alvilág urát és feleségét, Íziszt tisztelték.

❶ Hérodotosz görög történetíró leírása a múmiakészítésről

„Elvégzik a balzsamozást, amelynek a leg-tökéletesebb módja ilyen. Először is kiszedik az agy egy részét görbe vassal az orron át, más részét pedig beleöntött szerekkel irtják ki. Aztán éles etiópai kővel felvágják a lágyéket, s eltávolítják az összes belet. A test alsó részét kiöblítik pálmaborral, majd összetört füstölőszerrel újra kitisztítják, megtöltik mindenféle füstölőszerrel, s végül bevarrják. Ezután a testet bedörzsölik salétrommal,* és hetven napra elrejtik. Hetven nap elmúltával lemossák, az egészet körültekerik vászonszalagokkal, s bekenik gumival, amelyet az egyiptomiak enyv helyett használnak. Ezután a hozzátartozók elviszik a holttestet, s fából készült, ember alakú koporsóba helyezik.”

- Miért kellett a belső szerveket eltávolítani? Mi történne a testtel, ha ezek bentmaradnának?

társadalom: az emberek szervezett, egy területen élő közössége, amely kisebb-nagyobb csoportokból, rétegekből állt, például szabadok, rabszolgák, nemesek

salétrom: egyfajta só, amely elvonja a vizet a környezetéből

Egyiptomi hieroglifák. A bekarikázott szó egy fáraó neve ■ Miért volt nehéz megtanulni a hieroglif írást? Melyik jel szerepel mindkét karikában?

Ízisz és Ozirisz. Az aranszoborcskán jobbra látható Ízisz, balra a fia, Hórusz, és középen Ozirisz ■ Mit jelképezhet Ízisz fején a korong? Keresd meg a történetben, milyen feje van Hórusznak!

A történetben említett három isten közül melyiknek volt szentélye Szombathelyen? Nézd meg a szombathelyi Iseum honlapját! Honlap: <http://www.iseumsavariense.hu>

A papiruszlap készítése

Az egyiptomiak a papirusz nevű vízinövény szárából készült lapokra írtak. A könyvek tekercs alakúak voltak, nem lapokból álltak

- A kép alapján mondd el, hogyan készült a papiruszlap! Egyiptomi papiruszokat Budapesten és Debrecenben láthatsz a múzeumban. Milyen jelekkel írtak a papiruszlapokra Egyiptomban?

Ízisz és Ozirisz házasságban élt. A sivatagi vihar istene megölte és darabokra szaggatta Oziriszt. Ízisz összeszedte testének darabjait, összeillesztette és vászonba csavarta. Így jött létre az első múmia. Ozirisz pedig leköltözött az alvilágba, és a halottak ura lett. Kettőjük fia volt a sólyomfejű Hórusz.

Számos egyiptomi istent emberi testtel és állatfejjel ábrázoltak, de voltak, akiket igazi állatok képviseltek. Ápiszt például egy különös gondossággal kiválasztott igazi bika testesítette meg.

- Mik voltak az egyiptomi vallás jellegzetességei?

Játék és szórakozás

A különböző sportok és játékok is hozzátartoztak az egyiptomiak mindennapjaihoz (és a katonai kiképzéshez is). Így a futás, evezés, de a fennmaradt falképek birkózókat, ökölvívókat és labdázókat is ábrázolnak, sőt a száraz homokból szőrrel tömött bőrlabdák is előkerültek. A táblás játékokat is szerették, de a játékszabályok sajnos nem maradtak fenn. Kedvelt időtöltésük volt a horgászat, vadászat és madarászat is.

- Hasonlítsd össze az egyiptomiak és a mai emberek szórakozását! Mik a hasonlóságok és a különbségek?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ Nílus: termékeny iszap, öntözéses földművelés
- ❖ Alsó- és Felső-Egyiptom egyesítése Kr. e. 3000 körül
- ❖ Fáraó, piramis, múmia, hieroglifa
- ❖ Sokistenhit

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért kellett víztárolókat építeni az ókori Egyiptomban?
- Miért készítettek az egyiptomiak múmiákat?
- Mi jellemezte az egyiptomiak vallását?
- Mi segítette az egyes tudományok fejlődését?

8. Történetek a Bibliából

A világ legismertebb könyve a Biblia. Az első fele, az Ószövetség (Héber Biblia), a világ teremtéséről, az első emberpárról, a zsidó nép küzdelmes sorsáról szól. Ezenkívül tartalmaz filozófiai, irodalmi alkotásokat és joganyagot is. A második rész pedig, a görög nyelvű Újszövetség, Jézus és tanítványai történetét és tanításait, illetve a kereszténység kialakulását mutatja be.

- Milyen isteneket tiszteltek az egyiptomiak?
- Milyen bibliai történeteket ismersz? Meséld el egyet!
- Nézzétek meg az atlaszotokban a bibliai történetek helyszíneit!

Albrecht Dürer: Ádám és Éva (1507). A zsidó, a keresztény és a muszlim vallás szerint Ádám és Éva volt az első teremtett emberpár

- Hogyan beszél el a Biblia az ember teremtését?

A zsidó vallás

A bibliai történetek ószövetségi része beszél el a **zsidó törzsek** megérkezéséről Kánaánba. A későbbiekben egyes törzsek Egyiptomba települtek, ahonnan a Kr. e. 13. század folyamán vándoroltak vissza. Ezt a **kivándorlást** beszéli el a bibliai **Mózes története**. A **zsidó vallás csak egyetlen istent tisztel, ezért egyistenhívő vallásnak nevezzük**. A **zsidó vallásban** az etikus életvitelt, így az emberi magatartást isteni törvények szabják meg, hiszen a **tízparancsolat máig érvényes erkölcsi szabályokat fogalmazott meg**.

Kiűzetés a Paradicsomból*

Amikor az Úr meglátta, hogy ettek a jó és rossz tudás fájának gyümölcséből, ezt mondta az embernek: „Mivel hallgattál az asszony szavára, és ettél a fáról, jóllehet megtiltottam, hogy egyél róla, a föld átkozott lesz miattad. Fáradsággal szerzed meg rajta táplálékodat életed minden napján. Töviset és bojtorjánt terem számodra. A mező fűvét kell enned. Arcod verítékével eszed kenyeredet, amíg vissza nem térsz a földre, amiből lettél.” (Teremtés 3. alapján)

- Melyik tudás miatt lehetett tiltott a gyümölcs?

Az özönvíz

Az emberek bűnei miatt az Úr megharagudott. Keresett egy igaz embert, Noét, és megbízta azzal, hogy építsen egy hatalmas bárkát. Meghagyta neki, hogy a bárkára vigyen fel minden állatból egy párt, és szálljon fel maga is családjával együtt. Negyvennapos eső zúdult a földre, az emberek és az állatok mind elpusztultak, csak a bárka utasai maradtak életben. Az Úr megígérte, hogy Noé utódait többé nem bünteti meg ilyen szigorúan. (Teremtés 8. alapján)

Biblia: a zsidó és a keresztény vallások szent iratait tartalmazó könyvgyűjtemény.

Paradicsom: másképpen Édenkert, ahol a Biblia szerint az első emberpár lakott. Az Ószövetség (Héber Biblia) elbeszéli, hogyan teremtette meg Isten hat nap alatt a földet, és hogyan formálta meg az első embert, Ádámot a föld porából, feleségét, Évát pedig Ádám oldalbordájából.

Noé bárkája ■ Miért haragudott meg a Biblia szerint az Úr az emberekre?

Michelangelo (mikelandzselo): Mózes (1517)

A szobor fején kis szarvakat lehet látni.

A Bibliában a szarv az erőt jelenti

- Mire használjuk azt a kifejezést, hogy „letörrik a szarvát”? Mit gondolsz, mi lehet arra a táblára írva, amire Mózes támaszkodik?

Keresd meg a lecke térképén, hol található Jeruzsálem!

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A történészek feltételezik, hogy a természeti katasztrófákról szóló mesés elbeszélések valós, de nagyon régen történt események emlékét őrzik.

A vízözön

Egy tudományos elmélet szerint a vízözön története a Fekete-tenger kialakuláshoz kötődik. 8-10 ezer évvel ezelőtt a Boszporusz egykori földhídját átszakította a Földközi-tenger vize, és elöntötte a Fekete-tenger medencéjét, ahol addig 150 méterrel mélyebben egy édesvízű tó terült el. Talán ez a katasztrófa lehet a vízözön történetének alapja, de az is lehet, hogy a jégkorszak utáni tengerszint-emelkedés hagyott el nem múló emléket őseinkben.

- Mivel magyarázható, hogy a katasztrófák emléke sokszor mesés történetekké alakultak át?

József, az álmfejtő

A Kánaánban született Józsefet féltékeny testvérei eladták rabszolgának. Egyiptomba került, ahol az Úr segítségével megfejtette a fáraó álmát, ezért az uralkodó a birodalom második emberévé emelte. A fáraó hét kövér tehénről álmódott, majd hét sovány tehénről, amelyek megették a kövéreket. József a fáraó álmát meghallgatva azt mondta, hogy hét bőséges év következik Egyiptomban, de azt hét ínséges esztendő követi, ezért a bőséges években raktározzák el a termés egy részét, és amikor éheznek, ebből tarthatják fenn a népet. A fáraó megbízta Józsefet a raktárak feltöltésével, és a szűk esztendőkből ezekből látták el az egyiptomiakat. Az éhínség Kánaánra is kiterjedt, ahonnan az éhezés elől Egyiptomba menekültek József testvérei. A találkozásuk után József megbocsátott testvéreinek. (Teremtés 41. alapján)

- Mit jelentett a hét kövér és a hét sovány tehén?
- Fogalmazd meg, miért bocsátott meg József testvéreinek!

Kivonulás Egyiptomból

A fáraó elrendelte, hogy meg kell ölni minden zsidó kisgyereket. A kis Mózeset egy kosárba tették, és a Nílus vizére bocsátották. Itt talált rá a fáraó lánya, és megmentette a gyermeket. Mózes a fáraó udvarában nevelkedett fel, és a zsidó nép vezetője lett. Amikor a zsidók a sanyargatás miatt úgy döntöttek, hogy kivonulnak Egyiptomból, a fáraó se-rege üldözőbe vette őket. A menekülőket a Vörös-tenger partján érték utol. Az Úr ekkor Mózes második könyve szerint kettéválasztotta a tengert, és átvezette népét a túlsó partra. A fáraó katonáira visszazúdult a víz, és elpusztította őket. Isten törvényeket adott a zsidóknak, akik Kánaánban, a mai Izraelben nyertek új hazát. (Kivonulás 13. alapján)

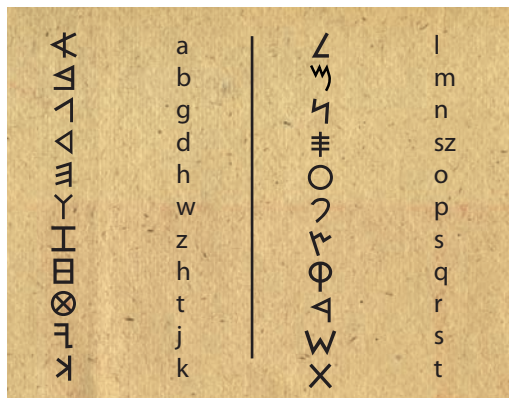
- Mit fejez ki, hogy a Biblia Istentől származtatja a törvényeket!
- Készítsetek egy képsorozatot a történetről! Mindenki egy-egy eseményt rajzoljon le belőle!

A tízparancsolat

Mózes a Sínai-hegy lábához vezette a népet. Az egész hegyet beborította a füst, mert az Úr tűzben szállt le a hegy csúcsára, Mózes pedig az Úr parancsára felment a Sínai-hegyre. Az Úr ekkor Mózesen keresztül törvényeket adott a zsidóknak. Mózes az Úr minden törvényét felírta. Ezeket a törvényeket együtt tízparancsolatnak nevezzük. A tízparancsolat az egyetemes emberi erkölcs alapértékeinek törvényi pontokba szedett foglalataként azt bizonyítja, hogy a zsidó és a keresztény vallás erkölcsi felfogása egy töről fakad.

- Nézd meg a Bibliában, a Kivonulás könyvének 20. fejezetében, hogy mit tartalmaz a tízparancsolat!
- Az Úr azt is megtiltotta, hogy szobrot készítsenek róla. Mit gondolsz, miért?

A Kánaánban élő tizenkét zsidó törzset egyre erősebben szorongatták a tőlük délre élő filiszteusok. Mintegy három-ezer évvel ezelőtt a zsidó törzsek összefogtak, és Izrael néven királyságot alapítottak. A megszülető zsidó államtól északra a föníciaiak éltek. Ők szállították a kor fontos építőanyagát, a cédrusfát. **Ez a kereskedőnép találta fel a mindössze**

A föníciai ábécé huszonkét jele. Kezdetben sem a föníciai, sem pedig a zsidó írás nem ismerte a magánhangzókat.

- Melyik jel hasonlít a mi betűinkre? Mit gondolsz, miért?

huszonkét jelből álló betűírást, valamennyi európai írás őst. A zsidók is ezt az írást vették át.

A filiszteusok támadásait az **egységesülő zsidó állam** sikeresen háráította el. Az ókori Izrael első királyának, Saulnak még nem sikerült kiűznie az ellenséget. Utóda, Dávid azonban bátorságával megmentette népe fenyegetett seregét. **Dávid Izrael királyaként Jeruzsálemet tette az ország központjává, ahol fia, Salamon király épített templomot.** A Kr. e. 10. század volt az ókori Izrael fénykora.

Dávid és Góliát küzdelme

A filiszteusok közül kilépett egy hatalmas termetű harcos, akit Góliátnak hívtak. A fejét bronz sisak védte, és pikkelyes páncélt viselt. Így szólt a zsidókhoz: Válasszatok ki magatok közül egy embert, akivel megküzdök. Ha legyőz, a szolgálitok leszünk. Ha én győzök, szolgálaink lesztek. Dávid, a pásztorfiú keresett magának öt követ, és betette ezeket a tarisznyájába, ahol a parittyáját* is tartotta. Amikor meglátta őt Góliát, rákiáltott: – Kutya vagyok tán, hogy bottal jössz ellenem? Dávid így válaszolt: – Te karddal és dárdával jössz ellenem, Én pedig az Úr nevében megyek ellened.

Dávid ekkor kivett egy követ a tarisznyából, megpörgette a parittyáját, elhajította a követ, és homlokon találta Góliátot. Az óriás arccal a földre bukott, és meghalt. Dávid ekkor kihúzta Góliát kardját, és levágta a filiszteus fejét. (1 Sámuel 17. alapján)

- Ma mire használjuk a góliát kifejezést?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan alakult ki az ókori zsidó állam?
- Milyen történetek fűződnek Mózeshez? Legalább hármat sorolj fel!
- Milyen szerepet játszottak a zsidók történetében az egyiptomiak?
- Mi a mai zsidó állam neve? Honnan származik a név?

A Héber Biblia részlete ■ A zsidók annyira tisztelik a Bibliát, hogy olvasáskor nem kézzel követik a sorokat, hanem egy kis mutatóval. Fogalmazd meg, hogy miért! Kinek a szavait rögzíti a tízparancsolat?

filiszteusok: a zsidókkal szomszédos nép, Palesztina névadói

parittya: bőrből és szíjából álló hajítófegyver

Caravaggio (karavádzsó): Dávid Góliát fejével (1606) ■ Miért Góliát kardjával vágta le Dávid az óriás fejét?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ◆ Ádám és Éva, Paradicsom, özönvíz
- ◆ Mózes: tízparancsolat
- ◆ Dávid Izrael királya lesz
- ◆ Jeruzsálem Izrael központja
- ◆ Salamon temploma

9. Az ókori Kína és India

Ha valamit nem értünk, gyakran mondjuk: ez nekem kínaiul van. Pedig a kínai kultúra sok vívmánya ma már mindennapjaink része. Nemcsak a papír, a porcelán, a selyem vagy a puskapor, hanem az édes-savanyú mártás is meghódította Európát. India pedig az „arab” számokat adta a világnak, és velük együtt sok-sok matematikai felfedezést.

- Milyen evőeszközt használnak a kínaiak?
- Milyen birodalomról tanultál eddig, ami két nagy folyó között alakult ki?
- A tűzijáték kínai találmány. Milyen ünnepeken használnak tűzijátékot?

Kína térképe ■ A kínai kultúra két nagy folyó völgyében alakult ki. Miért volt fontos a folyóvölgy? Milyen építmény található Kína határán? Mi lehetett a célja?

A Jangce és a Sárga-folyó partján

Kína lakói a folyók (Jangce, Sárga-folyó) áradását használták ki a földműveléshez. Rizst termesztettek, amihez hosszabb időre el kellett árasztani a földeket. A földműveléshez csatornákra és gátakra volt szükség. **Az építkezéseket az uralkodók szervezték meg.**

Mintegy 2200 éve az egyik uralkodó, Csin egyesítette Kína nagy részét, és a birodalom császára lett. A **hunok** támadásai ellen hatalmas falat építtetett földből, majd téglából. A kínai nagy fal tornyaiban őrködő katonák füst- és tűzjelekkel értesítették a többieket a veszélyről. **A birodalom irányítását írástudó hivatalnokok segítették.** ❶ Csin sírját halála után agyagból készített katonák serege védelmezte.

- Miért épített falat Csin?

❶ A világ legbonyolultabb írásrendszere

A monda szerint a kínai írást egy réges-régen élt császár találta ki. A jelek formája a madarak lábnyomait utánozta. A világ legbonyolultabb írásrendszere a kínai, bár a lábnyomokhoz nincs semmi köze. Minden fogalomnak külön jele van. Négyszáz szótagjelet és azok különféle összetételeit használják. Az idegen nevek rögzítéséhez is a szótagjeleket alkalmazzák. Egy művelt embernek legalább háromezer összetett fogalomjelet kell ismernie. A legnagyobb kínai szótár mintegy ötvenezer jelet tartalmaz. Kína lakói sokféle nyelven beszélnek, ezért a fogalomírás segítségével értik meg egymást.

- Miért nem vezetik be a kínaiak a sokkal egyszerűbb betűírást?
- Hány betűből áll a magyar ábécé? Mit gondolsz, ki tanul meg hamarabb írni, egy magyar vagy egy kínai iskolás?

Hold, Nap, fényes. Kínai fogalomjelek ■ A rajz alapján fogalmazd meg, hogyan jön létre a fényes fogalomjele!

Az ember, akit Tízezernek hívtak

Csin, a kínaiak nagy hatalmú császára meg akarta védeni népét a hunoktól. Hatalmas falat kezdett építeni, ami visszatartja a lovukról nyilazó hunok rohamát. De hiába építették a falat nappal, éjszaka mindig összeomlott. A bölcsek szerint emberáldozatra volt szükség. Mérföldenként bele kell építeni egy-egy ember holttestét a falba. Csakhogy a falat tízezer mérföldesre tervezték! Ez rengeteg ember életébe került volna. Csín fülébe jutott, hogy él egy ember a birodalmában, akit Vangnak, vagyis Tízezernek hívnak. A császár megölette Vangot, és a falba építette a csontjait. Vang felesége sírva járta végig a falat, a férjét keresve. A fal a sírástól megrepedt, és kihullottak belőle a csontok. Az asszony el tudta temetni szeretett párját. (Kínai mese alapján)

- Miért volt szükség a bölcsek szerint emberáldozatra?
- Olvasd el a könyvtárban Kőműves Kelemen történetét! Miben hasonlít és miben különbözik egymástól a két történet?

A kínai nagy fal ■ A kép és a forrás segítségével meséld el a fal építésének történetét!

Gazdaság és kultúra a nagy fal mögött

A rizsen kívül fontosak voltak a **tea- és az eperfaültetvények**. Az eperfák leveleit **selyemhernyók** legelték. Belőlük készítették a selymet, ami a selyemútnak nevezett kereskedelmi útvonalon még Rómaig is eljutott! Kínai találmány a **porcelán, a papír és az iránytű**. A **puskaport is a kínaiak találták fel**, és tűzijátékként, valamint jeladásra használták.

Kínában még ma is sokistenhit van, és külön tiszteletben részesítik a családok őseinek szellemét. Sokan követik a buddhizmus* tanait is.

- Keresd meg a történelmi atlaszban a selyemutat! Tedd mellé a földrajzi atlaszt, és írd össze, milyen mai országokon vezetett keresztül! Indulj el Kína felől!

Az örök körforgás birodalma, India

Amikor Mezopotámiában kialakultak az első birodalmak, **Indiában is nagy városok jöttek létre az Indus folyó partján**. Téglából épített házak, gabonaraktárak, kutak és csatornák határozták meg a városok képét. A házaknak még fürdőszobája is volt! Indiában nyáron három hónapon át esik az eső. Ezt monszunnak nevezik. **Az indiaiak hatalmas víztárolókat építettek, hogy a száraz időszakban is tudjanak öntözni.**

Az Indus menti városok akkor pusztultak el, amikor mintegy **3500 éve egy új nép, az áryák nyomultak be Indiá-**

buddhizmus: a nagy világvallások egyike, távol-keleti országok vallása, amelyet alapítójáról, Buddháról neveztek el.

Agyagkatonák ■ A nyolcezer katonaszobor közül a tábornokok a legmagasabbak. Mit akartak ezzel kifejezni a szobrok készítői?

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ ०

indiai számok

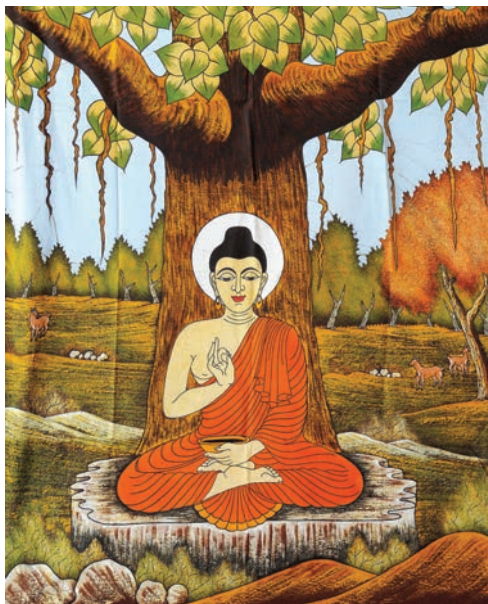
۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۰

arab számok

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

mai nyomtatott számok

Az indiai, arab és európai számok ■ Figyeld meg, milyen jelből alakul ki a nulla! A nulla látszólag a semmit jelöli. Miért nagyon fontos mégis a matematikában? Gondolj a tízes számrendszerrel!

Buddha a fügefafa alatt ■ Az olvasmány segítségével meséld el, mit ábrázol a kép!

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért kellett falat építeni a kínai határon?
- Fogalmazd meg a selyemút szerepét az ókori kereskedelemben!
- Mennyiben könnyítette meg a kínai hajósok dolgát az iránytű ismerete?
- Milyen találmányok és ismeretek származnak az ókori Kínából és Indiából?

ba. Az ő nyelvük is ugyanahhoz a nyelvcsaládhoz tartozik, mint a perzsáké, vagy számos európai nép nyelve.

Az indiai vallások sok istent tiszteltek. Voltak ember alakú, de sokkarú és állatfejű isteneik is. Hittek benne, hogy haláluk után a lelkük újjászületik a földön. Ha jó emberek voltak, boldogabb életre fognak születni, de ha gonoszak, akkor csak állati alakba költözhetnek.

Az indiai vallások szerint a tehén szent állat, ezért nem szabad bántani. **Súlyok emelésére házasították az indiai elefántot, amit háborúkban is használtak az ellenfél letiprására.** Az indiai társadalom négy nagyobb, egymástól elkülönülő rétegre tagozódik (1. papok, 2. katonák, 3. földművesek, kézművesek, kereskedők, 4. szolgák). Ezeket a csoportokat **kasztoknak** nevezzük. **Az indiai matematika nagyon fejlett volt.** Indiai tudósok alakították ki az általunk is használt számokat, köztük a nullát, amit sem a görög, sem pedig a római matematika nem tudott jelölni.

Egy királyfi megvilágosodik

Élt egyszer Indiában egy királyfi, aki beleunt a királyi udvar fényűzésébe. Úgy gondolta, hogy a semmittevés és a csillogás nem tesz senkit boldoggá. Elhagyta a palotát, és beállt a szerzetesek közé. Alig evett valamit, hat éven át sanyargatta a testét, a boldogsághoz mégsem került közelebb. Egyszer leült egy fügefafa alá, és végiggondolta: ha sem a gazdagság, sem pedig a nyomor nem tette boldoggá, a megoldás a kettő között kell hogy legyen. A szenvedésünk oka az önzés és a vágyakozás. Meg tudunk ezektől szabadulni, ha helyesen gondolkodunk és cselekszünk. Ezután a királyfi korábbi nevét megváltoztatva Buddhának, vagyis Megvilágosodottnak nevezte magát.

Buddha a vidéket járta, és arra tanította az embereket, hogy az igazi boldogság az, ha jó tettekkel és vágyainkat leküzdve megszabadulunk az újjászületés örök körforgásától.

- Miért hagyta el a királyfi a palotát? Milyen élet vezet Buddha szerint a boldogsághoz?
- Melyik kasztokba tartozhatott a legtöbb ember Indiában?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ◆ Kína: Csin birodalmat alapít, írástudó hivatalnokok
- ◆ Rizstermesztés, selyem, papír, iránytű, puskapor
- ◆ A hunok támadása → nagy fal
- ◆ India: nagy városok az Indus folyó partján
- ◆ Sokistenhit, Buddha → buddhizmus

A történelem kezdete

■ ÖSSZEFOGLALÁS

1 Melyik esemény történt az őskorban és melyik az ókorban? Gyűjtsetek további eseményeket az őskorhoz és az ókorhoz!

- a piramisok építése
- az első városok kialakulása
- a letelepült életmód kezdete
- kőszerszámok használata
- az írás megjelenése
- birodalmak kialakulása
- a beszédképesség fejlődése
- csoportos vadászat

2 Alkossatok 3-4 fős csoportokat! Nézzétek át a 4. lecke szövegét és képeit! Írjatok le minél több helyes választ a következő kérdésre!
Milyen különbségek voltak a vándorló és falvakban élő őskori emberek élete között?

3 Foglald össze egy 5-10 mondatos fogalmazásban Gilgames történetét! Mutasd be, mik a történet mesés elemei, és mit tudunk a történelmi Gilgamesről!

4 Kiscsoportos munka
Kereskedelem az ókori Keleten

A padtársak közül az egyik legyen föníciai, a másik kínai kereskedő! Mindketten be akarják szerezni az alábbi termékeket. Csoportosítsátok, melyik terméket tudják otthon beszerezni, melyiket egymástól, és melyikeket egy harmadik országból! Minden termék származási helyét keressétek meg a tankönyv leckéiben!

- porcelán
- papír
- agyagtégla
- selyem
- cédrusfa
- eke

5 Csoportmunka

Az őskor és az ókori Kelet fogalmai

Alkossatok 2-3 fős csoportokat! Válasszatok ki egy fogalmat az alább felsoroltak közül! Írjatok egy 5-10 mondatos fogalmazást, amelyben az adott fogalom szerepel! Derüljön ki az is, pontosan mire is használjuk, és hol találkoztunk vele!

- csontsíp
- zikkurat
- fáraó
- múmia
- tízparancsolat

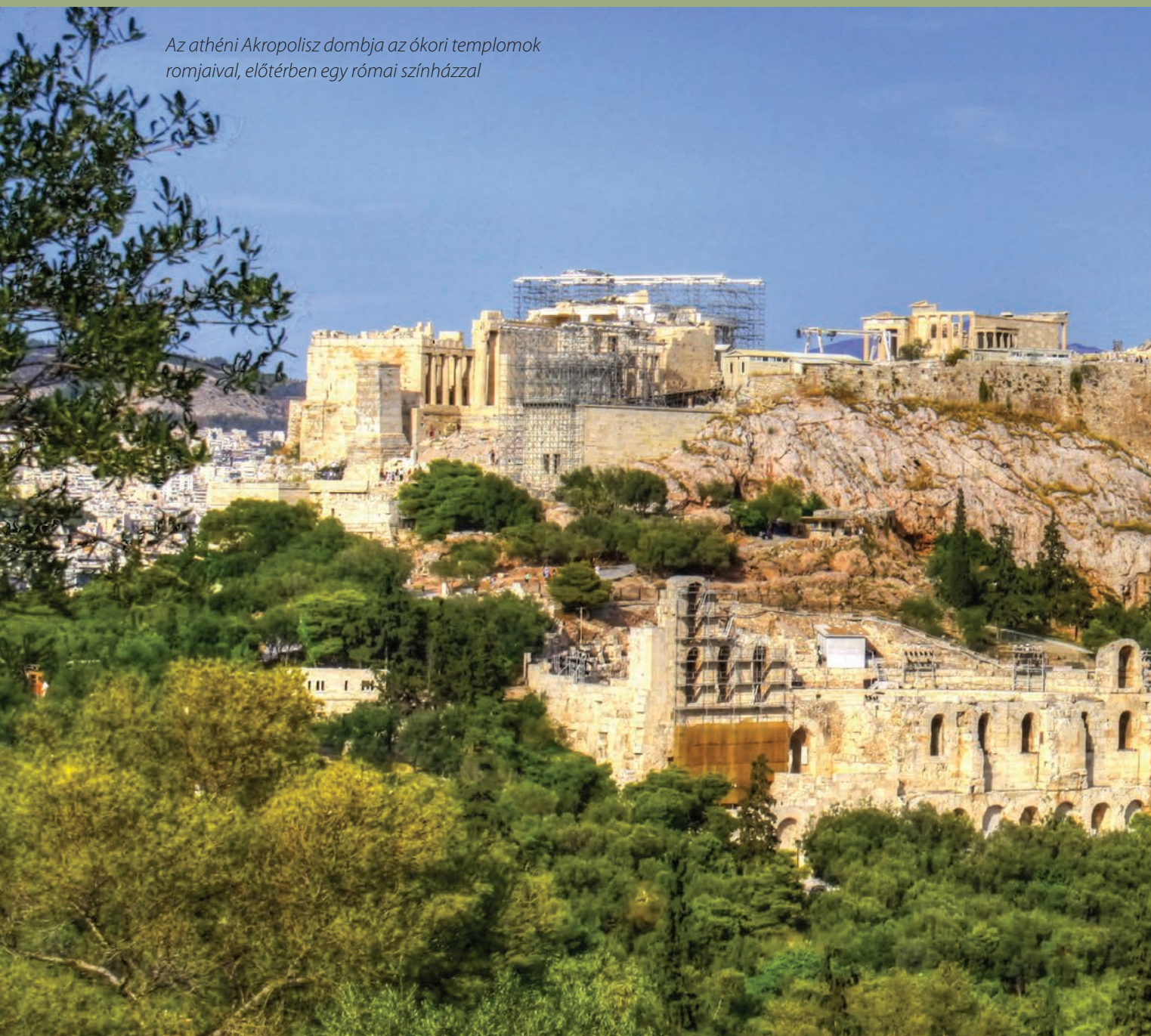
6 Válasszatok egy folyót! Gyűjtsetek össze minél több nevet és fogalmat arról a civilizációról, amely a folyótok mellett jött létre. E nevek és fogalmak felhasználásával mutassátok be minél érdekesebben a többieknek azt, amit tudtok! Mindenképpen térjete ki arra is, hogyan hatott a természeti környezet a folyó mellett élők életére!

- Eufrátesz
- Indus
- Jangce
- Nílus

II. fejezet

Hellász földjén

Az athéni Akropolisz dombja az ókori templomok romjaival, előtérben egy római színházzal

NÉGYÉVENKÉNT az egész világ az olimpiai játékokra figyel. Az első ilyen sportversenyt közel kétezer-nyolcszáz éve rendezték meg Olümpiában. Nem csak a sport szeretetét, a versengést örököltük a görögöktől. A legtöbb tudomány neve is görög eredetű, mint például a matematika. A görögök legfontosabb vívmánya az athéni demokrácia megteremtése volt. Először éltek emberek olyan államban, amit nem egy-egy nagy hatalmú uralkodó, hanem a népgyűlés résztvevői, az egyszerű emberek irányítottak. Nem véletlen, hogy a demokrácia és a politika szavunk is görög eredetű.

Ebből a fejezetből megtudhatod

- mivel jutalmazták meg az olimpiai játékok győzteseit.
- milyenek voltak a görögök által tisztelt istenek.
- hogyan harcoltak a görögök a perzsa hódítók ellen.
- mi a marathóni futás igaz története.
- ki volt Nagy Sándor.

Eközben azt is megtanulod, miként lehet

- a történetek szereplőinek tetteit és tulajdonságait bemutatni.
- a történetekben a valóságos és a mesés elemeket megtalálni.
- az emberek tetteinek, döntéseinek okaira magyarázatot keresni.
- az események között okozati összefüggéseket találni.
- ókori forrásokban kérdésekre válaszokat keresni.
- a történelmi térképeken ábrázolt eseményeket időrendben bemutatni.

10. Miről mesélnek az ókori görög mítoszok?

A Balkán-félsziget déli részén és az Égei-tenger partvidékén élő görögök színes történeteket, mítoszokat meséltek őseikről, isteneikről és kitalált lényekről. Ezek közé tartozott a félig ló, félig ember kentaur és a bikafejű, emberi testű Minótauroszt*.

- Kik voltak az egyiptomiak leginkább tisztelt istenei?
- Milyen események leírásával kezdődik a Biblia?
- Hallottál már a trójai háborúról? Mit tudsz róla?

A mítoszok helyszínei ■ Keresd meg Trójt!
Miért hajókon indultak a görögök Trója ostromára?

Menekülés a labirintusból

labirintus: útvesztő, amiből nehéz kitalálni. A mítosz szerint ilyen építettek a krétai Minótaurosznak Kréta szigetén, Knósszoszban

Minótauroszt: bikafejű, emberi testű szörny a görög mitológiában

A mítoszok mesés történetek az emberek őseiről, isteneiről és csodás lényekről. Az összes mítoszt együtt mitológiának hívjuk. A görögök egyik leghíresebb mítosza a krétai király szörnyűséges bikafejű fiáról szól.

Ahogy a fiú növekedett és erősödött, mindenkit megtámadott, felöklelt és fel akart falni. Először bezárták egy palotába, de bármilyen erős kaput készítettek számára, a szörny betörte, és kiszabadult. Ekkor egy híres építéssel útvesztőt, vagyis labirintust* építettek neki. A bikafejű Minótauroszt erős volt, de nem volt okos, így nem találta ki az útvesztőből. Nem tudott onnan kitalálni azonban más sem.

- Ki volt Minótauroszt?
- Miért épült a labirintus?

A labirintus egy római mozaikon. A labirintus falai fekete vonallal vannak kirakva ■ Mi lehet a piros vonal a folyosókon? ■ Milyen jelenetet látsz a mozaik közepén? Meséld el!

A knósszosi palota feltárt romjai ■ A kép alapján fogalmazd meg, miért született meg a labirintus története!

A kréai király kemény adót vetett ki a kréaiak által legyőzött athéniakra. Hét fiút és hét leányt kellett időről időre Krétára küldeniük, hogy velük táplálják a szörnyeteget. Nem tűrte ezt az athéni királyfi, Thészeusz. A fiatalokkal együtt ő is Krétára hajózott. Ott a kréai királylány, Ariadné beleszeretett Thészeuszba, és elárulta neki a labirintus titkát. Adott egy gombolyag fonalat az ifjúnak. Amikor az elindult a labirintusba, a bejáráshoz kötötte a fonalat, és azt legombolyítva haladt befelé. Minótauroszt kardjával ledöfte, majd a fonalat felgombolyítva visszatért Ariadnéhoz. A fiatalok megszabadultak a halálos veszélyből, Athén pedig az emberadótól. ❶

- Milyen volt a kapcsolat a kréaiak és az athéniak között?
- Mit gondolsz, mi igaz és mi nem ebből a történetből?

A trójai háború

Egy másik ősi történet szereplői közt megjelennek a görög istenek és istennők is.

Történt egyszer, hogy az istenek lakodalmat tartottak, de a Viszály istennőjét nem hívták meg. Eljött ő így is, de bosszút forralt. Készített egy gyönyörű almát aranyból, és az istennők közé gurította. Egyikük felvette, és észrevette, hogy az van ráírva: „A legszebb nőnek”. Természetesen mindegyik istennő magának követelte ezt az almát. Zeusz, a legfőbb isten nem akart döntenet, rábízta ezt a trójai királyfira, Páriszra. A szerelem istennője azt súgta a fiú fülébe, ha ő kapja meg az almát, feleségül veheti a világ legszebb asszonyát. A fiú ezért neki adta az almát, a szerelem istennője pedig teljesítette ígéretét. A trójai királyfi megszerette és elrabolta a spártai király feleségét, a gyönyörű Helenét. A görögök ezért háborút indítottak Trója ellen.

A trójai faló egy görög vázán. ■ Hogyan tudták bevonszolni a városba? Képzeld el, hogy görög harcos vagy! Meséld el a trójai faló történetét úgy, mintha te lettél volna az, aki ezt a cselet kitalálta!

❶ Mítosz és valóság

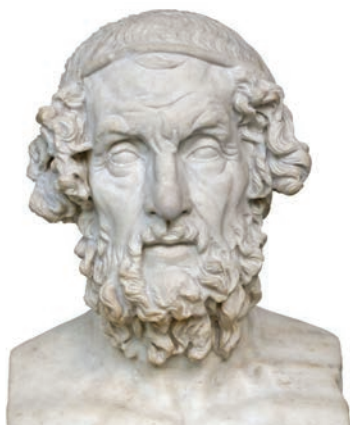
Száz évvel ezelőtt a régészek megtalálták a knósszosi palotát Kréta szigetén. A háromszintes bronzkori* épület zezugos folyosói valóságos labirintusként hatottak. A tróntermen kívül sok raktár volt a palotában. Itt tárolták az adóként beszolgáltatott gabonát, bort és más terményeket. A palota falait falfestmények díszítették. Sok kép ábrázolt bikákat. Volt olyan kép, amelyen feláldozták őket, de volt olyan is, ahol egy bika felett ügyes akrobaták ugrottak át. A régészek szerint ez a palota ihlette meg Minótauroszt történetét. Minótauroszt legyőzése pedig a görögök diadalát jelképezte Kréta fölött.

bronzkor: az ókor első szakasza, amelyben elterjedtek a bronzeszközök.

Trója falai, ahogyan a régészek feltárták ■ Miből épültek Trója falai?

Homérosz szobra. Homérosz a trójai háború után ötszáz évvel írta meg a történetét

■ Mennyire lehet megbízható történelmi forrás egy költemény? Javít vagy ront a megbízhatóságán, hogy az események után ötszáz évvel írták?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mit nevezünk mítosznak?
- Kik a szereplői a görög mítoszoknak?
- Mi lehet a magyarázata annak, hogy a mítoszokban mesés és valóságos elemek keverednek egymással?
- Miért kedvelhették a görögök ezeket a történeteket?
- Mit bizonyítanak Knósszosz és Trója feltárt romjai?

Tíz évig ostromolták a várost, de végül csak csel segítségével tudták bevenni. Építettek egy hatalmas falovat, amelyben elbújt néhány görög harcos. Ezután elvonultak Trója alól. A trójaiak városukba vonszolták a lovat. Éjszaka aztán előbújtak belőle a görögök, akik kinyitották a kapukat társaiknak. A városba beözönlő görög katonák elpusztították Tróját. 🕒 A spártai király ilyen módon szerezte vissza feleségét, Helenét.

- Miért és hogyan állt bosszút a Viszály istennője a többiekén?
- Miért nem akarta Zeusz maga eldönteni, hogy ki kapja meg az almát?
- Miért tört ki a trójai háború?
- Meséld el, hogyan sikerült a görögöknek elfoglalni Tróját!

🕒 A történeti Trója

Egy német régész mintegy száznegyven éve megtalálta Trója romjait. A város több mint ezer évig állt, mielőtt romba dőlt. A királyi palotát hatalmas várfalak vették körül. Egy tíz évig tartó ostromnak azonban nem találták nyomát.

- Az, hogy Trója létezett, bizonyítja-e a trójai háború megtörténetét is?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- 🔗 A mítoszok és a mitológia
- 🔗 A labirintus története ➔ a knósszoszi palota romjai
- 🔗 A trójai háború ➔ Trója romjai

11. Olümposztól Olümpiáig

Négyévente az egész világon milliók nézik a tévében az olimpiai versenyeket. Az olimpiai lángot minden alkalommal Olümpiában, az ókori versenyek színhelyén gyújtják meg. Kevés dologban ért egyet a világ valamennyi népe, ezek egyike az olimpiákon való részvétel. Ez a lecke arról szól, honnan ered ez a szokás.

Hellász jelentős szentélyei ■ Spárta vagy Athén volt közelebb Olümpiához?

A görögök istenei

A görögöknek nem volt egységes államuk. **Városállamokban éltek, amelyekben egy városias központot több falu vett körül.** A városállamok más-más főistent tiszteltek, de valamennyi görög istennek áldozatokat mutattak be.

A görögök vallását a többistenhit jellemezte. Úgy hitték, az istenek a szinte állandóan felhőkkel takart Olümposz csúcsán, egy kristálypalotában laknak. **A leghatalmasabb közülük Zeusz volt,** a legtöbb isten és istennő tőle származott. Elenségeit villámmal sújtotta agyon. A tizenkét főistenen kívül megszámlálhatatlan egyéb istent is tiszteltek, hiszen minden tengernek, folyónak, sőt fának saját istene vagy istennője volt.

A görögök az isteneiket ember alakúnak képelték, de halhatatlanoknak és hatalmasabbnak az embereknél. ❶

Jósok és gyógyítók

A görögök szerették volna tudni, mi történik velük a jövőben. Meggyógyulnak-e a betegségükből, megnyerik-e a háborút, szerencsével járnak-e a hajóútjukon? **Kérdéseikkel egy jósdához, többnyire Apollón papnőjéhez fordultak Delphoiban (delfoj).** A jóslatért cserébe ajándékot adtak.

- Mi a jele a mai olimpiai játékoknak? Mit jelképez?
- Miért tartják sokan az olimpiai játékokat a béke ünnepeinek?

Az áldozati állat sütése az oltáron ■ Magyarázd el, mi volt a közös lakomák jelentősége! ■ Ha ma egy pap egy keresztény templomban áldoz, milyen ital van a kehelyben? Ha nem tudod, kérdezd meg szüleidtől! Nézz utána, létezett-e a zsidóságnál is égőáldozat!

❶ Áldozati lakoma a görögöknél

A szentélyekben általában állatáldozatot mutattak be. Levágtak és megsütöttek egy birkát vagy egy borjút. Az állat egy részét elégették az istenek számára, a többit azonban megsütötték és ünnepi lakoma során elfogyasztották. Az áldozatot mindig egy közösség (város, falu, nagycsalád, hadsereg) mutatta be, így a közös lakoma erősítette az összetartozást bennük. Egy ember vagy egy kisebb család legfeljebb egy malacot vagy kisbárányt áldozott, mert a húst nem tudták tárolni. Amit nem ettek meg aznap, másnapra megromlott.

- Miért volt jó, hogy az áldozatot közösségben mutatták be?
- Mihez hasonlít egy görög áldozati lakoma? Egy ember egyedül miért nem mutatott be áldozatot?

Jóslatkérő Apollón papnője előtt. A papnő egy háromlábú állványon ült, és babérág volt a kezében. Zavaros válaszait Apollón papjai magyarázták el, vagy foglalták versbe

Aszklépiosz, a gyógyító isten ■ Ma hol láthatod a kehelyre csavarodó kígyó ábrázolását?

Ha valaki beteg volt, akkor Aszklépiosz szentélyébe ment gyógyulásért. **A papok sok betegséget meg tudtak gyógyítani. Ismerték a gyógyfüveket és a gyógyvizeket is.** A gyógyulásért fizetni kellett az istennek. Többen köszönőfeliratot állítottak gyógyulásuk emlékére.

A sport és a vallás

A legnagyobb tömegeket azok a szentélyek vonzották, amelyekben sportversenyeket rendeztek az isten tiszteletére. A legismertebbek a **Zeusz tiszteletére rendezett olümpiai versenyjátékok** voltak. **Kr. e. 776-ban** jegyezték fel az első győztest, aki a stadionfutást nyerte meg. ❷ Lehet, hogy korábban is voltak ott versenyek, de ezekről nem maradt fenn feljegyzés.

A gyakran egymással háborúzó kis városállamok lakóit **a közös nyelven és közös valláson kívül a versenyjátékok tartották össze.** Ezeken csak a szabad görög férfiak vehettek részt, a nők nem.

Amikor négyévente eljött az olümpiai verseny esztendeje, követek járták végig Hellász városait, és kihirdették a fegyvernyugvást. **A versenyek idején, előttük, valamint utánuk tilos volt háborúzni,** mert azzal Zeust sértették volna meg. Az olümpiai stadion futópályája közel kétszáz méteres volt. Ezt a távot egyszer, kétszer vagy többször kellett végigfutni versenyszámtól függően. Még fegyveres futás is volt. Csak az első helyezett számított, a második, harmadik hely nem.

❷ Mikor döntött az erő, és mikor az ügyesség?

Az egyetlen összetett versenyszám az olümpiai játékokon az öttusa volt. Ez futásból, távolugrásból, gerelyhajításból, diszkoszvetésből és birkózásból állt. Ha két versenyző ugyanolyan eredményt ért el, a birkózás döntött. Ha egy versenyző az első három próbát megnyerte, nem volt birkózás, őt hirdették ki győztesnek.

- Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, ma milyen sportágakból áll az öttusa! Melyik volt már az ókorban is a versenyszám része? Az öttusa melyik mai száma nem létezhetett még az ókorban? Indokold meg, miért!

Kőből készült ugrósúly. Távolugrásnál használták

A győztes Zeusz olümpiai olajfájának leveleiből font koszorút kapott. Ez hatalmas dicsőségnek számított. A győztesek szobrát felállíthatták a szentélyben. A legnépszerűbb versenyszám a kocsihajtás volt. A négy ló vontatta kétke-rekű kocsik gyakran összeütköztek, felborultak, növelve ezzel a verseny izgalmait. **A kocsiverseny a gazdagok sportja volt, hiszen a lótartás költséges szenvedélynek számított.** A keresztény római császárok bezárták az összes pogány szentélyt. Így ért véget az olümpiai Zeusz kultusza is a Kr. u. 4. század végén, és vele együtt az olümpiai versenyek is.

- Mit gondolsz, mire készítették fel az ifjakat az olyan sportágak, mint a gerelyhajítás, fegyveres futás, birkózás, ökölvívás és pankráció?
- A versenyzők meztelenül versenyeztek. Mit gondolsz, nők miért nem látogathatták a versenyeket?
- Mit kapott jutalmul a verseny győztese? Ma mit kapnak a győztesek?
- Bárki részt vehetett bármelyik versenyen? Mennyiben számított a származás és a vagyon?

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A fennmaradt forrásanyag sokszor hiányos vagy nem egyértelmű, ezért a történésznek azt kell vizsgálnia, hogy a rendelkezésre álló adatokat hogyan lehet értelmezni. Megtörténhet-e a valóságban az, amiről a forrásokban olvashatunk, és ha igen, akkor milyen feltételek mellett.

Távolugrók Olümpiában

Az ókori olümpiai játékokat több forrásból ismerjük, mégis vannak kérdések, amelyekre nem tudjuk a választ.

A távolugrók közül három győztes eredményét is feljegyezték, és mindhárom tizenhat méternél hosszabb volt. A mai világcsúcs férfiaknál 8,95 méter, nőknél 7,52 méter. Az lehetetlen, hogy ugrósúllyal vagy anélkül kétszer olyan messzire ugrottak a görögök, mint a mai atléták. Ezért arra gondolnak a történészek, hogy három vagy öt ugrást kellett elvégezni egymás után, és annak az eredményét jegyezték fel.

- Miben hasonlít a történészek és a nyomozók munkája?
- Lehet-e az ókori görög sportolók teljesítményét kísérletekkel ellenőrizni? Ha igen, akkor hogyan?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miben különbözik a görögök többistenhite az egyiptomiak és az indiaiak hitvilágától?
- Milyen céllal kerestek fel az ókorban egy szentélyt?
- Mi volt az olümpiai játékok jelentősége a görögök számára?
- Miben hasonlítanak az ókori és a mai olimpiai játékok?

Diszkoszvető és gerelyhajító. A sportolók mögött a falon két ugrósúly látható. Ezeket a távolugrásnál használták, hogy lendületet adjanak az elrugaszkodásnál ■ Nézd meg az olümpiai versenyekről szóló filmet a digitális tananyagban!

A küzdőtér bejárata az ókori Olümpiában

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ **Többistenhit:** olümposzi istenek
- ❖ Városállamok fő istenei
- ❖ **Áldozatok:** jós- és gyógyító szentélyek
- ❖ **Olümpiai játékok:** Zeusz tiszteletére, négyévenként
- ❖ **A görögök összetartozása:** közös istenek, versenyek, nyelv

Az ég, a tenger és az alvilág urai

■ OLVASMÁNY

Gondolkodtál már azon, honnan származik a „múzeum” kifejezés, vagy volt-e a tolvajoknak is istene? Ebből az olvasmányból ezt is megtudhatod.

A görögök az egész világot benépesítették az isteneikkel. Valamennyi isten fölött **Zeusz** uralkodott, aki veszekedős, féltékeny feleségével, Hérával együtt az Olümposzon lakott. Zeusz két testvére szintén uralkodó volt a saját világában, **Poszeidón** a tengereken, **Hádész** pedig a holtak között, az alvilágban. **Athéné**, a tudományok és mesterségek istennője, különös módon született. Nem volt édesanyja. Apja, Zeusz fejéből pattant ki, ráadásul pajzzsal, sisakban és dárdával a kezében. Nem véletlenül ő volt Athén városának védelmező istennője.

Az isteni ikrek, **Apollón** és **Artemisz** Délosz szigetén születtek. Itt épült föl a legfontosabb szentélyük. Apollón sokoldalú isten volt. Jósádjában a jövőt tudakolták, a betegek gyógyulni jártak hozzá (éppúgy, mint fiához, **Aszklépioszhoz**), de a dalok, a művészetek védnöke is volt. Ő vezette a kilenc **múza** körtáncát. A múzsák

Athéné szobra Athénból. ■ Honnan lehet tudni, hogy ez a szobor Athénét ábrázolja? Hogyan született az istennő?

személyesítették meg a művészeteket és a tudományokat. Nem véletlen, hogy a nevükből származik a múzeum szó. Artemisz az állatokat kedvelte, és az erdőket járta. Nem érdekelte a szerelem, de a szüléseknél segített.

Az istenek nem mind kedvelték egymást. Zeusz kifejezetten utálta fiát, **Arészt**, akinek mindig csak a háborúkon, vérfürdőkön járt az esze. Arész viszont szerelmes volt **Aphroditéba**. Ez nem is csoda, hiszen a szépséges Aphrodité volt a szerelem istennője. Aphrodité pedig unta férjét, a sánta kovácsistent, **Héphaisztoszt**. **Dionüszosz** a színház és a bor, a vidámság istene volt. Ünnepein komoly és vidám színjátékokat adtak elő. A darabok szerzői vetélkedtek egymással. Nagy dicsőség volt megnyerni a versenyt. A legszínesebb egyéniségnek mégis **Hermészt** nevezhetjük. Éppen csak megszületett, máris feltalált egy pengetős hangszert, a kitharát, amit egy teknős páncéljából készített. Aztán még csecsemőként ellopta Apollón teheneit. Amikor rajtakapták, a hangszerét Apollónnak adta, aki nem is vált meg tőle többé. Nem csoda, hogy Hermészt a kereskedőkön és utazókon kívül a tolvajok is tisztelték.

olümposzi isten	tevékenysége
Zeusz	főisten, villámlás
Héra	a család védelme
Athéné	tudományok, mesterségek
Apollón	művészet, gyógyítás, jóslás
Aphrodité	szépség és szerelem
Dionüszosz	bor, színház
Hermész	hírnökök, kereskedők, tolvajok istene
Arész	hadisten
Héphaisztosz	kovácsok istene
Artemisz	vadászat, szülés
Hesztia	családi tűzhely
Démétér	mezőgazdaság

12. Athén és Spárta

Az ókori Hellász városai között kiemelkedő szerepe volt Athénak és Spártának. A két város lakóinak élete ugyanakkor jelentősen eltért egymástól.

Athén népe

A görögök nagy része nem birodalmakban, hanem **városállamokban***, poliszokban élt. Ilyen városállam volt Athén és Spárta is. **Athén lakói között éltek szabadok és rabszolgák*, gazdagok és szegények, előkelők (akiket arisztokratának neveztek) és egyszerű polgárok. A leggazdagabbak az előkelő földbirtokosok, kereskedők és a műhelytulajdonosok voltak.** Sokáig a nemesek kezében volt minden hatalom. Nekik volt házuk a városban és vidéken is. Lovon jártak ki a birtokukra, hogy ellenőrizzék a földművesek és a szolgák munkáját. Éltek gazdag idegenek is Athénban, elsősorban kereskedők. Ők azonban nem tölthettek be semmilyen hivatalt, és földet sem szerezhettek, mert nem voltak polgárok.

A **polgárok*** és az **idegenek** között is éltek gazdagok és szegények. **Az egyszerű polgárok parasztok és kézművesek voltak.** A parasztoknak csak a faluban, a kézműveseknek és árusoknak a városban volt egyforma nagyságú házuk. A kézművesek műhelye a házuk földszintjén helyezkedett el. Ott dolgoztak, és árulták termékeiket, a cipőket, vázákat, bútorokat, szerszámokat. **A parasztok a piacon, görög néven az agorán adták el a bort, mézet, gyümölcsöket, a sajtot és a húst. Többnyire bárányt tartottak,** mert a csirke még nem terjedt el ebben az időben. A bárány a gyengébb legelőn is megél, ott, ahol a tehén nem.

- Milyen társadalmi rétegek éltek Athénban?
- Kiknek volt háza a városban?

- Mi bizonyítja az eddig tanultak alapján, hogy a testnevelést a görögök nagyon fontosnak tartották?
- A vidéken élők milyen árukat visznek a városi piacra, és mit vesznek ott?

Nézd meg a történelmi atlaszodban, hol fekszik Athén és Spárta! Miért volt fontosabb a hajózás Athén, mint Spárta számára? Válaszodat indokold meg a térkép alapján!

városállam: egy városias magból és a körülötte elterülő falvakból álló önálló állam

rabszolga: olyan munkás, akit pénzért lehetett adni-venni, mint egy szerszámot vagy egy állatot. A rabszolga gazdájának tulajdona volt, és ingyen dolgozott neki. Ha akarta, meg is fenyíthette.

polgár: egy város teljes jogú lakója, aki részt vehetett a népgyűlésen, a bíróság munkájában, esetleg a tisztségek betöltésében. Ezeket a jogokat nevezzük polgárjogoknak

Egyforma házak Athén kikötőjében. A szegényebb emberek kis házai, műhelyei egyforma nagyságú telkeken álltak. Itt béreltek lakást az Athénban lakó idegenek is. ■ Mit gondolsz, miért töltötték az athéniak napjaik nagyobb részét a piacon, a hűvös oszlopcsarnokokban vagy a házuk előtt, az utcán? A kép alapján fogalmazd meg válaszodat!

1 A rabszolga mint pénzváltó

Voltak olyan rabszolgák, akiket uruk pénzváltással bízott meg. Ők szabadon éltek, a piactéren váltották át más államok pénzeit, de ruháról, élelemről maguknak kellett gondoskodniuk. Ha több pénzt tudtak összegyűjteni, mint amennyit gazdájuk fizetett értük, megvásárolhatták szabadságukat.

- Vitassátok meg, melyik rabszolga lehetett szorgalmasabb, akit felügyelő kényszerített munkára, vagy a pénzváltó! Mi volt a pénzváltó rabszolga célja?

Olajbogyót szüretelők egy athéni vázán

- A helótáknak nevezett szolgákat nem lehetett eladni, megvásárolni. Miben különböztek a helóták a rabszolgáktól?

Spártai harcos egy spártai bronzedényen ■ Sorold fel, milyen fegyverei vannak a harcosnak! Miért fontos a négy ló ábrázolása? Milyen versenyen szerepeltek négy ló által húzott kocsik?

A távoli vidékeken beszerzett rabszolgáknak nem volt polgárjoguk. Árúként adták-vették őket, pedig voltak közöttük képzett bányászok, sőt tanárok és orvosok is. **Ha egy rabszolga ügyes volt, és sok pénzt keresett mint pénzváltó, megvásárolhatta a saját szabadságát.** A legtöbbjük azonban rabszolgaként halt meg. 1

- Miért tartjuk manapság elfogadhatatlannak a rabszolgaságot?

A spártai fegyelem

Spárta kezdetben ugyanolyan városállam volt, mint a többi. Hosszú háborúkban meghódította a Balkán-félsziget legdélebbi részét. A hatalmas területet mindössze kilenc-ezer polgár tartotta uralma alatt. **A meghódított lakosságot szolgasorba kényszerítették.** Ők, a helóták művelték a spártaiak földbirtokait. Ezek a szolgák nem olyanok voltak, mint az athéni rabszolgák. Nem lehetett eladni vagy a piacon vásárolni őket. **A földbirtokhoz tartoztak, a spártai az apjától örökölte őket.** A birtokot otthonuknak tekintették. **A sok szolga gyakran lázadott.** A spártaiak ezért csak katonáskodással foglalkoztak, hogy megtartsák a meghódított területeket. Nagyobb külső hadjáratokra nem szívesen mentek, hiába voltak nagyon jó harcosok, mert attól tartottak, hogy szolgáik fellázadnak, ha ők nincsenek otthon.

A férfiak fiatal koruktól egy-egy asztaltársaság tagjai voltak. **Közösen étkeztek,** családjukkal csak kis időt töltöttek. 2 Az asszonyok feladata volt a gyereknevelésen kívül a gazdaság, a szolgák irányítása. Ez más görög államokban szinte elképzelhetetlen lett volna.

- Mik voltak a spártai életmód különleges sajátosságai?
- Mi volt az oka a spártai életmód kialakulásának?

A spártaiak között is voltak gazdagabb és szegényebb polgárok. A szegényebbeknek egyforma nagyságú volt a

birtokuk. A gazdagok ugyanúgy közösen étkeztek, mint a szegények, ezért a különbség nem volt látványos. **A spártai előkelők lovakat tartottak**, ami nagyon sokba került. A spártai férfiak **hatvanéves korukig katonáskodtak**. Utána, ha köztisztviselőként álltak, bekerülhettek a vének tanácsába. A két királyon kívül ez volt Spárta legfontosabb vezető testülete. A spártai népgyűlés nem szavazott, hanem egy nagyot kiáltott, ha egyetértett egy javaslattal. **A hadsereget a két király vezette**. Ha az egyik hadjáraton volt, a másik majdnem mindig otthon maradt.

- Kik rendelkeztek a legnagyobb hatalommal és befolyással?
- Mi volt a népgyűlés szerepe Spártában?

🕒 Közös étkezések Spártában

A közös étkezések alkalmával az élelem mennyiségét úgy szabták meg, hogy senki ne terhelje túl a gyomrát, de ne is maradjon éhes. Olykor a vadászszákmány tette változatosabbá az étkezéseket, olykor pedig a gazdagok hoztak búzalisztból sült kenyeret a közösbe, így az asztalról sohasem fogyott ki az étel, mégsem kellett nagyobb kiadással számolniuk.

- Olvasd el a leckét! Kik vettek részt a közös étkezéseken? Jóllaktak a lakomákon? Mitől volt változatos, amit ettek?
- Voltak-e az asztaltársak közt gazdag emberek? Ők mit hoztak ebédre?

A Spárta fölé magasodó Taügeton-hegy látványa. Az csak mese, hogy a betegen született gyerekeket bedobták a hegy szakadékába

- Hogyan védi meg egy magas hegység a mögötte levő települést?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Meséld el, hogyan telt el egy spártai és egy athéni polgárnapja!
- Milyen társadalmi rétegek éltek Athénban?
- Miben különbözött a spártai szolgák élete az athéniakétól? Miért?

Ahogy a történészek gondolkodnak...

Egyetlen forrás, bármilyen hitelesnek tűnik is, hamis képet festhet a múltból, ha szerzője nem volt kellően tájékozott. Pontosabb képet akkor alkothatunk, ha különböző típusú források állításait vetjük össze egymással.

Gazdagok és szegények Spártában

Maradtak ránk források, amelyek szerint a spártaiak nem engedték, hogy bárki is meggazdagodjon közülük. Ezért elterjedt, és sokáig azt is tanították, hogy Spártában vagyoni egyenlőség volt. A lovak tartását, a ló- és kocsiversenyeken való részvételt mindenhol csak a leggazdagabbak engedhették meg maguknak. Az olümpiai kocsiversenyeket közel háromszáz év alatt nem kevesebb, mint tizennégy spártai nyerte meg, és közöttük csak egy volt a király.

- Minek a bizonyítéka lehet az, hogy a kocsiversenyeknek spártai győztesei is voltak?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ Városállam, teljes jogú polgárok, népgyűlés
- ❖ **Athén:** földbirtokosok, kereskedők, műhelytulajdonosok, parasztok, kézművesek, rabszolgák
- ❖ **Spárta:** örökölt földbirtokok, gazdagok, szegények, meghódított lakosság, kettős királyság

13. Nevelés az ókori Hellászban

A görög gyerekek is szerettek játszani, sok játékukat ma is használjuk (kocka, golyó). Iskolába is jártak, de nagy különbség volt abban, hogy mit tanultak az athéni és a spártai iskolások. A lányok közül kevesebben jártak iskolába, mert nagyon korán férjhez adták őket.

- Mivel játszanak a mai gyerekek? Sorolj fel néhány kedvelt játékot!
- Neked mi a legkedvesebb játékod? Meséld róla!
- Milyen gyermekbetegségeket ismeresz? Sorold fel őket!

1 Gyerekszoba az ókori Hellászban

Az egyszerű játékbabák fából vagy agyagból készültek, de a lábukat és a karjukat mozgatni lehetett. A drága babákat elefántcsontból készítették, és fésülhető emberi hajuk is volt. A babaruhákat a kislányok varrták édesanyjuk segítségével. A játékbabáknak bababútort és kis edényeket készítettek. Ezekkel az „edényekkel” a gyerekek játékból főzni is tudtak.

- Mi a különbség egy ókori és egy mai öltöztetőbaba között?

A kisgyermek nevelése

Ha egy görög családban kisfiú született, olajfa koszorút akasztottak ki az ajtóra. Így mindenki értesülhetett a nagy eseményről. A kislányok érkezését gyapjúcsomó jelezte. Az olajfa koszorút a sportversenyek győztesei kapták jutalmul, a gyapjú pedig a leggyakoribb női munkára, a fonásra emlékeztetett.

Az ókorban még nem ismerték a mai orvosságokat. Egy megfázás, tüdőgyulladás vagy akár egy kisebb sebesülés is végzetessé válhatott. A gyerekek fele hároméves kora előtt meghalt. A családokban ezért sokkal több gyereket neveltek, mint ma.

Az ókori gyerekek sokat játszottak az utcán és a réten. Éppúgy, mint a mai falusi gyerekek. A városok gyerekzsvajtól voltak hangosak. A kisfiúk és kislányok csoportokban futkároztak. A kislányok szerettek babázni. 1

A kisfiúk inkább a kiskocsikat tologatták. A kő- vagy üveggolyókkal célba kellett gurítani, például egy kis gödörbe, vagy az ellenfél golyóját kellett eltalálni. A győztes megkapta a vesztes üveggolyóit. Ha ezt a játékot dióval játszották, a nyereményt meg is lehetett enni.

A legizgalmasabb a kockajáték volt. A társasjátékokat nem a szobában játszották. A játéktáblákat bekarcolták a járda szélébe, a templomok lépcsőjébe, és ott üldögélve játszottak. Sok helyen a ma is ismert malom játék tábláját találták meg kőbe vésvé.

A legtöbb gyereket a labdajátékok mozgatták meg. Kis labdával célba dobtak, vagy kidobóst játszottak.

Athéni iskola. A közepén álló fiú írni tanul az írástanártól. Balra zenét tanulnak, jobbra a szakállas rabszolga, aki a tanárhoz kísérté a gyereket ■ Milyen tárgyakat tanultak ebben az iskolában? Mi van a falra akasztva?

Az iskoláskor

A gazdagabb családok tanárt fogadtak gyermekeikhez. A kevésbé tehetősek hétéves koruktól tanárhoz küldték fiaikat, lányukat. A tanárnak havonta fizettek, hogy írást, olvasást, számolást tanítson. Sok verset kívülről meg kellett tanulni. A zenetanulást is fontosnak tartották. 2

A görög gyerekek viasszal bevont fatáblán gyakorolták az írást. A viaszba karcolt betűket az íróvessző lapos végével el lehetett simítani, és újabb gyakorlatokat lehetett a táblára írni. Papír még nem volt, helyette papiruszt használtak. A papirusz egy, a Nílus torkolatánál termő sásféle szárából készült. A könyveket nem lehetett lapozni, hanem tekercesekbe csavarták fel a hosszú papiruszt.

Spártában a fiúk hétéves koruktól katonáskodásra készültek. Csoportokba osztották őket, közösen nevelkedtek. Írni, olvasni csak annyira tanultak meg, amennyire egy katonának kellett. Kórusban tanultak énekelni, hogy a menetelésnél egyszerűen lépjenek. Nevelésük célja az volt, hogy jól elviseljék a testi fájdalmakat, és a harcban feltétlenül győzzenek.

- Ismételj! Mi az a papirusz? Melyik leckében találkoztunk vele?

A fiatalok

A fiúknak tizennyolc éves koruktól katonáskodniuk kellett. Városonként nagyon eltért, hogy a fiatal emberek mennyi ideig voltak katonák. Athénban két évig tartott a kiképzés és a szolgálat, Spártában viszont hatvanéves korukig katonáskodtak.

A lányokat Spártában ugyanolyan sportosan, közösségben nevelték, mint a fiúkat. A többi görög államban a háztartás vezetésére és a gyereknevelésre tanították őket. Ha egy lány tanulni akart, és a szülei elég gazdagok voltak, tanulhatott. A nők között voltak bábák, orvosok, költők, filozófusok, igaz, csak kevesen.

A gyerekkor rövid ideig tartott. A lányokat 13-15 évesen már férjhez adták. A görögök házasságáról a fiatalok szülei állapodtak meg egymással, nem a fiatalok választották ki egymást. A leány szülei hozományt adtak, amit ládában, lakodalmi menetben vittek át a fiatalok új lakóhelyére.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mivel töltötték az időt a kisgyerekek?
- Mit és hogyan tanultak a görög gyerekek?
- Milyen különbségek voltak az athéni és a spártai nevelés között?
- Mi volt a különbség a fiúk és a lányok nevelése között?
- Szerettél volna az ókorban athéni vagy spártai gyerek lenni? Indokold meg a válaszodat!

2 Hogyan tanultak a görögök?

Egy cserépdarabra felírták az ábécé betűit. A betűk nevét bemagolták. Az ábécét mondogatva sorra a betűkre kellett mutatni, mint ma a kiszámolósnál. Ha el akartak olvasni egy szót, kiszámolták, melyik betű hogyan hangzik. Az ókorban mindenki hangosan olvasott, még a felnőttek is.

- Mit gondolsz, miért ragaszkodtak a betűk állandó sorrendjéhez a görögök?
- A mi ábécénkben is nagyjából ugyanolyan sorrendben követik egymást a betűk, mint a görög ábécében. Mit gondolsz, miért?

A görög ábécé egy agyagcsészén ■ Keresd meg az olvasmányban, mire használták az ilyen ábécé-feliratokat! Keresd ki azokat a betűket, amik nem hasonlítanak a maiakra!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ◆ A görög gyerekek csoportosan játszottak.
- ◆ A lányokat hamar férjhez adták.
- ◆ Athénban fizetni kellett a tanároknak, Spártában közösen oktatták a fiúkat.
- ◆ Spártában a lányok is sportoltak, Athénban nem.
- ◆ Olvasni, számolni és kórusban énekelni mindkét városban megtanultak.
- ◆ Spártában több volt a katonai gyakorlat.

14. A görög–perzsa háborúk hősei

Kr. e. 490-ben veszélybe került a görögök szabadsága. A hatalmas Perzsa Birodalom uralkodója ki akarta terjeszteni hatalmát a görög területekre is. Athén és Spárta behódolás helyett a harcot választotta.

- Sorold fel, milyen fegyvereket használtak az ókorban!
- Csoportosítsd a fegyvereket az általad választott szempontok szerint!
- Milyen céljai voltak az ókori háborúknak?

Attika térképe, rajta Athén és Marathón ■ Keresd meg a térképen, hol kötöttek ki a perzsák!

Görög nehézfegyverzetű gyalogos ■ Nevezd meg, milyen támadó-, és milyen védőfegyverzettel rendelkezik!

perzsa nagykirály: a perzsa birodalom uralkodója, akit azért hívták így, mert több király felett uralkodott.

ókori görög nehézfegyverzet: sisak, mellvért, kerek pajzs, lábvért, rövid, egyenes kard és lándzsa

A nagykirály haragja – az első támadások

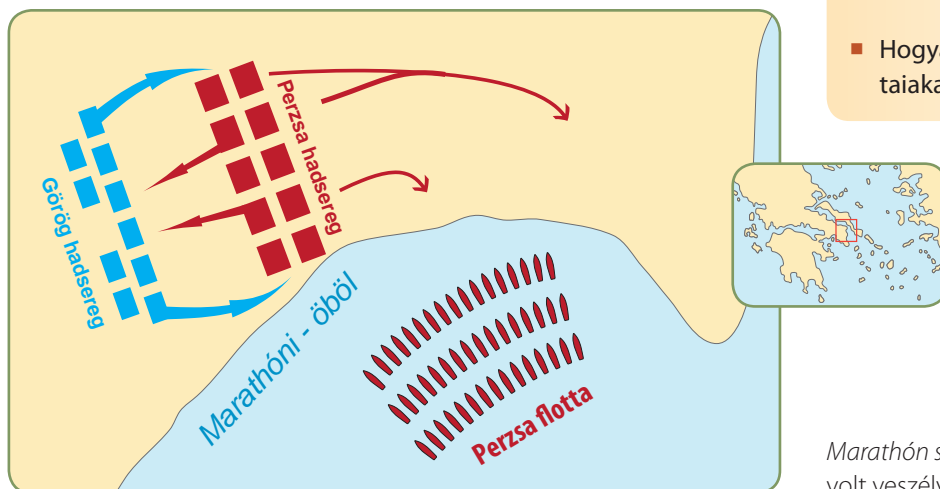
A **Perzsa Birodalom** nagyon sok népet meghódított, köztük néhány görög várost is. Ezek a városok fellázadtak, és Athén a segítségükre sietett. Miután a perzsák leverték a felkelést, a perzsa **nagykirály***, Dareiosz bosszút esküdött az athéniak ellen. Először követeket küldött hát Athénba és Spártába, hogy adják át neki a városaikat. A görögök azonban egy szakadékba és egy kútba dobták a fenyegetőző követeket. Ezt megtudva a **király hatalmas hajóhaddal indult Athén ellen, de egy vihar elsüllyesztette a hajókat.**

- Miért haragudott a perzsa király Athénra?
- Játsszátok el, mit mondanak a perzsa követek, és mit válaszolnak rá az athéniak!

A **Kr. e. 490-ben indított második támadás már elérte Athént.** A perzsa hajók az Athéntól negyven kilométerre levő **Marathón síkságánál** kötöttek ki, mert lovasaik csak sík vidéken tudtak jól harcolni. Itt sorakoztak fel a perzsákkal szemben az athéniak is. A spártaiak által ígért segítség nem érkezett meg, így a **nagykirály csapatai jelentős túlerőben voltak.** Miltiadész, az athéniak parancsnoka el akarta kerülni, hogy a perzsa lovasság oldalba támadja. **Az athéni nehézfegyverzetűek* ezért futva közelítették meg a meglepett ellenséget,** a perzsák nyilai így kevés áldozatot szedtek közülük. A perzsákat a tengerbe és egy mocsárba szorították. **A perzsák a hajóikra menekül-**

tek, és elindultak Athén felé. Látva ezt a görög sereg, bár a csata fáradalmait még ki sem heverte, **viasszietett Athénba**. A perzsák így megint szembetalálták magukat a győztes athéniakkal. Meg sem próbáltak újra partra szállni, hanem dolgavégezetlenül hazahajóztak.

- Hogyan sikerült legyőzni a túlerőben lévő perzsa sereget?
- Miért lett volna végzetes, ha a győztes görög harcosok Marathón mezején maradtak volna ünnepelni?

1 A spártaiak bátorsága

A spártaiakat arra figyelmeztette egy ember, hogy a perzsák nagyon sokan vannak. Ha kilövik nyilait, még a Nap is elsötétül. Az egyik spártai azonban nem ijedt meg, hanem azt válaszolta, hogy jó hírt hozott az idegen. Ha a perzsák elsötétítik a Napot, legalább árnyékban harcolhatnak. (Hérodotosz görög történetíró alapján)

- Hogyan jellemzi ez a történet a spártaiakat?

Marathón síkja és a csata lefolyása ■ Miért volt veszélyes a perzsák helyzete?

Az athéni hadvezér csele – a második nagy támadás

A nagykirály a marathóni csata után nem sokkal meghalt. A görögök megleckéztetésének feladatát a fiára, Xerészre hagyta. **Tíz évvel a marathóni csata után újabb támadás indult a görög városok ellen, ezúttal már szárazon és a tengeren is.**

Ahogy közeledett a hatalmas perzsa sereg Athén felé, minden görög város behódolt előttük. **Háromszáz spártai** nehézfegyverzetű azonban Leónidasz király vezetésével falat épített a **Thermopülai-szorosban**. A szűk átjárónál a bátor és képzett spártai harcosok **napokra megállították a hatalmas perzsa sereget**. Egy áruló azonban a spártaiak háta mögé vezette a perzsákat, akik így bekerítették és legyőzték a görögöket. **A csatában egy híján mind a háromszáz spártai életét áldozta a szabadsáért.** 1 2

A perzsák ezután elfoglalták és felgyújtották Athént. A görög flotta azonban még időben kihajózott. A városlakók

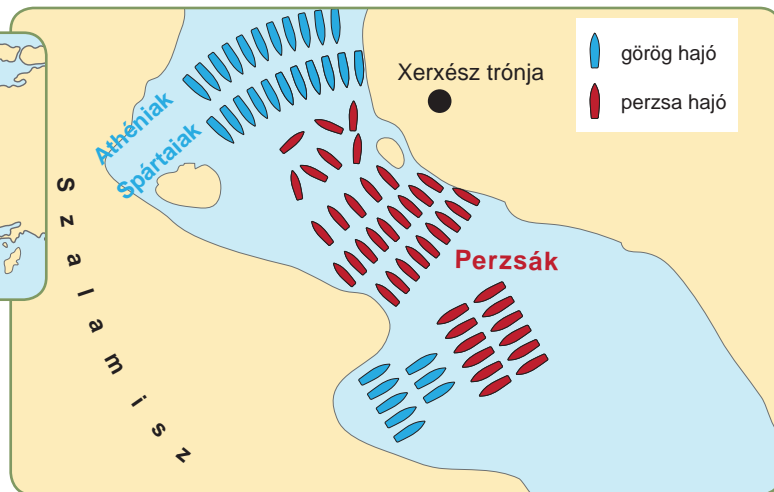

Perzsa harcos ■ Hasonlítsd össze a felszerelését a görög harcoséval!

2 A háromszáz spártai sírverse

„Itt fekszünk, vándor, vidd hírül a spártaiaknak, megcselekedtük, amit megkövetelt a haza.”

- A spártai harcosok milyen tulajdonságát emeli ki a vers?

Ahogy a történészek gondolkoznak...

A fontos események emlékét az utókor megőrzi, de sokszor ki is színezi. Az így továbbadott történelmi leírásokban is keveredhet a valóság és a mese.

Történet a marathóni futóról

Évszázadokkal a csata után alakult ki az a mese, hogy egy katona Marathónból teljes fegyverzetben Athénba futott, hogy megvigye a győzelem hírért. Alig mondta ki az örömhírt, a fáradtságtól összeesett és meghalt. A csata után azonban a valóságban nem egy ember futott Athénba, hanem a teljes hadsereg! Közülük pedig senki sem esett össze a fáradtságtól.

- Szerinted miért terjedhetett el és válhatott népszerűvé a marathóni futóról szóló elbeszélés?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért keveredtek háborúba egymással a görögök és a perzsák?
- Miért Athén és Spárta állt a görög ellenállás élére?
- Hány alkalommal indítottak a perzsák hadjáratot Athén ellen?
- Melyik perzsa támadás jelentette a legnagyobb veszélyt? Miért?

A szalamiszi szoros ■ Milyen irányból támadtak a perzsák?

- Keresd meg azt a helyet, ahonnan a nagykirály a csatát nézte!

már korábban elmenekültek Szalamisz szigetére. Az életük megmaradt, de mindenük elpusztult. **Az athéni, spártai és más görög hajók az Athén és Szalamisz közti szorosban várakoztak.** Themisztoklész, a flotta parancsnoka elküldte egy rabszolgáját a nagykirályhoz. A rabszolga azt állította, a görög hajók el akarnak menekülni. A nagykirály ekkor két oldalról bekerítette a jóval kisebb görög hajóhadat. Themisztoklész éppen ezt akarta! **A szűk szorosba csak kevés perzsa hajó tudott befutni, így ezeket könnyebben elsüllyeszthették.** A perzsák hajói menekülni kezdtek, és a nagy kavargásban több kárt okoztak saját hajóikban, mint a görögökében. A nagykirály egy sziklára állította a trónját, onnan nézte a vesztes csatát. Dühösen visszavonult, és többször már nem támadt Athénra. A következő évben szárazföldi csapatai is vereséget szenvedtek. **A kis görög városállamok legyőzték a hatalmas birodalmat!**

- Miért volt a korábbiaknál is elrettentőbb erejű az ifjú perzsa király támadása?
- Vitassátok meg, helyes döntés volt-e, hogy az athéniak nem a városukat, hanem a flottájukat mentették meg a perzsáktól!
- Hogyan csalták be a szűk szalamiszi szorosba a perzsa hajóhadat?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ◆ Athén segítséget nyújt a lázadó görög városoknak, Dareiosz király haragja
- ◆ **A marathóni csata:** Miltiadész legyőzi a perzsákat Kr. e. 490-ben.
- ◆ **Xerxész támadása:** Kr. e. 480
Thermopülai csata: Leónidász és a 300 spártai
Szalamiszi csata: Themisztoklész győzelme Kr. e. 480-ban

Barátok és ellenségek

■ OLVASMÁNY

A perzsák arra kötelezték a meghódított népeket, hogy **a perzsa sereggel együtt vonuljanak hadba**. Több görög város is a perzsák alattvalója volt, ezért a szalamiszi csatában az athéniak ellen görögök is harcoltak, igaz, nem túl lelkesen. A görög városállamok Athén és Spárta vezetésével **szövetséget hoztak létre a perzsák ellen**. Egy városállam bizonyosan elbukott volna a hatalmas birodalom elleni háborúban, a szövetség azonban győzelmet aratott.

Annak érdekében, hogy létrejöjjön egy szövetség, a különböző államok képviselői tárgyalni kezdtek egymással. Megállapodtak abban, hogy ki vezeti majd a közös hadsereget, melyik város hány hajót állít a hajóhadba, és hány katonát küld a közös seregbe. A megállapodásról **egyezményt kötöttek**, amit a görögök kőtáblába vésve egy szentélyben állítottak fel, hogy az istenek is tanúi legyenek a megállapodásnak.

A perzsák ellen kötött **szövetség megtartását esküvel erősítették meg**. Az eskü szövege fennmaradt egy feliraton.

„Harcolni fogok, míg csak élek, és nem becsülöm többre életemet a szabadságnál. Nem hagyom el parancsnokaimat, sem amíg élek, sem haláluk után. Nem vonulok vissza, csak ha parancsnokaim adnak visszavonulási parancsot. Megteszem, amit a hadvezérek parancsolnak. Elesett bajtársaimat azonnal eltemetem.”

A háborúkat többnyire azzal zárták le, hogy az egykori ellenségek **békét kötöttek** egymással. A békekötést is egyezményben rögzítették, és arra is esküt tettek. Bár az esküben megfogadták, hogy örökké betartják a megállapodásokat, előfordult, hogy már egy-két év múlva újra kirobbant közöttük a háború.

- Miért állították fel egy szentélyben a megállapodást rögzítő feliratot?
- Miért kellett létrehozni a szövetséget?

Görög harcosok egy vázán ■ Sorold fel a harcosok fegyvereit! Hogyan érzékelteti a kép, hogy a harcosok egyszerre léptek? Miből látszik, hogy a képen görögök harcolnak görögök ellen?

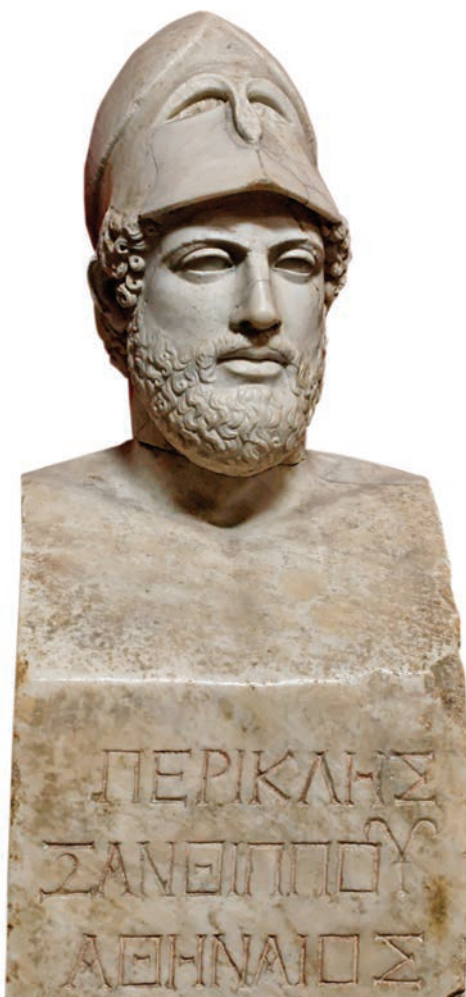
15. Athén virágkora

A perzsák legyőzése után Athén történetének legvirágzóbb korszaka jött el. A városállamot Periklész vezette. Bár előkelő családból származott, politikusként a szegényeket támogatta. A nép annyira szeretete Periklészt, hogy harminc éven át újra meg újra rábízta a város vezetését.

- Idézd fel, miből éltek az athéni polgárok!
- Milyen társadalmi rétegek alkották Athén lakosságát?

Athén és Spárta szövetségei ■ Fogalmazd meg, mi a különbség a két nagyhatalom szövetségeseinek földrajzi elhelyezkedése között! Kik lehetnek tapasztaltabbak a tengeri hadviselésben? Miért?

Periklész portréja ■ Milyen tisztséget viselt Periklész?

A tengerek ura

Athén a szalamiszi csata után az egész görög világ leg-erősebb tengeri hatalmává vált. Így az athéni kereskedők biztonságban szállíthatták áruikat távoli kikötőkbe is. Ez az **élénk tengeri kereskedelem** nagy hasznot hozott a város kereskedőinek és kézműveseinek. Az athéni hajóhad felszabadította a perzsák által megszállt görög városokat is. E városok aztán beléptek az Athén vezette **katonai szövetségbe**. Adót fizettek azért, hogy az athéni flotta megvédje őket a perzsáktól. Így lett Athén nemcsak katonai nagyhatalom, hanem gazdag is. A szövetségeseik adóiból befolyt pénzből épültek fel a fenséges látványt nyújtó Akropolisz-domb templomai is, amelyeknek még ma is csodájára járnak a turisták.

- A perzsák elleni győzelem milyen hatással volt Athén gazdasági életére?
- Gondolkozz Athén szövetségeseinek fejével! Mi volt számukra jó Athén vezetésében, és mi nem?

Az athéni demokrácia

Athénban régebben királyok uralkodtak. Később, hasonlóan szinte valamennyi görög városállamhoz, az **előkelő származású nemesek** vették a kezükbe a hatalmat. A szegényebb polgárok, a **démosz* tagjai** ekkor **sem szólhattak még bele az állam irányításába**. Először a népgyűlésen és a bíróságok munkájában való részvételt vívták ki. Hivatalt azonban nem viselhettek.

A Kr. e. 5. század közepén Periklész alakította ki azt a rendszert, a demokráciát, ami a legszegényebbeknek is megadta a lehetőséget, hogy a népgyűlésen felszólaljanak, és hivatalokat tölthessenek be. ❶ A legtöbb tisztséget sorsolással osztották el. A hadvezéret azonban kézfelemeléssel választották, mert a hadsereg vezetéséhez tapasztalatra és tehetségre volt szükség. Periklész is ezt a tisztséget viselte. A népgyűléseken csak a polgárjoggal rendelkező nagykorú férfiak vehettek részt.

Annak érdekében, hogy senki ne ragadhassa magához a hatalmat, bevezették a cserépszavazást. Ha a nép úgy ítélte meg, hogy valaki veszélyesen nagyratörővé kezd válni, cserépszavazást tartottak. Akinek a neve a legtöbbször szerepelt a polgárok által leadott cserépdarabokon, tíz évre el kellett hagynia a várost, vagyis száműzetésbe kellett vonulnia. ❷

Periklész bevezette a napidíjat. Egy szegény embernek mindennap dolgoznia kellett a megélhetéséért. Ezért nem tudott részt venni a bíróságok vagy a tanács munkájában. Periklész az államkincstárból napidíjat fizettetett nekik, így ők is bíraskodhattak, tanácskozhattak. Még a színházlátogatást is az állam fizette meg nekik. A szegények nagyon fontos szerepet játszottak a háborúban is, ők voltak a flotta evezősei. Nélkülük Athén nem lehetett volna a tengerek ura.

- Mit tett Periklész annak érdekében, hogy minden athéni polgár beleszólást kaphasson az állam ügyeibe?
- Tartsatok egy népgyűlést, amelyen megvitátjátok Periklész javaslatát a napidíjról! Legyenek ellene és mellette érvelők is!

A márványból épült Parthenón az Akropoliszon ■ Keresd ki a lecke szövegéből, melyik istennő számára építették a templomot!

Cserépszavazáshoz használt cserépek

■ Ezeken a cserépeken megtalálod Themisztoklész, Miltiadész és Periklész nevét. Próbáld meg elolvasni a neveket! Milyen betűk különböznek a mieinktől?

démosz: a nép, azok a polgárok, akik nem tartoztak az arisztokráciához

politika: a városállam, a polisz vezetését nevezték politikának, ma minden államforma vezetését így nevezik

❶ Honnan ered a demokrácia szó?

A nép görögül démosz, a hatalom pedig kratosz. Ebből a két szóból rakták össze a demokrácia kifejezést, ami azt jelenti, hogy népuralom.

- Az előkelő származásúakat görögül arisztokratának nevezték. Az arisztosz azt jelenti, legjobb.
- Mi lehetett az eredeti jelentése az arisztokrácia szónak?

❷ Athén politikája Periklész alatt

Periklész ősi előkelő nemzetségből származott, mégis a démosz törekvéseit támogatta. Ő nyitotta meg a hivatalviselés jogát a démosz mérsékelt vagyonnal rendelkező tagjai előtt, ezért őt tekintjük a demokrácia megalapítójának. Vezetése alatt Athén nagyhatalom lett, közel 300 állam tartozott szövetségi rendszerébe. Ezért háborúba keveredett korábbi szövetségesével, az Athén hatalmának növekedését féltékenyen figyelő Spártával.

- Fogalmazd meg, miért tekinthetjük Periklészt a demokrácia megalapítójának? Miért fordulhatott egymás ellen Athén és Spárta?

Ahogy a történészek gondolkoznak...

Forrás bármi lehet, ami a múltból származik. Akár egy tárgy vagy egy épület is. A tárgyak azonban önmagukban nem mondanak el semmit. Jó kérdéseket megfogalmazva azonban ezekből is fontos dolgokra tudunk következtetni.

Themisztoklész neve a cserepeken

Az athéni ásatások során nagyon sok cserépszavazáshoz használt cserep is előkerült. A legtöbb cserepen Themisztoklész neve szerepel, de szinte valamennyi athéni politikust megtaláljuk a cserepeken. Olyanokat is, akiknek sohasem kellett száműzetésbe vonulniuk.

- Milyen következtetést vonhatunk le abból, ha valakinek a nevét nagyon sok cserepen megtaláljuk?
- A szavazócserepek alapján mire következtethetünk, mennyire volt elterjedt az írás ismerete Athénban?
- Próbáld meg egy szög segítségével egy téglába belekarcolni a nevedet! Döntsd el, könnyű vagy nehéz dolog volt-e így szavazni!

Athéné ezüstbaglya

Athén sziklás földjén a gabona alig terem meg. A szőlő és az olajfa annál inkább kedveli ezt a vidéket. **Az athéniak a bort és a kiváló olajat eladták külföldre, cserébe olcsó gabonát hoztak be távoli vidékekről.** Ehhez hajókra volt szükségük, ezért uralták a tengereket. **Az athéniaknak ezüsbányáik is voltak.** Az athéni ezüstpénzre a város istennőjének, Athénének a baglyát verték. Ez volt a korszak legelterjedtebb pénze. Nemcsak Athén szövetségesei használták, hanem minden görög, sőt, még Egyiptomban is elfogadták!

- Honnan volt az athéniaknak gabonájuk?
- Miért épített Athén hadihajókat?
- Milyen előnyöket jelentett az athéni kereskedők számára az ezüstpénz használata?

Periklész építtette fel a város közepén álló várhegyen, az Akropoliszon Athéné templomát, a Parthenont. Az építkezéshez a kor legkiválóbb szobrászait, építészeit hozatta Athénba. A város vonzotta a költőket, filozófusokat, történetírókat is. **Periklész idején Athén volt a görög világ kulturájának központja.**

- Honnan volt Athénnek pénze a Parthenón felépítéséhez?
- Kikkel építtette fel Periklész a Parthenont?

Az athéni baglyos pénz

- Melyik istennő madara volt a bagoly? Honnan származott az ezüst, amiből ezt az érmét verték?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Fogalmazd meg egy szegény polgár nevében, miért támogattad Periklész politikáját!
- Milyen módon szavazhattak az athéni polgárok a népgyűlésen?
- Honnan származott Athén gazdagsága?
- Miért volt fontos Athén számára a tengeri kereskedelem?
- Magyarázd meg, miért nevezik Athén virágkorának a Periklész alatti időket!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ Athén szövetségi rendszere
- ❖ Szerény vagyonnal rendelkező polgárok is viselhetnek hivatalt, a demokrácia kialakulása.
- ❖ Napidíj, cserépszavazás, élelmiszer-behozatal
- ❖ Athén a görög világ kulturális központja.
- ❖ Athén és Spárta ellentéte → háború

16. Költők, szobrászok, tudósok

Homérosz mintegy kétezer-hétszáz éve élt, de eposzait még ma is olvassák, tanítják, sőt filmeket készítenek belőlük. A színházakban is játszanak görög színdarabokat. Az ókori görögök szobrai, festett vázái a múzeumok féltett kincsei. A tudományok is a görögöknél érték el a legmagasabb színvonalat az ókori világban. Vajon mi lehetett a magyarázata a görög kultúra virágzásának?

A Dionüszosz-színház Athénban ■ Képzeld el, hogy a nézők egyike vagy! Írj fogalmazást arról, milyen volt egy nap az athéni színházban!

Menjünk színházba!

Dionüszosz ünnepén színházi előadások voltak Athénban. Ilyenkor felbolydult az egész város, mivel minden athéni szeretett színházba járni. Az Akropolisz oldalában fekvő félkör alakú színházba tizenhét ezren fértek be. Volt is tömeg, hiszen a szegényebb polgárok külön támogatásban részesültek, hogy ők is eljussanak az előadásra.

A színházban nappal voltak az előadások. A közönség ünnepelt, ha jó volt a darab, de enni vagy beszélgetni kezdett, ha unalmasnak találta azt. A komoly darabok mellett vígjátékokat is előadtak. A színészek és a kórus tagjai ilyenkor vicces jelmezekbe bújtak. Hol békáknak, hol madaraknak, sőt akár felhőnek is öltöztek, ha a darab úgy kívánta. A vezető politikusokat név szerint is kigúnyolták a színpadon, ha olyasmit tettek, ami miatt a nép elégedetlen volt velük.

Az egész napos ünnepen mindig három szerző darabjait mutatták be. A versenybírák a nap végén szavaztak arról, melyik szerző kapja az első díjat. A leghíresebb közülük Szophoklész (szofoklész) volt. Ő huszonnégyyszer nyerte meg a versenyt.

- Miben hasonlítanak egymáshoz az ókori és a mai színházi előadások?

- Milyen tudományos felfedezések születtek Mezopotámiában?
- Milyen célokat szolgált a művészet az ókori Egyiptomban?
- Melyik háborúról írt eposzt Homérosz?

Fiatal nőt és idős férfit ábrázoló maszk.

A görög színházban csak férfiak léphettek fel

- Miért viseltek a színészek női maszkot? Nézd meg a digitális tananyagban a görög színházról szóló filmet!

Dionüszosz a tengeren. Dionüszoszt, a bor és a színház istenét el akarták fogni a kalózok. Dionüszosz büntetésül delfinekké változtatta őket ■ Honnan látszik a képen, hogy Dionüszosz a bor istene?

1 A bölcsesség szeretete

A filozófusok között voltak olyanok is, akik pénzért tanították a vitatkozás mesterségét. Olyan trükköket is kieszeltek, amelyekkel az ellenfelet össze tudták zavarni. Erre példa az alábbi okoskodás: – Igaz az, hogy minden madárnak két lába van? – Igaz. – Hát az igaz-e, hogy Platónnak két lába van? – Az is igaz. – Akkor Platón egy madár.

- A bölcsesség görögül szophia (szofia). Melyik lánynév alakult ki ebből a szóból?

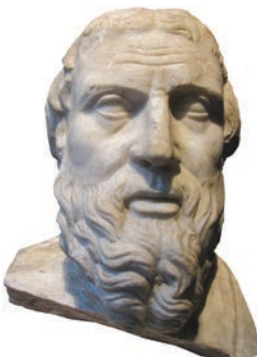
Ahogy a történészek gondolkodnak...

A történészek a mítoszok mesés magyarázatai helyett a valódi összefüggéseket keresik az események között.

A trójai háború kitörésének oka

Hérodotosz volt a történetírás atyja. A perzsa háborúra úgy tekintett, mint Európa és Ázsia állandó küzdelmeinek egy állomására. Írta, hogy a trójai királyfinak „kedve támadt, hogy Hellászból asszonyt raboljon (...) Így azután elrabolta Helenét. Erre a hellének úgy döntöttek, hogy követséget küldenek, amely visszakéri Helenét, s elégtételt követel a rablásért”. Hérodotosz meg sem említi Aphrodité szerepét Helené elrablásában.

- Miben különbözik Hérodotosz magyarázata Homérosztól?

Hérodotosz görög történetíró. Szemtanúja akart lenni az eseményeknek, ezért felkereste azokat a helyszíneket, ahol azok történtek. A szemtanú görögül hisztór, ebből képezték a hisztoria szót, ami azt jelenti, történelem

A kor kulturális központja, Athén

A Parthenón építését a kor leghíresebb szobrásza, **Pheidiasz** (fejdiász) vezette. Athéné szobrát is ő készítette el aranyból és elefántcsontból. Az ő műve volt az **olümpiai Zeusz-szobor** is. **Részt vett a Parthenón domborműveinek és szobordíszjeinek az elkészítésében is.**

A szobrászokon kívül a kor leghíresebb filozófusai is Athénba jöttek. A filozófia a bölcsesség szeretete. 1 Ez a tudomány is görög eredetű. A milétoszi Thalész például filozófus is volt, nem csak matematikus. Szerinte a világ és az élet is a vízből keletkezett. Voltak, akik kigúnyolták, hogy semmit sem ér a tudománya. Erre Thalész kiszámította, hogy bőséges lesz az olajfák termése. Kibérelte az összes olajprést, amit aztán tőle tudtak csak drágán bérbé venni. Egy hónap alatt meggazdagodott – a tudományából. Az athéni filozófusok inkább az emberek viselkedését vizsgálták. Meg akarták határozni, mi a jó és a rossz, mi az erény, és hogyan érhetjük el. Az athéni Platón még azt is megvizsgálta, milyen lenne a legtökéletesebb állam. Ő mesélte el az elsüllyedt sziget, Atlantisz történetét is.

A történetírás is a Kr. e. 5. században alakult ki. **Hérodotosz megírta a görög–perzsa háborúk történetét.** Ő nem volt athéni, de meglátogatta a várost, hogy találkozzék Periklészszel.

A tudományok születése

Ugyanebben az időben vált a gyógyítás is tudománnyá. **Az első orvosi könyveket Hippokratész írta.** Nem hitte el, hogy a betegségeket az istenek okozzák, ezért nem az imát, hanem a gyógyítást javasolta a hozzá fordulóknak. Hippokratész csak azért állíthatta ezt, mert **a görög vallás nem korlátozta a tudományos kutatást.** 2

Hippokratész véleménye egy ájulásos betegségről

„A szentnek nevezett betegséggel így áll a dolog. Nekem semmivel sem látszik istenibbnek és szentebbnek a többinél. Megvan a természete és az oka is. Az emberek viszont tapasztalatlanságból és csodálatból valami isteni dolognak tartják, mert semmiben sem hasonlít a többi betegséghez.”

- Miért hiszik az emberek azt, hogy ez valami isteni büntetés?
- Miért vonhatta ezt kétségbe Hippokratész? Keresd meg a lecke szövegében!
- Foglald össze, miért fejlődhetett gyorsabban a tudomány a görögöknél, mint más népeknél!

Hippokratész orvosi esküje

„Senkinek sem adok mérget, még ha kéri is, sőt még ilyen tanácsot sem adok neki. Bármit látok vagy hallok az emberek kezelésekor, arról hallgatni fogok, és mint titkot megőrzöm.”

- Mit tilt az eskü az orvosoknak? Ma is érvényesek ezek a szabályok?

Agora és Akropolisz. Rekonstrukciós* rajz ■ Mire használták az agorát?

Az orvost vagy a történetírót nem büntették meg, ha a betegségek vagy háborúk okainak nem az isteneket tekintették. A filozófust sem vonták kérdőre, aki a világ létrejöttét nem az istenek teremtésével magyarázta. Igaz, azt már büntették, ha valaki azt állította, nincsenek istenek.

- Megbetegedtél Athénban. Választhatsz, hogy kihez fordulsz, Aszklépiosz papjaihoz vagy Hippokratészhoz. Írd le a két különböző kezelést! Aszklépioszhoz lapozz vissza az *Olümposztól Olümpiáig* című fejezethez!
- Miért vonzotta Athén a tudósokat és művészeket Periklész korában?
- Milyen matematikai felismerés fűződik Thalész nevéhez? Ha nem tudod, nézz utána a lexikonban!

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért kutathattak szabadon a görög tudósok?
- Miért van görög neve sok tantárgyadnak?
- Miért maradhatott fenn máig ilyen sok görög tudományos eredmény és kulturális, művészeti alkotás?
- Mely kulturális eredményeket tartod a legfontosabbnak? Miért?

A tudományok eredete

Több iskolai tantárgyadnak is görög neve van. A matematika a mathéma, vagyis tudás szóra vezethető vissza. A fizika a phüszisz (fűszisz), vagyis természet szóból származik. A biosz, vagyis élet, valamint a logosz, a tudomány szavak összetétele a biológia. A mesterséget úgy mondták görögül, hogy tekhné. A tudományokat tekhnének tekintették, azt mondták, mathématiké tekhné, a matematika tudománya.

- Honnan ered a biológia kifejezés? Keres olyan magyar szót, amit a logosz-ból képeztek! Ez is a gondolkodással függ össze.
- A tekhnéből is képeztek olyan szót, amit mindennap használunk. Melyik lehet ez?

rekonstrukció: elpusztult vagy romos épületek, műemlékek helyreállítása rajzban vagy modellben

A Parthenón egyik faragványa ■ A görögök nagyon pontosan akarták ábrázolni az emberi testet. Fogalmazd meg a kép alapján, miből látszik ez!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ◆ Athéni színház: színdarabok versenye.
- ◆ A Parthenón felépítése: Pheidiasz.
- ◆ A történetírás kialakulása: Hérodotosz
- ◆ Az orvostudomány kialakulása: Hippokratész
- ◆ Filozófia: Thalész, Platón

17. A világhódító

Nagy Sándor tizenhárom év alatt Hellásztól Indiáig meghódította a az akkor ismert világ jelentős részét, létrehozva a történelem egyik leghatalmasabb birodalmát. Ezért nevezik őt Nagynak. Óriási területet hódított meg mindössze negyvenezer fős seregével. Ebben a leckében arról lesz szó, hogyan volt ez lehetséges.

Nagy Sándor hódításai ■ Honnan indult el Nagy Sándor serege? Melyik volt a legtávolabbi terület, ahova eljutottak?

- Idézd fel, hogyan győztek a görögök Marathónnál!
- Milyen fegyverzete volt egy görög harcosnak?

makedón: a göröghöz hasonló nyelven beszélő nép, amelyet királyok vezettek. Leghíresebb királyaik II. Philipposz és Nagy Sándor voltak.

falánx: harci alakzat, amelyben a gyalogos katonák szorosan egymás mellett és egymás mögött állva zárt falat alkotnak.

Apám mindent meghódít előlem!

Alig egy évszázaddal Periklész korszaka után alaposan megváltozott a görög világ. Spárta egy hosszú háborúban legyőzte Athént, de végül maga is elbukott. A görög államok viszálykodását kihasználta egy makedón* király, II. Philipposz (filipposz). Ifjúkorában a görögöknél tanulta meg, hogyan harcol egy falánx*, és saját újításait fordította a görögök ellen. Philipposz leverte a lázadó görög városállamokat, és azt tervezte, meghódítja a dúsgazdag Perzsa Birodalmat. Ez a rablóhadjárata a görögöknek is tetszett, így az egykori ellenségek szövetséget kötöttek a perzsák ellen. Philipposz azonban gyilkosság áldozata lett, és húszéves fia, Alexandrosz követte őt a trónon.

- Alkossatok két csoportot! Az egyik érveljen Philipposz ellen, a másik pedig a vele kötendő szövetség mellett. A vitában arra is térjete ki, hogy egy demokrácia szövetkezhet-e egy királlyal!

Hogyan szelídített lovat az ifjú Alexandrosz?

Alexandrosz már gyermekkorában kitűnően lovagolt. Egyszer egy megfélemezhetően vadnak tűnő lovat hoztak a makedón király udvarába. Alexandrosz kérte, hogy felülhessen a lóra. Philipposz megengedte neki. A fiú a nap felé fordította a lovat, mert látta, hogy a ló a saját árnyékától ijedt meg. Így már felpattanhatott a hátára. (Plutarkhosz alapján)

- Az ifjú Alexandrosz milyen tulajdonságait mutatja be a történet?
- Mit gondolsz, miért engedte meg Philipposz, hogy Alexandrosz próbát tegyen?

Alexandrosz, a későbbi Nagy Sándor a legkitűnőbb nevelést kapta. **Tanára a híres filozófus, Arisztotelész volt.** Apja mellett nemcsak kiváló katonává, hanem nagyszerű hadvezérré is vált. Philipposz hódításait irigykedve nézte, és azt mondogatta barátainak: „Apám mindent meghódít előlem!”

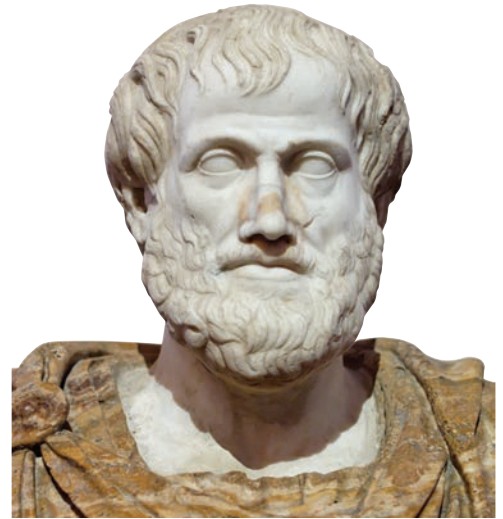
Előre Indiáig!

A makedón és görög sereg nem volt nagy, mindössze negyvenezer katonából állt. De ezek a nehézfegyverzetű harcosok összeszokott és fegyelmezett sereget alkottak. A perzsák csapatai különböző nyelven beszéltek, és fegyverzetük sem volt olyan jó minőségű, mint Nagy Sándor csapataié. **Alexandrosz első győzelmei után Egyiptomba vonult be, ahol megalapította Alexandria városát.** A perzsáktól megszállt Egyiptom felszabadítóként ünnepelte. Ezután újból a perzsa nagykirály ellen fordult, és megint győzelmet aratott.

A menekülő perzsa uralkodót saját emberei ölték meg. Babilonból a perzsa fővárosig, majd hat év alatt egészen Indiáig nyomultak. Indiába érve azonban a fáradt katonák megálltak, és kijelentették, nem harcolnak tovább. **Nagy Sándor minden városban helytartókat hagyott, és visszavonult Babilonba.** Itt halt meg fiatalon. Halálának oka részben a hosszú, kimerítő hadjárat, részben a győzelmi ünnepeken fogyasztott túl sok bor lehetett.

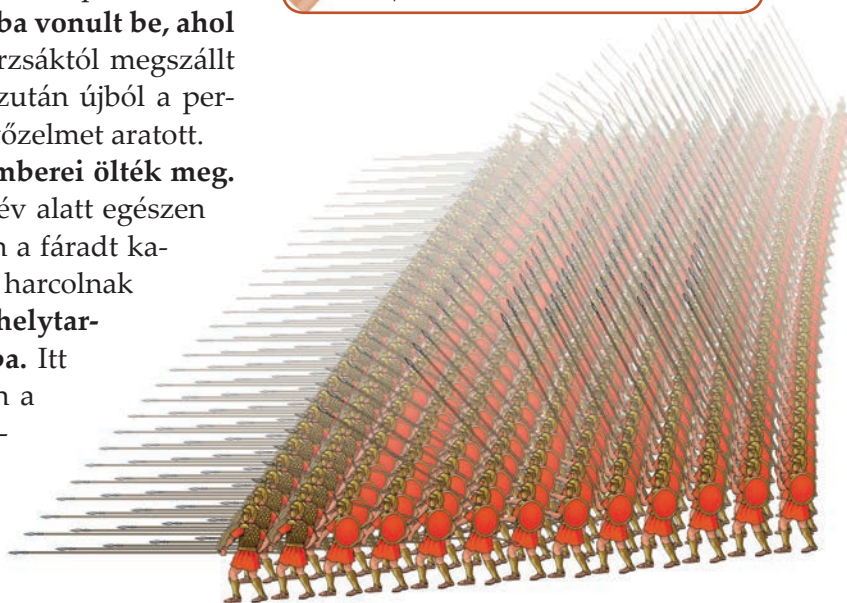
A keletiek görög kultúrája

A hatalmas birodalom Alexandrosz halála után királyságokra bomlott, amelyek trónjait Nagy Sándor hajdani hadvezérei foglalták el. Görögök tömegei keltek útra a frissen megalapított városokba, amelyek a perzsáktól zsákmányolt hatalmas vagyonból épültek. Földet kaphattak, vagy fontos tisztségeket tölthettek be a hivatalokban és a hadseregben. **A birodalmak irányításának nyelve a görög volt. A görög**

Arisztotelész ■ Milyen görög tudósokról, filozófusokról tanultál korábban?

Nagy Sándor nagyon sok várost alapított, és ezeket maga után Alexandriának nevezte el. Történelmi atlaszod segítségével keress ilyen nevű városokat! Hány Alexandriát találsz? Mi lehetett a célja a városalapításoknak?

Makedón falanx rajza. A falanx több sor mélységben felállított, lándzsával felszerelt, nehézfegyverzetű gyalogosokból álló hadrend volt ■ A makedónok lándzsája sokkal hosszabb volt a görögökénél. Fogalmazd meg, milyen előnyt jelentett ez a gyalogosok és lovasok elleni harcban! Miben hasonlított a makedónok fegyverzete a görögökéhez?

A gordiuszi csomó

Gordionban volt egy szekér, amin egy kibogozhatatlan csomó rögzítette a jármot. Egy jóslat szerint az lesz a világ ura, aki kioldja a csomót. Alexandrosz egy kardcsapással szétvágta a csomót. (Plutarkhosz alapján)

- Hogyan jellemzi a történet Alexandroszt?
- Mire használjuk ma a gordiuszi csomó kifejezést? Ha nem tudod, nézz utána a könyvtárban!

Nagy Sándor aranypénze ■ Honnan származott Nagy Sándor és a makedónok aranya?

Az Alexandrosz-mozaik ■ Milyen tulajdonsága rajzolódik ki Alexandrosznak a mozaikképen? Vedd figyelembe, hogy nem visel sisakot! Szerinted tényleg nem viselt, vagy ezt csak el akarták hitetni róla? Alkossatok két csoportot, és érveljetek mind a két szempont szerint!

1 Hogyan adtak tiszteletet a nagykirálynak?

Nagy Sándor perzsa alattvalói számára természetesen volt, hogy a nagykirályt térden csúszva, földig hajolva köszöntötték. Ez a demokráciában nevelődött görögök, de még a makedónok számára is elfogadhatatlan volt. Amikor a király ezt követelte meg tőlük, nem akartak engedelmessé válni.

- Fogalmazd meg, a görög parancsnokok miért nem akartak földig hajolni!
- Miért nem zavarta a meghajlás a perzsákat?
- A demokráciában miért nem hajolunk meg senki előtt?

kultúra és sport, a görög irodalom és művészet Szíriától Indiáig, Perzsiától Egyiptomig elterjedt. A meghódított népektől a görögök a matematika, csillagászat és a kifinomult életmód számukra eddig ismeretlen elemeit vették át. A több százezer könyvtekercset felhalmozó alexandriai könyvtárban nemcsak a görögök, hanem Egyiptom és Mezopotámia történetét is feldolgozták, megőrizték. A királyok istenként való tisztelete is keletről érkezett, a görögök nem túl nagy örömeire. **1 Az ekkor létrejött kultúra hatással volt a Római Birodalomra is.**

- Sorold fel, milyen hatások érték a keleti népeket a görögök részéről!
- Milyen hatások érték a görögöket a keleti népek részéről?
- Milyen hatással lehetett Hellászra a keleti, görög nyelvű királyságok kialakulása?
- Mi vonzotta a görögöket Ázsiába, hogy örökre elhagyták hazájukat?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- Athén és Spárta háborúja
- A makedón Philipposz hódításai
- Alexandrosz meghódítja a Perzsa Birodalmat.
- A görög nyelv és kultúra elterjedése az ókori Keleten és Egyiptomban.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért akarták a makedónok és a görögök elfoglalni Perzsiát?
- Mutasd be, milyen volt a görögök és a makedónok, illetve a perzsák fegyverzete!
- Miért volt hatékonyabb a makedón falanx, mint a perzsa lovasság?
- Milyen kulturális változások történtek a Nagy Sándor által meghódított területeken?

Hellász földjén

■ ÖSSZEFOGLALÁS

- 1 Készüljete fel alábbi történetek valamelyikének eljátszására!

Thészeusz és a bikafejű Minótauroszt
A viszály almája
A trójai faló

- 2 Rendezd időrendi sorrendbe az alábbi eseményeket! Melyikük a kakukktörzés, és miért?

- Nagy Sándor hadjárata
- marathóni csata
- trójai háború
- Periklész demokráciája
- az első olümpiai játékok

- 3 Csoportmunka: athéniak és spártaiak

Alkossatok 4 fős csoportokat! Ketten legyenek athéniak, ketten pedig spártaiak! Válasszátok ki a hozzatok tartozó fogalmakat! Magyarazzátok meg egymásnak, mit jelentek ezek a közösségetek életében. Tegyetek fel kérdéseket egymásnak az elhangzottakkal kapcsolatban!

- rabszolga
- agora
- helóta (spártai szolga)
- közös étkezés
- cserépszavazás
- demokrácia
- két király

- 4 Írj színes beszámolót egy olümpiai játékról egy néző nevében! Milyen versenyszámokat láttál? Melyik tetszett legjobban? Hogyan mutattak be áldozatot a játékok előtt, és az miért tetszett neked?

- 5 Csapatverseny: A görög-perzsa háború

Alkossatok csapatokat! Öt perc áll a rendelkezésetekre ahhoz, hogy tíz kérdést készítsetek a görög-perzsa háború történetéről! Sorsolással válasszátok ki egy-egy csapattagot, aki válaszolni fog a másik csapat kérdéseire! Az a csapat nyer, akinek a versenyzője több kérdést tud helyesen megválaszolni.

- 6 Keresd ki a könyvből, melyik város verte ezt a pénzt! Válaszolj a kérdésekre:

- Milyen madár látható a képen?
- Melyik istennő madara volt?
- Milyen anyagból verték a pénzt?
- Magyarázd el, miért van a madár mögött egy olajág olajbogyóval!

- 7 Kik voltak ők? Mi a közös bennük?

- Homérosz
- Hérodotosz
- Szophoklész
- Pheidiasz
- Thalész
- Hippokratész

III. fejezet

Várostól a birodalomig Az ókori Róma

A római Fórum, az ókori város központja

MI, MAGYAROK valamennyien két állam polgárai vagyunk, Magyarországé és az Európai Unióé. Az Unió nem túl régen jött létre, de Európát kétezer évvel ezelőtt egyszer már egyesítették a közép-itáliai városállam lakói, rómaiak. A birodalom létrejöttéhez hódításokon keresztül vezetett az út.

Rómának volt a leghatalmasabb és legfegyelmesebb hadserege. A behódolt népeket bevonták a birodalom építésébe, és előbb-utóbb polgárjogot is kaptak. Ahol egykor rómaiak éltek, ma vízvezetékek, amfiteátrumok és kikövezett utak őrzik az emléküket. A rómaiak által alkotott törvények mintául szolgáltak az európai jogtudománynak. A birodalom nyelvét, a latint pedig mint a tudományok és a művészetek nyelvét még száz évvel ezelőtt is szinte minden iskolásnak meg kellett tanulnia.

Ebből a fejezetből megtudhatod,

- kik voltak a leghíresebb római hősök.
- hogyan volt lehetséges, hogy egy kis városállam hatalmas birodalommá váljon.
- hogy tudtak irányítani egy ilyen hatalmas birodalmat.
- mi minden őrzi még ma is a Római Birodalom emlékét.

Eközben azt is megtanulod, miként lehet

- az egyes események okait és következményeit bemutatni.
- a történelmi eseményekről rajzokat készíteni.
- a képeket felhasználni történelmi ismeretek szerzéséhez és bemutatásához.
- történelmi személyek tetteit és döntéseit bemutatni és értékelni.
- a véleményedet tényekkel és érvekkel alátámasztani.
- az életmód változásait többféle szempontból megvizsgálni és bemutatni.
- az eseményekről időrendi táblázatot készíteni.
- az eseményeket és változásokat történelmi térképeken nyomon követni.

18. Történetek Róma alapításáról és harcairól

Róma kezdetben csak egy volt a többi itáliai városállam közül. Többször is meg kellett védenie magát külső támadásokkal szemben. Egy idő után azonban Róma annyira megerősödött, hogy egész Itália az uralma alá került.

- Miben különbözik egymástól egy városállam és egy birodalom? Fogalmazzatok meg minél több különbséget!
- Az ókorban a legtöbb helyen királyok uralkodtak. Hol találkoztunk ettől eltérő kormányzással?
- Kik voltak a görögök legnépszerűbb istenei és istennői?
- Az ókori Rómáról nagyon sok regény és film készült. Ha olvastál vagy láttál ilyet, meséld el, mire emlékszel belőle!

Itália térképe ■ Olvasd le a térképről, melyik folyó mellett alapították Rómát! Indokold meg, hogy miért folyóparton fekszik! Idézd fel, milyen városokról tanultunk korábban, amelyek folyópartra épültek!

Az anyafarkas táplálta kisfiúk

A Róma alapításáról szóló monda szerint egy gonosz király el akarta pusztítani testvérének két fiúunokáját. Azért, mert félt, ha felcseperednek, ők fognak majd uralkodni. Elhatározta, hogy a Tiberis folyóba dobhatja a csecsemőket. Az ezzel megbízott szolga azonban kis teknőbe tette az ikreket, hátha így megmenekülnek. A teknő megakadt egy bokorban. A gyereksírsra odament egy anyafarkas, és megszoptatta a kicsiket. Ezután egy pásztor vette magához a két testvért: Romulust és Remust. Amikor felnőttek, bosszút álltak a gonosz királyon, és társaikkal megalapították Rómát, amelynek első királya Romulus lett.

- A monda szerint kik alapították Róma városát?
- Miért került veszélybe az életük? Hogyan menekültek meg?

Római farkas szobra. A két kisfiú későbbi kiegészítés. Ez a szobor lett Róma városának jelképe. ■ A lecke alapján indokold meg, hogy miért!

Rómát a monda szerint Kr. e. 753-ban alapították Közép-Itáliában. A várost latin nyelven beszélő földművesek és pásztorok alapították, **Romulus és Remus története** a városalapítás mondai elemekkel színesített elbeszélése. Azt is tudjuk, hogy **Rómában a királyon kívül a patríciusnak**

A Tiberis folyóba nyíló csatorna. A királyok korából nagyon kevés emlék maradt fenn. Ez a csatorna azonban még akkor épült. A völgyekben lévő mocsarak vizét vezették el vele.

nevezett előkelőkből álló vének tanácsa, a szenátus vezetője a várost. Romulus után még hat király uralkodott, de az utolsó olyan gonosz zsarnok volt, hogy fellázadtak ellene, és elzavarták. A rómaiak többé nem is akartak királyokat látni városukban. Ettől kezdve a szenátus hozta meg a legfontosabb döntéseket, és választotta meg a város vezetőit. Mindegyik két vezetőt, konzult* választottak, de csak egy évre. Így született meg a római köztársaság*.

- Miért vált a farkas Róma jelképévé?
- Miért szűnt meg Rómában a királyság?
- Miért két konzult választottak, miért nem csak egyet?
- Alkossatok két csoportot! Az egyik próbálja meg bizonyítani, miért jó a királyság! A másik keressen érveket a királyság ellen, a köztársaság mellett!

Róma Itália ura lesz

Az **Itáliai-félszigeten** Rómán kívül sok nép és sok városállam osztozott. A rómaiak szövetséget kötöttek a hozzájuk hasonlóan latin nyelven beszélő népekkel, hogy közösen védekezzenek a többiek támadása ellen.

konzul: (latin írásmóddal consul) Róma két vezetője a köztársaság korában. Egy évre választották őket. A konzulok vezették a hadsereget is.

köztársaság: olyan államforma, amelyben határozott időre választott vezetők irányítják az országot.

A konzulok hatalmát jelképező vesszőnyaláb. A vesszőnyaláb az összefogás jelképe. Egy vesszőt könnyű eltörni, de egy vesszőnyalábot szinte lehetetlen. A bárd a konzulok hatalmára utalt.

Mucius Scaevola az ellenség királya előtt ■ Fogalmazd meg, miért volt nagyon fenyegető az, amit mondott és tett!

légió: a római hadsereg katonai egysége, létszáma és összetétele az évszázadok során sokszor változott. A korai időkben 3000 gyalogosból és 300 lovasból állt.

SPQR. A római pénzeken, épületeken gyakran feltűnik egy rövidítés: SPQR. Latinul: *Senatus populusque Romanus* (szenátusz populuszke romanusz). Magyarul: A szenátus és a római nép.

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A források különböző módon segíthetnek minket. Forrás bármi lehet, ami a múltból megmaradt, így a nyelv is.

A nyelv mint forrás

Az iskolában sok latin eredetű kifejezést használunk. Ez annak az emléke, hogy a legtöbb tudományt latin nyelvű könyvekből ismerték meg a mai népek.

- A magyar nyelvben sok latin jövevényszót találunk. Nézz utána a szótárban vagy az interneten, mit jelentenek a következő latin eredetű szavak: album, amor, antik, aréna, bestia, bulla, ellipszis, iskola, kalamáris, ovális!
- Keress további latin eredetű szavakat az interneten, vagy kérdezd meg tanáraidat!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ Romulus és Remus története.
- ❖ Róma alapítása, Kr. e. 753.
- ❖ Latin földművesek és pásztorok
- ❖ A királyok elűzése → köztársaság: szenátus és két konzul
- ❖ Róma legyőzi a környező népeket

Mucius Scaevola

A királyok elűzése után ellenséges csapatok ostromolták Rómát. Egy történet szerint egy ifjú, Mucius Scaevola (múciusz sczevola) elhatározta, hogy megöli az ellenség királyát. Beszökött a táborukba, és látta, hogy egy asztal mellett két előkelő ruhába öltözött férfi ül. De melyik lehet a király? Nem volt idő rá, hogy bizonyosságot szerezzen, így odalépett egyikükhöz, és leszúrta. Azonnal elfogták, és a király elé állították, mert a merénylő nem őt ölte meg. Ekkor az ifjú jobb kezét az oltár lángjába tartotta, és rezzentelen arccal várt, amíg a húsa elég. – Látod, király – mondta –, háromszáz római ifjú vár rá, hogy megölhessen téged, és egyikük sem gyávább nálam. A király ekkor elengedte Mucius-t, és elvonult Róma alól.

- Vitassátok meg, hogy ez a történet valóság vagy inkább monda!

Ahogy a rómaiak sorban legyőzték a környező népeket, egyre nagyobb terület fölött uralkodtak. **A szegényebb rómaiak, a plebejusok földet kaptak a meghódított városok területén.** Így lassan Róma irányítása alá került Itália, ahol emiatt a latin nyelv használata vált általánossá. **A szövetséges és meghódított városok a rómaiak oldalán harcoltak az újabb háborúkban.**

A szegények harca az egyenjogúságért

A hódításokhoz hadseregére volt szükség. **A szegényebbek adták a légiókban* szolgáló katonák tömegét.** A város életébe azonban nem volt beleszólásuk, ezért egyre elégedetlenebbek lettek. Tiltakozásul kivonultak Rómából, és új várost akartak alapítani.

Amikor a nép kivonult, az előkelők megijedtek. Ki fog dolgozni, ha nem lesznek szegények a városban? Az egyik okos előkelő elment a néphez, és elmondott nekik egy mesét a gyomorról és a végtagokról. A mese szerint a kéz és a láb fellázadt a gyomor ellen, mert az csak henyélt. Elhatározták, hogy nem adnak neki enni. Igen ám, de ettől ők is gyengék lettek! Rájöttek, hogy szükség van a gyomorra. Ezzel a mesével győzte meg a szegényeket, hogy az előkelőkre is szükség van.

- Miért vonultak ki a városból a szegény plebejusok?
- Miért ijedtek meg ettől az előkelők?
- Hogyan sikerült lecsillapítani a szegények haragját?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért váltotta fel a királyságot a köztársaság?
- Mi a különbség a királyság és a köztársaság között?
- Miért lett egyre hatalmasabb Róma hadserege?
- Hogyan tudták elérni a szegényebb polgárok, hogy vezető hivatalokat tölthessenek be?

19. A pun háborúk

Itália után a Földközi-tengeren keresztül elérhető területek váltak a római hódítások célpontjaivá. Ehhez azonban le kellett győzni Karthágót, amely kemény ellenfélnek bizonyult.

- Milyen birodalmakról tanultunk eddig?
- Idézd fel, mit tanultunk eddig a föníciaiakról!
- Keresd meg az atlaszban Hispániát!

Szicília meghódítása: az első pun háború

Itália meghódításával a rómaiak elérték azt a keskeny tenger-szorost, amelynek a másik oldalán **Szicília** feküdt. **A sziget kiváló gabonatermő terület volt, ennek birtoklásáért került egymással szembe Róma és a föníciai alapítású Karthágó.** ❶

Az észak-afrikai Karthágó lakói, a kereskedelemről élő punok nagyszerű hajósok voltak, míg a rómaiak légiói eddig csak szárazföldön harcoltak. **A rómaiak ezért flottát építettek, és csapóhíddal* látták el a hajóikat.** A csapóhíddal összekötötték a római és a pun hajót, és átvonulhattak az ellenséges gályára. Ezért a tengeri csatát úgy vívhatták meg, mintha a szárazföldön harcoltak volna.

A háborúban Róma győzedelmeskedett, a punok feladták Szicíliát, ami Róma első provinciája* lett. Ez azt jelenti, hogy lakói nem váltak római polgárrá, hanem adót fizettek a rómaiaknak. **A hadifoglyokat rabszolgaként dolgoztatták a nagybirtokokon.** A háborúban vesztes punoknak hadisarcként* 83 ezer kg ezüstöt kellett fizetniük. Ez nemcsak a római államot, hanem a győztes római hadvezéreket is gazdaggá tette.

- Miért volt nehéz a rómaiaknak legyőzni a punokat?
- A rajz és a leírás alapján meséld el, hogyan zajlott le egy tengeri csata a rómaiak és a punok közt!

❶ Didó és Aeneas

Egy római monda szerint a rómaiak ősét, Aeneast (éneász) egy vihar az épülő Karthágóba sodorta. Az ottani királynő, a szépséges Didó beleszeretett Aeneasba. Amikor a férfi mégis elhagyta, mert tovább kellett hajóznia Itáliába, Didó elátkozta őt. A dühös királynő azt kívánta, hogy Karthágó és a rómaiak között soha ne legyen békeség, majd megölte magát.

- Fogalmazd meg, hogy a monda szerint miért volt ellenséges egymással a két állam!
- Kik tesznek felelőssé a történetet a gyűlölködésért? Ne feledd, ezt a történetet a rómaiak mesélték így!
- Mik voltak a pun háború valós okai?

Róma terjeszkedése

- Milyen változást hozott a pun háború Róma számára?

Keresd meg a történelmi atlaszban Hispániát és az Alpokat! Kövesd végig Hannibál útját a térképen!

csapóhíd: római találmány, amivel két hajót összekötöttek a tengeren. A rómaiak a csapóhíd segítségével átözönlöttek a pun hajóra, és elfoglalták.

provinciák: a Római Birodalom Itálián kívüli területei. Az első provincia Szicília volt a Kr. e. 3. században. Magyarország területén a Dunántúl volt római provincia Pannónia néven.

hadisarc: a legyőzött fél által fizetett pénz, vagy egyéb érték.

A három pun háború

Kr. e. 264–241: 1. pun háború

Kr. e. 218–201: 2. pun háború

Kr. e. 149–146: 3. pun háború

- Melyik volt a leghosszabb pun háború?

2 Hannibál apja

Hannibál apja, Hamilkár az első pun háborúban volt a karthágóiak egyik hadvezére. Hispánia meghódítására magával vitte fiait, köztük Hannibált is. Állítólag megeskette fiát, hogy örökké gyűlölni fogja a rómaiakat.

- Mivel magyarázzák Hannibál rómaiak elleni gyűlöletét? Kitől tanulta meg Hannibál a hadsereg vezetését?

Tengeri ütközet egy római és egy pun hajó között

- Mondd el, hogyan működött a csapóhíd!

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A történelem során nagyon sok forrás megsemmisült vagy elveszett. Történelemformáló személyiségek esetében is csak abból alkothatunk képet, ami fennmaradt.

Hannibál római megítélése

Amikor Karthágó elhamvadt a tűzvészben, a punok könyvei is elégték. Hannibál tetteit csak görög és római forrásokból ismerjük. A különböző szerzők eltérő nézőpontokból látják ugyanazt az eseményt.

- Mit gondolsz, egy római történetíró ugyanúgy mutatta be Hannibált, mint egy pun?
- Mire következtethetünk abból, hogy a római történetírók elismerték Hannibál zsenialitását? Ez növelte vagy csökkentette annak az értékét, hogy végül legyőzték?

Hannibál elefántjai: a második pun háború

A karthágói punok Szicília elvesztése után elfoglalták Hispániát, ahol ezüst- és ólombányák voltak. Csakhogy Hispánia északi részén a rómaiak is megvetették a lábukat. Ezért megint kiújult az ellenségeskedés a rómaiak és a punok között. Amikor a pun hadsereg élére egy tehetséges fiatal hadvezér, Hannibál került, kitört az újabb háború. 2 Ekkor már a rómaiak voltak a tengerek urai, ezért Hannibál szárazföldi úton tört a rómaiakra. Ehhez azonban elefántjaival és a hideghez nem szokott pun harcosaival át kellett kelnie az Alpok égbenyúló, havas csúcsai között. A megterhelő menetelést mindössze egyetlen elefánt élte túl.

Harci elefánt ■ A kép alapján meséld el, hogyan használták a punok az elefántokat a csatákban!

- Miért tört ki újabb háború Róma és Karthágó között?
- Mi volt Hannibál haditerve?
- Miért volt veszélyes ez a terv?

Hannibál legyőzte az ellene küldött római csapatokat, és tízenöt évig nem tudták kiverni az Itáliai-félszigetről. 3

Milyen hadvezér volt Hannibál?

Egy alkalommal Hannibál serege egy szűk völgyön vonult keresztül. A rómaiak elzárták a völgy két kijáratát, csapdába ejtve a punokat. Hannibál elrendelte, hogy a zsákmányolt marhákból mintegy kétezret tereljének össze. Mindegyik állat szarvára rőzseköteget kötöttek. Megparancsolta, hogy éjszaka adott jelre gyűjtsák meg a rőzsét. A fájdalomtól megvadult marhák a római örök felé futottak. Azok megrémültek és szétfutottak. Így megnyílt a völgyből kivezető út a punok előtt. (Plutarkhosz alapján)

- Pun harcos vagy. Meséld el, hogyan menekültek ki a punok a csapdából! Rajzold le a jelenetet!

A **fordulat** akkor következett be, amikor egy hasonlóan zseniális hadvezér kezébe került a római hadsereg irányítása. **Scipio** (szcípíó) nem szállt szembe Hannibál Itáliában harcoló seregével, hanem **megtámadta a punok fővárosát, Karthágót**. A rémült karthágóiak hazahívták Hannibált a seregével együtt, de a hadvezér a döntő csatában, Zámánál (Kr. e. 202) életében először vereséget szenvedett.

Az utolsó csata előtt Hannibál személyesen is felkereste Scipiót, hogy békét kérjen a rómaiaktól. **Scipio** meghallgatta őt, de nem kötött békét. **Meg is nyerte a zámai csatát és vele együtt a háborút.**

- Hogyan jellemzik a történetek Hannibált?
- Mi kényszerítette Hannibált Itália elhagyására?

A harmadik pun háború

A rómaiaké lett Hispánia és Észak-Afrika jó része, újabb provinciákkal gyarapítva a birodalmat. Karthágó azonban sértetlen maradt, és gazdasága tovább virágzott. A féltékeny rómaiak fél évszázad múlva, hamis ürüggyel megtámadták és a **harmadik pun háborúban legyőzték, majd földig rombolták Karthágót**. Területén újabb provinciát hoztak létre. Ugyanebben az évben a görögöket is leverték, így **Hellász és Kis-Ázsia egy része is római provincia lett**. Róma uralma így már kiterjedt a Földközi-tenger medencéjének szinte teljese területére.

- A punok teljes legyőzése milyen katonai és gazdasági előnyökkel járt a rómaiak számára?

Hannibál portréja egy karthágói ezüstérmén. Hannibál nem sokkal a zámai csata után elmenekült Karthágóból, és római üldözői elől keletre menekült. A rómaiak bosszúja azonban utolérte. Hannibál öngyilkos lett, hogy ne kerüljön üldözői kezére

🕒 Végtisztesség az ellenségnek

Az egyik csatában elesett a rómaiak hadvezére. Azelőtt több csatát vívott Hannibállal, és mindig hősiesen viselkedett. A csata után Hannibál megkereste a holttestet, illendően felvataloztatta és a neki kijáró tiszteletadással elhamvasztatta. A hamvakat ezüsturnába helyezte, aranykoszorút tett rá, és elküldte a római vezér fiának.

- Milyen következtetést vonsz le abból, hogy ezt a történetet egy római történetíró írta meg így?
- Alkossatok két csoportot! Az egyik pun, a másik római történetírókból álljon! Írjátok meg a két nép saját nézőpontjai szerint a második pun háború történetét! Használjátok a lecke szövegét, a forrásokat, a képaláírásokat! Vitassátok meg az eltéréseket!

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért tudták legyőzni a rómaiak a punokat? Fogalmaz meg több okot is!
- Miért nőtt meg Róma hatalma és jelentősége a pun háborúk után?
- Milyen előnyei származtak Rómának a hódításokból?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- 🔹 Róma ↔ Karthágó: Szicília birtoklása
- 🔹 Első pun háború: Szicília római provincia
- 🔹 Második pun háború: Hannibál ↔ Scipio (Záma, Kr. e. 202)
- 🔹 Harmadik pun háború: Karthágó lerombolása

20. A köztársaság válsága

A punok és a görögök legyőzése után a Római Birodalom hatalmasra növekedett. A Római Köztársaság a régi módon már nem volt képes egy ekkora birodalom vezetésére és belső rendjének fenntartására.

- Kik és hogyan kormányozták a Római Köztársaságot a királyok elűzése után?
- Melyek voltak a római hódítások legfőbb állomásai?
- Milyen nehézségekkel jár egy nagy területű és sok nép felett uralkodó birodalom kormányzása?

❶ Egy korabeli politikus így írta le a helyzetet:

„azoknak, akik harcolnak és meghalnak Itáliáért, ... nincs házuk, nincs fejüket hova lehajtaniuk, földönfutóként kóborolnak gyermekeikkel és feleségükkel. A hadvezérek hazudnak katonáiknak, mikor a csatákban arra biztatják őket, hogy őseik sírjáért és templomaiért harcoljanak az ellenséggel, hiszen ... vadidegenek fényűzéséért és vagyonáért harcolnak és halnak meg. A világ urainak hívják őket, de nincs egy talpalatnyi földjük sem.” (Plutarkhosz alapján)

- Miért veszítették el a katonák a földjüket?

germán: a Római Birodalomtól északra élő népek összefoglaló neve, többek között a németek, angolok, dánok ősei

zsoldossereg: pénzért, vagyis zsoldért harcoló katonákból álló hadsereg.

Rómaiak és germánok csatája egy római domborművön

- Milyen következményekkel jártak a germán háborúk a római hadseregben?

Parasztkatonákból zsoldosok

A meghódított területeken szerzett földbirtokok, illetve a zsákmány a politikusokat és a hadvezéreket nagyon gazdaggá tették. A római hadseregbe csak birtokos parasztokat soroztak be, de amikor hazájuktól távol kellett harcolniuk, nem tudták megművelni földjeiket. Ezért a katonaként is szolgáló parasztok tömegei tönkrementek és elveszítették a földjüket. ❶ Így viszont már katonák sem lehettek.

Hannibál itáliai hadjárata is sok paraszt földjét és gazdaságát tönkretette. Alig maradt birtokos paraszt, így a birodalom hadseregébe már nem tudtak elég katonát állítani.

- Miért veszítette el sok kisbirtokos paraszt a földjét? Miért veszélyeztette ez a római hadsereget?

Az egyik római konzul egy veszélyes germán* támadás idején elérte, hogy zsoldossereget állíthasson fel a városba költözött szegényekből. Ezeknek a katonáknak tizenhat évig kellett szolgálniuk. Szolgálatukért **fizetést, zsoldot kaptak, leszerelésük után pedig földbirtok járt nekik.**

A jól szervezett hadsereg segítségével Róma minden háborúját megnyerte. A birodalom vezetését azonban az egy évre választott konzulok egyre kevésbé tudták ellátni. Ahhoz, hogy át tudják tekinteni a feladatokat, több időre lett volna szükségük. A szembenálló politikusok közül voltak, akik a szenátus, mások a népgyűlés befolyását akarták megnövelni. Vitájuk gyilkosságokhoz vezetett.

- Miért egyezett bele a szenátus a zsoldossereg felállításába?
- Miért volt jó egy szegény embernek, hogy beállhatott zsoldosnak?

Gladiátorok küzdelme ■ Hasonlítsd össze a gladiátorok fegyverzetét! Mit gondolsz, miért kaptak különböző fegyvereket a harchoz?

A Spartacus-felkelés

A háborúk során **sok rabszolga került Itáliába és Szicíliába**. Legtöbbjüket földművelésre és pásztorkodásra kényszerítették a nagybirtokokon, de **közülük kerültek ki a gladiátorok* is**. A rabszolgák többször felláztak sanyarú sorsuk ellen.

Az egyik legnagyobb rabszolgafelkelést egy Spartacus (szpartakusz) nevű gladiátor robbantotta ki. A lázadások leverése után a rómaiak kegyetlen bosszút álltak.

Spartacus halála

„Amikor odavezették hozzá lovát, kihúzta kardját, és azt mondta, ha győz, övé lesz az ellenség sok és szép lova, ha pedig veszít, úgysem lesz rá szüksége, ezzel leszúrta a lovat. Ezután több sebből vérezve előretört. Végül, miután a közelében levők megfutamodtak, egyedül maradt, és a rárontó ellenséges katonák ellen védekezve elesett.” (Plutarkhosz alapján)

- Fogalmazzátok meg, miért szúrta le Spartacus a lovát a csata előtt!

A rómaiak bosszúja, Appianosz görög történetíró leírásában

„Az elesetteket meg sem lehetett számolni, míg a rómaiak csak mintegy ezer embert vesztettek. Spartacus holtteste nem került elő. Rengetegen menekültek a csata után a hegyek közé. A római hadvezér ezeket is megtámadta. A menekültek négy csapatra oszlottak, és úgy harcoltak ellene, míg hatezer ember híján mind el nem estek. Az élve elfogottakat a római hadvezér a Capuából (kápua) Rómába vezető út teljes hosszában keresztre feszítette.”

- Mi lehetett a célja a foglyok tömeges keresztre feszítésének?

Gladiátorsisak ■ Lapozz vissza a tankönyvben, és hasonlítsd össze a gladiátor által viselt sisakot egy görög katonai sisakkal! Mi a különbség a katonai és a gladiátorsisak között? Hasonlítsd össze a következő oldalon látható katonai sisakkal is! Mit gondolsz, miért más a gladiátoroké?

gladiátor: olyan kiképzett rabszolga, aki fegyveres élet-halál harcot vívott a római nép szórakoztatására.

Nézd meg a történelmi atlaszban, milyen messze van Rómától Capua! Hogy hívják a két várost összekötő utat?

🕒 Kr. e. 1. századi mezőgazdasági szakkönyvek a rabszolgaságról

A római szakkönyvek a föld megműveléséhez szükséges eszközöket három csoportba osztották be: a beszélő, a félig beszélő és a néma eszközökébe. A beszélő eszközökhöz sorolták a rabszolgákat, a félig beszélőkhöz az ökröket, a néma eszközökhöz a szerszámokat, a szekereket.

- Minek tekinti a szerző a rabszolgát?

Marius öszvérei

„Marius (Máriusz) a hadjáratban hadseregét rendszeresen gyakorlatoztatta különböző fajta futásokkal és hosszú menetelésekkel. Parancsára minden katona maga vitte málháját és készítette el ételét. Ezért „Marius öszvérének” nevezik azt a katonát, aki szívesen dolgozik, és csendben és készségesen teljesít minden parancsot.” (Plutarkhosz Marius-életrajzából)

- Miért nevezték a római katonákat Marius öszvéreinek?
- Mi lehetett egy római katona málhájában?
- Fogalmazd meg, egy szegény ember miért állt be katonának, és miért vállalta ennek minden nehézségét!

Római légióban harcoló katona rajza

- Sorold fel, milyen fegyverei voltak a római légiós katonának! Melyiknek mekkora lehetett a súlya, és az egész fegyverzet milyen nehéz lehetett!

Hadifoglyokat hajtanak a rabszolgapiacra (római dombormű) ■ Hogyan akadályozzák meg, hogy a foglyok elszökjenek? Fogalmazd meg a kép alapján, hogyan bántak a rómaiak a rabszolgákkal!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

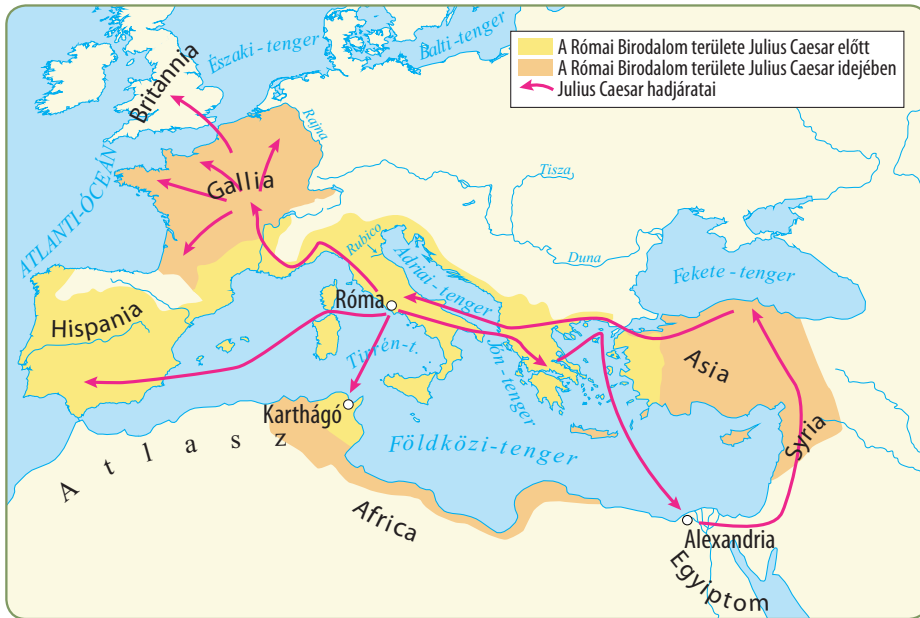
- ❖ Katonáskodó parasztok → megműveletlen földek
- ❖ Zsoldosereg felállítása, leszerelésük után földbirtokot kapnak
- ❖ Rabszolgák → gladiátorok → rabszolgafelkelés Spartacus vezetésével

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen következményei voltak a hosszú háborúknak?
- Milyen veszélyekre hívta fel a figyelmet a Spartacus-felkelés?

21. Julius Caesar

A birodalom veszélybe került az egymással vetélkedő római hadvezérek és politikusok belső háborúi miatt. Ellenfeleit legyőzve Julius Caesar elég erős lett ahhoz, hogy megszilárdítsa a belső rendet. Végül azonban az egyeduralma ellen lázadók meggyilkolták.

A Római Birodalom Julius Caesar idején ■ Mondd el, mit tudtál meg e térkép által Julius Caesarról!

- Mikor és miért lett Róma királyságból köztársaság?
- Miért választottak mindig két konzult?

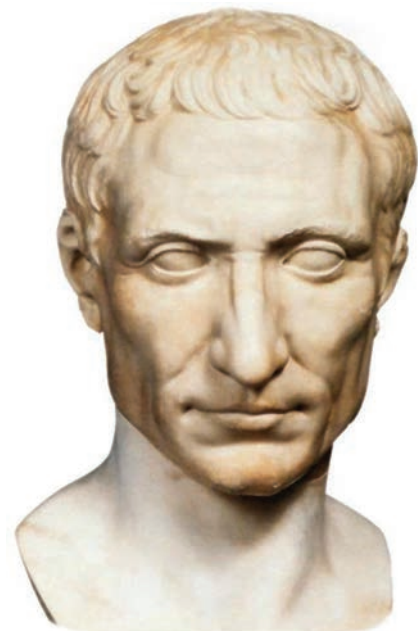
Véres belső küzdelmek

A terjeszkedő birodalom egyre több meghódított provincia fölött uralkodott. A konzulok egy évig töltötték be hivatalukat, utána egy-egy provincia élére kerültek. A provinciában állomásozó légiókat is ők vezették, mert meg kellett védeni a birodalom határait. Előfordult azonban, hogy szembeszálltak a szenátus döntéseivel, sőt légióikkal elfoglalták Rómát is. A városban többször is egymást gyilkolták a hataloméért küzdő politikusok hívei. A római légiók pedig a hadvezéreik vezetése alatt ugyancsak csatákat vívtak egymással. A zsoldosokból álló csapatok ekkor már inkább hadvezérükhöz voltak hűségesek, nem Rómához. E véres belső polgárháború* száz évig tartott, a birodalom megyengült, és a rómaiak egyre jobban vágytak arra, hogy valaki békét teremtsen.

Julius Caesar fellépése

Julius Caesar (júliusz cézár) volt a Kr. e. 1. század legtehetségesebb római politikusa és hadvezére. Először két másik nagy hatalmú politikussal szövetségbe képes volt a szenátus

polgárháború: olyan háború, amit egy állam polgárainak különböző fegyveres csoportjai, hadseregei vívnak egymással (egy államon belül)

Caesar mellszobra ■ Milyen jellemvonásokat tükröz ez az ábrázolás?

Pompeius portréja. Pompeius kiváló hadvezér volt, de nem túl ügyes politikus. Kezdetben Caesar szövetségese volt, később az ellenfele lett

- Miért támogatta a szenátus Pompeiust?

Kleopátra egyiptomi királynő szobra. Egy darabig fivérével együtt uralkodott, de elűzték a trónról. Caesar Pompeiust üldözve érkezett meg seregével Egyiptomba. Győztes vezérként visszaemelte a trónra Kleopátrát. Egymásba szerettek, és Kleopátra fiút szült Caesarnak. A római szenátus ezt sem nézte jó szemmel

tus döntéseit a maga akarata szerint befolyásolni. **Rendet és békét teremtett a birodalomban.** Amikor Caesar konzuli éve után Galliába ment, óriási területeket foglalt el. Még a Brit-szigetekre is átkelt hadaival.

Közben a szenátus egy másik hadvezért, Pompeiust (pompejusz) támogatva ellene fordult. Caesar visszatért Rómába, és **legyőzte Pompeiust**, akit egészen Egyiptomig üldözött.

- Miért szövetekezett Caesar két társával?
- Hogyan szerezte meg az egyeduralmat?
- Miért támogatták sokan Caesart?

Julius Caesar átlépi a Rubicon folyót

Annyi bizonyos, hogy minden más hadvezérnél több csatát vívott, és több ellenséget ölt meg... Caesar különösképpen értett hozzá, hogy felkeltse katonái jóindulatát és ragaszkodását; készek voltak a legvakmerőbb tettekre is, ha Caesar dicsőségéről volt szó.

A katonáknak maga Caesar szolgáltatta a jó példát. Nem volt olyan veszély, amelyből kivonta volna magát, sem olyan fáradságos munka, amelyből részt ne vállalt volna. (...) A hosszú utakat, az egyszerű táplálkozást, a szabadban való alvást és a minden kényelmet nélkülöző életmódot vélte a legalkalmasabb eszköznek a betegség távoltartására...

Caesar Rómába küldött emberei útján azt ajánlotta, hogy mind ő, mind Pompeius szerelje le csapatait, és azután mint magánemberek versenyezzenek a nép kegyéért. (...) a szenátus azonban elutasította, és javaslatot terjesztettek elő, hogy Caesart a nép ellenségének kell nyilvánítani, ha meghatározott napon nem szereli le csapatait. Pompeius csapatainak leszerelését a szenátus nem kívánta.

Caesarnak ebben az időben az Alpokon innen mindössze háromszáz lovasa és ötezer gyalogos katonája volt, de (...) nem várta be, amíg megérkezik egész galliai hadserege, hanem elhatározta, hogy váratlan és meglepetésszerű támadással félelmet kelt ellenfeleiben.

Mikor a Galliát Itáliától elválasztó Rubicon folyóhoz érkezett, hallgatásba merülve hosszan mérlegelte a jövő esélyeit... Végül, mint mikor magával ragad valakit az indulat, (...) így kiáltott fel görögül:

– Vessük el a kockát!

Ezután gyorsan átkelt a folyón.

(Plutarkhosz Caesar-életrajza alapján)

- Miért ragaszkodott Caesar a hadseregéhez?
- Miért nem akarták ellenfelei, hogy konzul lehessen?
- Suetonius (szvétóniusz) Caesar-életrajzában azt mondja a hadvezér: „A kocka el van vetve.” Hasonlítsd össze a két változatot, és fogalmazd meg, mi a különbség köztük!

Keress a könyvtárban Kleopátráról vagy Caesarról szóló könyvet! Válaszolj a könyv alapján arra a kérdésre, hogy milyen nyelven beszélt egymással Caesar és Kleopátra! Mi lett közös fiuk sorsa?

A huszonhárom tördőfés

Julius Caesar Rómába visszatérve diktátorként jelentős újtásokat vezetett be. **Megreformálta a naptárt és a birodalom irányítását.** ❶ A szenátus féltette a köztársaságot az újításoktól, ezért azzal vádolták Caesart, hogy vissza akarja állítani a királyságot. **Kr. e. 44. március idusán* az összeesküvő szenátorok huszonhárom tördőfessel meggyilkolták Caesart.** Ezzel újból kiújultak a véres belső harcok. Brutus (brútusz), a Caesar elleni merénylők vezetője csapott össze Caesar örökbe fogadott fiával, Octavianusszal (oktaviánusz). Mindkét oldal jelentős seregekkel rendelkezett, ezért **újból kirobbant a polgárháború.**

Caesar meggyilkolása

Appianosz görög történetíró így írta le a Caesar elleni merényletet: „Brutus a combjába szúrta, egy másik merénylő pedig a hátába. Caesar mint a csapdába került vad, egy ideig haragos kiáltások közepette hol egyikük, hol másikuk ellen fordult, de Brutus csapása után, talán azért, mert már mindenről lemondott, köpenyét magára borította, és testét illendően befedve zuhant a földre Pompeius szobra előtt. De azok még az elesettet is gyalázták; összesen huszonhárom csapást mértek rá.”

- Hogyan viselkedtek Caesar gyilkosai?
- Hogyan viselte a csapást Caesar?

A római történelem korszakolása
Királyság (Kr. e. 753 – 510)
Köztársaság (Kr. e. 510 – 27)
Császárság (Kr. e. 27 – Kr. u. 476)

- Milyen események tartoznak az évszámokhoz?
- Melyik korszak tartott a leghosszabb ideig?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért volt veszélyes a zsoldosereg a provinciákat irányító konzulok kezében?
- Melyek voltak Julius Caesar életútjának főbb eseményei?
- Mi okozta Caesar bukását?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ Polgárháború → a Birodalom meggyengül
- ❖ Julius Caesar → egyeduralom → merénylet → polgárháború

❶ „Róma lakosai meghajoltak Caesar szerencséje előtt, s mivel a polgárháborútól és a vele járó bajoktól némi-képpen fellélegzettek, hajlandók voltak elfogadni az egy ember uralmát jelentő igát. ... Örökös diktátorrá* nevezték ki, ezenkívül felhatalmazták, hogy a tisztségviselők felét ő maga jelölje ki. Caesar élt is ezzel a jogával.” (Plutarkhosz Caesar-életrajzából)

- Mivel magyarázza a szerző, hogy a rómaiak elfogadták Caesar egyeduralmát?

idus: latin szó, a hónap közepe

diktatúra: erőszakos egyeduralom. Rómában veszély esetén a két konzul helyébe egy teljhatalmú diktátort (latinul dictator) választottak fél évre

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A történelmi események okainak megértéséhez tudnunk kell, hogy ki miért tette azt, amit tett. Van, amikor a történelmi szereplők leírják a céljait és indítékait. Gyakran azonban ezt abból kell kikövetkeztetnünk, amit tettek.

Kleopátra és a római hatalmi küzdelmek

Kleopátra nagyon művelt és csinos asszony volt. Érthető, hogy Caesar beleszeretett. A királynő Egyiptom függetlenségét akarta biztosítani ennek a kapcsolatnak a segítségével.

- Nézz utána a könyvtárban, mi lett Kleopátra sorsa Caesar halála után!

22. Császárok a birodalom élén

A Caesar meggyilkolása után kirobbant polgárháborút Octavianus nyerte meg. Ő a hadseregre támaszkodva fokozatosan átalakította a köztársaságot egyeduralommá. Megszületett a császárság és vele együtt a tartós belső béke is. A későbbi császárok között nemcsak tehetséges és jóakarátú uralkodók voltak, hanem örült zsarnokok is. A császárság ötszáz évig mégis fenn tudott maradni.

- Miért veszélyes, ha egy-egy személy korlátlan hatalommal rendelkezik?
- Hogyan igyekeztek megakadályozni a korlátlan hatalmat Athénban és Rómában?
- Kik és miért támogatták Julius Caesart?
- Kik és miért gyilkolták meg őt?
- Ki volt Octavianus?

Augustus szobra katonai öltözetben ■ Augustus hódításait kiváló hadvezéreinek, például Tiberiusnak köszönhette. Mit gondolsz, miért ábrázoltatta magát katonai páncélzatban?

Augustus és családja. Felül a trónoló Augustus fogadja utódját, a kocsiról lelépő győztes Tiberiust ■ Hogyan jelzi az ábrázolás, hogy Augustust istenként tisztelik? Az alsó sávban római katonák győzelmi jelet állítanak fel. Mellettük legyőzött barbárok. Hogyan jelzi a kép, hogy ők foglyok? Fogalmazd meg, mi a kapcsolat a két sáv között!

Octavianus és Antonius harca

Miután Caesar merénylőit legyőzték, azok kerültek hatalomra, akik Julius Caesarhoz hasonlóan csökkenteni akarták a szenátus hatalmát. Caesar fogadott fia, Octavianus mellett jelentős hatalommal rendelkező Julius Caesar volt hadvezére, Antonius (antoniusz) is. Hamarosan azonban ellentétek alakultak ki köztük is. **Antonius Egyiptomba ment, és feleségül vette Kleopátrát.** A keleti provinciák korlátlan ura kívánt lenni, ezért szembekerült Rómával. **Octavianus tengeri csatában legyőzte Antoniust, és provinciává szerezte Egyiptomot.** Kleopátra öngyilkos lett.

- Mit gondolsz, hogyan vélekedett a római szenátus arról, hogy egy római hadvezér feleségül vette az egyiptomi királynőt? Ne felejtse el, hogy ez az időszak formailag még köztársaság volt!

Egy mindenki felett

A megfélemlített szenátus Kr. e. 27-ben kitüntető címként az Augustus (augusztusz, fenséges) nevet adományozta Octavianusnak. Ő Caesar halálakor már a Caesar nevet is felvette. Az őt követő császárok is így tettek, ezért alakult ki Caesar nevéből a császár kifejezés.

Augustus békét teremtve látszólag helyreállította a köztársaság intézményrendszerét, de **a legfontosabb tisztségeket ettől kezdve ő töltötte be. A hadsereg főparancsnoka és a birodalom főpapja is ő volt.** ❶

Továbbra is választottak konzulokat minden évben, de csak Augustus bizalmasai kerülhettek ebbe a pozícióba. Az emberek persze látták, hogy a köztársaság már csak látszat, mert **Augustus valójában egyeduralmat épített ki.** A tartós béke, a gazdaság fellendülése azonban sokak számára elfogadhatóvá tette a szabadság elvesztését. ❷

Augustus maga jelölte ki utódját is. Nem született fia, ezért egyik mostohafia, Tiberius (tiberiusz) lett a kiválasztott. Érdekes róla tudni, hogy **ő foglalta el és csatolta a birodalomhoz Pannónia területét.**

- Miért tett úgy Augustus, mintha helyreállította volna a köztársaságot?
- Hogyan tudta mégis érvényesíteni az akaratát?
- Szerinted melyik volt az a tisztsége, amelyik a hatalom megtartása szempontjából a legfontosabb volt?
- Mit bizonyít, hogy az lett az új császár, akit Augustus jelölt ki örökösének?
- Lapozz előre a 25. leckéhez, és fogalmazd meg, miért fontos számunkra Pannónia meghódítása!

Őrült és bölcs császárok

Tiberius utóda, **Caligula istennek képzelte magát,** estenként Jupiter templomában „beszélgetett” az istenszoborral. Különös ruhákban járt, és **hidegvérrel meggyilkoltatott sok szenátort és előkelőt, hogy vagyonukat elkobozza.**

Caligula cselekedetei, Suetonius történetíró leírásában

Caligula kedvenc lovát Incitatusnak (incitatusz) hívták. „A cirkuszi játékok előtti napon a katonaság révén intézkedett, hogy a környék lakossága egy szót se ejtsen, nehogy megzavarják az állat nyugalmát. Nemcsak márványistállót, elefántcsont jászlat, bíbortakarót, drágaköves nyakláncot adott neki, hanem egy palotát is, személyzettel és berendezéssel, hogy a nevében meghívott vendégek méltó fogadtatásban részesüljenek. Mint mondják, még konzulságot is szánt neki.”

Nero (nero) még rosszabb hírű volt. Úgy került hatalomra, hogy az előző császárt és annak fiát meggyilkoltatta, később pedig saját édesanyjával és nevelőjével is végzett. Az azonban csak rosszindulatú híresztelés, hogy felgyújtotta Rómát, mert a lángokban akart gyönyörködni. **Uralmát katonai lázadás söpörte el.**

❶ A soknevű császár

Caesarnak nem született fia, ezért nővére fiát, Octaviust fogadta örökbe. Ekkor változott a neve Octavianusra. Már császár volt, amikor a szenátus a Fenséges (Augustus) névvel ruházta fel. Mind a három név ugyanazt a férfit jelöli, de nem egyszerre.

- Fogalmazd meg, miért nem nevezhetjük Octavianust Augustusnak, amíg még élt Caesar?
- Indokold meg, miért nem nevezhetjük Octavianusnak a császárt!

❷ Augustus tetteinek felsorolása

„Tizenkilenc éves koromban a magam költségén hadsereget szerveztem, amelynek segítségével a polgárháborútól szorongatott államot felszabadítottam. Ezen a címen a szenátus kitüntető határozatával tagjai közé választott.

Háromszor rendeztem gladiatori játékokat a magam nevében és ötször fiaim vagy unokáim nevében. Ezekon a játékokon körülbelül tízezer ember küzdött a porondon.

A római nép fennhatóságát Egyiptomra is kiterjesztettem.

A pannóniai törzseket, amelyeket az én uralkodásom előtt a római nép hadserege sohasem közelített meg, Tiberius révén, aki akkor mostohafiam és hadvezérem volt, legyőztem, a római nép hatalma alá vettem, és Illyricum határait előbbre vittem egészen a Danuvius-folyó partjáig.”

- Sorold fel saját szavaiddal Augustus tetteit!
- Miért sorolja fel Augustus tettei között a gladiátorviadalk szervezését?
- Egyiptom meghódítását nagyon röviden említi a felirat. Indokold meg, miért! Ki ellen harcolva hódította meg?

Nero szobra ■ Caligulának és Nerónak nagyon kevés szobra maradt fenn. Mit gondolsz, miért? Ha voltak szobraik, mi történhetett velük?

③ Két gondolat Marcus Aurelius könyvéből

„Vigyázz, el ne császárosodjál, fel ne vedd szokásaikat, mert az ilyesmi előfordul! Egyáltalán ne vitatkozzál többé arról, milyenek kell a jó embernek lennie, hanem légy olyan.”

- Milyen embernek tűnik az idézet szerzője?

Marcus Aurelius lovas szobra ■ A bölcs császárt hadvezérként ábrázolja a Rómában fennmaradt lovas szobor. Nézz utána a lecke szövegében, melyik nép ellen harcolt!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ Octavianus tengeri csatában győz Antonius felett
- ❖ Egyiptom provincia
- ❖ Octavianus → Augustus a hadsereg főparancsnoka és főpap
- ❖ Tiberius: Pannonia provincia
- ❖ Őrült császárok: Caligula, Nero
- ❖ Trajanus, az utolsó nagy hódító
- ❖ Marcus Aurelius, a bölcs császár

Császár neve	Uralkodása
Augustus	Kr. e. 27–Kr. u. 14.
Tiberius	Kr. u. 14–37.
Caligula	37–41.
Claudius	41–54.
Nero	54–68.
Trajanus	98–117.
Marcus Aurelius	161–180.

Róma nevezetes császárai

Voltak jó uralkodók és nagyszerű hadvezérek is a császárok között. **Trajanus** (trajánusz) **volt az utolsó nagy hódító**. Többek között Daciát és Mezopotámiát is meghódította, és adófizető provinciává szervezte. A germánok ellen hadakozó **Marcus Aurelius** (markusz auréliusz) pedig **művelt ember volt**. **Görögül írott bölcselkedései ma is olvashatók.** ③

A birodalom szerencséjére több volt a jó császár, mint az őrült, de az utóbbiakról mégis gyakrabban esik szó. Rémtettek mutatják, milyen **veszélyes, ha semmi sem korlátozza egy uralkodó hatalmát**.

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A történészek nemcsak azt vizsgálják, hogy egy politikus mit állított magáról, hanem azt is, hogy mit tett. A források néha ellentétben állnak a mögöttük meghúzódó valósággal.

Augustus megítélése

Augustus korának forrásai azt írják, hogy az uralkodó helyreállította a köztársaságot, mi mégis az első császárnak tekintjük, a császárság megteremtőjének. Augustus költői azt állították, hogy az uralkodása idején eljött az új aranykor, mi úgy fogalmazunk, hogy katonai diktatúrát valósított meg.

- Nézz utána a könyvtárban, mire használják az aranykor kifejezést!

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan alakult át a köztársaság Augustus uralkodása alatt?
- Miért fogadták el a rómaiak a szenátus hatalmának csökkentését?
- Ki volt a birodalom legnagyobb hódítója, és milyen területeket hódított meg?
- Miért nem omlott össze a birodalom egy-egy őrült császár idején?

Tábori élet a római hadseregben

■ OLVASMÁNY

A római császárkorban sok fiatal férfinak a hadsereg jelentette a felemelkedés egyetlen lehetőségét. A szegények, ha beléptek egy légióba, huszonöt éven keresztül biztosak lehettek abban, hogy havonta megkapják a fizetésüket. Leszerelés után mint **veteránok***, földet kaptak, amiből meg tudtak élni, és családot is alapíthattak. De egy veterán tovább is szolgálhatott, és akkor magasabb zsoldot kapott. Voltak a birodalomnak olyan lakói is, akik nem rendelkeztek római polgárjoggal. Ők leszerelésükkor polgárrá váltak, vagyis ők és utódaik már a politikai döntésekbe is beleszólhattak. **A hadsereg így elősegítette a birodalom népeinek egységesülését és a latin nyelv elterjedését.**

A katonai kiképzés kemény volt. A katonák maguk cipelték fegyvereiken kívül háromnapos ételmüket, köpenyüket és minden egyéb felszerelésüket. Ez akár 30-40 kilót is nyomhatott! Ha letáboroztak, maguk árkolták körül a táborot, és építettek négyszög alakban cölöpfalakat.

A táborok alaprajza szigorúan szabályozva volt, így bárhol lépett be egy katona egy táborba, kiismerte magát. A két főút derékszögben metszette egymást, és pont középen volt a **parancsnoki épület**. A katonák sátrai sakkáblaszzerűen helyezkedtek el. Az állandó táborokban a sátrak helyett barakkokat építettek. A falakat éjjel-nappal őrök vigyázták.

Ha hosszú ideig állomásoztak egy táborban, **kőből vagy téglából építettek falakat, bástyákat**. A katonák maguk főztek, mostak, utakat és városokat is építettek. Ők kezelték a hajítógépeket is, amelyekkel egy kőfalat is át lehetett törni. Az állandó táborok mellett amfiteátrumok is épültek. Győzelmet aratva **hadizsákmányt** kaptak, cserébe a fáradozásukért, leszerelés után pedig békében és anyagi biztonságban éltek. De csak akkor, ha nem estek el a betörő barbárok elleni csatákban.

- Miért álltak be a szegények katonának?
- Miért volt egyforma minden katonai tábor?

veterán: kiszolgált katona

Római katonai tábor rekonstrukciója

■ A parancsnokok a leggazdagabb rómaiak közül kerültek ki. Milyen különbség lehetett a katonák és a parancsnokok szállása között?

23. Séta a császárkori Rómában

Róma nemcsak hadvezéreket és politikusokat adott a világnak. A városban ma is megcsodálhatjuk az ókori építészet nagyszerű emlékeit. A mérnökök vízvezetékeket és utakat építettek, a tudósok, a költők és történírók olyan könyveket írtak, amelyeket ma is szívesen elolvassunk.

Az ókori Róma rekonstruált látképe

■ Keresd meg a képen a Colosseumot és a kocsiversenyeknek helyt adó Circus Maximust! A Colosseum fölött állt Nero palotája. Keresd meg a lecke képei közt, melyik ábrázolja a palota központi termét! Fogalmazz meg, miért volt különleges a terem!

- Melyek voltak az ókori Kelet és Hellász leghíresebb városai?
- Mik voltak az ókori városok közös jellegzetességei?
- Egy nagy birodalom fővárosának élete miben különbözhet a többi nagyvárosétól?
- Milyenek voltak Róma városának földrajzi adottságai?

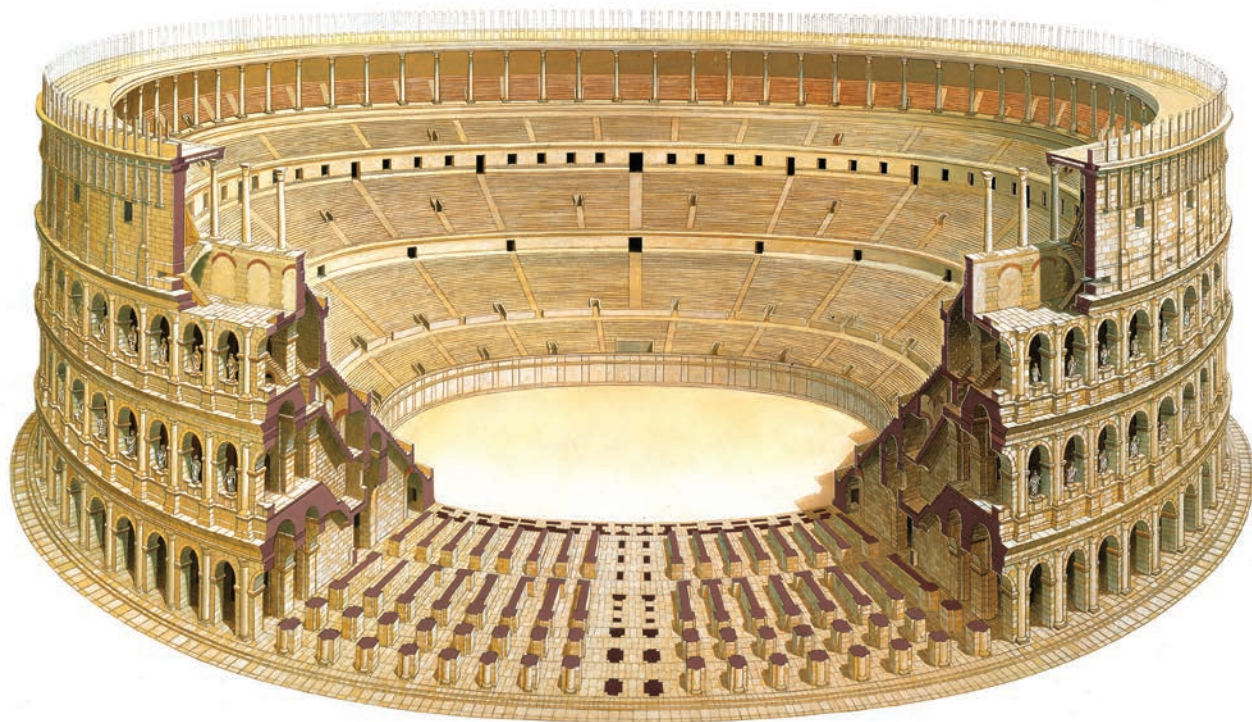
Róma egyik legkorábbi temploma a Tiberis partján, a marhavásártér mellett. Talán a kikötő istenének építették ■ Lapozz vissza, és hasonlítsd össze a Parthenónnal! Miben hasonlít és miben különbözik a két épület?

A folyópartról a piactérre

A tengeri kikötőből a Tiberisen hajókkal Rómáig tudták szállítani az árukat. A városnál nem volt mély a folyó, így akkor is át tudtak kelni, amikor még nem építették fel az első hidat. Az anyafarkas szobra azon a helyen állt, ahol a hagyomány szerint partra sodródott Romulus és Remus teknője. **A folyóparton volt a marhavásártér.** Mellette álltak a város legrégebbi szentélyei. Innen a **Capitolium** (kapitolium) dombjára kapaszkodhatunk fel. Itt állt Jupiternek, a rómaiak főistenének a temploma. A Capitolium ormáról tekintve jobbra a Palatinus-dombot (palatinusz) látjuk, ahol Augustus palotája állt. A palotát falfestmények és mozaikok díszítették.

A város híres piactere a Forum Romanum volt. Nagy volt itt a nyüzsgés minden reggel. Nemcsak az árusok és a vásárlók, hanem a szenátorok is idejöttek, mivel **a Forum bal oldalán állt a szenátus épülete.** Ez az épület a mai napig megcsodálható.

A diadalíveket a római hadsereg nagy győzelmei után, a hadisákmányból emelték. Alatta vonult át a győztes had-

A Colosseum mai állapotában, és ahogy eredetileg kinézett. Nem kevesebb, mint hetvenezer néző izgulhatta itt végig az állat- és gladiátor-viadalokat. Ha vízzel töltötték fel a porondját, hajós csatát is elő tudtak adni ■ Fogalmazd meg, mi a különbség a két kép között! Mi alapján tudták elkészíteni a rekonstrukciót? Keresd meg a könyvtárban vagy az interneten, hogy a Puskás Ferenc stadionba hány néző fér be! Több, vagy kevesebb, mint a Colosseumba? Indokold meg, miért nagyobb az, mint a másik!

vezér és serege. Az oszlopos templomok és a dicső rómaiakat ábrázoló szobrok közt elhaladva a látogató a Colosseumhoz (kolosszeum) ért. Itt zajlottak a rómaiak körében népszerű gladiátor- és állatviadalok. ❶ A Palatinus mögött állt a birodalom legnagyobb kocsiversenypályája, a **Circus Maximus** (cirkusz makszimusz). ❷ A nézők fogadásokat kötöttek a versenyzőkre. Sok pénzt lehetett nyerni, de veszíteni is. A legkülönlegesebb templomot nem egy, hanem valamennyi isten számára építették, ez a **Pantheon** (panteon). Hatalmas kupolája a mai napig sértetlenül áll.

- Milyen célokra épült a Colosseum?
- Miért emelték a diadalívket?
- Mire használjuk ma a cirkusz kifejezést? Miben különbözik ez a szó római használatától?
- Rajzolj le egy kocsiversenyt! Ügyelj a hajtók ruhájának színére!

❶ Androklész és az oroslán

Szökött katonát vetettek az oroslán elé, de az állat odasétált hozzá, és a lábához kuporodott. A császár megkérdezte, miért nem bántja őt az oroslán? Androklész elmesélte, hogy a sivatagban kihúzott a talpából egy tövist, és sokáig együtt vadásztak, mielőtt fogságba esett. A császár megkegyelmezett Androklésznek.

(Aulus Gellius [Aulusz Gelliusz] alapján)

- Milyen bűnéért vetették Androklészt az oroslánok elé? Rajzold le Androklész történetét!

Kocsiverseny a Circus Maximusban. Négy sportklub működött Rómában, a kékek, a zöldek, a fehérek és a vörösök. Ezek a klubok indítottak versenykocsikat a cirkuszban. A kocsihajtók a klub színét viselték ■ Milyen sportklub működik településeinken, és milyen színei vannak?

📌 Kocsiverseny a Circus Maximusban

A birodalom legnagyobb lóversenypályája 600 méter hosszú volt, 150 000 néző számára volt ülőhely, de állva még százezren befértek. A négy sportklub négylovas szekerei hét kört tettek meg, megkerülve a pálya két fordulóját jelző oszlopot. A fordulók számát hét bronz-delfin mutatta. Minden kör után lefelé fordítottak egy delfint. A fordulókban gyakran összeütköztek és felborultak a kocsik.

- Létezik ma Magyarországon kocsiverseny? Ha nem tudod, nézz utána a lexikonban az *ügető* címszónál, vagy keresd meg ezen a honlapon: <http://www.lovasok.hu>.

Mi mindenről olvashattak a művelt rómaiak?

A római színházakban többnyire komédiákat játszottak. A színház nem volt olyan fontos a rómaiaknak, mint a görögök számára. Aki mégis művelődni akart, a Colosseum közelében, a cipészek utcájában találta meg az egymilliós város legtöbb könyvesboltját. A kirakatba kiírták, kiknek a műveit lehet éppen megvásárolni. A könyvek nem olyanok voltak, mint ma. **Papirusztekercsekre másolták a szövegüket.** A legnépszerűbb könyv **Vergilius** (vergiliusz) eposza volt, ami azt beszélte el, hogyan hajóztak el a legyőzött trójaiak Itáliába, és váltak a rómaiak őseivé. **Horatius műveit is sokan vásárolták.** Ő arról írt verset, hogy Augustus uralkodása idején új aranykor köszöntött be Rómában.

Nero Arany Házának központi étkezője. A terem romjaiban is hatalmas. A tető forgó részének nem maradt nyoma ■ A császári paloták gazdagságának a kényelem nyújtásán kívül még lehetett célja?

Ha Romulus és Remus történetére lettünk volna akkor kíváncsiak, azt **Livius** (líviusz) római történelemről szóló munkájában találtuk volna meg. **A kor összes tudományát Plinius** (pliniusz) **foglalta össze** harminchét kötetben. Orvosi, sőt mezőgazdasági könyveket is tartottak a római könyvesboltok. Akinek nem volt pénze könyvet venni, ellátogathatott a könyvtárakba, ahol minden görög és latin nyelvű könyvet megtalált. De még a város tizenegy hatalmas nyilvános fürdőjének is saját könyvtára volt a medencéken és edzőtermeken kívül.

- Sorold föl, hányféle szórakozás közül választhattak a rómaiak!
- A korabeli írók alkotásai milyen érzéseket kelthettek a rómaiakban?

A Pantheon belülről. A negyvenhárom méter átmérőjű kupola közepe nyitott, azon keresztül süt be a napfény a templomba. Igaz, ha esik, a Pantheon közepén pocsoya áll ■ Indokold meg, miért van nyílás a templom kupoláján! Mi nincs az épületen, és mi ennek a következménye?

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A régi épületek feliratai is lehetnek források. A diadalíveken feliratok jelzik, hogy kinek és melyik győzelme alkalmából állították. Sok olyan adatot is megőriztek az épületek feliratai, amelyekről ma semmit sem tudnánk.

Római falfeliratok

A Pantheon homlokzatán hatalmas betűkkel vésett felirat nevezi meg a templom építőjét:

„Marcus Agrippa (markusz agrippa), Lucius (lúcius) fia építtette harmadik konzulása idején.”

Marcus Agrippa Augustus hadvezére és veje volt. Harmadik konzulása Kr. e. 27-re esett.

- Keress a lakóhelyeden olyan épületeket, amelyek falán valamilyen eredeti felirat látható! Milyen célokat szolgáltak ezek az épülettel együtt készült feliratok? Mi derül ki belőlük?

Látogass el az Aquincumi Múzeum honlapjára, és gyűjtsd össze, milyen római kori műemlékek találhatók Budapesten! Honlap: <http://www.aquincum.hu>

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mutasd be, mik voltak a rómaiak életének jellegzetes tevékenységei és helyszínei!
- Milyen műsorokat rendeztek a Colosseumban? Idézd fel, mit tanultál korábban a gladiátorokról!
- Sorold fel, milyen lehetőségei voltak az ókori Rómában annak, aki művelődni szeretett volna!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ◆ Forum Romanum: a szenátus épülete
- ◆ Colosseum: gladiátor- és állatviadalkok
- ◆ Circus Maximus, Pantheon
- ◆ Római irodalom: Vergilius, Horatius, Livius, Plinius
- ◆ Színházak, könyvesboltok, könyvtárak, fürdők

Bérházak, villák és lakóik

■ OLVASMÁNY

„A Város mai nagysága és a lakosság rendkívüli zsúfoltsága miatt megszámlálhatatlanul sok lakást kell előteremteni. Ha tehát a Város földszintes házakkal ekkora tömegnek nem képes lakóhelyet biztosítani, maga a helyzet kényszerít rá, hogy emeletes házak építésében keressük a megoldást” – írja Vitruvius (Vitrúviusz), egy római építész. A szegényebb rómaiak ilyen bérházakban béreltek emeleti lakást, ami többnyire egy szobából állt. A házakban nem volt vízvezeték, az utcai nyilvános kútról hoztak vizet. Kémény sem volt, így a fűtéstől füstös lett a szoba levegője. Főzni sem lehetett, mert könnyen kigyulladt a fából épített födém. Nem csoda, hogy a szegényebb polgárok csak aludni jártak haza. Minden sarkon volt kisvendéglő, ahol olcsón főzeléket vagy sülteket lehetett venni. Fürdeni az ingyenes közfürdőkbe jártak.

Római emeletes bérház romjai ■ Miért csak aludni jártak haza a bérházak lakói? Miért kellett emeletes bérházakat építeni?

Római kocsmá. A pulton lévő mélyedésekben nemcsak bort, hanem főzeléket is tároltak

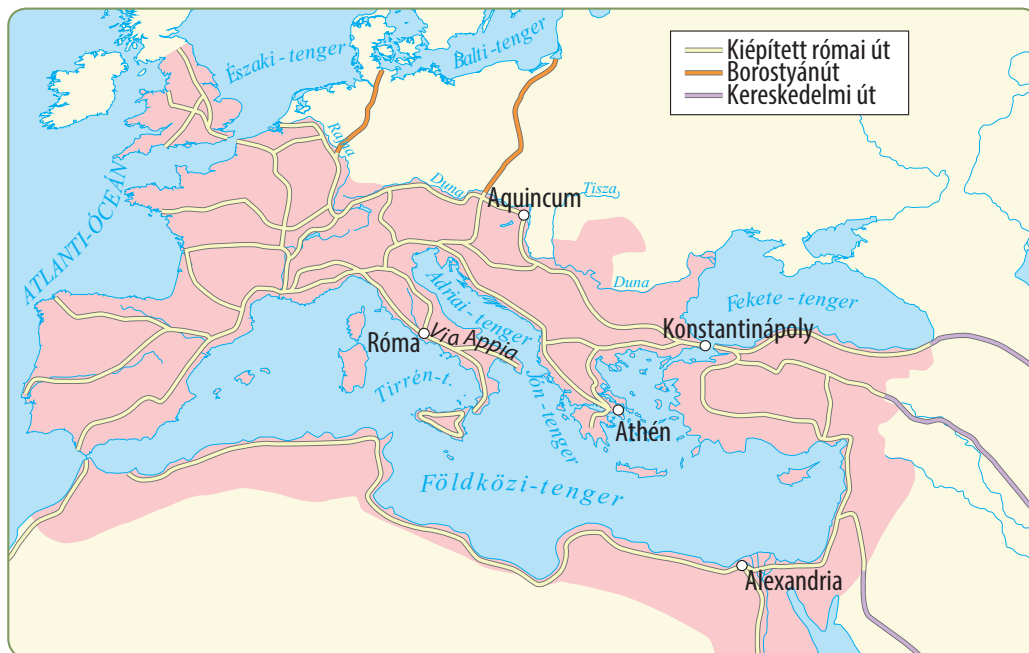
A gazdagoknak szép helyen fekvő villáik voltak. A belső udvaron vízzel telt medence hűsítette őket a meleg napokon. Külön terem szolgált az étkezésekre. Széles heverőkön fekvé lakomáztak. A villákban volt konyha, olykor saját fürdő is, és volt, ahová a vizet is bevezették. A császárok villái még hatalmasabbak voltak. Nero palotájában, az Arany Házban több mint százötven helyiséget tártak fel. „Az ebédlőtermek mennyezetét mozgatható és csövekkel felszerelt elefántcsont lapokkal rakták be, hogy felülről virágot és illatszert lehessen szórni. A főebédlőt kör alakúra formálták, és éjjel-nappal szüntelenül forgott, a világegyetem mozgását követve. A fürdőkét a tenger és kénes források vize táplálta” – írja Suetonius római életrajzíró.

Római fűtőtű. A mélyedésbe parazsat tettek, a hengerbe pedig vizet öntöttek. A parázs felmelegítette a vizet, ami reggelig sugározta a meleget ■ Milyen lett a parázstól a szoba levegője? Miért gyulladtak ki rendszeresen a római bérházak? Nézz utána, működött-e Rómában tűzoltóság! Segít a honlap: www.aquincum.hu A szegény emberek miért nem otthon főztek? A vízvezeték és a padlófűtés működését nézd meg a 24. leckében! Az Arany Ház képét keresd meg a 22. leckében!

24. Élet a Római Birodalomban

A Római Birodalom hatalmas volt. A városokat kövezett utak kötötték össze, a tengert kereskedőhajók népesítették be. A birodalom lakói nem ugyanúgy töltötték napjaikat egy provinciabeli faluban, mint egy nyüzsgő nagyvárosban. Ebből a leckéből megtudjuk, miben hasonlítottak és miben különböztek a rómaiak hétköznapjai a maiaktól.

- Mi volt a hódító hadjáratok célja?
- Melyik volt a Római Birodalom első provinciája?

A Római Birodalom úthálózata ■ Hogyan juthatnál el Alexandrából Aquincumig? Aquincumból kiindulva juss el a térképen Rómáig! Vitassátok meg, hogy a birodalmakban miért fordítottak mindig nagy gondot az úthálózat kiépítésére!

A Római Birodalom

A rómaiak a meghódított területeken provinciákat alakítottak ki. **Minden provincia élén egy helytartó állt.** A helytartónak a határ menti tartományokban légiói is voltak, hogy megvédhesse a területet a barbárok ellen. Így nevezték a birodalmon kívül élő, nem latin és görög nyelvű népeket pl. a germánokat. **A császárkorban építették ki a határvédelmet.** A folyók mentén **örtornyokat építettek**, de a különösen veszélyeztetett szárazföldi határvonalon **falat is emeltek.** A megerősített határokat limesnek (limesz) nevezték.

A nagy városokba **vízvezetékekkel vezették a vizet** a hegyek tiszta forrásaiból. A vízvezetékek néha több emelet magasak voltak, és völgyeken, domb-

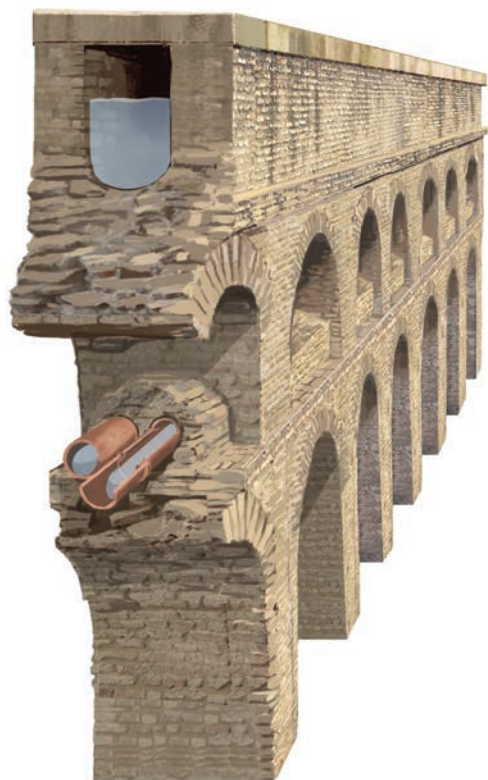

Római örtorny ■ Mondd el a kép alapján, milyen volt római örtorny!

Emeletes római vízvezeték Galliában ■ Miért kellett vezetéken szállítani a vizet Rómába? Miért nem a Tiberis vizét itták?

Nézz utána a földrajzi atlaszban, hogy ma mely ország területén található Gallia, Hispania és Asia!

Vízvezeték metszete (rekonstrukció) ■ Keres példákat a tankönyv képei között, mely épületeknél használták a rómaiak a boltívet?

kon keresztül haladtak. A városokban a **közkutakból bárki ingyen vehetett vizet**. Rómában ötszáz **szökőkút** hűtötte a nyári napok meleg levegőjét. A **fürdők nagy részét is ingyen lehetett használni**.

- Hogyan szervezték meg a birodalom védelmét?
- Miért csak a határ menti provinciákban állomásozott hadsereg?

Úthálózat és kereskedelem

A városokat **kikövezett utak kötötték össze**. Ezeken vonult a hadsereg, száguldottak a postaszolgálat lovas futárai, és döcögtek a kereskedők szekerei. Az utak mentén fogadók nyíltak. Lehetett ott enni-inni, a lovakat abrakoltatni vagy akár éjszakai szállást találni. A **birodalom nyolcvanmillió lakosának legnagyobb része falun élt**. Ők művelték a földet, tartották az állatokat. Itáliában olajbogyót, szőlőt, gyümölcsöket, zöldségeket termesztettek. Terményeiket a közeli városok piacain árulták.

A **búza nagy része hajón érkezett Szicíliából és Egyiptomból**. Egy hajó Egyiptomból 16-20 nap alatt ért Róma kikötőjébe. A termékeny Karthágóból hajón már 3-5 nap alatt Rómába lehetett érni. Az **olcsó gabonát a szegény polgároknak ingyen osztották ki**. A teherszállító hajók utasokat is felvettek.

- Mit kaptak ingyen a városban lakó szegény polgárok? Mit gondolsz, miért?
- Mi jellemezte a városok és a környező vidék kapcsolatát?
- Miért volt fontos a szárazföldi és a tengeri közlekedés biztosítása a birodalomban? Hogyan gondoskodtak ennek zavartalanosságáról?
- Hogyan továbbított üzeneteket a római posta?

A provinciák lakói

A római hadsereg sok-sok népet meghódított. **A birodalom lakói sokféle nyelvet használtak.** Egymással a **latinon kívül leginkább görögül** beszéltek. Akkoriban ugyanis nemcsak Hellászban, hanem valamennyi keleti provinciában, sőt Egyiptomban is nagyon sokan tudtak görögül. Hellász elfoglalása után a rómaiak is átvették a görög kultúra vívmányait, és azokat terjesztették tovább, de már latinul. ❶

A nyugati területeken, például Galliában a városok latin nyelvűek voltak. **A hivatalos ügyeket is latinul kellett intézni.** A latin nyelv így gyorsan elterjedt. A latin nyelv és a római kultúra (jog, vízvezetékek, gladiátorjátékok, kocsiversenyek) átvételét **romanizációnak** nevezzük. Ez kétirányú folyamat volt. **Rómában is megjelentek idegen szokások.** ❷ Nemcsak a görög civilizáció, hanem az egyiptomi vallás és zsidó hatásra a hónapoktól független hetek használata is elterjedt. Ezt elősegítették a jeruzsálemi templom lerombolása után a szétszórásban (**diaszpóra**) élő zsidó közösségek. Ugyancsak **keletről vették át a kereszténységet, ami az egész birodalmat átforgalmazta.**

- Milyen hatással volt a kultúrára a Római Birodalom kialakulása?
- Miért terjedt gyorsan a latin nyelv a nyugati provinciákban?
- A latin nyelven kívül mik voltak a római kultúra elterjedésének jelei a provinciákban?

Britannia provincia északi határát római fal védte ■ Milyen birodalomról tanultál korábban, amelyik fallal védte magát a támadásoktól?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ Határvédelem: falak, őrtornyok
- ❖ Romanizáció: a római kultúra átvétele, vízvezetékek, kikövezett utak, gladiátorjátékok, a latin nyelv használata
- ❖ Idegen hatások Rómában: görög, egyiptomi, zsidó

❶ Hispánia lakói Caesar korában

Sztrabón görög földrajztudós a Kr. e. 1. században leírta, hogyan váltak rómaivá Hispánia törzsei.

„E törzs tagjai teljesen átalakultak római módra, még az anyanyelvükre sem emlékeznek. A legnagyobb részük latin polgár lett, és római telepéseket kaptak. Így aztán kis híján valamennyien rómaiak. A most alapított városok mutatják az említett népek átalakulását. Azokat az ibékeket, akik így gondolkoznak, tógásoknak nevezik.”

- Sorold fel, mivel jellemzi a szöveg az átalakulást!
- Vitassátok meg, hasznos volt-e a romanizáció folyamata!

❷ Róma átveszi a görög kultúrát

„Durva legyőzőjén győzött a levert Görögország, s pór népét Latiumnak művészetre kapatta... Mert későn kezdtünk a görög művekre figyelni, s csak békében, a pun harcot befejezve kutattuk...”

Horatius írja le azt a folyamatot, ahogyan a rómaiak átveszik a görög kultúrát. A pór nép jelentése paraszti nép. Próbáld megmagyarázni, mit jelent, hogy a levert görögök legyőzték a durva rómaiakat!

- Mikor kezdik a rómaiak átvenni a görög kultúrát a vers szerint?
- Mivel voltak azelőtt inkább elfoglalva?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan szervezték meg a birodalom határainak védelmét?
- Mi volt a városok és falvak munkamegosztása?
- A római kultúra milyen elemei terjedtek el legjobban a birodalomban?
- A rómaiak milyen szokásokat vettek át más népektől? Hogyan jutottak el a hírek a birodalom minden városába?

25. Római emlékek hazánk területén

A Dunántúlon járva gyakran látunk római emlékeket: villák, erődök, városok, őrtornyok romjait. Budán két amfiteátrum* is található! A Duna–Tisza közén és a Tiszántúlon római emléket csak a múzeumokban láthatsz. Ebből a leckéből megtudhatod, miért.

- Melyek voltak a római települések jellegzetes épületei?
- Kik alkották a provinciák római településeinek lakosságát?
- Mit tudunk meg eddig Pannóniáról?
- Kirándulás, utazás vagy múzeumlátogatás során milyen római emlékekkel találkozta már?

amfiteátrum: kör vagy ovális alaprajzú épület, amely különféle látványosságok helyszínévé vált

A történelmi atlaszod segítségével állapítsd meg, melyek voltak a Római Birodalom természetes határai!

Pannónia a római korban ■ Olvasd le a térképről, milyen mai városok találhatók a római települések területén! ■ Mely városokon haladt keresztül a Borostyánút Magyarországon?

A birodalom dunai határvonala

Augustus uralkodása idején a római csapatok megszállták a mai Dunántúl területét. ❶ Az újabb hódítással a Dunát akarták elérni. Germánia meghódítása után ugyanis fontos volt, hogy ellenőrizzék a Dunán folyó folyami szállítások teljes útvonalát. A szárazföldi szállítás szekerekkel, számárhátan lassú volt és drága. A szállítóhajókat felfelé a partról vontatták lovakkal, lefelé pedig a Duna sodrását használták ki. Nem véletlen, hogy **száz évvel később Dáciát (a mai Erdélyt) is meghódították**, így ott a Duna mindkét partja római kézre került. Dácia és Pannónia között a barbár vidéken át is vezetett egy kereskedelmi út, amely a mai Szegedet is érintette.

A Duna partvonalán sorra épültek a városok és a katonai táborok. A katonai erőre azért volt szükség, mert ez volt a Birodalom határa, amin keresztül a barbár népek akadálytalanul betörhettek volna a provinciába. **A tartomány székhelye, Aquincum (akvinkum) is a Duna part-**

ján, a mai Óbuda területén feküdt. A helytartói palota a mai Hajógyári-szigeten épült fel.

A másik fontos útvonal, ami áthaladt Pannónián, a Borostyánút volt. A borostyánkövet ékszerként használták, és északról, a Balti-tenger partjáról szállították egészen Egyiptomig. Savaria (szavária), a provincia első jelentős városa e kereskedelmi útvonal fontos megállóhelye volt.

- Miért akarták a rómaiak elérni a Duna vonalát?
- Miért volt fontos a folyó szerepe az itt lakók életében?
- Keresd meg a lecke térképén, hogy hívják ma Savariát!

A Borostyánút Savariában. A mai Dánia és Lengyelország partvidékéről szállították a borostyánt Itáliába. A kereskedelmi út Savaria határában haladt északról délre ■ Miért volt fontos a borostyán? Mit készítenek belőle a mai napig?

Pannónia lakói

Pannónia lakossága különböző népekből állt. A tartomány őslakói a római hódítás idején a kelták voltak. Emléküket jellegzetes tárgyaikon kívül a sírkövek névanyaga őrzi. A kelták a birodalom több tartományában éltek, és gyorsan romanizálódtak. Pannóniába római polgárjoggal rendelkező telepések is érkeztek, például Savariába. 2 Ők hozták magukkal a római szokásokat, isteneket, kultúrát. A római hadseregben sokféle nép szolgált. Így aztán a légiókban szolgáló görögök, szírek és zsidók közül is sokan letelepültek itt, és az utóbbiak zsinagógát* is építettek.

Az itáliaiak és más déli népek nagyon fáztak a pannóniai télben. A házakat ezért padlófűtéssel fűtötték.

A kemény tél a rómaiak számára azt jelentette, hogy Pannónia területe nehezebben volt védhető. A Duna befagyott, és a jégen át tudtak kelni a barbárok. A rómaiak úgy fogalmaztak, hogy a barbár törzsek legalább annyira az éghajlatukkal, mint a dárdáikkal fegyverkeztek fel.

- Miért tudtak a barbárok rátámadni Pannóniára?
- A barbárok fegyverein kívül mi okozott a nehézségeket a rómaiak számára?

A katonai amfiteátrum Óbudán. A küzdőtere nagyobb, mint a római Colosseumé. Hatalmas méretét az indokolhatta, hogy a katonák gyakorlatozásra is használták. Az amfiteátrumban tizenháromezer néző fért el egyszerre

- Idézd fel, milyen látványosságokat tartottak az amfiteátrumokban!

zsinagóga: a gyülekezés helye, ahol a zsidók imádkoznak és az Ószövetséget (Héber Bibliát) magyarázzák

2 Földrajzi nevek Pannóniában

Attila, a hun király hódítása után a római polgárok nagy része elhagyta Pannóniát. Csakhogy megőrződött Zala római neve, Sala, a Rába neve, Arrabo, a Duna neve, Danuvius. Hogyan maradhattak fenn ezek a nevek, ha senki sem élt már itt a latin nyelven beszélő lakosságból? Nyugat-Pannóniában egy ideig még maradtak csekély számban latin nyelvű lakosság.

- Mi bizonyítja azt, hogy Attila hódítása után is élt Pannóniában latinul beszélő lakosság?

Víziorgona Aquincumból. Ez a hangszer a kiváló állapotban fennmaradt orgonasípok alapján készült, működő másolat. Az Aquincumi Múzeumban megnézheted az eredeti sípokot, a rekonstrukciót, és az orgona hangját is hallhatod

- Mit bizonyít, hogy a birodalom határvárosában ilyen hangszeret használtak?

Ahogy a történészek gondolkodnak...

Minden lehet forrás, ami a múltból megmaradt. Akár egy téglát is.

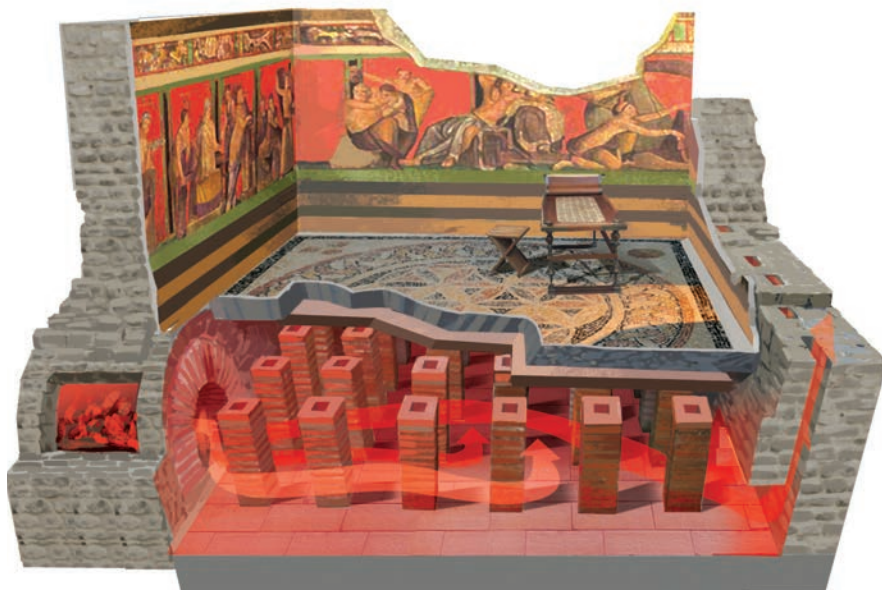
Beszélő téglák

A légiók táborát építettek maguknak. A téglákba belenyomták a légió pecsétjét. Ha egy tábor sokáig használtak, több légió pecsétjét is megtalálhatjuk a tábor falaiban. Ebből pontosan lehet tudni, hogy mikor melyik csapatot rendelték Pannóniába, hogy elhárítson egy barbár betörést.

- A téglákból következtetni lehet a légiók birodalmon belüli mozgására. Miért lehet ez érdekes egy történész számára?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ◆ Pannonia provincia
- ◆ Városok: Aquincum, Savaria
- ◆ Kereskedelmi utak: Borostyánút
- ◆ Villák, padlófűtés

Padlófűtés rekonstrukciója ■ Magyarázd el a rajz alapján, hogyan működhetett! Keresd meg a képen a falfestményt és a mozaikot!

Az előkelők házeit falfestményekkel és mozaikokkal díszítették. **A gazdag földbirtokosok hatalmas villákat építettek római mintára, de padlófűtéssel.** A provincia központjában, Aquincumban két település is volt, egy katonai tábor és egy polgárváros. Mindkét közösség számára építettek egy-egy amfiteátrumot. Pannóniában nem voltak oroszlánok és tigrisek, ezért medvék és farkasok küzdöttek egymással és a gladiátorokkal.

A rómaiak honosították meg Magyarországon a szőlőt, a cseresznyét és a barackot. Az általunk használt latin betűket is tőlük örököltük. Az első keresztény közösségeket is ők alapították. Ezek legszebb emlékeit Pécsen nézheted meg.

- Mit jelent a romanizáció? Milyen bizonyítékai voltak ennek Pannóniában?
- Milyen állatok voltak az aquincumi amfiteátrumokban? Miért?
- Keresd meg az interneten Pécs római emlékeit! Milyen képeket, műtárgyakat találsz?
Segít a honlap: <http://www.pecsorokseg.hu>

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért volt fontos a rómaiaknak a Duna vonalának elérése?
- Melyik fontos kereskedelmi útvonal haladt keresztül Pannónián?
- Milyen népekből állt Pannónia lakossága?
- Mit mutatnál meg egy olyan külföldi látogatónak, aki a rómaiak történelme iránt érdeklődik Magyarországon? Készíts egy kétnapos útitervet!

Oktatás az ókori Rómában

■ OLVASMÁNY

Arómai gyerekek is jártak iskolába. A tanító a piac-
térén, a Fórumon bérelt egy szobát, ahol a földön
ülve tanultak a gyerekek. A tanító havonta kapta
meg a bérét a szülőktől. Aki nem tudott fizetni, annak a
gyereke nem tanulhatott. A gyerekek fából készült, viasszal
bevont táblára írtak. Az íróvessző, a stílus lapos végével ki-
tudták törölni, amire már nem volt szükség. Tanultak írni,
olvasni, számolni, és sok verset is meg kellett tanulniuk.
A lusta gyerekeket megverték. Fennmaradt egy írotábla,
amin ötször szerepelt a büntető feladat: „*Légy szorgalmas fiú,
nehogy megnyúzzalak!*” A megnyúzást persze nem kell szó-
szerint érteni.

A gazdag gyerekekhez tanítót hívtak, aki a villában oktat-
ta a gyereket. Szabadidejükben a római gyerekek is játszo-
tak. Fogócskáztak, labdáztak, kockáztak vagy malomjátékot
játszottak. A lányoknak öltöztetőbabáik voltak. A kislányok
is tanulhattak, ha a szülőknek volt pénze. Volt, akiből zenész
vagy szülésznő lett, de akár orvosnők is lehettek. A szegé-
nyebb nők piaci árusként dolgozhattak. A gyerekkor rövid
ideig tartott, a lányokat korán férjhez adták.

A fiúkat 16 éves korban felnőtté avatták. Ha egy fiú jogász
vagy politikus akart lenni, az iskola után szónoklattant ta-
nult. A népgyűlésen vagy a bíróságon az ügyes szónok sike-
resebb volt. Aki szegény volt, nem tanulhatott tovább.

- Hogyan tanultak a gyerekek az iskolában?
- A nők nem csak háziasszonyok lehettek. Milyen foglalkozást űz-
hettek?
- Hasonlítsd össze egy görög és egy római gyerek életét! Hogyan
játszottak, hogyan tanultak?

Keresd meg a könyvtárban az *Ókori gyermekjátékok* című könyvet! Ha
megtaláltad, számold meg, hány ma is ismert játékot találsz benne!
Milyen, ma ismeretlen játékokat találtál?

Leány írotáblával és íróvesszővel, a stílussal ■ Nézz utána az
Idegen szavak szótárában, hogy milyen jelentései vannak
a stílus szónak! Kire mondják azt, hogy jó a stílusa? Próbáld
megmagyarázni, hogyan alakult ki ez a szólás!

Egy elefántcsont baba és egy agyagbaba

- Hasonlítsd össze a két babát! Melyik lehetett
egy szegény, és melyik egy gazdag kislányé?
Mi a különbség a két öltöztetőbaba között?

Az olvasás játékos oktatása

„Készítsd el az ábécé betűit fából, és
mutasd meg neki: melyiket minek kell
ejteni. Hadd játsszék velük, hadd szolgál-
jon a játék is okulására.”
(Szent Jeromos levele)

- Hogyan tanították játékosan az ol-
vasást?

26. A kereszténység kialakulása

Ebben a leckében Jézusról olvashatsz, akinek a tanításai gyökeresen megváltoztatták az emberiség történetét. Életét és halálát a Bibliában, az Újszövetségben olvashatjuk. Történetének leírásában sok csodával találkozunk. Tanítványai, hitének követői voltak az első keresztények.

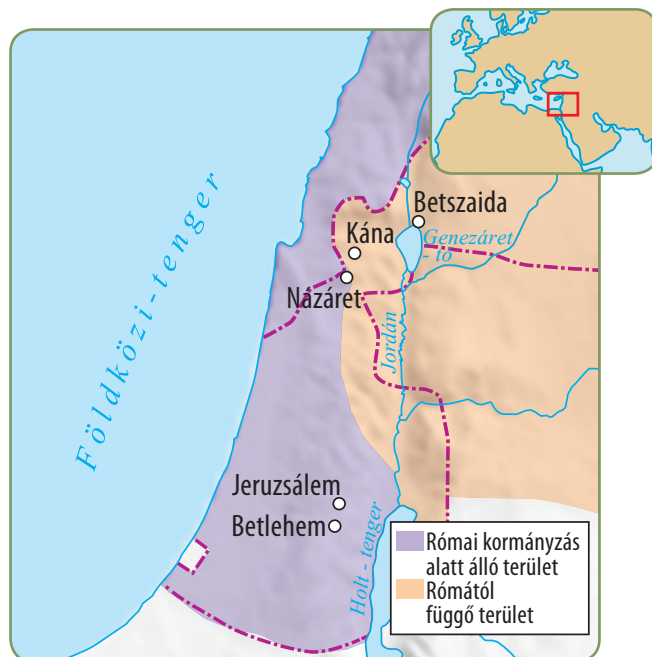
- Milyen forrásokból ismerhetjük meg Jézus életét?
- Mit ünneplünk karácsonykor?
- Miben különbözött a zsidók vallása a többi ókori nép vallásától?

Jézus életének és tevékenységének helyszínei.

Jézus korában a térség Iudaea provincia néven tartozott a Római Birodalomhoz, míg

Kr. u. 135-től Syria-Palaestina néven kormányozták.

- Keresd meg a térképen Betlehemet, Jeruzsálemet, Názáretet, a Jordán-folyót és a Genezáret-tavat! Milyen bibliai történetek kötődnek hozzájuk?

A kis Jézus születése

A Bibliában Jézus történetét négy könyv, az evangéliumok mondják el. Az evangélium szó jelentése jó hír, örömhír.

Augustus uralkodása idején Júdea a Római Birodalom része volt. A rómaiak megengedték, hogy a zsidóknak legyen királyuk, akit Heródesnek hívtak, de őt egy római helytartó felügyelte. **A császár népszámlálást rendelt el Júdeában.** A Biblia szerint ekkor szülte meg a kis Jézust Mária, aki férjével, Józseffel együtt az összeírás miatt **Betlehemben tartózkodott.**

Az evangéliumok szerint **Heródes egy jóslat miatt féltette a trónját, ezért elrendelte, öljék meg az összes betlehemi kisgyereket.** A kegyetlen vérengzést a kis Jézus túlélte, mert családja már azelőtt Egyiptomba menekült.

Jézus születése, Fra Angelico (fra andzseliko)

festménye, 1445 körül ■ Hasonlítsd össze a képet az olvasottakkal! Miben azonos, és miben tér el egymástól a kép és a szöveg? Mit jelképezhet az öreg, a középkorú és a fiatal bölcs? Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, mi a tömjén és a mirha!

- Olvass utána Máté evangéliumában, miről szólt az a jóslat, ami Heródest a gyilkosságokra ösztönözte!
- Az Ószövetség (Héber Biblia) szerint Dávid király Betlehemben született. Mit gondolsz, a Názáretben nevelkedett Jézus szülőhelyét a Biblia miért helyezi Betlehembe?
- Kérdezd meg a szüleidtől, hogyan zajlik ma egy népszámlálás! Mi lehet az értelme a népszámlálásnak?

A napkeleti bölcsek

A kicsiny Betlehemben József már nem talált szállást, így egy ház melletti istállóban született meg a kis Jézus. Keleti bölcsek kiszámolták, hogy mikor kell megszületnie a zsidók királyának, ezért felkeresték a betlehemi újszülöttet, és királyként tisztelték.

Amikor a napkeleti bölcsek megérkeztek, kérdezősködni kezdtek: „Hol van a zsidók újszülött királya? Láttuk csillagát napkeleten, s eljöttünk, hogy bemutassuk neki hódolatunkat.” Amikor megtalálták a gyermeket anyjával, Máriával, leborultak, és hódoltak neki, majd elővették kincseiket, s ajándékot adtak: aranyat, tömjént és mirhát. (Máté evangéliuma alapján)

- Nézz utána az interneten vagy a könyvtárban, kik voltak a napkeleti bölcsek!
- Minek nevezik Jézust a bölcsek? Mit tett Heródes király, amikor ezt meghallotta?

Szeresd a másik embert!

Az evangéliumok szerint Jézus már kisgyermekkorában, Názáretben kitűnt éles eszével. Felnőve útnak indult, hogy tanuljon és tanítson. Találkozott Keresztelő Szent Jánossal, aki azt tanította, hogy aki megvallja bűneit, arról Isten a keresztvízzel lemossa azokat. Ő keresztelte meg Jézust a Jordán-folyóban.

Jézus a keresztség felvétele után tanítványokat gyűjtött maga köré. Tanítványai, az apostolok* egyszerű emberek voltak, de hittek Jézus szavaiban. Jézus a szeretetet tanította: „Szeresd Istent, és szeresd a másik embert, úgy, mint önmagad!” ❶

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A történészek az események okait nem a csodákban keresik, hanem megpróbálják azokat más módon megmagyarázni.

Jézus élete és tevékenysége

A Jézus működését kísérő természetfeletti jelenségek miatt többen kétségbe vonták történetének hitelességét. Fontos tudnunk, hogy a tudomány álláspontja szerint is létező történelmi személy volt.

- Nemrég előkerült egy római felirat Izraelben, amit a római helytartó, Pilátus állított. Hozzá vitték először a megvádolt Jézust. Szerinted ez mit bizonyít? Válaszodat indokold meg!

Andrea del Verrocchio (andrea del verrokkio): Jézus megkeresztelése (1475)

- Miben különbözik Keresztelő Szent János keresztelése a maitól? Mit mos le a keresztvíz a keresztény tanítás szerint?

❶ Jézus tanításai

Máté evangéliuma az 1. században beszámol róla, hogyan tanította Jézus az embereket a helyes életre:

„Miért látod meg a szálkát embertársad szemében, amikor a magadéban a gerendát sem veszed észre? Hogy mondhatod embertársadnak, hogy hadd vegyem ki a szemedből a szálkát, amikor a magad szemében gerenda van? Képmutató! Előbb vedd ki a gerendát a saját szemedből, s akkor hozzáláthatsz ahhoz, hogy kivedd a szálkát embertársad szeméből!

Amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is azt tegyétek velük!

Aki hallgatja szavamat, és tettekre is váltja, az okos emberhez hasonlít, aki sziklára építette a házat. Szakadt a zápor, ömlött az ár, sűvített a szél, és nekizúdult a háznak, de nem dőlt össze, mert szikla volt az alapja. Aki hallgatja ugyan tanításomat, de nem váltja tettekre, a balga emberhez hasonlít, aki házat homokra építette. Szakadt a zápor, ömlött az ár, sűvített a szél, és nekizúdult a háznak. Az összedőlt és romhalmazzá vált.”

- Próbáld példákkal elmagyarázni, hogy mit jelent Jézus hasonlata a szálkáról és a gerendáról!
- Fogalmazd meg a saját szavaiddal, mit mondott Jézus arról, hogyan viselkedjünk a többi emberrel!

apostolok: kiküldöttek, Jézus tanítványai, akiket elküldött, hogy tanítsák az embereket

El Greco (el gréko): Jézus meggyógyít egy vakot (1570). Jézus más betegségeket is gyógyított a Biblia szerint ■ Nézz utána, milyen betegség a lepra! Nézd meg az értelmező kéziszótárban! Gyógyítható volt-e Jézus korában a lepra?

Jézus sok szigorú vallási előírást elvetett, például azokat, amik az étkezést szabályozták. **Jézus azt tanította**, hogy bármit lehet enni, de káromkodni, veszekedni bűn. A gazdagság Jézus tanításai szerint nem tesz boldoggá. Tanítása szerint, **aki büntelenül él, a mennyországba jut, de a pokolra jut, ha bűnös**. Az evangéliumok szerint csodákat is tett: betegeket gyógyított, lecsendesítette a vihart, és egy halotat is feltámasztott. Jézus nem lázított Róma ellen, elvetette az erőszakot, emellett bűnbánatot és megbocsátani tudást hirdetett. A tanítványok Jézust Isten fiának és megváltónak tartották.

- Foglald össze a lecke és a források alapján Jézus tanításait!
- Mit gondolt Jézus a gazdagságról? Mi a véleményed erről?

Máté evangéliuma szerint a vezetők „tanácsot tartottak, és elhatározták, hogy halálra adják. Megkötözték, elvezették, és átadták Pilátus helytartónak.” **Jézust halálra ítélték, és úgy végezték ki a rómaiak, mint a rabszolgákat vagy a bűnözőket**. A keresztre feszítést a legmegalázóbb büntetésnek tartották. ②

- Kinek tartották Jézust tanítványai?

Giotto di Bondone (dzsotto di bondone): Jézus keresztre feszítése (1306) ■ Idézd fel a lecke és az evangélium szövegét! Milyen büntetésnek számított a keresztre feszítés?

② Jézus megfeszítése Máté evangéliumában

„Fölértek arra a helyre, amelynek Golgota, vagyis Koponyák hegye volt a neve. Itt epével kevert bort adtak neki inni, de amikor megízlelte, nem akarta meginni. Aztán keresztre feszítették, és sorsot vetve megosztottak ruháján, majd leheveredtek, és őrizték. Feje fölé táblát tettek, amelyre elítélése okát írták: »Ez Jézus, a zsidók királya.« Vele együtt két gonosztevőt is keresztre feszítettek, az egyiket jobbról, a másikat balról... Így gúnyolódtak rajta: »Másokat megmentett, de magát nem tudja megmenteni. Ha Izrael királya, szálljon le a keresztről, s akkor hiszünk neki.«”

- Miért nevezhették Koponyák hegyének az a helyet, ahol keresztre feszítették az elítélteket?
- Miért írták a táblára, hogy Jézus király, és miért gúnyolták ezzel? Ha nem tudod a választ, keresd meg *A napkeleti bölcsek* című részben!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ Evangéliumok: Jézus élete
- ❖ Heródes, József, Mária, Betlehem, Keresztelő Szent János
- ❖ Jézus tanításai és tettei, az apostolok
- ❖ Jézus keresztre feszítése

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Foglald össze Jézus tanításait a források és a lecke alapján!
- Miért végezték ki a rómaiak Jézust? Foglald össze az érveiket!
- Miért nevezik jó hírnek az evangéliumot?

27. A keresztény vértanúktól a keresztény császárokig

Jézus tanítványai, az apostolok bejárták az egész birodalmat, és terjesztették az új vallás tanait. A kereszténység eleinte csak a szegények között terjedt. A római császárok mégis üldözni kezdték az új vallás követőit.

A damaszkuszi úton

Az első keresztények kivétel nélkül a zsidók közül kerültek ki. Hitüket a zsidó vallás megújításának, és nem új vallásnak tekintették. A zsidóság egy része ekkor már görögül beszélt, ezért az **Újszövetséget is görögül írták.** A zsidó **Saulus** megtéréseinek történetét is így jegyezték fel.

Az Apostolok cselekedetei. Saulus megtérése

Egy Saulus nevű férfi meggyőződéssel üldözte, és halállal fenyegette az Úr tanítványait. Elindult a damaszkuszi zsinagógához, hogy ha talál ott embereket, férfiakat vagy nőket, akik az új vallást követik, megkötözve Jeruzsálembé hurcolja őket. Már Damaszkusz közelében járt, amikor az égből egyszerre nagy fényesség ragyogta körül. Földre hullott, és hallotta, hogy egy hang így szól hozzá:

– Saulus, Saulus, miért üldözöl engem?

Saulus erre megkérdezte:

– Ki vagy, Uram?

A hang folytatta:

– Én vagyok Jézus, akit te üldözöl. De állj fel és menj a városba, ott majd megmondják neked, mit kell tenned.

- Gyűjtsd össze Saulus történetéből a mesészerű elemeket!

- Melyek voltak Jézus legfontosabb tanításai?
- Mit tanultál a zsidó vallásról?
- A római császárokat körülvevő hódolat mihez volt hasonló?

Keresd meg atlaszodban, hol van Damaszkusz! Ma melyik ország fővárosa?

Caravaggio (káraváddzsó): Saulus a damaszkuszi úton, 1600 körül

- Miért indult Saulus Damaszkuszba?

🔴 Pál apostol a szeretetről

„Szólhatok az emberek vagy az angyalok nyelvén, ha szeretet nincs bennem, csak zengő érc vagyok vagy pengő cimbalom. Széteszthatom mindenemet a nélkülözők közt, odaadhatom a testemet is égő áldozatul, ha szeretet nincs bennem, mit sem használ nekem. A szeretet türelmes, a szeretet jóságos, a szeretet nem féltékeny, nem kérkedik, nem is kevély. Nem tapintatlan, nem keresi a maga javát, nem gerjed haragra, a rosszat nem rója fel. Nem örül a gonoszságnak, öröme az igazság győzelmében leli. Megmarad a hit, a remény és a szeretet, ez a három, de közülük a legnagyobb a szeretet.”

- A lecke szövege és a történet alapján értelmezd azt a kifejezést, hogy pálfordulás!
- Mondd el, te hogy értelmezed a részlet első mondatát!
- Melyik a három legfontosabb dolog a keresztények számára Pál szerint? Miért a szeretetet emeli ki ezek közül?

📌 Plinius: Jelentés a keresztényekről

Ifjabb Plinius (pliniusz) a császárnak írott levelében az 1. században arról írt, hogy az üldözött keresztények semmiféle bünt nem követtek el.

„A jelentések szerint azonban az a legnagyobb vétkük vagy eltévelyedésük, hogy bizonyos meghatározott napon hajnalhasadta előtt összegyülekeznek, és váltakozva karban énekelnek az istennek hitt Krisztus tiszteletére, és esküvel kötelezik magukat, nem ám valami gaztettre, hanem arra, hogy nem lopnak, nem rabolnak, nem követnek el házasságtörést, nem szegik meg esküjüket, a rájuk bízott letét kiadását felszólítás esetén nem tagadják meg: ennek végeztével pedig rendszerint szétszélednek; majd ismét összejönnek, hogy közösen fogyasszák el a közönséges és ártatlan lakomájukat.”

- Az volt a császár parancsa, hogy Plinius, helytartóként üldözze a keresztényeket. Miért jött zavarba Plinius?
- Hogyan írja le a levél a korai keresztény közösségek szertartását? Hogyan értékeli a keresztények viselkedését?
- Miért lehetett nehéz és ugyanakkor vonzó keresztény közösségbe tartozni?

pogány: nem keresztény

legenda: vallásos olvasmány, történet

Pál, a kereszténység elterjesztője a pogányok között. Ravennai mozaik, 5. sz. ■ Hogyan tért meg Pál? Mi volt Pál legnagyobb jelentőségű újítása?

Saulus a látomás hatására megtért, **felvette a Pál nevet, és az egyik legelhivatottabb apostol lett.** ❶ Sokat utazott, és több keresztény gyülekezetet alapított a Római Birodalom keleti tartományaiban. A kereszténységet a nem zsidó vallású népek között is terjeszteni kezdte. A szegények és rabszolgák körében vált legkorábban népszerűvé Jézus vallása, mivel ő azt tanította, hogy nem a gazdagság tesz boldoggá, és hogy Isten előtt mind egyenlők vagyunk. A mennyországba pedig nem a gazdagok, hanem a jó emberek, a jó keresztények jutnak be.

A keresztény közösségek minden városban vezetőt választottak. Ezeket a **vezetőket püspököknek nevezték. Róma első püspöke** Jézus egyik tanítványa, **Péter lett**, ezért a római püspök tekintélye kiemelkedett a többi közül. **Péter utódai lettek a pápák, a katolikus egyház vezetői.** Sem a zsidók, sem pedig a keresztények nem voltak hajlandók áldozatot bemutatni sem a pogány istenek, sem pedig a császárok szobrai előtt. A császárok ezt nem tűrték el. Az ellenszegülőket kivégezték. ❷ **A keresztény áldozatokat hívjuk mártíroknak, vagyis vértanúknak.** Az első keresztényüldözést a zsarnok Nero rendelte el. A hagyomány szerint ennek esett áldozatul Péter és Pál apostol is.

- Miért üldözték a rómaiak a keresztényeket?
- Mi lehet a magyarázata annak, hogy az üldözések után a keresztények száma nem csökkent, hanem nőtt?

Üldözött vallásból államvallás

Az 1. század vége felé egyre több keresztény közösség alakult a nem pogányok körében, a zsidóság döntő többsége azonban megőrizte ősei hitét, és ragaszkodott a mózesi törvényekhez. A császárság évszázadai során a hatalom többször fellépett mind a keresztények, mind a zsidókkal szemben. A 4. század elején **Nagy Konstantin (Constantinus, konzstantinusz) császár idején megváltozott a keresztények helyzete a Római Birodalomban.** Egy legenda* szerint a csata előtt a császárnak álmában megjelent az égen a kereszt jele, ezzel a felirattal: „E jelben győzni fogsz!” Konstantin felvarratta a katonák ruhájára a keresztet, és megnyerte a csatát. Ezután **elrendelte, hogy hagyják abba az üldözéseket,** és a keresztények, éppúgy mint bármelyik más hit követői, szabadon gyakorolhassák vallásukat. **A kereszténység ezzel egyenjogúvá lett a pogány vallásokkal.**

- Miért szüntette meg Konstantin a keresztényüldözést?
- Milyen legendás elemek vannak Konstantin történetében?

Római katakomba ■ Miért kellett a keresztényeknek a föld alatt találkozniuk?

Konstantin utódai már maguk is felvették a keresztény vallást. Arra törekedtek, hogy a kereszténység legyen a birodalom államvallása. A 4. század végén elrendelték, hogy a pogány szentélyeket – így az olümpiai Zeusz-szentélyt is – bezárják. Aki a régi isteneknek áldozott, szigorú büntetésre számíthatott. A birodalom legfontosabb ünnepei a húsvét és a karácsony, Jézus halálának és születésének napjai lettek, és ekkor vezették be a kötelező vasárnapi munkaszünetet a zsidó heti pihenőnap mintájára. Az egykori mártírokat pedig szentekként tisztelték, és imádkoztak hozzájuk.

- Miért szüntek meg az olümpiai játékok?
- Kiket tiszteltek szentekként?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ Saulus megtérése a damaszkuszi úton → Pál
- ❖ Róma első püspöke: Péter
- ❖ Keresztényüldözés → vértanúk (mártírok)
- ❖ Nagy Konstantin: a keresztények szabadon gyakorolhatják a vallásukat

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan vált az üldözött kereszténység államvallássá?
- Milyen okai lehetnek, hogy a római császárok támogatni kezdték a keresztény vallás terjedését?
- Mi a különbség az egyenjogú vallás és az államvallás között?
- Miért vannak mesés elemek a keresztény legendákban?

Nagy Konstantin ■ Olvasd el a leckében, milyen álmot látott Konstantin! Mit tett, hogy megnyerje a csatát? Milyen döntést hozott a keresztényekről?

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A régmúlt sokszor egy töredezett és hiányos mozaikképre emlékeztet, amelyet nehéz összerakni.

Ha hiányos a forrásanyag

Az eleinte zsidó kereszténység első évszázadának nehéz megírni a történetét. A keresztényeket üldözték, bujkálniuk kellett. A mártírok történetében sok a legendás elem. A kereszténység számára fontos döntéseket a püspökök közösen hozták. Ezek szövege megmaradt. A bujkáló keresztények föld alatti temetőit és kápolnáit, az úgynevezett katakombákat is megtalálták. Voltak keresztény történetírók, akik megírták az egyház történetét. Ezekből a mozaikkövekből áll össze az a kép, ami a korai kereszténységet mutatja be.

- Fogalmazd meg, miért maradt fenn olyan kevés a korai kereszténység forrásai közül!

28. A Nyugatrómai Birodalom bukása

A népvándorlás gótokat, hunokat és egyéb népeket sodort keletről nyugatra. Betöréseik egyre komolyabb veszélyt jelentettek a Római Birodalom határain. A rómaiak az érkező népek egy részét befogadták, másokkal véres csatákat vívtak. A Római Birodalom végül a támadások következtében kettészakadt, és a nyugati része a barbár hódítók zsákmánya lett.

- Mit nevezünk népvándorlásnak?
- Milyen okai lehetnek annak, ha egy teljes nép elhagyja régi lakóhelyét?
- Melyik mai ország területén volt a hunok központja?
- Milyen intézkedése miatt tanultál korábban Nagy Konstantinról?

A kettéosztott birodalom ■ Kiről nevezték el a Keletrómai Birodalom fővárosát? A Nyugatrómai Birodalom nyelve a latin volt. Mi lehetett a nyelve a Keletrómai Birodalomnak? Idézd fel, hogy kik laktak a Balkán-félszigeten, Krétán, Kis-Ázsiában!

Attila fogadja Leó pápát (Részlet a Képes krónikából, 1360 körül) ■ Melyik forrás írja le, hogy mi látható ezen a képen? Mit szeretett volna Leó pápa elérni Attilánál?

- Miért volt szükség a birodalom kettéosztására? Milyen különbségek voltak a birodalom keleti és nyugati részei között?
- Melyik birodalomrész tudott sikeresebben ellenállni a külső támadásoknak? Miért?

A két birodalomrész

Nagy Konstantin úgy döntött, hogy a hatalmas birodalom irányításához szükség van még egy fővárosra, amely a birodalom keleti felén helyezkedik el. Így született meg a korábbi Bizánc területén **Konstantinápoly**, amely **Rómával egyenlő rangot kapott**. A keleti területek sokkal gazdagabbak voltak, több volt itt a nyüzsgő életű nagyvárosokból is, amelyeket Egyiptom bőségesen ellátott gabonával. A **lakosság itt görögül beszélt**.

A válságoktól sújtott Itália gazdasági jelentősége viszont gyorsan hanyatlott, a termelés csökkent, a városok elnéptelenedtek. Az emberek elszegényedtek, a parasztok a nagybirtokosok uralma alá kerültek.

A **barbárok keletről nyugatra** tartó vándorlását **népvándorlásnak** nevezzük. A **latin nyelvű nyugati birodalomrészt többször sújtották a barbár népek támadásai**. A városok is gyakran váltak a rablóhadjáratok áldozataivá. Egy germán nép, a vandálok harcosai még Róma városát is végigpusztították. **Annak érdekében, hogy védelmet jobban megszervezzék, a birodalmat 395-ben két részre osztották**. A két államrész, a Nyugatrómai és a Keletrómai Birodalom azonban nem segítette egymást, inkább arra törekedtek, hogy a barbárok ne rájuk, hanem a másik birodalomrészre támadjanak.

Konstantinápoly városfalai az 5. századból

- Kiknek a támadásaitól védték meg a várost ezek a hatalmas falak?

Hunok és germánok

A Nyugatrómai Birodalom egyre több barbár, többnyire germán népet fogadott be határai mögé. A germánok saját királyaik vezetése alatt álltak, akik fizetség fejében vállalták birodalom határainak védelmét. A hadsereg ellátásához, a germán zsoldosok megfizetéséhez egyre több pénzre volt szükség, ezért a császároknak **emelni kellett az adókat**. A kegyetlenül magas adók előtt a parasztok átszökdöstek a barbárokhoz, ahol megszabadulhattak e terhektől.

A barbár támadók közül a legnagyobb veszélyt a keletről érkező hunok jelentették. **Attila hun király hatalmas birodalmat hozott létre, amelynek központja a mai Magyarországon volt.** A meghódított népek sokasága az ő hadseregét növelte. ❶

Attila nagyratörő uralkodó volt. Egy alkalommal egy pásztor észrevette, hogy az egyik tehene sántít. Láttá, hogy megsebesült. A vérfolyásokat követve egy kardot talált, amelyre a legelésző állat rátaposott. A pásztor kihúzta a kardot a földből, és nyomban Attilához vitte. Ő nagy örömmel megköszönte az ajándékot. Nagyravágyásában úgy gondolta, hogy ő lesz a világ ura, és a hadisten kardja biztosítja számára a háborúban a győzelmet.

- Egy régi jóslat szerint az, aki megtalálja a hadisten kardját, az egész világ ura lesz. Miért gondolta Attila, hogy ezt a kardot kapta meg?

A hun király Róma ellen is felvonult hadseregével. ❷

Attila és szövetségesei véres csatát vívtak a galliai Catalaunum (katalaunum) mellett a rómaiak és a mellettük harcoló germánok ellen. A két sereg nem bírta egymással. Attila nem sokkal a csata után meghalt, és birodalma darabjaira hullott.

- Miért fogadtak be a rómaiak germán népeket a birodalomba? Milyen veszélyekkel járt ez a döntés?
- Hogyan menekültek a parasztok az adóterhek elől?
- Miért volt szüksége a rómaiaknak a germánok támogatására a hunok ellen?

Ahogy a történészek gondolkodnak...

Ugyanarról az eseményről vagy személyről gyakran ellentétes dolgokat állítanak a korból fennmaradt források. Ennek egyik oka, hogy a források szerzői a saját nézőpontjukból írták le vagy értékelték a dolgokat.

Olvasd végig a fejezetben a hunokról szóló forrásokat! Fogalmazd meg, hogyan érzékeltetik a források jó vagy rossz véleményüket a hunokról!

❶ Hogyan uralkodott Attila?

Jordanes (jordánész) a 6. században, a gótok történetében ellentmondásos képet rajzolt Attiláról. Beszámolt kegyetlenségéről, de kiemelte megfontoltságát és barátai iránti bizalmát.

„Attila erejének fokozását rokongyilkossággal igyekezett elérni. Testvérének, Bledának meggyilkolása után, aki a hunok nagy része felett uralkodott, az egész népet egyesítette, és más, akkor uralma alá tartozó népeknek is nagyszámú seregét gyűjtötte egybe. Azt beszélik, hogy serege ötszázezer emberből állt.”

- Hogyan vált Attila a hunok urává?
- A Római Birodalomnak Augustus idején mintegy százötvenezer katonája volt. Ennek alapján hihető Attila hadseregének nagysága?

Attila egy itáliai érmén
■ Milyenek ábrázolja az érme a hun királyt?

2 Attila és Leó pápa találkozása

Jordanes a gótok történetében így írt Attila és Leó pápa 452-ben történt találkozásáról:

„A vakmerő, a rómaiak vérével még nem jóllakott hunok Itália többi városán át vágatva dőzsöltek. Amikor Attila Róma megtámadására készült, békekövetség érkezett hozzá a városból. Leó pápa járult elébe. Ekkor lelohadt harci dühe. Megköötték a békét, és visszatért oda, ahonnan érkezett, a Dunán túlra.”

- Az Itáliát pusztító hunokkal nem bírt a római hadsereg, de a pápa kérése megállította őket. Milyen képet fest ez Attiláról?
- Egy másik forrás szerint járványok és keletrómai támadások sújtották a hunokat, ezért hagyták el Itáliát. Melyik változatot tartod hihetőbbnek? Érveld döntésed mellett!

Nomád lovas egy kínai tusrajzon ■ Milyen fegyverzete van a harcosnak? Hogyan ló az íjával? Idézd fel, kik ellen építették a kínai Nagy Falat!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ Nagy Konstantin: Konstantinápoly megalapítása
- ❖ A Birodalmat két részre osztották.
- ❖ Germán zsoldosok → megemelt adók
- ❖ Hun Birodalom, Attila
- ❖ Romulus Augustulus, Nyugatrómai Birodalom bukása, Kr. u. 476.

Az utolsó nyugatrómai uralkodó egy germán vezér fia volt. Apja nagy jövőt szánt neki, ezért Romulus Augustusnak nevezte el. A császár még **gyerek volt, ezért Augustulusnak (augusztulusz), kicsi Augustusnak becézték.** Rövid uralkodása úgy ért véget, hogy **egy másik germán vezér 476-ban** elfoglalta a várost, amelyben élt, és **megfosztotta a hatalmától.** 3 A kis Romulus Augustust egy vidéki kolostorba küldték, ahol még évtizedekig élt. **A Nyugatrómai Birodalom története azonban még az ő uralkodásával együtt véget ért.** A birodalom keleti fele közel ezer esztendeig ezután is fennállt.

- Romulus Augustus. Mi lehetett a célja a különös névválasztásnak? Kik voltak a nevek első viselői?

3 Romulus Augustulus elveszti a trónját

Jordanes a gótok történetében leírta, hogyan szűnt meg 476-ban a Nyugatrómai Birodalom.

„A fővezér a hadsereg élére állt, kivonult Rómából, hogy az ellenség ellen induljon. Megérkezett Ravennába, és amíg ott tartózkodott, fiát, Augustust császárrá tette. Az előző császár, amint erről értesült, elmenekült. A germán Odoaker megölette Romulus apját, fiát, Augustust megfosztotta a tróntól, és mindössze azzal büntette, hogy a campaniai (kampániai) Lucullus-kastélyba (lukullusz) száműzte. Így a Nyugatrómai Birodalom, amelynek első császára Octavianus Augustus volt, ezzel az Augustusszal elpusztult.”

- Miért hangsúlyozza a forrás, hogy a Római Birodalom első császára Augustus volt?
- Keresd meg a történelmi atlaszodban, melyik városból irányították ekkor a Nyugatrómai Birodalmat!

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Készíts táblázatot a Nyugatrómai és Keletrómai Birodalom összehasonlításáról! Szerepeljen benne a főváros, a nyelv, a gazdaság, a barbár támadások elleni védekezés!
- Miért osztották két részre a Római Birodalmat?
- Milyen előnnyel és milyen veszéllyel járt a germán harcosok alkalmazása a római hadseregben?
- Milyen okok miatt bukott el a Nyugatrómai Birodalom?
- Miért maradt fenn a Keletrómai Birodalom? Több okot is sorolj fel!

29. Birodalmak az ókorban

A történelem során minden korszakban létrejöttek nagy birodalmak, amelyek országokat és népeket egyesítettek uralmuk alatt. Kialakulásuk és felbomlásuk története nagyon különböző. Utólag azonban hasonlóságok is felfedezhetők közöttük. Vizsgáljuk meg most az ókori birodalmak példáin keresztül, mik is ezek a hasonlóságok!

A Római Birodalom a császárkorban ■ Vajon miért nevezték a rómaiak a Földközi-tengert a Mi Tengerünknek? Kikkel háborúztak a rómaiak a Földközi-tenger megszerzéséért?

Az ókori birodalmak kialakulása

Az első birodalmak* nagy folyók mentén jöttek létre. Az öntözés és a csatornázás miatt az emberek tömegeit kellett összefogni, irányítani. Ilyenek voltak **Mezopotámia, Egyiptom és Kína** birodalmi. Más birodalmakat hódító uralkodók hoztak létre. Ezekben a birodalmat irányító nép volt a vezető, de sok másik népet is beolvasztottak a birodalomba. Erre példa Perzsia, Nagy Sándor birodalma és az Attila által vezetett Hun Birodalom. **A Római Birodalom lassan, lépésről lépésre terjeszkedett.** Nem egy császár, hanem a római előkelők vezette hadsereg szállta meg az újabb és újabb provinciákat. A cél a zsákmányszerzés és az adóbevételek növelése volt.

■ Miben különbözött az egyiptomi birodalom a Római Birodalomtól?

- Sorold fel a birodalmakat, amikről eddig tanultál! Keresd meg a térképeiket a tankönyvben!
- Állítsd őket időrendbe!
- A birodalom szó hallatán milyen szavak, nevek jutnak eszedbe először? Írd le őket!
- Mely birodalmaknak ismerjük nevét szerint az alapítóját?

birodalom: több országot, népet magába foglaló, központi irányítású politikai egység

A Via Appia, a legelső római országút, amely Róma és Capua (Kápua) között épült meg

1 A római fáklyatávíró működése

Révay József A párdúc című regényében így írta le a fáklyatávíró működését:

„A csapat félkörben helyezkedett el a gazdasági épületekben, a tanyákon és a rekettyésben az erdő alatt. Összekötő láncot alakítottak egészen a faluig, a villa tornyába megfigyelőt állítottak, akinek az volt a feladata, hogy átvegye és közölje a parancsnoksággal a fáklyajelzés fellobbanását a katonai táborban. Az ilyen fáklyatávíró percek alatt továbbította az előre megállapított jelzéseket.”

- A leírás alapján fogalmazd meg, hogyan működött a fáklyatávíró!
- Előre meghatározott jelzések segítségével adjatok egymásnak egyszerű üzeneteket!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- Mezopotámia, Egyiptom, Kína
- Római Birodalom, lassú terjeszkedés
- Nagy Sándor, gyors hódítás
- Attila halála után a Hun Birodalom szétesett

A birodalmak irányítása és fenntartása

Egy birodalmat nehezebb fenntartani, mint létrehozni. **Az egy hódító által gyorsan létrehozott, soknemzetiségű birodalmak ritkán maradtak fenn hosszú ideig.** Nagy Sándornak és Attilának nem volt ideje a különféle népeket egységbe szervezni. Halálukkal birodalmaik szétestek. **A perzsák és a rómaiak meghagyták a behódolt népek nyelvét, vallását, szokásait,** csak adót kellett fizetniük, és a háborúba hadseregeket kellett küldeniük. **A tartományok és a provinciák lakói rájöttek, hogy a közös birodalom biztonságot és hatalmas belső piacot teremt számukra.** Ez tartóssá tette ezeket a birodalmakat. Bukásuk részben külső támadások, részben belső gondok miatt következett be. A belső bomlást, például a birodalom részeinek egymás elleni harcait kihasználhatták az idegen hódítók. **A Perzsa Birodalom meggyengülése Nagy Sándornak, a Római Birodalom gondjainak léte a germán hódítók számára nyitott utat.**

- Miben hasonlít Attila és Nagy Sándor birodalmának sorsa? Mi lehet a hasonlóság magyarázata?
- Milyen módon igyekeztek megszilárdítani a sokáig fennálló birodalmak egységét?

A birodalom erei

Ahogy **a perzsák meghódították Kis-Ázsia görög városait, utat építettek a főváros és az új tartományok közé.** A rómaiak kikövezett útjai úgy hálózták be a birodalmat, mint testünket az erek. A tengereken biztonságossá tették a hajózást a római flotta hajói. **Az utakon és a hajókon hadseregek, futárok és kereskedők tettek meg olykor jelentős távolságokat.** A birodalmak központjai és a tartományok között meg kellett szervezni a hírek minél gyorsabb eljuttatását. Ez történhetett futárok küldésével vagy fáklyatávíróval. **1 A birodalmak felbomlásával ezek a kapcsolatok is megszakadtak.** Az utak, vízvezetékek, hidak és csatornák romba dőltek, a nagy városok elnéptelenedtek.

- Miért építettek a perzsák utat a főváros és a tartományok közé?
- Hogyan jutottak el a hírek a római tartományokból a fővárosba?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen okai lehetnek egy birodalom kialakulásának?
- Milyen okok vezetnek a nagy birodalmak széthullásához?
- Miért pusztulnak el az utak, vízvezetékek és csatornák a birodalmak bukásakor?

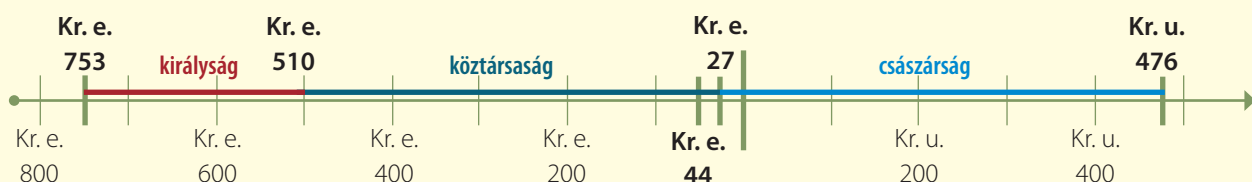
Várostól a birodalomig – Az ókori Róma

■ ÖSSZEFOGLALÁS

- 1 Dolgozzatok párban! Készüljétek fel rá öt percben, hogy bemutassátok Róma alapításának történetét! Először a mondákban megőrzött történetet meséljétek el, utána pedig mutassátok be azt, amit a történészek mondanak erről!
- 2 Rendezd időrendi sorrendbe az alábbi eseményeket! Melyikük a kakukktojás, és miért?
 - Trajanus meghódítja Dáciát
 - Caesar meggyilkolása
 - Nagy Konstantin egyenjogúsítja a kereszténységet
 - Hannibál támadása
 - Dido és Aeneas találkozása
 - Spartacus felkelése
- 3 Alkossatok két csoportot! Az egyik csoport válassza Hannibál, a másik Scipio szerepét! Vitassátok meg a 2. pun háború eseményeit a két fél nézőpontja szerint! Melyikük miért tartja igazságosnak saját háborúját? Az indoklásban szerepeljenek az alábbi fogalmak és helyszínek:
 - elefánt
 - Alpok
 - Róma
 - Karthágó
 - Záma
 - végtisztesség
 - ezüstabánya
 - háborús vereség
- 4 Nyissátok ki a történelmi atlaszt az 5. oldalon, és nézzétek meg a térképet! Alkossatok két csoportot! Az egyik csoport fogalmazza meg, miért ott voltak a birodalom európai, szárazföldi határai, ahol a térképen látjuk azokat! Mi védi e határo-

kat? Mi védi az afrikai provinciák déli határát? A másik csoport vizsgálja meg a légiók elhelyezkedését! A térképen piros négyzet jelzi a helyüket. Fogalmazzátok meg, hol nincs egyetlen légió sem, és indokoljátok meg, miért! Keressétek meg azokat a provinciákat, amelyekben több légió is található. Indokoljátok meg, hogy miért! A két csoport együtt indokolja meg, mi az összefüggés a határvonalak és a légiók elhelyezkedése közt!

- 5 Alkossatok két csoportot. Az egyiket Savaria, a másikat Aquincum polgárai alkotják. Keressétek meg a két várost a tankönyv térképén! Az egyik csoport foglalja össze tíz mondatban, hogyan élhetett egy aquincumi polgár! A másik csoport azt, hogyan élt egy savariai polgár! A tankönyvön kívül használjátok az iskolai könyvtárt, és a digitális tananyagot! Döntsétek el, melyik beszámolóban szerepelhetnek az alábbi fogalmak! Van, amelyik mindkettőben!
 - amfiteátrum
 - Borostyánút
 - padlófűtés
 - Isis-szentély
 - víziorgona
 - közfürdő
- 6 Alkossatok csapatokat! Válasszatok ki a római történelemből öt személyt! Írjátok róluk három-három igaz állítást! Az ellenfél csapatának ezekből kell rájönnie arra, kire gondoltatok. Ha az első állításból sikerül, 3 pontot, ha a másodikból, 2 pontot, ha a harmadikból 1 pontot kapnak. Az a csapat győz, akinek több pontja lesz az öt személy kitalálása után.

IV. fejezet

A középkor ezer éve

Bhun Raithe (bun ráh) erődje Írországbán

A NYUGATRÓMAI BIRODALOM BUKÁSÁTÓL Amerika felfedezéséig tartó körülbelül ezer esztendő (476-1492) középkornak nevezzük. A társadalom meghatározó csoportjait a papok, a földbirtokos nemesek és a földművelő jobbágyok alkották. Ebben a korszakban ugyanis a földművelésnek és a földbirtoklásnak volt a legnagyobb szerepe.

A keresztény vallás terjedt el egész Európában, ennek tanításait követték az emberek az élet minden területén.

A középkorban sokáig a kolostorok voltak az írásbeliség egyedüli bástyái, itt készítették kézírással a latin nyelvű könyveket a szerzetesek. Ha elképzelsz egy középkori jelenetet, akkor a papok és a lovagok mellett biztosan eszedbe jutnak a várak is magas falaikkal és hatalmas bástyáikkal.

Ebből a fejezetből megtudhatod,

- milyen államok jöttek létre a Nyugatrómai Birodalom területén.
- hogyan szerveződött újjá az élet a keresztény királyságokban.
- miért és hol harcoltak a kereszties lovagok.
- milyen volt az élete egy középkori lovagnak és egy nemes kisasszonynak.
- hogyan éltek az emberek a középkori falvakban és városokban.

Eközben azt is megtanulod, miként lehet

- a történelmi korokat összehasonlítani.
- a politikai, gazdasági és társadalmi változásokat megkülönböztetni egymástól.
- a változásokban közrejátszó okokat azonosítani.
- az események és változások rövid és hosszú távú következményeit megkülönböztetni egymástól.
- a változásokat megfigyelni a történelmi térképeken.
- eseményeket és változásokat bemutatni történelmi térkép segítségével.
- a történelmi magyarázó szövegek lényegét összefoglalni.
- a forrásokhoz kérdéseket megfogalmazni.

30. Európa a középkor kezdetén

A Nyugatrómai Birodalom megszűnésével véget ért az ókor, beköszöntött egy új korszak: a középkor. Európa nyugati felében barbár germán vezérek alapítottak kisebb államokat. Keleten viszont a Bizánci Császárság még évszázadokig fennmaradt.

Európa térképe a 6. század elején

■ Lapozz vissza a 75. oldalra! Gyűjtsd össze és sorold fel, mely provinciák területét foglalták el a barbár királyságok! Melyik maradt a Keletrómai Birodalom, vagyis a Bizánci Császárság fennhatósága alatt?

- Milyen nagy történelmi korszakok után következik a középkor?
- Miért váltak egyre fontosabbá a germán vezérek a Nyugatrómai Birodalomban?
- Hogy nevezzük a Bizánci Császárság fővárosát? Melyik híres római császár alapította?

A barbár nyugat

A Nyugatrómai Birodalom bukása után az egykori római területeken különböző germán népek osztoztak. A frankok a mai Franciaország területén alapítottak államot, a gótok Itáliát foglalták el. A meghódított római lakosok a régi törvényeik szerint élhettek tovább, de már a barbár királyok fennhatósága alatt. A barbárok a meghódított földeknek csupán egyharmadát vették el az őslakosoktól, de a császári birtokok teljesen a germán királyok kezébe kerültek.

A királyok leghűségesebb és legbátrabb harcosaiknak is juttattak a földekből, ők lettek a földbirtokosok, a nemesek. A középkorban a földbirtok jelentette a legnagyobb értéket, és biztosította a hatalmat.

A pogány istenek tiszteletét lassan felváltotta a kereszténység a barbárok körében is, mivel királyaik felvették a kereszténységet. A régi germán istenek követőit ettől kezdve üldözték. Az addig csak szóban létező törzsi törvényeket a királyok írásba foglalták. A királyok igyekeztek rendet és nyugalmat teremteni az országaikban.

- Kik és hogyan váltak földbirtokossá?
- Hogyan függhetett össze a kereszténység felvétele és a törvények írásba foglalása?

Germán harcos

■ A kép alapján beszélj arról, hogyan harcolhattak a germánok!

A **népvándorlás** a Nyugatrómai Birodalom bukása után is folytatódott, és **meghatározta a középkor első évszázadait**. Ennek során előbb különböző **germán népek**, majd **szláv népek** (például csehek, lengyelek) **alapítottak államot**, és a népvándorlás későbbi hullámának része a **magyar honfoglalás** is. Az európai népvándorlások történetét az **Indiából származó cigányság (romák)** zárta. A **14. században utolsó harmadában** egyre több írásos forrás utalt **dél-európai jelenlétükre**, majd a 15. században már Nyugat-Európát is elérte a cigányság (romák) vándorlása.

- Hogyan alakította át a népvándorlás Európa népességének összetételét?

A római Kelet

A **barbárok támadása sok gondot okozott** a Keletrómai Birodalomnak, más néven a **Bizánci Császárságnak**, de a birodalom **képes volt ellenállni**. A bizánci császár továbbra is Európa leghatalmasabb uralkodójának számított, és az ókori római császárok örökösének tartotta magát. **Konstantinápoly, a birodalom fővárosa a középkor legnagyobb és legnépesebb települése volt**. Hatalmas falai miatt a puska- és az ágyú megjelenéséig nem is tudta meghódítani az ellenség.

A legjelentősebb császár, **Justinianus** (juszteniánusz) **uralkodása idején összegyűjtötték a korábbi római jogalkotás eredményeit**, és ekkor épült fel a bizánci építészet legjelentősebb alkotása, a Hagia Szophia (hágia szófia) templom is.

- Miért nem sikerült a germánoknak elfoglalniuk a Bizánci Császárságot?

Germán, nyugati gót sasmadaras ruhakapcsok

A Hagia Szophia (magyarul: Szent Bölcsesség)

Rekonstrukciós kép a középkori Konstantinápolyról

- Hasonlítsd össze Konstantinápolyt Rómával!

Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hogy hányadik században uralkodott Justinianus császár!

Justinianus arany solidusa

- Mi utal a kereszténységre a pénzérmén?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ Barbár királyságok a Nyugatrómai Birodalom területén: kereszténység felvétele, a hatalom alapja a földbirtok
- ❖ Keletrómai Birodalom: fővárosa Konstantinápoly, barbár támadások visszaverése, Justinianus, hitviták

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan változott meg a római őslakosok élete a germán királyok uralma alatt?
- Miként szilárdították meg a hatalmukat a germán királyok?
- Melyik állam lett a középkorban az ókori Római Birodalom örököse, és miért?

A bizánci császári hatalom háttere ■ Foglald össze az ábrán látható összefüggéseket!

Nem pusztultak el a városok. Virágzott a kézműipar, a kereskedelem. A befizetett adókból a császárok erős hadsereget tarthattak fenn. **A hittel kapcsolatos ügyekbe a császárok is beleszóltak.** A legjelentősebb vallási kérdések a zsinatokon, egyházi tanácskozásokon dőltek el. **Azokat az embereket, akik a zsinatok döntéseivel nem értettek egyet, eretnekekké nyilvánították.**

- Idézd fel, kinek a nevéből származik a „császár” szó!
- Mi volt az összefüggés az erős császári hatalom és a virágzó városok között?

Justinianus császár ravennai mozaikja ■ A mozaikon lévő egyik katona pajzsán egy krisztogram látható. Nézz utána az interneten, hogy mit jelent ez a jell! „E jellen győzni fogsz!” – kinek a történetéből való ez az idézet?

31. A frankok királya császár lesz

A Nyugatrómai Birodalom bukása óta Európa nyugati felében nem volt császár. A frankok egyik királya, Károly azonban hatalmas birodalmat hozott létre. Sok szomszédos germán népet legyőzött, és a római pápával császárrá koronáztatta magát.

A Frank Birodalom Nagy Károly idejében ■ Milyen irányokba indított hódító hadjáratokat Nagy Károly? Milyen országok találhatók ma a középkori Frank Birodalom területén? Melyik mai ország területén található a frankok egykori fővárosa, Aachen (áhen)?

Nagy Károly császársága

Európa nyugati felén a germán államok folyamatosan harcban álltak egymással. **A germán népek közül végül a frankoknak sikerült hatalmas birodalmat alapítaniuk. Legnagyobb királyuk, Nagy Károly szinte évente indított hadjáratokat. Páncélos lovassága legyőzhetetlennek bizonyult a csatákban.**

Nagy Károly a pogány szász törzsek ellen is több hadjáratot indított. Az elfoglalt területeken elrendelte a meghódított szászok megkeresztelését. A szászok azonban féltették a függetlenségüket, és fellázkodtak a térítők ellen. Lerombolták a templomokat, elűzték a papokat, és a frissen megtért lakosságot visszatérítették a pogány hitre, az ellenük vonuló frankokat pedig lemészárolták. Nagy Károly hatalmas sereggel támadt a lázadókra. Halállal büntettek mindenkit, aki nem tett hűség esküt az uralkodónak, ellenállt a megkeresztelésnek, vagy templomokat rabolt ki. Miután a szászokat legyőzte, Nagy Károly több püspökséget is alapított szász területeken.

- Milyen germán népekről tanultunk?
- Sorolj fel híres ókori császárokat!

Frank lovas

Az aacheni dóm. Az épület egyes részei Nagy Károly idején épültek. Itt található a frank uralkodó sírja is

Jean Fouquet (zsan fuké): Nagy Károly császárrá koronázása (1460) ■ Kik a császár körül álló személyek? Miért Róma volt az esemény helyszíne? Az esemény után hány évvel készült ez a festmény? Mennyire tekinthető hiteles forrásnak?

- Hol lehettek az őrgrófok grófságai?
- Miért volt szükség a királyi küldöttekre?

Befolyása és hatalma miatt a pápa Kr. u. 800 decemberében Rómában császárrá koronázta a frankok királyát. Ettől fogva Európában két császár uralkodott. Az egyik keleten, Konstantinápolyban, a másik nyugaton, a Frank Birodalomban.

- Hogyan függött össze a hódítás és a kereszténység terjesztése?

Nagy Károly Aachenben rendezte be a fővárosát. Birodalmát kisebb területi egységekre, grófságokra osztotta, és ezek élére a főurak közül állított vezetőket. A grófok feladata volt a közrend felügyelete, a befolyó jövedelmek ellenőrzése. A háborúban sereget is vezettek. A grófi cím nem volt örökölhető, a grófokat az uralkodó leválthatta.

A császár egyénisége

Nagy Károly magas növésű, izmos ember volt. Szeretett lovagolni, vadászni, és kitűnően úszott. Szerette a hévizekben való fürdözést is. Hétköznapokon frank viseletet hordott, lenvászon inget, lenvászon nadrágot, a lábára sarut húzott. Ebben alig különbözött az egyszerű emberektől. Az ünnepeken arannyal átszőtt ruhában jelent meg, ékkövekkel, aranycsattal díszített ruhában és koronával. Ha idegen országok követeit fogadta, díszes kardot kötött. Más népek ruháit soha nem vette magára.

- Képzeld el, hogy Nagy Károly udvarában élő tudós szerzetes vagy! Írj az uralkodó érdemeiről!

Nagy Károly uralkodása idején fellendült a kultúra és a tudományos élet. **A császár összegyűjtötte udvarába a kor legnagyobb tudósait.** Károly azt is elrendelte, hogy a templomok mellett iskolák működjenek.

- Hogyan szervezte meg Nagy Károly a birodalom védelmét és kormányzását?

Kiknek adományozott földet Nagy Károly?

Nagy Károly császár szolgálataikért cserébe földeket adományozott a grófoknak. A grófok ugyancsak megjutalmazták a legjobb harcosaikat és szolgálóikat. **A grófok harcosai és szolgálói is továbbadhatták földjeik egy részét, hogy nekik is legyenek saját szolgálóik.** Kialakult a **hűbéri lánc***. **A földadományozó személyt hűbérúrnak, míg a földért cserébe hűséggel és szolgálattal tartozó megadományozottat hűbéresnek nevezük.**

A hűbéresek esküt tettek uruknak, amelyben megígérték, hogy megtartják vállalt kötelezettségeiket. **A földért cserébe katonai szolgálatot és katonák kiállítását is kellett vállalni.** Háború esetén sokszor a hűbéresek hűségén múlt a toborzott sereg nagysága és a csata kimenetele. **A hűtlen hűbéresektől a hűbérurak visszavehették földjüket, és másnak adományozhatták.** A földadományozó ítélkezhetett is a neki hűségesküt tett emberek fölött.

A hűbériség először a frankok között terjedt el, de később Európa nagy részén jellemzővé vált. Az adományozott földek később örökölhetővé váltak, és apáról fiúra szállhattak. Ha valaki utód és rokon nélkül halt meg, akkor a birtok visszaszállt az uralkodóra.

- Képzeld el, hogy középkori földesúr vagy! Magyarázd el a fiadnak, mi a hűbéri lánc!
- Milyen kötelezettségei voltak a hűbéreseknek?

Nagy Károly utódai

Nagy Károly halála után utódai három részre osztották fel a Frank Birodalmat. A létrejövő új államok között minden napos volt a háborúskodás. A középső rész végül a két másik állam martalékává vált. **Létrejött a Francia Királyság és a Német-római Császárság, a mai Németország középkori előzménye.**

- Miért bomlott fel a Frank Birodalom?

Nagy Károly lovasszobra. Nagy Károly egy országalmát tart a kezében, ami a földkerekséget szimbolizálja.

- Melyek az uralkodókról készült szobrok jellegzetességei?

hűbéri lánc: középkori alá- és fölérendeltségi kapcsolat a földet adó hűbérurak és a földet kapó hűbéresek között.

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ◆ Nagy Károly császár lesz, Kr. u. 800.
- ◆ Hűbériség: hűbérúr, hűbéres
- ◆ A Frank Birodalom felbomlása: Francia Királyság, Német-római Császárság

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan jött létre a Frank Birodalom?
- Nagy Károly kiknek a támogatásával és hogyan kormányozta a birodalmát?
- Milyen hatással volt uralkodása a későbbi európai királyságokra?

32. A keresztény egyház a középkori Európában

Az ókor végén a kereszténység lett a Római Birodalom államvallása. A birodalmat elfoglaló barbár germánok is megtértek. A keresztény egyház és a papság fontos szerepet játszott a középkori emberek életében.

- Ki volt az első pápa?
- Sorold fel Jézus legfontosabb tanításait!
- Idézd fel, kiket neveztek eretnekeknek!

1 A pápaválasztás füstje

A római pápát a bíborosok testülete választja. Amennyiben a bíborosoknak nem sikerül pápát választaniuk, a szavazócédulákat nedves szalmán olaj és szurok hozzáadásával elégetik. Ez fekete füstöt eredményez, és jelzi a híveknek, hogy eredménytelen volt a választás. Ha sikerült megegyezni, és a szavazás eredményes, száraz szalmán, kóc hozzáadásával égetik el a szavazócédulákat. Ebben az esetben fehér füst száll fel, amit az összegyűlt hívek „Habemus Papam!” (habémusz papam, van pápánk) felkiáltással üdvözölnek.

- Milyen színű füst jelzi a sikeres pápaválasztást? Mit gondolsz, miért ezt a színt választották erre az alkalomra?
- Mit jelenthet az a mondás: „Felszállt a füst”?

Keress a könyvtárban vagy az interneten képeket középkori kódexekről! Mutasd be, melyek a különlegességei e könyveknek!

I. Gergely, akit 590-ben választottak pápává. A népvándorlás zavarai közepette is képes volt megerősíteni a keresztény vallást és egyházat

A keresztény egyház a középkorban

A római pápa 1 által vezetett egyház igehirdetőinek egyik csoportját a papság, a másikat pedig a szerzetesek alkották. Minden nagyobb városnak volt egy püspöke.

Vidéken az egyszerű kispapok, plébánosok hirdették az igét. Ők voltak az egyedüli tanult emberek a falvakban. A középkorban a papok latin nyelven miséztek. Ezt a hívek közül csak nagyon kevesen értették.

A szerzetesek elzárta, kolostorokban éltek, és csak ritkán tartották a kapcsolatot a hívekkel. Az első szerzetesrendet Szent Benedek alapította, ez a bencés rend. Mindennapjaikat imádsággal és munkával töltötték, betegeket és időseket gondoztak. Ők voltak a kultúra hordozói is. Sok időt töltöttek könyvek kézírással történő másolásával és díszítésével. Így maradt az utókorra a keresztények szent könyve, a Biblia. Emellett nagyon sok pogány, görög és római szerző művét is átmásolták. Az egyházi kultúra része a jellegzetes gregorián zene is.

A női szerzeteseket apácáknak nevezzük, őket fogadalmuk szerint nem érinthette férfi.

- Milyen nyelven szól ma a templomban a pap a hívekhez? Miben különbözik ez a középkori szokástól?

A 14. században készült Lászlóffy-kódex egyik lapja ■ Kiről szólhat a szöveg? Mire szolgáltak ez esetben a képek a kézzel készített kódexben?

Szentek, ereklyék, legendák

A középkori emberek kiemelt tiszteletben részesítették a szenteket. Ők azok a személyek, akiket az egyház buzgó vagy önfeláldozó vallásosságuk miatt példaként állított a hívek elé. **☛ A szentek megmaradt testrészeit, ruhadarabjait ugyancsak nagy megbecsülés övezte.** Ezek voltak az ereklyék. Úgy tartották, hogy az ereklyék segítségével ki lehet gyógyulni a súlyos betegségekből. Sokan a szentek fogait amulettként a nyakukban hordták.

A szent lándzsa

Amikor Jézus Krisztust keresztre feszítették, egy római katona lándzsával átdöfte az oldalát. Ez a lándzsa a kereszténység egyik legszentebb ereklyéje lett. A lándzsát a legenda szerint Heléna császárné találta meg, akitől fiához, Nagy Konstantinhoz került. Később a pápa az ereklyét Nagy Károly császárnak ajándékozta. A lándzsát használták a német-római császárok megkoronázásakor, és a csatákba is magukkal vitték csodatévő ereklyeként.

A szentekről szóló csodás történeteket legendának nevezük, amelyek mesészerű eseményekről és csodákról szólnak, de főszereplőjük valós személy.

- Miért hamisították az ereklyéket a középkorban?

Szent Flóriánt katonaruhában, égő házzal ábrázolják, melyre dézsából vizet önt. Az egyik legenda szerint azért, mert egy szénégető, amikor véletlenül a lángok közé esett, így fohászzkodott hozzá: „Szent Flórián, aki vízben lettél vértanú, küldj vizet segítségemre, és mentsd meg az életemet!” Azonnal víz öntötte el a máglyát, és a szénégető megmenekült

☛ Szent Flórián

Flórián a 3-4. században élt, és tisztként szolgált a római seregben. Később kiszolgált katonaként letelepedett és békés életet élt. Amikor 303-ban a birodalomban újra üldözni kezdték a keresztényeket, Flórián segíteni akart az Enns-parti Laureacumban (ma: Lorch an der Enns) fogságba vetett 40 kereszténynek. Bevallotta azt is, hogy ő maga is keresztény. Ezért elfogták és bíróság elé állították. Büntetésként megbotozták, majd arra ítélték, hogy kövel a nyakában Enns hídjáról a folyóba vessék. A keresztény mártírrá lett római katona sírja felett később templomot építettek. Ő lett az árvizek és tűzvészek ellen védő szent. Szobrát ezért nagyon sok városban megtaláljuk.

Ahogy a történészek gondolkodnak...

Mivel a források nem mindig megbízhatók, foglalkozni kell a források keletkezési körülményeivel is.

Meghamisított források, hiányos szövegek

Az ókorról és a középkorról a történészek a legtöbb információt a középkori szerzetesek által írt kódexekből merítik. A szerzetesek mélyen vallásos emberek voltak, így amikor olyan feljegyzéssel találkoztak, amely rosszakat írt a keresztényekről, átírták az eredeti szöveget. A keresztényeket elítélő írásokat sokszor nem is voltak hajlandók lemásolni. Az egyik leghíresebb római történetíró, Tacitus munkája alig néhány kódexben maradt csak fenn. A Jézus koráról szóló rész teljesen hiányzik belőle.

- Hogyan befolyásolták a középkorban írt szövegek tartalmát, hogy készítőik általában szerzetesek voltak?

Zarándok ábrázolása. A középkor egyik leghíresebb búcsújáró helye Szent Jakab sírja volt. A sír a mai Spanyolországban található, Compostelában. A zarándokút jelvénye a fésűkagyló volt

Ereklyetartó. Körmenetek alkalmával a pap körbehordozta a városban az ereklyetartót, benne az ereklyével

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ Egyház: pápa, püspök, plébános, szerzetesek, apácák, szerzetesrendek (bencés rend)
- ❖ Kolostorok: imádság és munka, ápolás, kódexek másolása
- ❖ Vallási buzgalom: szentek, ereklyék, zarándoklatok
- ❖ A hivatalos katolikus tanok elvetése, eretnekség, vallási intolerancia

A zarándoklatok

A mélyen hívő középkori emberek, ha anyagi lehetőségeik megengedték, zarándokútra indultak. Utazásuk során célul tűzték ki, hogy **felkeressék Jézus Krisztus, Szűz Mária, vagy valamelyik szent életének helyszíneit**. A legtöbb középkori nemes **Jeruzsálembe** szeretett volna eljutni, ott akartak ugyanis Istenhez imádkozni, ahol Jézus Krisztust keresztre feszítették és hitük szerint feltámadt.

Az eretnekek elleni fellépés

Az **eretnekség** vádjára kezdetben azokra vonatkozott, akik nem értettek egyet a zsinati határozatokkal. A középkor évszázadaiban azonban egyre több alkalommal léptek fel olyan személyek, akik **elutasították a katolikus egyház hivatalos tanait**. Tanításaikban ostromozták a fényűzést, elvetették a pápai főséget és sokszor vagyonszétosztást hirdettek. Hatásukra számos **kis közösség** jött létre, melyek tagjai nyíltan **szembefordultak az egyházzal**. A katolikus egyház eretnek eszméknek nyilvánította a hivatalos tanoktól különböző nézeteket. A **vallási intolerancia**, azaz a másképp gondolkodó emberekkel szembeni türelmetlenség, számos áldozattal járó **eretneküldözéshez vezetett**.

- Kiket tekintettek eretneknek a középkorban?

Zsidóság a középkori Európában

A **diaszpórában élő európai zsidó közösségek** őseik vallásának és kultúrájának megőrzésével tartották meg önazonosságukat. A **vallási intolerancia** azonban gyakran sújtotta a zsidóságot is a középkorban. A zsidókkal szembeni előítéletek miatt számos jogfosztó intézkedés született, és több európai országból időről-időre kiutasították a zsidókat. A **zsidóüldözés** nemcsak jogi eszközökkel történt, hanem többször fizikai erőszak is kísérte.

- Miben mutatkozott meg a zsidókkal szembeni vallás intolerancia?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért terjedt el a kereszténység a germán népek között is?
- Hasonlítsd össze egy plébános és egy szerzetes feladatait! Melyiküknek és miért volt könnyebb szerinted a mindennapi élete?
- Milyen összefüggés van az ereklyék és a szentek között?

A román és gótikus stílus

■ OLVASMÁNY

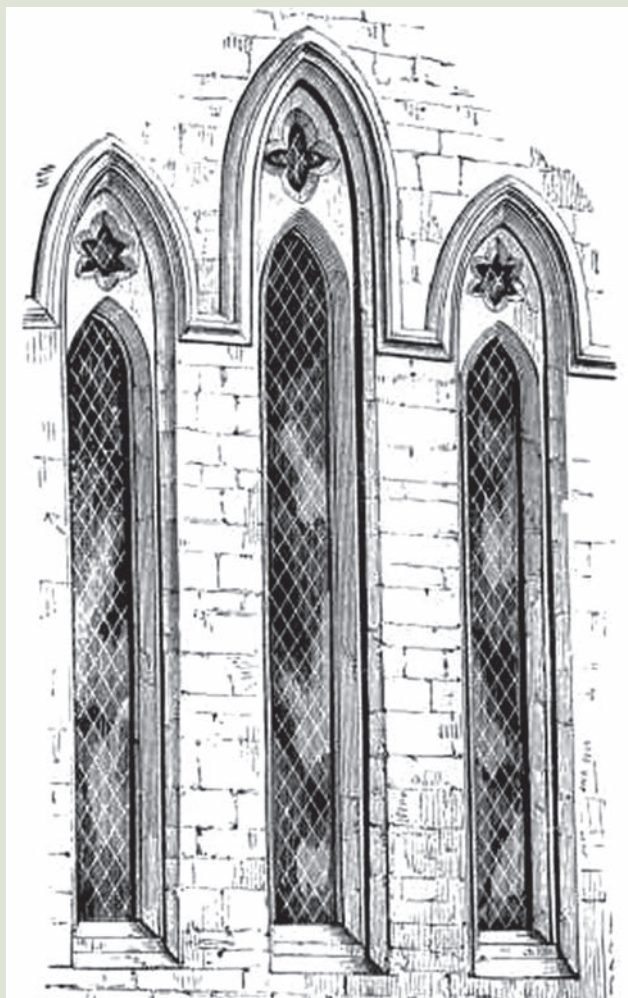
A középkorban két fontos építészeti stílus létezett. A korábbi románnak, a későbbi pedig gótikusnak nevezzük. A román stílus onnan kapta nevét, hogy építészeti megoldásaival az ókori római hagyományokat utánozta. Vastag fal, valamint kicsi, résszerű ablakok és félköríves ajtók jellemezték az ebben az időszakban épülő templomokat. Egy ilyen építmény jól védett a gyakori külső támadásokkal szemben. Ellenállt a kézifegyvereknek, de zömök falai miatt akár még az ostromgépeknek is. Veszély esetén ide tudtak menekülni az emberek. Sokszor romos ókori épületek elhordásából származó kövek jelentették a román templomok alapanyagait.

A jáki templom ■ Figyeld meg a képen a román stílus jellegzetességeit: a vastag falakat, a résszerű ablakokat és a bélétes főkaput! Miért kellett ilyen stílusban építeni a templomokat?

Román stílusú ablakok

Gótikus stílusú ablakok

Egy gótikus katedrális építése ■ A kép alapján beszélj arról, hogyan tudták a nehéz köveket a helyükre emelni!

A párizsi Notre Dame katedrális támpillérei és üvegablakai

Az egyik leghíresebb, épségben fennmaradt magyarországi román stílusú templom a jáki templom. Jellegetessége a díszes, bélietes főkapu.

A virágzó középkorban egy új stílus született, a gótika. Ekkorra Európát már nem veszélyeztették annyira az államok egymás közötti háborúi, sem a vikingek vagy az arabok támadásai. A templomokat nem kellett többé erődítményként megépíteni. Isten dicsőségét hirdető, égis éró tornyokkal ellátott, színes üvegablakokkal díszített imaházak épülhettek, a katedrálisok. A falakat is vékonyabbra építették, a vékonyabb falakat támpillérekkel támasztották meg. A hatalmas ablakokon keresztül beragyogó fény azt az érzetet keltette a hívekben, mintha a mennyországban lennének.

A leghíresebb gótikus templom a párizsi Notre Dame-székesegyház (notr dám). A székesegy-

ház közel hatezer hívót képes befogadni, tornyaiba közel négyszáz lépcsőn vezet fel az út. Tíz haranggal rendelkezik, a legnehezebb tizenhárom tonnát nyom. A katedrális orgonájának jelenleg közel nyolcezer sija van.

A párizsi Notre Dame-nál azonban épültek sokkal magasabb katedrálisok is. A csúcstartó az ulmi székesegyház, ami az 1500-as években még csak a százméteres magasságot érte el, ma azonban már százhatvankét méter magas. Nem igazi katedrális, mivel sohasem volt püspöke, és kettő helyett csak egyetlen tornya van.

A valódi katedrálisok közül a kölni dóm a rekorder, amit még a középkorban kezdtek el építeni, de a teljes befejezésére hatszázötven évet kellett várni. A hatalmas templom magassága jelenleg százötvenhét méter.

33.

Az iszlám: új vallás és birodalom születik

Az iszlám követői csak egyetlen istent imádnak, Allahot. Harcosaik hatalmas területeket hódítottak meg keleten és nyugaton: az arabok birodalma Indiától a mai Spanyolországig és Portugáliáig húzódott. Vete- kedett ez a terület azzal, mint amit az ókorban a rómaiak meghódítottak.

- Sorolj fel olyan vallásokat, amelyek csak egyetlen istent ismernek!
- Nevez meg nagy hódítókat, had- vezéreket!

Az arabok birodalma ■ Lapozz vissza a tankönyv 103. oldalára! Keress olyan területeket a térképen, amelyeket a rómaiak és az arabok is meghódítottak! Olvasd le a térképről, melyek voltak az Arab Kalifátus határai!

Mohamed és utódai

Az Arab-félsziget sivatagos vidék. Lakói, az arabok kez- detben több istenben hittek, és a vallási különbségek miatt sokat háborúskodtak egymással. Az egyistenhitet a Mekka városából származó Mohamed terjesztette el közöttük.

A félárva Mohamedet a nagybátyja nevelte fel szegényes körülmények között. Felnőve Mohamed kereskedelemmel foglalkozott. Később fe- leségül vette egy gazdag kereskedő özvegyét, akitől hét gyermeke született. Mohamed kereskedőként távoli tájakra is eljutott tevéivel, ahol megismerkedett a zsidók és a keresztények vallásával is. Moha- med úgy gondolta, hogy egy közös istenbe vetett hit az arabokat is egyesíteni tudná, és megszűnne közöttük az ellenségeskedés.

Kr. u. 622-ben Mekkából Medinába költözött át, hogy egy új, közös egyistenhiten alapuló közösséget hozzon létre. Mo- hamed próféta* tanításait a Korán foglalja össze. A Korán az iszlám szent könyve, azoknak az üzeneteknek a gyűjte- ménye, amelyeket az iszlám hívők szerint Gábriel arkangyal továbbított Mohamednek.

- Hogyan ismerte meg Mohamed az egyistenhitű vallásokat?
- Hogyan segíthette az egyistenhit elterjedése a viszálykodó arab törzsek megbékélését?

próféta: olyan személy, aki Isten akaratát köz- vetíti.

Gábriel arkangyal ábrázolása egy arab könyvben

1 Az iszlám hívei

A muszlim szó mellett elterjedt a muzulmán és mohamedán megnevezés is. Ezeket a szavakat azonban ne használjuk, mert Allah követői sértőnek találhatják! Az utóbbi különösen téves kifejezés, mert azt sugallja, mintha az iszlám hívei Mohamed prófétát imádnák istenként, ami természetesen nem igaz.

Ahogy a történészek gondolkodnak...

Történelmi jelentőségűek azok az események, amelyeknek hosszú távú következményei vannak.

Konstantinápoly ostroma

Az arabok 717-ben a szárazföldön és a tenger felől is megtámadták Konstantinápolyt. A 80 ezer fős sereg és az 1800 gályából álló flotta azonban kudarcot vallott. A város erős falait nem sikerült áttörni, a hajókat pedig a védők görögtűzzel felgyújtották. Az ostromlókat az éhség és a betegség is megtizedelte. Még reménytelenebbé vált a helyzetük, amikor a bolgár kán felmentő sereget küldött a város megsegítésére. A korabeli beszámolók szerint 12 000-15 000 arab halt meg a bolgárok támadásaiban. Az arabok 718 augusztusában feladták a harcot. Konstantinápoly és egész Kelet-Európa 700 évre megmenekült a muszlim hódítástól.

- Miért tekinthető történelmi jelentőségűnek Konstantinápoly 717–718-as ostroma?
- Keressetek példákat a történelemből olyan csatákra, amelyek hosszú időre eldöntötték egy nép vagy egy ország sorsát!

Az iszlám vallás parancsai

Az iszlám vallás híveit muszlimoknak nevezzük. A hívőknek hinni kell Allah, az egyetlen igaz isten létezésében, és el kell fogadni Mohamedet az ő prófétájának. 1 Naponta ötször Mekka felé fordulva, leborulva imádkozni kell Allahhoz. A muszlimok hitvallása: „Allah a leghatalmasabb, tanúsítom, hogy nincs más isten, csak Allah.” Segíteni kell a szegényeken és az elesetteken. Meg kell tartani a ramadán havi böjtöt, amikor napközben tilos enni, ám napnyugta után engedélyezett a táplálkozás.

Az iszlám kötelező zarándoklatot ír elő Mekkába, a Kába-kőhöz. A Kába-kő egy fekete színű meteoritdarab, amit már a régi, több istenben hívő arabok is nagy becsben tartottak. Később Mohamed is engedélyezte a kő tiszteletét.

- Képzeld el, hogy idegenvezető vagy, és egy iszlám országban vezeted a csoportodat! Mutasd be nekik az iszlám vallást!

A Kába kő, az iszlám hívők zarándoklatának helyszíne

- Nézz utána, melyik mai ország területén található Mekka!

Az Arab Kalifátus

Az arabok prófétájuk halála után **hatalmas birodalmat hoztak létre.** Több államot is meghódítottak, de **Konstantinápolyt**, a Keletrómai Birodalom magas falakkal megerősített fővárosát nem **sikerült elfoglalniuk.** Európába délről, Afrikán keresztül tudtak behatolni. **Elfoglalták a mai Portugália és Spanyolország területeit,** és csak a mai Franciaországban győzte le és verte vissza őket a frankok serege. **Keleten Indiáig jutottak.** Mohamed halála után minden muszlimok **vezetőit kalifáknak** nevezzük.

- Hogyan jött létre az Arab Kalifátus?
- Sorolj fel olyan országokat, ahol ma is az iszlám a legfontosabb vallás! Használd az iskolai könyvtárat!

Arab harcosok ■ Miben hasonlítanak egymásra, és miben térnek el egymástól a keresztény és a muszlim harcosok? Hová kell elzarándokolnia életében egyszer egy hitű muszlimnak?

Az arab tudomány és kultúra

Az iszlám vallás templomai a mecsetek. A mecsetek mellett mindig egy magas torony látható, ez a **minaret**, innen hívja imára a híveket jellegzetes énekével a müezzin. Az arab építészet egyik elsőrangú alkotása a Granada mellett található erőd és palotaegyüttes, az Alhambra. 2

Az arabok lefordították az ókori görög írók munkáit. Az írnokok a klasszikus munkákat tudósok felügyelete mellett másolták. A matematikát a görögök után az arabok fejlesztették tovább. **Az arab számjegyek indiai eredetűek, de a helyi értékekkel az arabok számoltak először.** Az algebra szó is arab eredetű.

Messze földön híres volt az arab orvostudomány. A muszlim orvosok azonban nem találtak fel új gyógyítási módszereket, csak alkalmazták az ókori görögök tudását. **Az arabok mesterei voltak a szőnyeg- és selyemszövésnek, a bőr kikészítésének, értettek a papír előállításához, és kiténő kardokat kovácsoltak.**

- Milyen kapcsolat volt az ókori görög és az arab tudomány között?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan alakult ki az iszlám vallás?
- Mely területeket foglalták el az új hit harcosai?
- Mik a bizonyítékai az arab kultúra magas színvonalának?

Arab patika ■ Add meg a következő római számokat az általunk is használt, Indiából származó „arab” számjegyekkel: CDLXXVI, MI. Mi jut eszedbe e két számról?

2 Az Alhambra

Az Alhambra nem egyházi, hanem világi épület. Míg a középkorban az európai uralkodók rideg váraikban laktak, az Alhambra a kifinomult ízlésű uralkodók kényelmét szolgálta.

A világhírű épületegyüttes középpontját két udvar alkotja. A mecsetek, paloták, medencék, fürdők és kertek falakkal körülvárt épületegyüttese kulturális és közigazgatási központ volt egyben. Az épületeket az arab díszítőművészet legszebb boltívei, árkádjai és színes ablakai ékesítik. A kertekben mesterséges tavak és szökőkutak tucatjait találjuk.

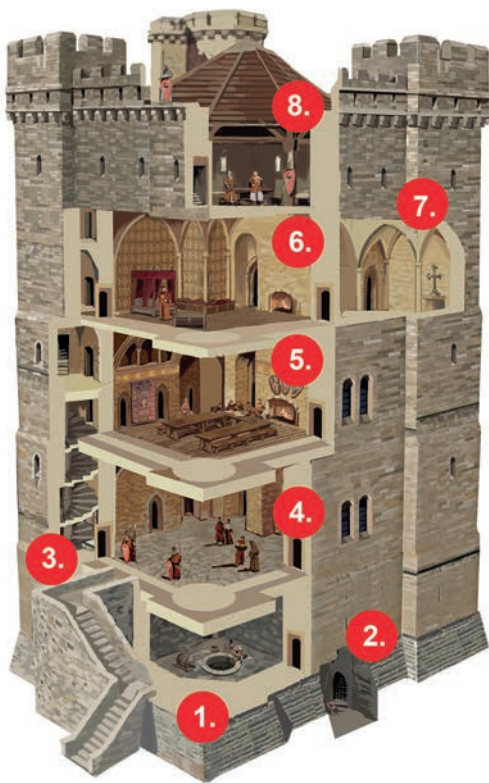
ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ◆ Arabok, Mohamed próféta, egyistenhit, Korán, muszlim
- ◆ Arab Birodalom, kalifák
- ◆ Arab tudomány és kultúra: mecsetek, minaretek, arab számjegyek, orvostudomány

34. Földesurak és jobbágyok

A kora középkori Európában alig találunk városokat. A földeket birtokló nemesek és az azokat megművelő jobbágyok önellátó uradalmakban éltek. Egymásra voltak utalva, de az életkörülményeik és életmódjuk teljesen eltért egymástól.

- Kik művelték meg a földeket az ókorban?
- Kitől kapta földjét a földesúr?
- Kikből lettek a jobbágyok?

Középkori lakótorony metszete

1: kút, 2: tömlőc, 3: csigalépcsők,
4: előcsarnok, 5: lovagterem, 6: lakóterem,
7: kápolna, 8: várórség lakrésze

■ A lakótorony uraként vagy úrnőjeként vezesd végig és mutasd be a vendégeidnek a különböző helyiségeket!

nemesek: a középkori uralkodók által kiváltáságos rangra emelt személyek, akiknek a gyermekei is örökölték ezt a címet.

A nemesség élete

A társadalom körülbelül öt százaléka, vagyis **húsz emberből egy tartozott a földesurakhoz és a földesurak családtagjaihoz**. A **nemesek*** nem dolgoztak a földeken, és **adómentességet élveztek**. Hűbéruruknak, a királynak a **földért cserébe katonai szolgálattal adóztak**. A nemesek a földbirtok középpontjában álló **lakótoronyban laktak**. Később ezt a tornyot fallal is körülvették. Kialakult a **vár**. A nemesek szabadidejükben szívesen játszottak társasjátékokat, sakkot, kockajátékot, dámát, malmot. Ennél is kedveltebb volt a **vadászat és a hozzá kapcsolódó lakoma**. A lovagi tornák és a különböző várjátékok is a nemesi szórakozás középkori formáinak számítottak.

A **földbirtokos mint a jobbágyok hűbérura, ítélkezhetett parasztjai fölött**. A szökni próbáló, tolvajláson ért, vagy súlyos bűncselekményeket elkövető jobbágyokat a pallossal rendelkező nemes akár ki is végezhette.

- Számítsd ki, kétezer emberből átlagosan hányan lehettek nemesek!
- Mivel magyarázható, hogy a nemesek lakóhelye a vár volt?

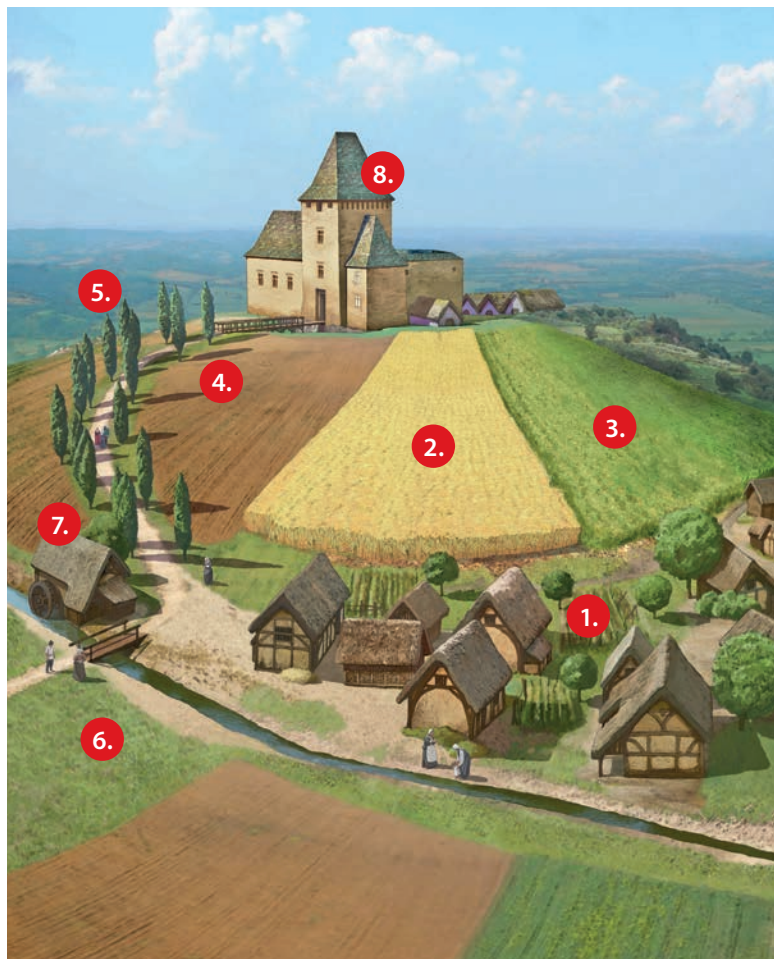
Ahogy a történészek gondolkodnak...

A tárgyi leletek sokféle módon adhatnak segítséget a múlt megismeréséhez.

A középkori csontleletek vizsgálata

Amikor a régészek emberi csontokat találnak, lehetőség nyílik a korszak jellemző betegségeinek a megállapítására is. A csontok elváltozásából ugyanis következtetni lehet az emberek táplálkozására és az őket sújtó betegségekre is. Így arra is fény derülhet, hogy milyen járványok pusztítottak abban a korban és azon településen.

- Mi lehet a magyarázata annak, hogy a jobbágyok és a nemesek jellemzően más-más betegségektől szenvedtek?

1. a jobbágyok telkei (házhely, kert, szántó)
2. őszi vetés
3. tavaszi vetés
4. ugar (a talaj pihentetése céljából be nem vetett terület)
5. erdő
6. közös legelő
7. malom
8. lakótorony

A jobbágyok mindennapjai

Az **ókori rabszolgák** leszármazottai és a **szabad közemberek** nem rendelkeztek földtulajdonnal. A **földesurak szolgálatába** kellett szegődniük, és parasztként a nemesektől kapott földeken dolgoztak. A **középkorban** a társadalom körülbelül kilencven százaléka, vagyis **tíz emberből kilenc jobbágy volt**.

A parasztek a földért cserébe **terménnyel és szolgáltatásokkal** tartoztak.

A **parasztek** a földbirtokostól használatra kapott földterület, a **jobbágytelek terményeiből éltek**. A telek középpontján egy kisebb szalmával fedett házat, kunyhót építettek, itt éltek családjukkal. A **jobbágyok kunyhói alkották a középkori falut**, amelynek középpontjában templom állt, emellett lakott a **falu papja**. Ő **számított az egyetlen tanult embernek a településen**, a jobbágyok nem tudtak írni-olvasni. Az **uradalomhoz legelők, szántók, erdők, halásztavak és malmok is tartoztak**.

- Mivel tartozott a jobbágy a földesurának a kapott földért cserébe?

Paraszti munkák középkori ábrázolása

- Milyen munkát végeznek a képen? Milyen kérdésekre kaphatnak válaszokat a történészek e középkori kép segítségével?

A 15. század elején készült kép a falusiak téli életéről

- Mutasd be, mi minden látható a képen!

Egy középkori angol falu rekonstrukciós rajza

A jobbágyok napkeltétől napnyugtáig a földeken dolgoztak, egyedül vasárnap és az ünnepnapokon pihenhettek. Ezeken a napokon kötelező volt a templomban a mise meghallgatása. Dél előtt elmentek a vasárnapi misére, ahol meghallgatták a pap prédikációját, imádkoztak és énekeltek. A mise után összegyűltek a templom előtt vagy a templomkertben. A gyűlés célja a heti munka megbeszélése volt. Megtárgyalták az állatokkal kapcsolatos kérdéseket, a legelőhasználatot, a tóhasználatot. Megvitaták, hogy ki, mikor robotoljon a földesúr majorságában. Szóba kerültek a környező falvakkal kirobant vitás kérdések és a faluban történt bűnesetek is. A gyűlést a falu bírása felügyelte. Mikor véget ért a megbeszélés, a parasztok hazamentek ebédelni. A vasárnap délután szabad volt.

Középkori kódex egyik díszes kezdőbetűje, az *iniciálé* ■ Kiket ismersz fel a képen? Mit jelképezhetett ez a három alak együtt?

A jobbágyok főként kását és levesszerű ételeket fogyasztottak. **Összetartó közösséget alkottak**, a családok segítették egymást, mert tudták, hogy csak közös munkával élhetik túl a rossz termést hozó esztendőket. A jobbágyok között szinte mindenkinek volt valamilyen betegsége. Hiedelemvilágukban a keresztény vallás elemei sokszor keveredtek a különböző, sokszor ókori eredetű babonákkal.

- Sorold fel, milyen veszélyekkel kellett szembenéznie egy jobbágyoknak!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ Földesurak: lakótorony, vár, vadászlat, lakoma, lovagi torna
- ❖ Jobbágyok: kunyhó, jobbágyfalu, jobbágytelek, szolgáltatások, termények a földesúrnak

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan adózott a középkori jobbágy?
- Mivel tartozott a földbirtokos a királynak?
- Mondd el középkori jobbágyként, hogy szeretnél-e inkább nemes lenni! Indokold is meg a válaszod minél részletesebben!
- Miért volt szüksége a földesúrnak a jobbágyokra?

A lovagok a hűbérúrtól kapott földbirtok fejében hűséggel és katonai szolgálattal tartoztak uraiknak. A korabeli csatákat a páncélos lovasság elsöprő erejű rohamai döntötték el. A lovagok már gyermekkoruktól kezdve tanulták a fegyverforgatást, várakban laktak, és igyekeztek példamutató, lovagias életet élni.

- Miből állt egy középkori lovag teljes fegyverzete?
- Kit nevezünk manapság lovagiasnak?
- Magyarázd el, mi volt a hűbéri lánc!

A nemesi fiúk neveltetése

Lovagi címet csak felnőtt nemes szerezhettek. A nemesemberek **fiúgyermek**eik hét éves koruk környékén **egy lovagnak a szolgálatába álltak.** Tisztították a fegyvereit, etették a lovát, közben pedig kitanulták a kardforgatás és az íjászat mesterségét. A **vívás** és a **nyilazás** mellett el kellett sajátítaniuk az úszás, a **lovaglás**, a **vadászat** és a csapdaállítás fortélyait is. A lovagok mellett szolgáló és tanuló, nemesi származású gyermekeket **apródoknak neveztek.** Amikor az apródok elérték a kamaszkort, már **háborúba** is elkísérhették urukat. **Fegyverhordozó** lett belőlük.

A fegyverhordozó **felnőtté válását a lovaggá avatás pillanata jelentette.** ❶

- Sorold fel a lovaggá válás állomásait!
- Miért lehetett hatékony ez a neveltetési mód?

❶ Hogyan történt a lovaggá avatás?

Az eseményre egy ünnepnapon került sor. A lovaggá avatott a ceremónia előtti éjszakát imádkozással és böjtöléssel töltötte, hogy méltó lehessen a lovagi címre. A nagy napon felövezték, vagyis egy övet kapott a nadrágjára, majd átnyújtották neki a fegyvereit. Ez jelképezte felnőtté válását. Ezután a hűbérúr kardjával kétszer megérintette a letérdelő lovagjelölt vállát, aki esküt tett. Az avatást egy pofon zárta: „Ez legyen az utolsó ütés, amit eltűrsz!” Az újdonsült ifjú lovagot végül megáldotta egy pap, és az ünnep lezárásaként az egybegyűltek hatalmas lakomát csaptak.

Lovagi torna ■ Mi volt a cél a lovagi tornán? Mutasd be, kik láthatók a képen! Írj egy történetet, amelynek ők a szereplői!

Nemes lovag a szíve hölgyével

- Mit kap a lovag ajándékba? Milyen a hölgy hajviselete?

Egy középkori vár ■ Melyik része volt a legsebezhetőbb egy várnak? Mivel védték?

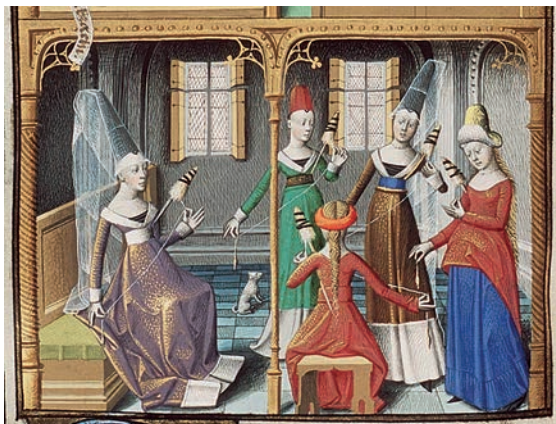
2 A lovagi költészet múzsái

A szerelmes lovagok által eszményített hölgyek többnyire létező személyek voltak, akik magas rangjuk miatt elérhetőnek bizonyultak a lovagok számára. A lovagok a nemesi családok fiatalabb fiai közül kerültek ki, akik az elsőszülöttségi jog miatt ki voltak zárva az öröklésből, és így a családalapítás lehetőségéből is.

Vígan futottam
Ki a rétre
És kedvesem már várt reám.
Oly izgatottan
jött elémbé! –
Mily boldogság volt, Máriám!
Hogy megcsókolt-e? Meg biz ám!
Ejhajhujj!
Most is pirul belé a szám.
(Walther von der Vogelweide:
A hársfaágak csendes árnyán)

■ Kik voltak a trubadúrok? Segít a honlap: <http://meszotar.hu/>.

erény: értékes tulajdonság, jó cselekvésre való hajlam

Középkori nemesi kisasszonyok a 15. századból

■ Mivel foglalatostkodnak éppen?

A lovagi erények

A lovagok életének középpontjában a háború állt. **A lovagi tornákkal is arra készültek, hogy a csatamezőn majd le tudják győzni az ellenséget.** Legfontosabb erényük a **bátorság** és az uruk iránti **hűség** volt. A **lovagi erények*** emellett megkövetelték a **hívó keresztény** életet, a nők, a gyerekek és az idősek védelmét, valamint az **elesettek** és a koldusok **megsegítését** is. **Egy jó lovag művelt ember volt, költeményeket is írt.** Többnyire hűbérura feleségének adta elő költeményeit, és az elérhetetlen asszonyt angyali, tökéletes lényként dicsőítette. 2

A nemesi lányok neveltetése

A középkorban a nemesi származású lányoknak is korán meg kellett ismerkedniük a felnőtt élettel. **Hétéves koruktól a háziasszonyi és az anyai feladatokra készítették fel őket.** Hímezni, szóni és fonnai tanultak. Már tizenéves korukban férjhez adták őket. Asszonyként a várakban a háztartás vezetése és a kisgyermek nevelése volt a feladatuk.

■ Állíts össze napirendet egy középkori lánynak és fiúnak!

A nemesek lakóhelye

A nemesi családok barátságtalan, rideg várakban laktak, amelyekhez istállók, kovácsműhelyek, apróbb templomok (kápolnák), élelmiszer- és fegyverraktárak, valamint a kíséret és a szolgák lakóházai tartoztak. A várak berendezési tárgyait az ágyon, az asztalon és a padokon kívül csupán a ládák jelentették, amelyekbe a várúr elrejtette az értékeit. A középkor végén megjelentek a faliszőnyegek, a szobákat pedig kályhák melegítették.

A keresztes hadjáratok

A keresztes hadjáratok célja az volt, hogy visszafoglalják Jézus Krisztus szülőföldjét, a Szentföldet a muszlim hódítóktól. A lovagok pajzsukra festették a kereszt jelét, és elindultak Jeruzsálem elfoglalására. 3

Keresztes lovagok

■ Miért volt szükség nagyon sok gyakorlásra a lovagi harcmódor elsajátításához?

A csatákban a keresztes nehézlovasság ék alakot formálva rohant az ellenségre. A bal kezükben pajzsot, a jobb kezükben lándzsát tartottak. A lándzsát döfő fegyverként használták, ilyenkor kihasználták a lovak lendületét is. Ha a lándzsa eltört, a kardjukkal harcoltak tovább. A harci alakzat felbomlása után mindegyik lovag külön-külön harcolt. Ha a rohammal nem sikerült visszaszorítani az ellenséget, sőt az ellenlökést próbált meg, a páncélos lovasok nehéz helyzetbe kerülhettek, amiből csak futással menthették magukat.

A szent város körülbelül száz évre a keresztények birtokába került, azonban az arab túlerő végül kiszorította az európai lovagokat. Jeruzsálemet újra elfoglalták a muszlimok.

A keleti műveltséggel találkozáva a keresztesek számos arab találmányt elterjesztettek Európában. Az üvegekészítés módszerét, a selyem előállításának folyamatát és a szélmalomokat is a hadjáratoknak köszönhetően ismerte meg a kereszténység. Új növények is érkeztek Ázsiából, például a citrom, a görögdinnye és a rizs.

- Jeruzsálem három vallásnak is szent városa. Melyek ezek?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- Apród, fegyverhordozó, lovag
- Lovagi erények, hívő keresztényi élet
- Nemesi lányok, felkészülés a felnőtt korra, korai házasságkötés
- Keresztes hadjáratok, a Szentföld visszahódítása

3 Beszámoló Jeruzsálem ostromáról

„Mikor a frankok Jeruzsálemet megpillantották, és látták, hogy nehéz lesz elfoglalni, a fejedelmek ostromlétrákat készítettek, hogy ezek segítségével, egy bátor roham után, a falakon át Isten segítségével a városba tudjanak nyomulni. A kevés létra segítségével azonban nem jártak sikerrel, leverten abbaahagyták az ostromlást. Ostromgépeket készítettek. Az ostromgépek, azaz a faltörő kosok és hajtógépek elkészülte után ismét rohamra készülődtek. A többi ostromszerszám között egy tornyot is készítettek kisebb gerendákból, mert fából nagy bőségük volt.”

(Foucher de Chartres [fusé dö sártr], a keresztesek krónikása)

- Milyen ostromeszközökkel próbálták meg elfoglalni a keresztesek Jeruzsálem városát?
- Lapozd fel a következő olvasmányt! Magyarázd el, hogyan működött egy faltörő kos!
- Meséld el Jeruzsálem ostromát az ostromlottak szemszögéből!

Nézd meg a történelmi atlaszod Európa a 11-13. században című térképét! Keresd meg, mely városokat sikerült elfoglalniuk a kereszteseknek a Szentföldön!

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Kik lehettek lovagok a középkorban?
- Milyen célokat szolgált az apródok nevelése?
- Hogyan történt a lovaggá avatás?
- Milyen célokból épültek a középkori várak?
- Hogyan jelennek meg a keresztény értékek a lovagok életében?
- Milyen eredménnyel zárultak a keresztes hadjáratok?

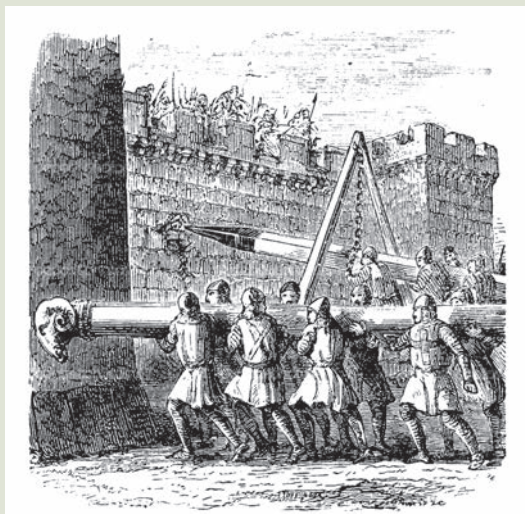
Középkori ostromgépek

■ OLVASMÁNY

A középkorban egy vár elfoglalására sokféle eszközt bevethettek az ostromlók. A puszkapor és az ágyúk késő középkori megjelenéséig többnyire az ókorból ismert módszereket és ostromgépeket alkalmazták a hadvezérek.

Faltörő kos

A középkori várak falai elsősorban magasak voltak. Vékonyságukat viszont az ostromtechnika igyekezett kihasználni. A faltörő kos egy hosszú, fából készült rúd volt, aminek a végére fémfejet szereltek. Ezzel a fémfejjel próbálták meg betörni a várak kapuit, vagy ledönteni a várfalakat. A fémfej gyakran kos alakot mintázott. A kos sokszor kerekkel ellátott kocsira helyezték, és még tetőt is építettek fölé. A fából készült tetőt vizes bőrökkel borították be, hogy a tüzes nyilaknak ellen tudjon állni a szerkezet.

Ostromlétrák

A legegyszerűbb ostromeszközök a létrák voltak. Rohamnál egyszerűen a falhoz támasztották őket, majd megpróbálták a támadók minél gyorsabban feljutni rajtuk a vár fokára. Az első sorokban rohamozó létrás harcosok halála szinte biztos volt. Általában akkor alkalmazták a hadvezérek a létrás ostromot, ha a többszörös túlerejükben bíztak.

Ballista

A ballisták hatalmas, nyílpuskára hasonlító szerkezetek voltak, amelyekből óriási, dárdaszerű nyilakat tudtak kilőni. Több embert is keresztül lehetett lőni velük, falak ellen azonban nem voltak hatékonyak. Általában kitöréseknél használták őket.

A várból kitörő tömegbe lőttek velük. Kevésbé számítottak hatékonynak, viszont rémisztő látványt nyújtottak.

- A kép és az olvasmány alapján beszélj arról, hogyan működhetett!

Katapult

A katapultok a középkor talán legnépszerűbb ostromgépeinek számítottak. Akár ötszáz méterre is el tudtak lőni velük az ostromlók. Általában öt és hetven kilogramm közötti köveket alkalmaztak lövedékként. A gépek csészeszerű hajtókarral működtek, létezett azonban egy korai változatuk is, az *onager*. Az *onager* szó vadszamarat jelent, ezek a katapultok nem csészeszerű, hanem parittyaszerű dobókarral rendelkeztek.

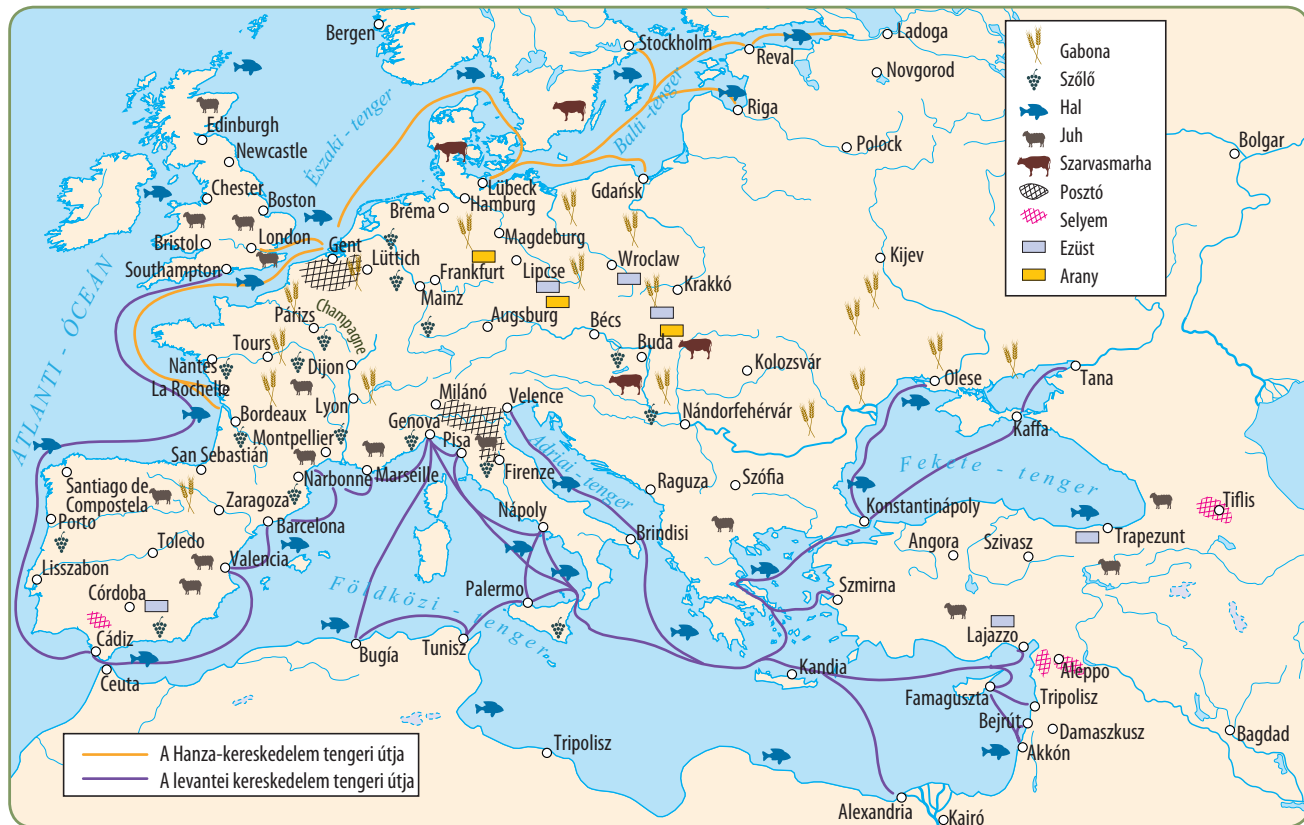

- Melyik ostromgép lehetett a hatékonyabb a fentiek közül? Válaszodat indokold!

36. A városi levegő szabaddá tesz

A 8. századtól a 13. századig melegebb és szárazabb lett az időjárás. Ez kedvezett a növénytermesztésnek, ezért a gazdasági élet is megélénkült. Ennek eredményeként megnőtt a városok száma és jelentősége a középkori Európában is.

A középkor legnagyobb városai és kereskedelmi útvonalai ■ Sorold fel Észak-Itália legjelentősebb középkori településeit! Milyen árukat vehettek a kereskedők Észak-Itáliában? Hol jöttek létre a középkori városok? Miért?

A városok és polgárai

A középkor kezdetén a régi római városok szinte teljesen elnéptelenedtek. A városok és a városi lakosok száma akkor kezdett megemelkedni, amikor újra fellendült a gazdasági élet. Egyre több élelmiszert tudtak termelni, egyre több kézműves tudott megélni az iparából. Megnőtt az igény a távoli tájak áruira is, amelyet a kereskedők szállítottak egyik városból a másikba. Elsősorban a püspöki és földesúri székhelyek, valamint a fontos szárazföldi vagy vízi kereskedelmi útvonalak csomópontjai fejlődtek nagyvárosokká. A jelentősebb hidak és hágók mellett szintén sok ember telepedett le. A létrejövő településeket fallal vették körül, hogy a támadások ellen védekezni tudjanak. Egy nagyobb város alig tíz-húszezer lakossal rendelkezett, egy százezer fős település pedig már európai jelentőségűnek számított.

- Hogyan élt egy polgár az ókori Rómában?
- Milyen körülmények között élt egy középkori jobbágy?
- Milyen foglalkozású emberek élnek a városokban?

Keressd meg a történelmi atlaszban az *Európa a 15. század végén* című térképet! Mely középkori államokat érintett a Hanza-kereskedelem útvonala?

Középkori házak egy mai nyugat-európai városban

Rekonstrukciós kép egy középkori városból ■ Miben hasonlít és miben különbözik egy középkori és egy mai város élete?

katedrális: székesegyház, olyan templom, ahol püspök trónja található

Középkori cégér ■ Mire szolgálhatott a mesterember boltja fölött lévő cégér? Mely mesterségre utal a képen látható cégér? Mondd el saját szavaiddal, mit jelent az a közmondás: „Jó bornak nem kell cégér”!

A városok lakosai a polgárok. A polgárok általában kézművességgel vagy kereskedelemmel foglalkoztak. **Számos kiváltság megillette őket. Megválaszthatták saját vezetőiket** és a várost irányító testületet. Emellett **egy összegben adóztak.** Ez a kiváltság azt jelentette, hogy minél többen laktak egy városban, annál kevesebb volt az egy főre eső adó mennyisége. A nagyobb települések **vásártartási joggal is rendelkeztek. A vásárokat a főtéren, a város középpontjában rendezték.** Általában itt állt a városháza és a város temploma, vagy ha püspöke volt a városnak, akkor a katedrális* is.

A városok főterén nemcsak vásárokat tartottak, hanem itt zajlottak az elítéltek kivégzései és a boszorkányégetések is. A szörnyű látványosságokat a városi tömeg előtt hajtották végre, mintegy elrettentésképp. A megszegyenyítésre ítélt bűnösöket is a főtéren zárták kalodába, ahol a polgárok akár meg is dobálhatták őket rothadt gyümölcsökkel.

Az uradalmak jobbágysai a viszonylagos jólét miatt **igyekeztek maguk is polgárokká válni.** Sokan **elszöktek** hűbéruruktól, és beköltöztek a nagyvárosba. Amennyiben elfogták őket, komoly büntetésre számíthattak. Egy év és egy nap városi tartózkodás után azonban a jobbágy polgárrá válhatott, és **mentesült a földesúri szolgáltatások terhe alól.**

■ Miért volt sokaknak vonzó a városi élet a középkorban?

A céhek

A városi polgárok túlnyomó többsége valamilyen kézművesmesterséggel foglalkozott. Volt köztük kovács, csizmadia, asztalos, pék, mészáros és sörfőző is. **Céheknek nevezük azokat a társulásokat, amelyekben közös mesterséget űző, a város ugyanazon utcájában lakó iparosok tömörültek.** A céheket mesterek vezették. A mestereket az inasok és a legények segítették a munkájukban. Sok év tanulás után **az inasból előbb legény, majd egy mestermunka bemutatása után mester válhatott.**

A céhek nagyon ügyeltek arra, hogy kizárólag jó minőségű termékeket készítsenek. **A rosszul dolgozó mestereket akár ki is zárhatták soraik közül.** Szigorú vallási és erkölcsi előírások vonatkoztak a céhmesterekre. **Kötelezték őket háború esetén a város védelmére is.** A mesterember általában egy emeletes házban lakott. A földszinten volt a műhelye a szerszámaival, illetve a boltrész. Az emeleten a lakórész kapott helyet. Ide általában csak este ment fel a mester.

- Képzeld el, hogy céhes mester vagy! Mutasd be, mi a mesterséged és miért szeretsz a városban lakni!
- Mondj olyan kézművesmesterségeket, amelyeket nem említett meg a szöveg!

Quentin Massys (kanten masszi): A pénzváltó és felesége (1514) ■ Miért lehetett szükség pénzváltókra?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hol alakultak ki városok nagy számban a középkori Európában?
- Melyek a városi kiváltságok?
- Miért szöktek a jobbágyok a városokba?
- Milyen szerepet játszottak a céhek a városok életében?

Kovácsmester cégére ■ Miért volt fontos a kovács munkája?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ Városok: püspöki és földesúri székhelyek, szárazföldi vagy vízi kereskedelmi útvonalak csomópontjai
- ❖ Városi kiváltságok: vezetéválasztás, közös adózás, vásártartási jog, városháza, polgárok
- ❖ Céh: azonos mesterséget űző kézművesek, inas, legény, mestermunka, mester, szigorú szabályok

37. Városok az évszázadok sodrában

Az ókor kezdete óta a városok mindig fontos szerepet játszottak a történelemben. A városok számának és népességének növekedése összefüggésben állt a gazdaság és a kereskedelem fejlődésével.

Az ókori Róma központja, a Fórum ■ Miben hasonlított Róma a mai városokhoz?

- Melyik folyó partján jött létre Babilon?
- Melyek voltak a leghíresebb görög városállamok?
- Ki alapította Alexandriát?
- Honnan szállították Rómába a gabonát?
- Melyek voltak Aquincum jelentős épületei?

Az ókori városok jellegzetességei

Az első jelentősebb városok Mezopotámiában jöttek létre. Voltak kiterjedt, fallal körülvett városok is, mint például Babilon, amely egy hatalmas birodalom központjaként működött. A görög városok eleinte sokkal kisebbek voltak, mivel a városállamok sem vetekedtek egy birodalom méretével. **Az első görög világváros, Alexandria nemcsak Egyiptom fővárosa, hanem a görög világ kulturális központja is lett.**

Az ókor legjelentősebb városának, **Rómának lakossága már az egymillió főt is elérte!** Az embereknek rengeteg vízre volt szükségük, amit vízvezetékekkel szállítottak Rómába. A Római Birodalom távoli vidékein is épültek városok, mint például Pannónia provinciában Savaria vagy Aquincum. Ezek a városok környező vidékek kereskedelmi, vállalási és irányítási központjai voltak. **Az ókor végén a városi kultúra lehanyaglott, a lakosság legnagyobb része kis falvakban élt, és azt fogyasztotta el, amit megtermelt.**

A városiasodás történelmi okai

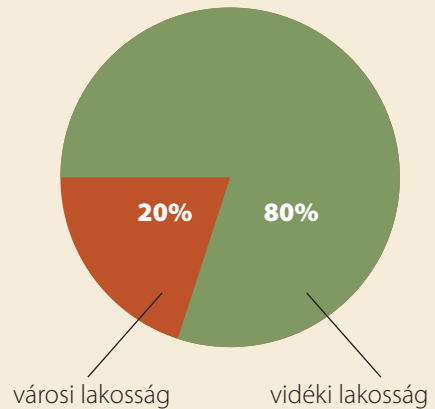
Az ókori és a középkori példák is azt bizonyítják, hogy a város nem egyszerűen egy nagyra nőtt falu. **A városokban laknak az iparosok, a munkások, a kereskedők.** A városok egy-egy terület gazdasági és kulturális középpontjai. A gyógyítás és az oktatás legfontosabb intézményei is a városokban találhatóak. A történelem során változó volt a városban élők száma. A városi lakosság az ókorban alig érte el a teljes népesség egyötödét. A középkorban még alacsonyabb volt ez az arány. **Ma viszont az emberiség több mint fele él városokban.**

Az ókortól a 19. századig az emberek legnagyobb része földművelésből és állattenyésztésből élt. Kellott a sok földműves, hogy el tudják látni élelemmel a városok növekvő lakosságát. **Száz éve még tíz emberből csak kettő élt városban.** A modern eszközök azonban feleslegessé tették a kézi munkát a mezőgazdaság sok területén. Ezért **sokan beköltöztek faluról a városba,** és a gyárakban, boltokban, irodákban helyezkedtek el.

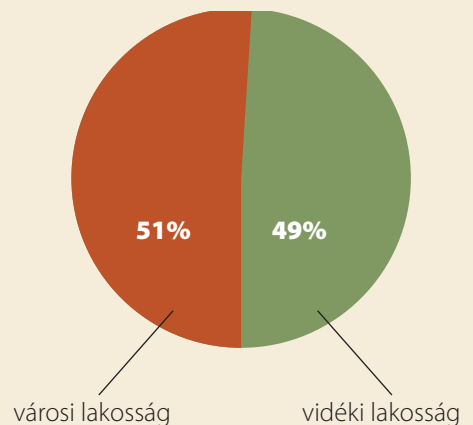
- Hol jöttek létre az első városok?
- Melyik volt az ókor legjelentősebb városa?
- Miért következett be a városok hanyatlása az ókor végén?

Római Birodalom

Napjainkban

- Olvasd le a grafikonról, hogy az emberek hány százaléka élt városokban a Római Birodalomban!

Nürnberg városfallal körülvett középkori központja ■ Miért vették körül fallal a városokat?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- Az első városok Mezopotámiában: Babilon
- Görögök: városállamok
- Ókori nagyvárosok: Alexandria, Róma
- Pannónia: Aquincum, Savaria
- Középkori városok: egyházi, gazdasági, kereskedelmi, kulturális és védelmi központok
- A városi lakosság aránya növekszik

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miben más egy város, mint egy népes falu?
- Miért költöztek faluról városba az emberek?
- Milyen változásoknak volt köszönhető a középkori városok fejlődése?

38. Az újjászülető Európa

A középkor végén felértékelődött a tudás. Egyetemek nyíltak, egyre többen olvasták az ókori szerzők munkáit, és a művészetek is felvirágoztak. A könyvnyomtatás révén pedig egyre több emberhez jutottak el az ismeretek és az új gondolatok.

- Mit tanult egy nemes gyermeke, ha apródnak állt?
- Hogyan készültek a könyvek a kolostorokban?

Egyetemi oktató és diákjai egy középkori képen

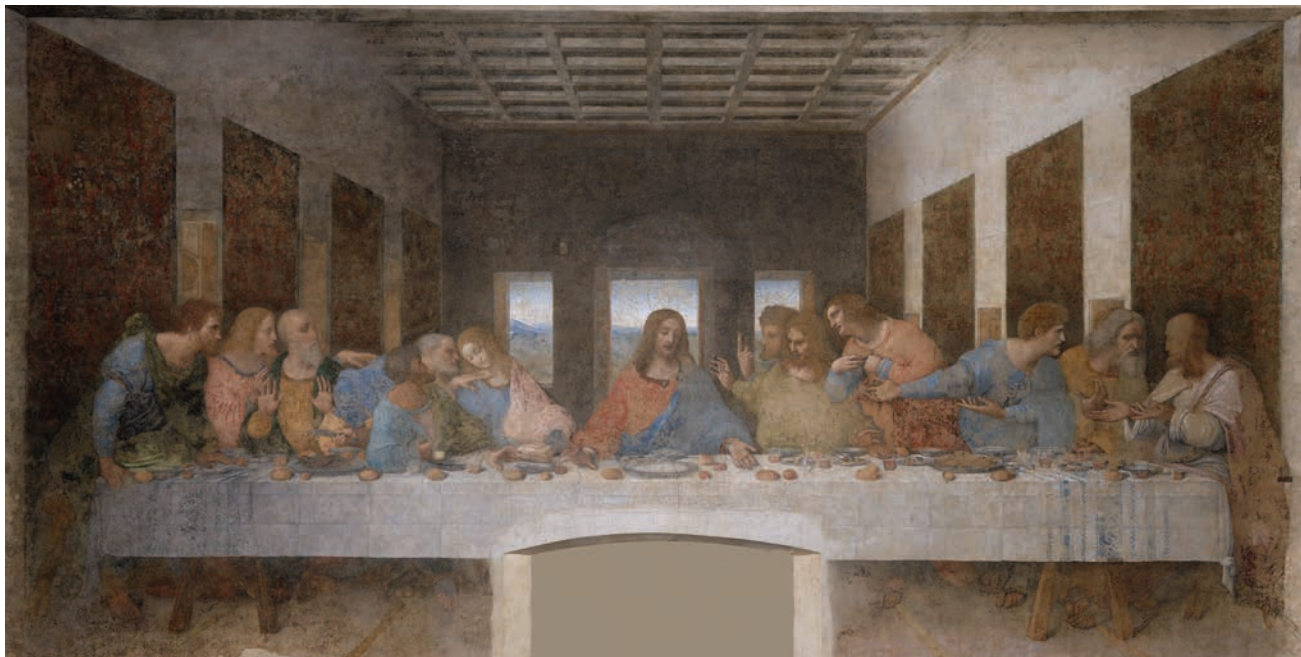
A humanizmus és a reneszánsz

A virágzó középkorban sorra nyitották meg kapuikat az egyetemek. A diákok a hét szabad művészet* elsajátítása után jogot, teológiát (hittant) és orvoslást tanulhattak. Az egyetemeken latinul oktattak, ezért felerősödött az érdeklődés az ókori római szerzők művei iránt. A korszak tudósai és művészei már nem tekintették bűnnek az élet örömeit. A valláson kívül a természettel és a földi világgal kapcsolatos kérdések is egyre fontosabbá váltak a számukra. A középkori, Istent középpontba helyező szemlélet mellett megjelent egy új szellemi irányzat, a **humanizmus**. A humanisták az embert a kultúra és az erkölcsi nevelés által kívánták jobbá tenni.

Az új gondolkodásmód nemcsak a tudományokban, hanem a művészetekben is éreztette hatását. A festők, szobrászok, építészek tudatosan kezdték másolni a görög-római műalkotásokat. Újjászülettek az ókori stílusjegyek. Az új stílus a francia újjászületés szóból kapta a **reneszánsz** nevet. Észak-Itália nagyvárosaiban született meg, de elterjedt később egész Európában. A leghíresebb reneszánsz művészek Leonardo da Vinci (leonárdó da vincsi) és Michelangelo (mikelandzseló) voltak. Leonardo nemcsak festett, hanem gépeket tervezett, és halottakat is boncolt.

Michelangelo Dávid-szobra ■ Dávid a bibliai történetben kit és hogyan győzött le? Miben hasonlít ez az alkotás az ókori görög szobrokhoz?

hét szabad művészet: a középkorban a latin iskola tantárgyai: nyelvtan, szónoklattan, logikus gondolkodás, csillagászat, számtan, mértan és zene

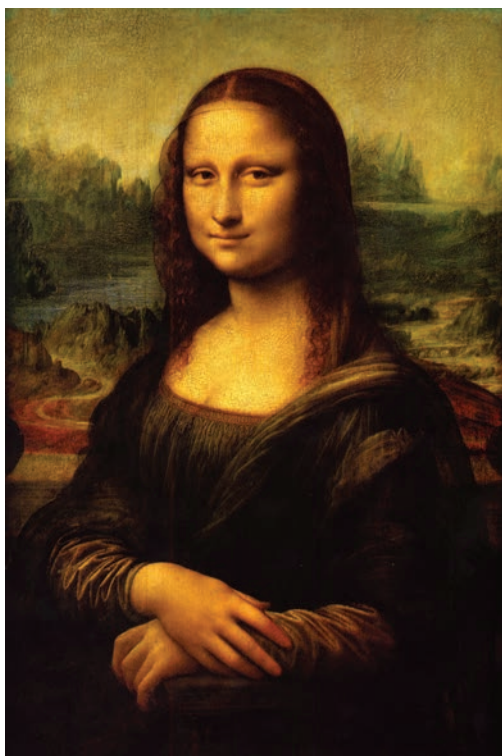

Leonardo da Vinci (dá vinci): Az utolsó vacsora (1490) ■ Kiket ábrázol Leonardo festménye? Mi történt a vacsora után a festmény főalakjával?

Leonardo gyermekevei

Leonardót kora gyermekkorától kezdve kiemelkedő tehetségnek tartották, ezért apja Verrocchio (verrokkio) mesterhez adta tanulni. Verrocchio műhelye Firenze leghíresebb művészeti iskolája volt. Amikor Verrocchio Krisztus megkereszteléséről készített egy táblaképet, az egyik mellékalakot, egy ruhát tartó angyalt Leonardo festette meg. A figura olyan jól sikerült, hogy Verrocchio nem akart többet ecsetet fogni a kezébe. Sérte az önérzetét, hogy egy gyerek többet tud nála.

Keress az interneten Leonardo-festményeket! Válaszd ki, neked melyik képe tetszik a legjobban! Indokold meg, hogy miért!

Leonardo leghíresebb festménye, a Mona Lisa (balra)

Leonardo rajza az emberi testről ■ Hasonlítsd össze Leonardo rajzát a Dávid-szoborral! Leonardo halottakat is boncolt, hogy minél jobban megismerhesse az emberi testet. Az egyház tiltotta a boncolást. Alakítsatok két csoportot! Az egyik érveljen a boncolás hasznosságá mellett, a másik pedig képviselje a papok álláspontját!

Ahogy a történészek gondolkodnak...

Egy történelmi esemény magyarázatánál mindig érdemes választ keresni a következő kérdésekre: Miért történt meg az esemény? Miért éppen akkor történt meg? Mik voltak a legfontosabb okai annak, hogy megtörtént?

A könyvnyomtatás feltalálása

A fametszetről történő nyomtatást a kínaiak alkalmazták először, de tőlük függetlenül Európában is elterjedt ez az eljárás. A 15. század első felében a könyvnyomtatást megelőző módszerekkel olyan sokan foglalkoztak, hogy céhekbe tömörültek. Volt például céhük a kártyacsinálóknak és a kártyafestőknek is. A könyvnyomtatás feltalálása szükségszerűen következett be. Gutenberg nélkül is, az őt követő évtizedekben feltétlenül akadt volna valaki, aki olcsóbbá és sokak által hozzáférhetővé tette volna a könyveket.

- Milyen igények segítették a könyvnyomtatás elterjedését a reneszánsz korában?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mit tanultak a diákok a középkori egyetemeken?
- Miben hozott újat a humanizmus?
- Mi jellemezte a reneszánsz művészetet?
- Sorolj fel híres reneszánsz művészeket!
- Nevez meg híres reneszánsz műalkotásokat!
- Miért nevezzük a könyvnyomtatást a középkor legfontosabb találmányának?
- Hogyan függött össze egymással a könyvnyomtatás és az írni-olvasni tudók száma?

Nyomda ■ Ki lehet a képen a mester, és kik az inasai? Rajzolj cégért egy nyomdászcéhnek!

A könyvnyomtatás

A 15. században Johannes Gutenberg, egy német mesterember a **könyvnyomtatás új módszerét találta fel**. Ólomból apró betűket készített, ezeket egymás mellé rendezte a nyomtatandó szövegnek megfelelően, majd a könyvoldalt egy keretbe szorította. A festékekkel bekent betűkre ezután egy szerkezettel papírlapot nyomott. Ezzel a módszerrel több oldal lehetett sokszorosítani. **Gutenberg találmánya a középkor legfontosabb vívmánya lett**. A betűket újra meg újra fel lehetett használni.

Gutenberg találmánya

Fába metszett táblákról már a 15. század elején is nyomtattak képeket. Ilyenkor minden egyes oldalhoz külön lemez készült. Gutenberg találmányának lényege az volt, hogy az oldalakat szétszedhető és újra összerakható betűkből állította össze. A mester 1445-ben Mainzban, Németország egy Rajna menti városában létesített nyomdát. A pénze hamar elfogyott, ezért egy gazdag társat vett maga mellé, aki üzletet látott a Biblia sokszorosításában, és befektetőként támogatta Gutenberget.

A kolostorok szerzetesei eddig kézzel másolták igen hosszadalmasan a kódexeket. Az új eljárásnak köszönhetően sokkal **rövidebb idő alatt lehetett nagy számban könyveket előállítani**. A nyomtatott szöveg **olcsóbbá vált**, amit több ember meg tudott fizetni. A könyvnyomtatás hatására megnőtt Európában az olvasni tudó emberek száma. **A találmány nagyban hozzájárult a humanista gondolkodásmód elterjedéséhez is**.

- Melyik könyv lehetett a legismertebb a 15. században?

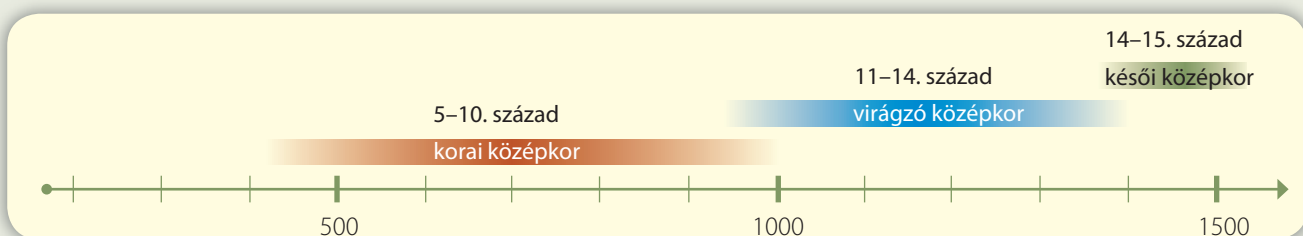
ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ◆ Egyetemek: latin nyelvű oktatás
- ◆ Humanizmus: jobbat tenni az embernek
- ◆ Reneszánsz: Leonardo, Michelangelo
- ◆ Gutenberg találmánya: könyvnyomtatás, sokszorosítás

A középkor ezer éve

■ ÖSSZEFOGLALÁS

- 1** Dolgozzatok három csoportban! Az egyik csoport a Bizánci Birodalom, a másik csoport a Frank Birodalom, a harmadik csoport pedig az Arab Birodalom szemszögéből válaszoljon az alábbi kérdésekre! Ha választatok a kérdésekre, hasonlítsátok össze egymással a három birodalmat!
 - Milyen vallást követtek a birodalom lakói?
 - Hogyan jött létre a birodalom?
 - Milyen tudományos, vagy művészeti eredmények kapcsolódnak a birodalomhoz?
 - Említs egy híres embert a birodalommal kapcsolatban, és meséld róla!
 - Milyen címet viselt a birodalom vezetője?
 - Milyen szabályokat kellett követnie a birodalom lakosainak?
- 2** Melyik középkori csoportról van szó? Mi jellemzi még a leírtakon kívül az egyes csoportokat?
 - Várakban éltek, a királynak katonáskodással tartoztak.
 - Kolostorokban éltek, mindennapjaikat imádkozással, munkával és a kódexek másolásával töltötték.
 - Városokban éltek, emeletes házakban laktak, és a földszinten lévő műhelyükben dolgoztak.
 - Kunyhókban éltek, terménnyel és szolgáltatásokkal tartoztak a földesúrnak.
 - A templom mellett laktak, a falu egyetlen művelt emberének számítottak.
- 3** Írj fogalmazást egy lovaggá avatási ceremóniáról! Jellemezd a lovagjelöltet! Írd le, hogy milyen képességekkel rendelkezik, majd mutasd be magát az eseményt is!
- 4** Mutasd be, hogyan zajlott a céhmesterré válás!
- 5** Válassz ki egy személyt az alábbiak közül, és mutasd be osztálytársaidnak!
 - Mohamed
 - Justinianus
 - Nagy Károly
 - Gutenberg
 - Leonardo
- 6** Magyarázd meg, mit jelentenek az alábbi fogalmak! Rendezzétek csoportokba a fogalmakat általatok választott szempontok szerint!
 - mecset
 - céh
 - kódex
 - lovagi erények
 - reneszánsz
 - eretnek
 - keresztes hadjáratok
 - hét szabad művészet
 - hűbérúr
 - ereklye
 - püspök
- 7** Helyezd el az időszalagon az alábbi eseményeket!
 - Nagy Károly császárrá koronázása
 - Mohamed Mekkából Medinába költözik
 - A Nyugatrómai Birodalom bukása
- 7** Gyűjtsetek össze eseményeket a virágzó és a késői középkor időszakából is!

V. fejezet

Árpád népe

TÖRTÉNELMI UTAZÁSUNK során hazaértünk. A magyarság eredetét, a honfoglalást, Szent István tetteit és első királyaink történetét beszéli el a következő fejezet. A magyarok a legkorábbi időkben még nem ismerték az írást, így ősi mondák, mesés történetek szólnak népünk származásáról.

A kereszténység felvétele után szerzetesek és tudós papok latin nyelven jegyezték le ezeket a mondákat, bibliai keretek közé helyezve. Múltunk kutatásában az ősi mondáknál biztosabb forrást jelentenek a régészeti emlékek.

Ebből a fejezetből megtudhatod,

- milyen történetek, mondák szólnak a magyarság eredetéről.
- hogyan harcoltak a honfoglaló magyarok.
- ki volt Álmos és Árpád.
- ki volt az első magyar lovagkirály.
- kit és miért nevezünk második honalapítónak.

Eközben azt is megtanulod, miként lehet

- összefüggéseket keresni a földrajzi környezet és az ott lakók életmódja között.
- bemutatni a hosszú időszak alatt lejátszódó eseményeket történelmi térképek segítségével.
- összehasonlítani az eseményekről fennmaradt mondákat a történelmi valósággal.
- bemutatni és jellemezni a történelmi események szereplőit.
- arról gondolkodni, hogy milyen okok befolyásolhatták a különböző döntéseket és cselekedeteket.
- bemutatni a történelmi események okait és következményeit.
- következtetéseket megfogalmazni rekonstrukciós és magyarázó ábrák segítségével.
- válaszokat keresni kérdésekre szöveges és tárgyi források segítségével.

39. Hunor s Magyar, két dalia

Mikor és hol alakult ki a magyar nép? Mely népekkel lehettek közös őseink? Távoli múltba nyúló kérdések ezek, ezért nehéz rájuk biztos válaszokat adni. A középkorban lejegyzett mondák a hunokkal rokonították népünket.

- Mi jellemezte a hunok életmódját és harcmódorát?
- Milyen európai nyelvcsaládokat ismeresz? Milyen nyelvek tartoznak hozzájuk?

A finnugor nyelvű népek mai elhelyezkedése

Mit meséltek a mondák?

A magyarok korai történelméről csak ősi mondák maradtak fenn. Ezeket később keresztény papok latin nyelven lejegyezték, és bibliai történetekkel kiegészítették. Így jöhetett létre Ménrót fiainak története is.

Hunor, Magyar és a szarvas egy 14. századi kódexben. A rajz készítője a saját korának ruháiba öltöztette a régi monda szereplőit

Hunor és Magyar

Ménrót, egy óriás, félve attól, hogy a vízözön megismétlődik, hatalmas tornyot kezdett építeni. Azt gondolta, bármekkora lesz is a víz, a torony tetejéig nem fog felérni. Csakhogy Isten összezavarta a torony építőinek a nyelvét, így szerteszéledtek, mert már nem értették meg egymást. Ménrótnek két fia született, Hunor és Magyar. Egy napon vadászni mentek, és egy gyönyörű szarvasűnt kezdtek el hajszolni. A szarvas egy ingoványos, de bőségesen termő területre vezette őket. Magukkal hozták jószágaikat, és ott telepedtek le. Már hat év telt el, amikor egy alkalommal gyönyörű lányokat pillantottak meg, Dúla fejedelem két leányát. Feleségül vették őket. Hunortól származott a hun, Magyartól pedig a magyar nemzet. A hunok a mai Magyarország területén telepedtek meg, és Attila volt a fejedelmük. Attila halála után fia, Csaba királyfi visszatért ősei földjére, keletre, és sürgette a magyarokat, hogy foglalják el Magyarországot.

(Kézai Simon 13. századi krónikája alapján)

- Ménrót története milyen más történetekre hasonlít?
- Hunor és Magyar hogyan talált új hazára?
- Kinek a lányait vették feleségül?

Mit mondanak a tudósok?

Népünk korai történelmének kutatásához rendkívül kevés forrás áll rendelkezésre, ezért sok a bizonytalanság. A magyar népnév eredete is vitatott. ❶ A régi krónikákkal ellentétben a tudomány nem támasztja alá a hun-magyar rokonságot.

A nyelvészek azt állapították meg, hogy a **magyar nyelv a finnugor nyelvcsaládhoz tartozik**. A leggyakrabban használt szavaink többsége ilyen eredetű. E nyelvcsaládba tartozik a magyaron kívül például még a **finn, az észt és a lapp nyelv is**. A nyelvrokonság utalhat arra, hogy valamikor nagyon régen együtt éltek e népek ősei. A nyelvtudósok azt is megállapították, hogy **2 500-3 000 évvel ezelőtt alakult ki a magyar nyelv**, illetve annak egy régebbi formája.

A régészek sem tudnak biztosat mondani a magyar nép eredetéről. A feltárt sírok tárgyai alapján ugyanis nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy milyen nyelven beszélt, melyik néphez tartozott az, akit oda eltemettek.

A **biológusok** megvizsgálták a honfoglaló magyarok csontvázait. Embertani **kutatásaik eredménye** szerint honfoglaló **őseink a Kelet-Európában élő népekhez hasonlítottak**, és nem az északon élő finnekhez. Az Európában élő népek mind európai típusúak (europidok). Évezredek alatt vándorolva, egymással érintkezve e népek nyelvet is cserélhettek, és embertanilag is változásokon mehetek keresztül.

- Miért nehéz a tárgyi leletek alapján a magyarok eredetére vonatkozó kérdésekre válaszolni?

Előkelő honfoglalás kori harcos sírjának feltárása ■ Nézzél utána az interneten, milyen temetkezési szokásokra utaló leletek kerülnek elő a honfoglalás kori sírokból!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ Középkori krónikák: hunokkal való rokonság
- ❖ Nyelvtudósok: finnugor nyelv
- ❖ Régészeti leletek: hasonlóság a kelet-európai népekkel

❶ A magyar népnév eredete

A magyar népnév legkorábban a 9. századi arab krónikákban fordul elő („madzsar”). A középkori krónikaírók szerint a hét honfoglaló törzs közül megyernek nevezték azt a törzset, amelyhez Árpád fejedelem is tartozott. Ezért vannak, akik úgy gondolják, hogy ez a törzsnév lehetett a magyar népnév egyik alapja. Mások azonban ezt vitatják.

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A történészek magyarázatokat keresnek az események és változások okaira.

A tudósok feltételezése szerint Kr. e. 1000 körül az addig együtt élő ugor közösség különvált. Az obi-ugorok északra vándoroltak, a magyarok elődei pedig áttértek a vándorló-legeltető állattartásra. Ekkor kezdődhetett a magyarság önálló fejlődése.

A történészek mindezt azzal magyarázzák, hogy Kr. e. 1300 és 1000 között erős felmelegedés ment végbe. A melegebb és szárazabb időjárás miatt a vetések kiszültek, a legelők kiszáradtak. Ez az itt élőket elvándorlásra vagy életmódváltásra kényszerítette.

- Készítsetek ok-okozati vázlatot az olvasottakról!

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan jöttek létre a magyarok eredetéről szóló ősi történetek?
- Mit bizonyít a magyar nyelv szókincese és nyelvtana?
- Mivel magyarázható, hogy a rokon nyelvet beszélő népek nem mindig hasonlítanak egymásra?

Táltos, életfa, turulmadár

■ OLVASMÁNY

Szibériai sámán ■ Mire használta a kezében lévő eszközt? Mondj olyan meséket, amelyekben szerepel a táltos paripa!

Ösi örökség volt a magyarok hitvilágában a szibériai népeknél ma is fellelhető sámánizmus. A magyar sámánt táltosnak nevezzük. A táltos mindig valamilyen különlegességgel született. A leggyakoribb ilyen jel a hat ujj vagy a fogakkal való születés. Úgy gondolták, hogy a varázsló különleges képességekkel rendelkezik, és képes kapcsolatba lépni a szellemvilággal. A táltos a szertartásokon dobját ritmusosan ütögetve révületbe esett. Ilyenkor a hiedelem szerint valamilyen állat alakjában képes volt eljutni az alsó vagy a felső világokba. Általában úgy tartották, hogy ló alakját magára öltve közlekedik a varázsló, innen a táltos paripa kifejezés is. A magyarok képzete szerint hét felső világ létezik. Ezekre a helyekre az életfán vagy világfán keresztül lehet eljutni. A felsőbb világok lakói a szellemek. A pogány magyarok vélekedése szerint a halottak lelkei is megidézhetők. A táltos segítségével lehet kapcsolatba lépni velük. A táltosnak a természetfeletti lényekkel teremtett kapcsolat mellett a gyógyítás is a feladata volt. Ismerte és felhasználta a gyógyfüveket.

■ Idézd fel, mi volt a varázslók feladata az őskorban!

A magyar ősvallás elemeire a népi hagyományok és a népmesék történetei mellett a régészeti leletekből lehet leginkább következtetni. A honfoglalás kori sírokban a régészek sokszor lókoponyát és lószerszámokat is találtak. Az ősmagyarok valószínűleg úgy gondolták, hogy paripájuk a túlvilágon is szolgálni fogja őket, amennyiben maguk mellé temetik. A sírokból használati tárgyakat is kiástak. A fegyverek, ékszerek és egyéb ruházati kiegészítők arra utalnak, hogy ezeket a halál után is használni szerették volna az eltemetettek.

A nomád népeknél a közösség őseként számon tartott állat neve a totem. Árpád nemzetsége a turulmadarat tisztelte totemállatként. Álmost, aki később az egész Árpád-nemzetség ősapja lett, a monda szerint egy turulmadár jelent meg, amely rászállva teherbe ejtette őt. Álmában úgy tetszett, hogy méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak, akik nem a saját földjükön sokasodnak el. A turulmadarat általában kerecsensólyomnak vagy vadászsólyomnak tartják.

Árpád képe egy középkori magyar krónikában ■ Mi látható a pajzsán? Miért?

■ Mire lehet következtetni a sírokban talált leletekből?

40. A puszták vándorai

A magyarság történetét ősi időkbe követhetjük vissza szavaink, mondáink és a régészeti leletek segítségével. Hosszú vándorlás után telepedtek meg ősaink a Kárpát-medencében.

- Mit jelent az a kifejezés, hogy szedi a sátorfáját? Őseink melyik szokására utalhat?
- Sorolj fel néhány magyar kutya-fajtát!
- A magyarok harcmodorában nagy szerepet játszott a ló. Indokold meg, miért!

A magyarok vándorlása ■ Olvasd le a térképről, melyik tenger partján fekszik Etelköz! Melyek voltak a vándorlás legfontosabb állomásai?

A magyarok életmódja

A magyar nép kialakulásának időszakában ősaink az Ural hegységtől keletre és nyugatra, az Ob és a Káma folyó vidékén éltek. Ezt a területet nevezzük őshazának. A magyarok már megkülönböztették magukat más népektől. Saját nyelvük és hagyományaik voltak. **Nomád életmódot folytattak, mint a többi sztyeppen* élő nép.** A főleg állattenyésztésből élő magyarok mindig **oda hajtották állataikat, ahol dúsabb volt a fű.** Az új terület megszerzése sokszor csak harc árán volt lehetséges. A magyarok **lóháton harcoltak.** Legfontosabb fegyverük az íj volt, amit lovon vágatva is kiválóan tudtak használni. **Kerek sátrakban, jurtákban laktak.** (Nézd meg a jurtát a 146. oldalon!) A jurtákat szét lehetett szedni, és az új szállásterületen össze lehetett állítani. A **legértékesebb állatuk a szarvasmarha** volt. A húsát megették, a bőréből sarut, tarsolyt, ruhát készítettek, míg a szarvából ivókürtöt faragtak. A **juhok** tejjel és gyapjával látták el őket.

Kutyák segítettek a nyájak őrzésében, terelésében, a lovaikon pedig könnyebben követhették a vonuló csordákat, nyájukat.

- Mik voltak a jellemzői a magyarok életmódjának?
- Milyen előnyei voltak a jurtának?

sztyepp: füves puszta

Egy nomád magyar lovas

- Miért kellett a füves pusztákon a harcosoknak állandó készenlétben lenni?

1 Mit tanultunk a törököktől?

A magyar nyelv török jövevényszavainak jelentős részét a bolgár-törököktől vettük át. Új eszközökkel ismerkedtünk meg, erre utalnak a török eredetű eke, sarló, gyapjú, gyertya és gyöngy szavak. Élelmiszereink közül török eredetű a búza, árpa, túró, sajt, borsó, szőlő és a gyümölcs szavunk. Néhány állatnevet is tőlük tanultunk, a kecskét, a disznót, a bikát, a borjút, az ökröt és a tyúkot.

- Milyen tevékenységet tanultunk el a bolgár-törököktől?
- Milyen állatok tartását vettük át tőlük?
- Az új szavak megjelenése és az életmód megváltozása hogyan függ össze egymással? Mondj példát rá!

A régész László Gyula így rajzolta meg az előkelő magyarok viseletét a régészeti leletek alapján ■ Az öltözék melyik részei kerülhettek elő az ásatások során?

Nagycsalád, nemzetség, törzs ■ A rajz és a lecke szövege alapján mondd el, hogyan épül fel egy törzs! Kik alkottak egy nagycsaládot? Mi a nemzetség, mi a törzs?

Levédia

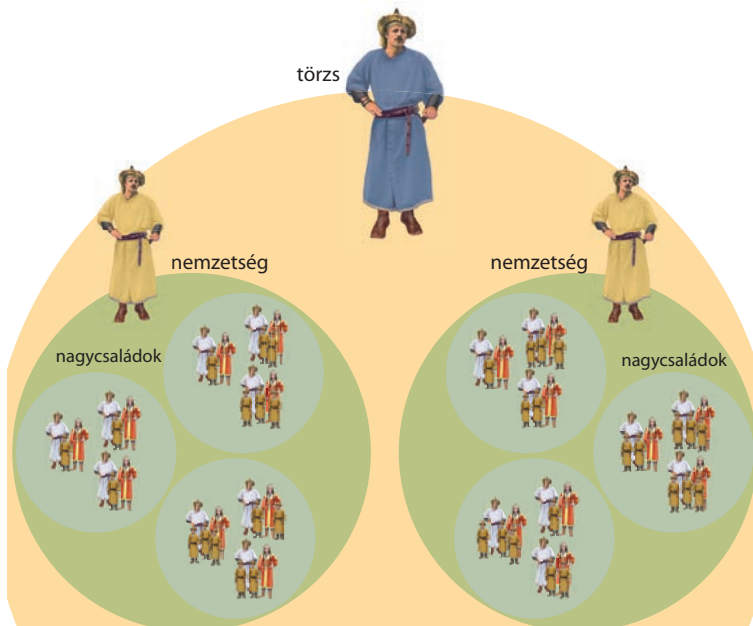
Az őshazát elhagyva őseink délnek, majd nyugatnak fordultak. **A Don és a Dnyeper folyók között telepedtek le.** Ezt a földet egyik vezérükről, Levediről Levédiának nevezzük. Ezen a vidéken **bolgár-törökökkel éltek együtt.** Sok mindent megtanultak tőlük, így a **földművelést** is. Az új szokásokkal együtt **új szavak** is bekerültek a nyelvünkbe. Ezek a török eredetű szavak elárulják számunkra, mivel gyarapodott a magyarság ebben az időszakban. 1 A földművelés legalább aratásig egy helyhez kötötte őseinket, ezért **ezt az életmódot félnomádnak nevezzük.**

- A bolgár-törökökkel való együttélés milyen változásokat hozott?
- Mit jelent a félnomád életmód?

A hét magyar törzs szövetsége

A törzseket eredetileg hadnak nevezték. A törzsek élén állt a vezér. **Minden törzs több nemzetségből állt.** A nemzetségeket a nemzetségfő vezette. A nemzetségeket pedig egymással **rokon nagycsaládokból jöttek létre.** A nagycsalád tényleg nagy volt, legalább húsz-harminc felnőtt és gyerek nyüzsgött a szállásterületükön. A felnőttek között voltak az öregek, a középkorúak és a fiatalok, a gyerekekkel együtt **három nemzedék.** A törzsek férfi tagjai alkották a hadsereget. Egy arab forrás szerint a magyarok hét törzse húsz-ezer lovasíjászt tudott kiállítani. Ezeket két nagy seregre, **töményre** osztották.

- Mire utal az, hogy a törzseket hadnak nevezték?
- Kikből jöttek létre a nemzetségek?
- Mi történt, ha támadás érte a magyarokat?

A magyarok a **9. században** tovább vándoroltak nyugat felé, majd a **Dnyeper és a Dnyeszter folyók között telepedtek le**. Ezt a területet **Etelköznek**, vagyis folyóköznek nevezték. Itt az Anonymus (anonímus) művében megőrzött monda szerint a hét magyar törzs **2** vezetői szövetséget kötöttek egymással.

A vérszerződés Anonymus leírásában

A monda szerint a hét magyar törzs vezetői szabad akaratukból elhatározták, hogy törzsszövetséget hoznak létre, és vezetőt választanak maguk közül. Megállapodtak abban, hogy Álmost megválasztják fejedelemnek. Erre esküt tettek, amit vérszerződéssel erősítettek meg. A hat vezér azt mondta Álmosnak: A mai naptól kezdve te leszel vezérünk és parancsolónk. Ahová a szerencséd visz, oda követünk téged. Ezek után a vezérek pogány szokás szerint vérüket egy edénybe csorgatták, és esküjüket ezzel szentesítették. Pogányok voltak, de az esküt, amit letettek, halálukig megtartották.

- Hogyan zajlott le az eskü?
- Mi mutatja a forrásban, hogy Anonymus keresztény volt?
- Milyen változás emlékét őrzi e történet?

Anonymus szobra Budapesten. Ligeti Miklós alkotása (1903). A latin név azt jelenti, névtelen, mivel nem tudjuk a valódi nevét. 1200 körül latin nyelven ő írta meg a honfoglalás korának történetét. ■ Miért így ábrázolta a szobrász? A honfoglalás után hány évvel írta meg Anonymus az eseményeket?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- Óshaza: nomád életmód, vándorló állattartás, marha, ló, jurta
- Levédia: félnomád életmód, földművelés átvétele a bolgár-török népektől
- Társadalom: nagycsalád, nemzetség, törzs
- Etelköz, vérszerződés (Anonymus)

2 Honnan erednek a törzsnevek?

A hét magyar törzs nevét csak egy görög nyelvű forrás őrizte meg. A bizánci császár egy magyar követség tagjaitól tudta meg a törzsek nevét: Tarján, Jenő, Kér, Keszi, Nyék, Megyer, Kürtgyarmat. Ugyancsak tőle tudjuk, hogy a hét magyar törzshöz csatlakozott három kabar törzs is.

Ahogy a történészek gondolkodnak...

Előkerülhetnek olyan új leletek, amelyek miatt a történészeknek újra kell gondolni a korábbi feltételezéseiket.

Oroszország és Ukrajna déli területein harcosok sírjaiból olyan tárgyak (lószerszámok, viseletdíszek) kerültek elő, amelyeket a honfoglaló magyarok is használtak. A leletek alapján egy új elmélet feltételezi, hogy a magyarok csak a 830-as években indultak el a Középső-Urál vidékéről, egy lépésben érkeztek Etelközbe, és innen jöttek 895-ben a Kárpát-medencébe. Vagyis Levédiát, ahol nem találtak magyar emlékeket, nem is érintették.

- Foglald össze, mit állít az új elmélet!
- Milyen forrásokra támaszkodik?
- Egy régész számára az is forrás, ha egy területen nem találnak magyarokhoz köthető emlékeket. Mire következtethetünk ebből?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Melyek voltak a vándorlás legfőbb állomásai?
- Vándorlásunk során mit tanultunk a bolgár-törököktől?
- Mi a nomád és a félnomád életmód közötti különbség?
- Mit jelent a vérszerződés, és kik kötötték meg?

41. A mindennapi élet színterei

Őseink az állandó vándorláshoz alkalmazkodtak, így a többi sztyepei néphez hasonlóan nem házakban, hanem jurtában éltek. A lakóhelynek alkalmazkodni kell az éghajlatához és az egyéb természeti adottságokhoz is.

- Milyen otthonokban éltek az első letelepedett emberek?
- Milyen természetben található anyagok használhatók fel lakhely építésére?
- Milyen lakhelyekben éltek a vándorló életet élő népek?

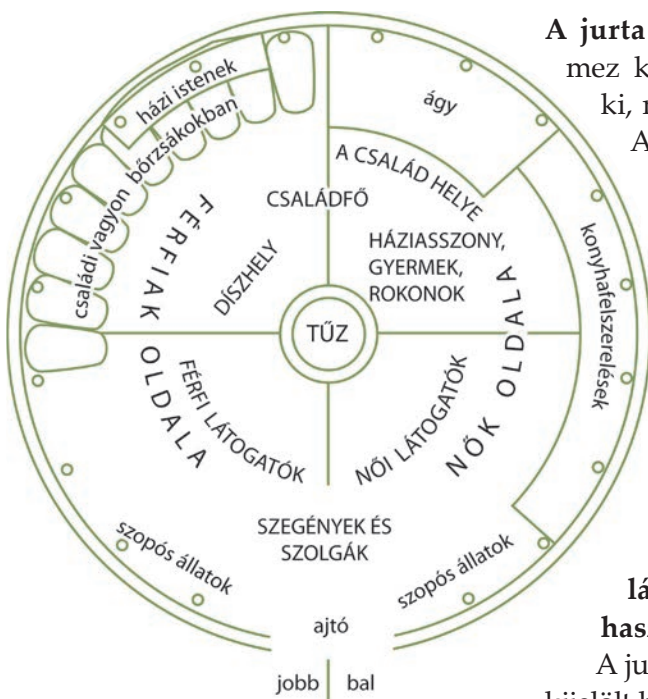
Jurta ■ Szerinted hányan fértek el egy jurtában? Miért a jurta volt a nomád magyarok jellemző lakóhelye?

Őseink lakhelye, a jurta

A jurta egy fából készült, kör alakú nemezsátor. A nemez kiváló hőszigetelő anyag, amely télen nem engedi ki, nyáron pedig nem engedi be a meleget a sátorba. A nemez a birka gyapjából készült. A levágott gyapjút szappanos vízbe tették, meggyúrták és tömörítették. Az öblítés és szárítás után az anyag szinte eltérhetetlenné vált, és az eső is lepereggett róla. Csizmákat és szőnyeget készítettek belőle. **A jurta közepén égett a tűz**, amelynek a füstje a tetőn lévő nyíláson keresztül távozott. A nyílást nemezzel le is takarhatták. A falon szőnyeget helyeztek el őseink, amelyek a díszítésen túl szigeteltek is.

Fontos tárgyak voltak a sátorban az **ülőpárnák**, a földre terített bőrök és az értékek tárolására szolgáló **ládák és bőrzsákok**. Fekhelyként **gyékényszőnyeget** használtak eleink. A bejáratot egy nemeztakaró fedte el. A jurtában mindenkinek és mindennek megvolt a maga kijelölt helye.

A jurta belső tere ■ Hol található a házi istenek oltára? Miért ide helyezték? Miért kerültek jobb oldalra a vagyontárgyak és bal oldalra a konyhai eszközök?

- Miért különültek el a nők és a férfiak a jurtán belül?
- Mi lehetett az oka annak, hogy ilyen pontosan ki volt jelölve mindenkinek és mindennek a helye egy jurtában?

A lakóhelyek változatossága és fejlődése

Sátorszerű lakóhelyek a jurtákon kívül is léteztek. A melegebb vidékeken élő nomádok két fával kitámasztott, félig megdőntött, vesszőből font, falszerű építményeket emeltek, amelyek kizárólag az eső és a nap melege ellen nyújtottak védelmet. Később pásztorok, gulyások is használták a pusztákon lakhelyként ezt a kezdetleges otthont.

A minden oldalról elkerített, szél és hideg ellen is védő otthonok közül a legegyszerűbb a **hegyes tetejű sátor**. Egyes **amerikai indián törzsek** akár tíz méter magas sátrat is tudtak építeni, ezekben akár húsz ember is kényelmesen elfért. A fából készült póznákra összevarrt **bövénybőröket** illesztettek. A földre **prémeket** fektettek. A nehezezként használt kövekkel elérték, hogy az erősebb szél se tudja elfújni az építményt.

A **cölöpépítmények** kezdetben nem csupán víz fölé épültek, az őskorban akár még szárazföldön is állhattak. A cölöpházakat **erődként használták**, és támadás esetén ezekbe menekültek az emberek. Amikor megjelentek az első fémből készült balták és támadófegyverek, a szárazföldi cölöpházak is eltűntek, mivel nem nyújtottak már védelmet a benne lakók számára.

A **nádból vagy fából készült kunyhó** már egyértelműen **letelepedett életmódot** jelez. Különleges kunyhótípus az eszkimók hóból épült hajléka, az **iglu**. A kunyhó és a ház között az a legfontosabb különbség, hogy **a ház esetében külön lehet választani a tetőt a falaktól**, de a kunyhó esetében nem. **Sátrakban, kunyhókban és jurtákban mind a mai napig élnek emberek a világ különböző tájain.**

Kőkori cölöpház rekonstruált másolata ■ Mik voltak az előnyei és a hátrányai e lakóhelynek?

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A történelem a változásról szól, de a dolgok nem egyszerre változnak meg. Vannak dolgok, amik csak hosszabb idő alatt alakulnak át.

- Sorolj fel példákat, amelyek megváltoztak a magyarok életében az őshazától Etelkőzig tartó úton!
- Mi lehet a magyarázata annak, hogy a jurta maradt mindvégig a jellemző otthonuk?
- Miután a magyarok letelepedtek a Kárpát-medencében, a jurtákat fokozatosan felváltották a házak. Mivel magyarázod ezt?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ◆ Vándorló életmód: sátor, jurta
- ◆ Letelepült életmód: cölöpház, kunyhó, ház
- ◆ Felhasznált anyagok: a környéken található anyagok (fa, kő, agyag stb.) és az ember által előállított anyagok (bőr, nemez stb.)

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mi mindennel magyarázható, hogy a jurta vált a nomád állattenyésztő népek tipikus lakóhelyévé?
- Mutasd be példákkal a lakóhely és az életmód közötti összefüggéseket!

42. A honfoglalás

A magyarság hosszú vándorlás után jutott el mai hazájába, a Kárpát-medencébe. Először a gyéren lakott keleti területekre nyomultak be. Utána harcok árán megszerezték a dunántúli területeket is. Megkezdődött a magyar törzsek tartós letelepedése az új hazában.

A rekonstrukciós képen a törzsfő és harcos kísérete figyeli egy magaslatról a súlyosan megrakott ökrös szekerek vonulását.

A Kárpát-medencét jól ismerték elődeink, mert évtizedeken át rendszeresen részt vettek az itt zajló háborúkban, hol a frankok, hol a szlávok oldalán. A zászlón látható ragadozó madár, a turul a krónikák szerint az Árpádok címermadara volt ■ Milyen veszélyekkel és nehézségekkel járhatott az egész népesség áttelepülése?

A Kárpát-medence birtokba vétele

Szvatopluk szláv fejedelem háborúba keveredett a frankokkal, és a **magyarokat hívta segítségül**. Közös legyőzték a frankokat, de a magyar sereg már nem tért vissza a Kárpátokon túlra, hanem behívta **Árpád fejedelmet** a főserggel együtt. A **magyarok a Vereckei-hágón keresztül vonultak be a Kárpát-medencébe**. A lassan átvonuló magyar törzseket nomád besenyők támadták hátba. Ennek következtében több különböző hágón át vonult be a magyarság. **A honfoglalás 895-ben kezdődött, és 900-ban fejeződött be**. Ez idő alatt több győztes csata eredményeként az egész Kárpát-medence a magyarok birtokába került.

A **határokon** széles, lakatlan sávot, gyeptű alakítottak ki. A **gyeptűk védelmére** határt védő népként székelyeket rendeltek. A nyugati gyeptű emlékét az Őrség neve még ma is őrzi.

A magyar törzsek benyomulása a Kárpát-medencébe ■ Milyen irányokból érkeztek őseink? Sorold fel, milyen népek laktak a Kárpát-medencében a honfoglalás előtt!

- Milyen történeteket ismersz a honfoglaló magyarokról?
- Sorold fel, hogy az őshazából milyen állomásokon keresztül érkezett népünk a Kárpát-medencébe!

Keresd meg a földrajzi atlaszban, ma melyik ország területén található a Vereckei-hágó!

A honfoglalás emléke a középkori krónikában

A **Képes krónika** a 14. században készült Nagy Lajos király udvarában. Szerzője valószínűleg **Kálti Márk** volt.

A hatszázhetvenhetedik évben, száz évvel Attila hun király halála után, a magyarok vagy hunok, latinul pedig ungarusok benyomultak Pannóniába. Előzőleg áthaladtak a Kijev nevű városon, majd a hegyeken át egy olyan tartományba érkeztek, ahol számtalan sok sast láttak. A sasok úgy ellepték a fákat, mint a legyek. Pusztították a vágómarhákat, sőt még a lovaikat is. Azt akarta ugyanis Isten, hogy minél hamarabb vonuljanak be a magyarok Magyarországra. Még három hónapig tartott, mire a hegyekből lefelé vonulva eljutottak Magyarország és Erdély határára.

- Milyen magyarázatot adott a magyarok honfoglalására a krónikáiról?

Amikor a magyarok megérkeztek Erdélybe, elküldtek egy embert a Dunához, hogy derítse föl, jó földek, jó legelők vannak-e arra. A vitéz megtöltötte a kulacsát a Duna vizével, vitt magával a fűből és a fekete földből is, és megmutatta Árpádnak, Álmos fiának. Árpád, a magyar törzsek fejedelme megízlelte a vizet, megnézte a földet és a fűvet, és elhatározta, hogy elfoglalja az országot.

- Árpád Erdélyből küldte el emberét a Dunához. Milyen irányba indult el a vitéz?
- Miért kellett Árpádnak megízlelnie a Duna vizét és megnéznie a vitéz által vitt földet és fűvet?

Álmos vezér a Képes krónikában Árpád vezér édesapja a krónikás szerint nem léphetett be az új hazába. „Álmost Erdőelve (Erdély) országában megölték és be nem jöhetett Pannóniába.”

Krónikás képe egy kódexben ■ Milyen krónikásról tanultál a leckében?

Árpád követet küldött Szvatopluk szláv fejedelemhez, akinek adtak egy lovat aranyozott nyereggel és kantárral. Megörült a fejedelem, mert azt hitte, hogy mindezt ajándékként kapta. A követ cserébe földet, fűvet és vizet kért a fejedelemtől. A fejedelem mosolyogva azt mondta: Legyen nekik annyi, amennyit akarnak ezért az ajándékért! Árpád ezalatt bevonult Pannóniába, hogy birtokba vegye a területet. A fejedelemhez ekkor egy újabb követet küldtek, aki ezt mondta: Árpád azt üzeni neked, hogy ne maradj tovább ezen a földön! Megvették tőled a lóért, a kantárért és a nyeregért. Amikor a fejedelem meghallotta, mit mond a követ, így szólt: A lovat üssék le bunkósbottal, a kantárszárát dobják a mezőre, a nyeret süllyesszék a Dunába! Mire így felelt a követ: Mit veszítenénk mi ezzel, uram? Ha megölöd a lovat, a mi kutyáinknak lesz elesége. Ha a kantárt a fűbe dobatod, a mi szénakaszálóink találják meg, ha a nyeret a Dunába süllyeszted, halászaink fogják partra húzni, haza is viszik. Ha tehát a föld, a fű és a víz a miénk, minden a miénk.

- Nézd meg a tankönyv 138–139. oldalán látható képet. Így ábrázolta a Képes Krónika a honfoglalás eseményeit. Keresd meg a most olvasott történet egyes jeleneteit a képen!
- Készítsetek egy képsorozatot a történet elmeséléséhez!
- Játsszátok el a történetet szereplőkkel!

Honfoglalás kori női viselet (rekonstrukciós rajz) ■ Képzeld el, hogy honfoglaló magyar vagy! Mutasd be minél részletesebben a kép alapján, milyen volt a női viselet a honfoglalás korában!

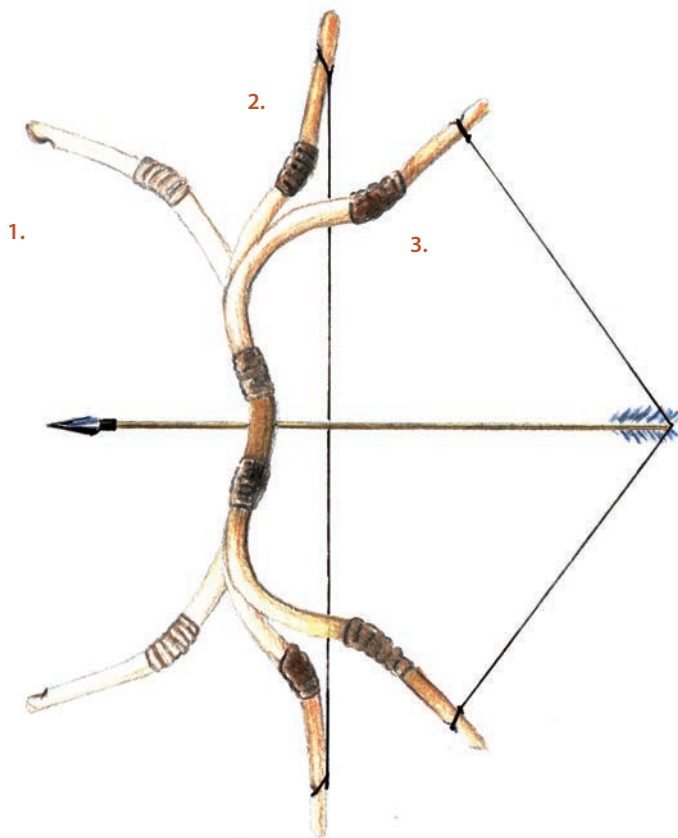

A Honfoglalásról 1894-ben készített Feszty-körkép részlete ■ Mondd el, mi történik a képen!

A magyar törzsek neveit még ma is őrző helységek Magyarországon

- Minek a bizonyítékai lehetnek ezek a helynevek?

A visszacsapó íj ■ Vajon miért nevezték visszacsapónak a magyarok fegyverét? Sorolj fel a magyaron kívül még olyan népeket, amelyek életében az íjászat fontos szerepet töltött be!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ Honfoglalás: Kárpát-medence, 895–900, Árpád fejedelem
- ❖ Szvatopluk: szláv fejedelem, háború a frankokkal, magyar seregek megjelenése a Kárpát-medencében
- ❖ Képes krónika (Kálti Márk): *A fehér ló mondája*

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A honfoglalás eseményeit leíró krónikások történetei színesek, mesés. A történészek egyéb források és régészeti emlékek segítségével keresik a valóság alapját e mesés történeteknek.

A honfoglalás

A magyarokra támadó sasok vagy *A fehér ló mondája* inkább csak megszépítő emléke annak, ami valóban történt. Nem sasok, hanem nomád népek támadtak a magyarokra, akik biztonságot keresve vonultak be a jól védhető Kárpát-medencébe. Szvatopluk nem egy fehér ló miatt veszítette el országát, hanem azért, mert Árpád népe megismerte ezt a vidéket, és elhatározta, hogy itt telepedik le.

- Vajon miért színezte ki a krónikaíró a honfoglalás történetét?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- A valóság mely elemeit őrizte meg a középkori krónika?
- Mutasd be egy térkép segítségével a honfoglalás eseményeit!

Az ősi magyar harcmódor

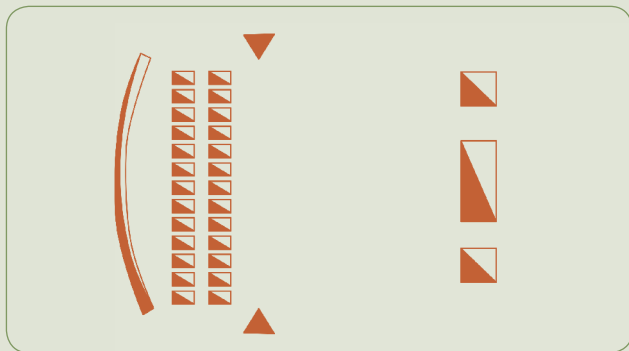
■ OLVASMÁNY

A honfoglaló magyarság harcmódora hasonlított más sztyeppe-i lovas nomád népekéhez. A magyar férfi kiváló lovas volt, szinte lovon nőtt fel, lóháton harcolt. Népünknek szívós, hideget, meleget jól tűrő állatokból álló hatalmas lóállománya volt. Hadjáratba a harcosok számát többszörösen meghaladó lovat vittek, villámgyorsan, váltott lovakon haladtak. Csata idején az összebéklyózott tartalék lovak tömegét maguk mögött helyezték el, ezért nem lehetett a küzdőket hátba támadni.

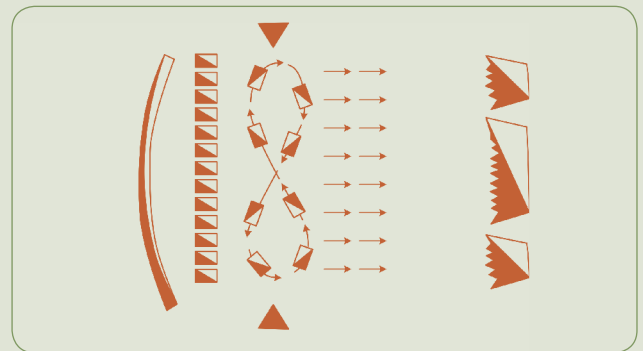
A legfélelmetesebb fegyverük a háromrétegű visszacsapó íj volt, amely akár három-négyszáz méter távolságból is átütötte a bőrpáncélt és a láncinget. A visszacsapó íj igazi kézműipari remeklés,

egy évig is eltartott, míg elkészült. Jellemző fegyvere volt még a magyaroknak az enyhén hajlott, egyélű szablya, a rövid, páncéltörő kopja és a harci balta (fokos). A közelharcot őseink kerülték, jobban szerették a cselvetést. A nyugati lovasoktól eltérően ismerték a kengyelte. A kengyelbe akasztott lábbal lóhátról, visszafelé is tudtak nyilazni. Csatában gyakran alkalmazták a színlelt visszavonulást, miközben nyíllal árasztották el az üldözőket.

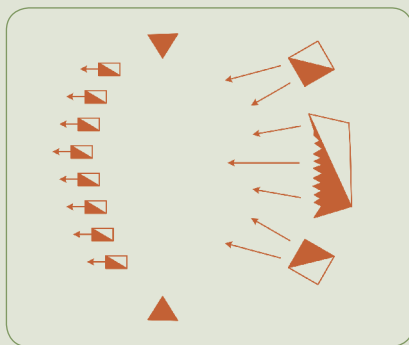
- Milyen fegyvereket használtak?
- Az alábbi rajzok alapján meséld el, miként győztek a korabeli magyar harcosok a csatákban! Hogyan zavarták meg az ellenséget? Mi volt a csata döntő pillanata?

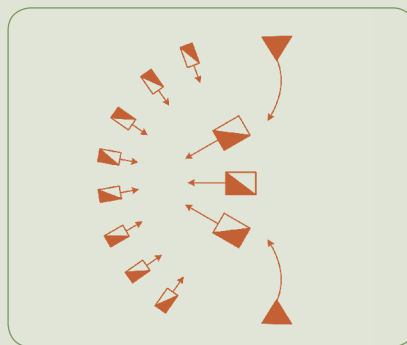
1. Hadrend csata előtt: a magyar hadrend vonalban zárt, mélységben tagolt. A hadrend hátát az összebéklyózott tartaléklovak tömege fedezi

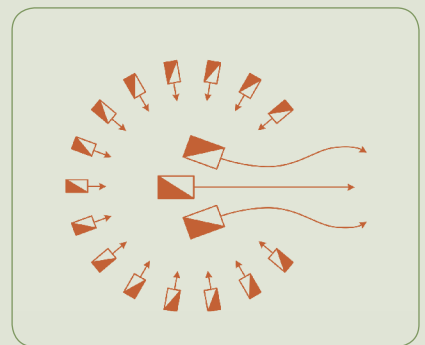
2. Lovasjászok a jobb szárnyról a bal szárnyra, a bal szárnyról a jobb szárnyra száguldanak, nyílzáport zúdítva az ellenfél arcvonalára. A tagolt európai hadrend kezd összezavarodni.

3. Az európai nehézlovasság támadásra indul a centrumban, a magyarok félkört formálva (a középet horpasztva) látszólag megfutnak.

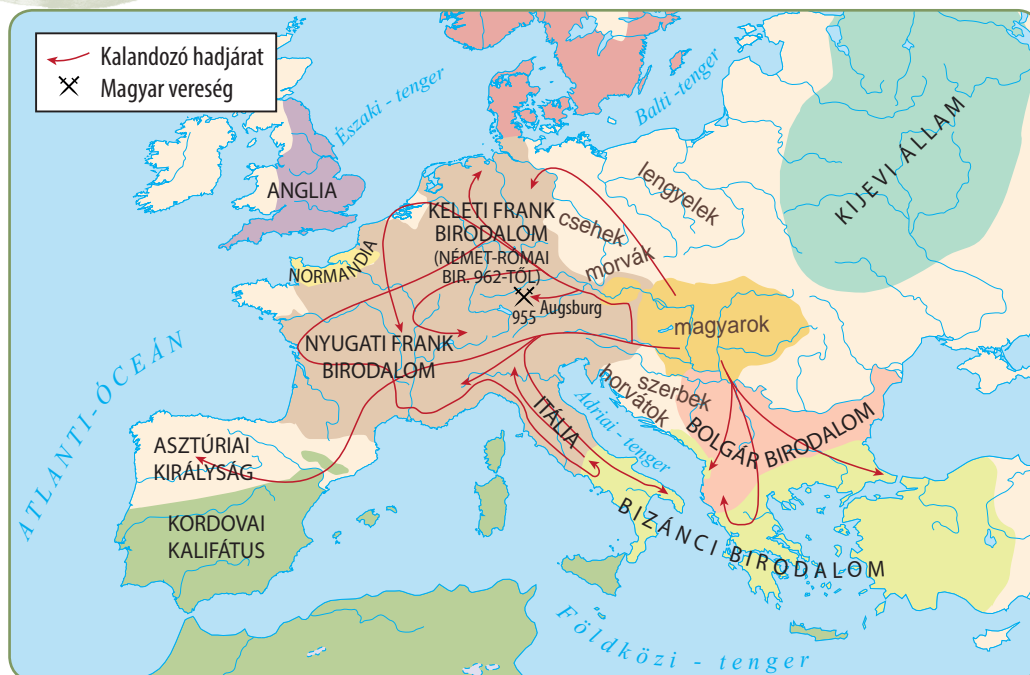
4. A kétoldalt lesben álló tartalék a támadókat oldalba és hátba kapja, a látszólag futók visszafordulnak.

5. Az európai had gyűrűbe fogva fölbomlik, a bekerítésen szándékosan hagyott résen át menekül. A magyarok a menekülőket makacsul üldözik.

43. Amikor a magyarok nyilait rettegte Európa

A magyarok már a honfoglalás előtt is vezettek kalandozó hadjáratokat Európában. Ezek a zsákmányszerző portyák a Kárpát-medencében való letelepedésünk után tovább folytatódtak.

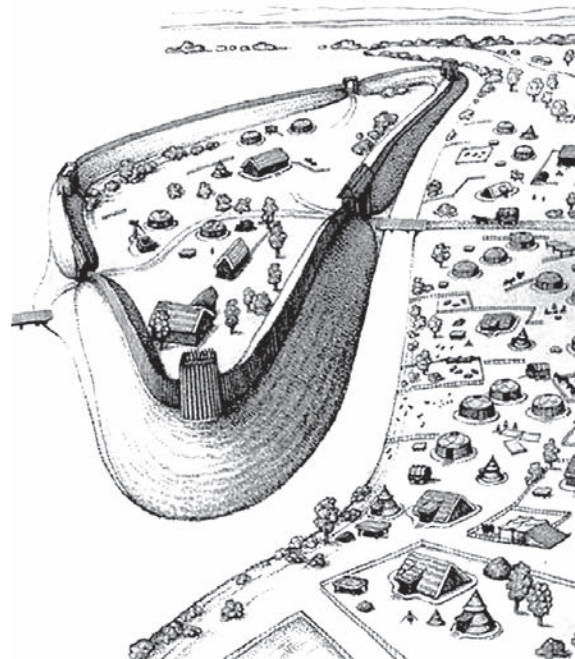

Kalandozó hadjáratok ■ Milyen irányokba vezettek hadjáratokat a magyarok? A térkép alapján nevezd meg, melyik volt az a legtávolabbi terület, ahová ősaink eljutottak hadjárataik során!

- Idézd fel, milyen történetírókról tanultál eddig!
- Milyen fegyverekkel harcoltak, és mi jellemezte a magyarok harcmodorát?
- Melyek voltak a középkori Európa legjelentősebb államai?
- Játsszátok el a tavaly tanult Botond monda történetét!

Kalandozások és győzelmek

A honfoglalás után a magyarok továbbra is félnomád életmódot folytattak. Meghatározó volt az állattenyésztés, lovakat, juhokat és szarvasmarhát tartottak, de földet is műveltek. A Kárpát-medence természeti adottságai kiválóan megfeleltek ehhez. A zsákmányszerző hadjáratokat a fejlődelmek katonai kísérete igényelte. Kalandozó hadjáratokat három irányba indítottak, Nyugat-Európába, Itáliába, illetve a Bizánci Császárság ellen.

Egy nemzetségszű szállásterületének központja (rekonstrukciós rajz) ■ Készíts egy részletes leírást a helyről!

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A történészek ok-okozati kapcsolatokat keresnek a múltban lejátszódott események között. Ezek az összefüggések ugyanis segítenek magyarázatot adni a történetekre.

Géza kiegészése a keresztény uralkodókkal

955: I. Ottó német király legyőzi a kalandozó magyar hadakat Augsburgnál.

962: I. Ottó uralma alatt egyesíti a német területeket, és császárrá koronáztatja magát. Létrejön a Német-római Császárság.

972: I. Ottó fia és a bizánci császár lánya házasságot kötnek.

973: Géza magyar fejedelem békeköveteket küld I. Ottó német-római császárhoz.

- Vitassátok meg, milyen ok-okozati összefüggések lehettek a fenti történelmi események között!

🕒 Lehel kürtje

Lehel létező személy volt, és az augsburgi csata is megtörtént. A német király megölése ugyanakkor nem valós esemény. Erre már Kézai Simon is rájött a középkorban, és hangot is adott a véleményének: „Némelyek ugyan mesésen azt állítják, hogy [...] egyikök kürtjével a császárt agyonütötte volna: de bizony e mese a hihetőséggel ellenkezik, s a ki ilyest hisz, elméje gyenge voltát árulja el; mert a bűnös személyeket kötött kézzel viszik a fegyelmek színe elé.”

Lehel kürtje. A képen látható elefántcsont kürtöt Jászberényben őrzik ■ Nézz utána, hogy milyen ábrázolások díszítik! Szóltasd meg Lehel kürtjét! Segít a honlap: <http://www.jaszmuzeum.hu>.

Összesen negyvenhét hadjáratról tudunk. Az élelmiszer mellett nemesfémeket, szöveteket és foglyokat zsákmányoltak a magyar harcosok a portyáik során. **A foglyokat eladták rabszolgáknak, vagy hazavitték szolgáknak.** A magas rangú foglyokért váltságdíjat is kérhettek.

- Képzeld el, hogy portyázó magyar harcosokat vezetsz! Sorold fel, milyen zsákmányra számítasz!

Sokszor nyugati uralkodók bérelték fel a magyarokat, hogy azok az ellenfeleikre törjenek. **A hadjáratokért ilyenkor zsoldot kaptak. A magyarok számos várost feldúltak, sok kolostort kiraboltak.** Elérték az Atlanti-óceánt és Hispániát is. Egész Európa rettegte a magyarok lovasait. Nyugaton ezekkel a szavakkal imádkoztak az emberek: „*A magyarok nyilaitól ments meg, Uram, minket!*” A hadi sikereket az Európában kevésbé ismert, **viSSzacsapó íjjal felszerelt könnyűlovas** harcmódnak köszönhették a portyázók. E nyugati hadjáratok arra is jók voltak, hogy közben meg lehetett erősíteni a Kárpát-medence védelmét.

- Mivel magyarázhatók a magyar portyázók katonai sikerei?

A kalandozások vége

A magyarok harcmódrát egy idő után kiismerték. **A német uralkodó az augsburgi csatában legyőzte a magyarokat nehézfegyverzetű lovagjaival.** Ez a nyugat felé vezetett kalandozások végét jelentette. **Bulcsút és Lehelt,** a magyar seregek két vezérét **az ütközet után elfogták és kivégezték.** A monda szerint Lehel felakasztása előtt kürtjével még fejbe vágta és megölte a német királyt. 🕒 Az augsburgi csata után már csak délkeleti irányba, a Bizánci Császárság ellen vezettek zsákmányszerző vállalkozásokat a magyarok. A császár seregei viszont szintén vereséget mértek a kalandozókra.

Melyik mai ország területén található Augsburg városa?

Géza fejedelem a Képes krónikában ■ Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, mit jelent az iniciálé szó! Mi utal a képen arra, hogy Géza felvette a kereszténységet?

Géza békét köt a keresztény uralkodókkal

Géza fejedelem idején végleg lezárultak a kalandozások. **Géza békére törekedett az európai államokkal. Felvette a kereszténységet,** és hozzáfogott az ország keresztény hitre térítéséhez. Lányait az európai uralkodócsaládok férfitagjaihoz adta feleségül. Fiának, **Vajknak megkérte a bajor hercegnő, Gizella kezét.** A hercegnővel együtt **keresztény papok és nehézfegyverzetű német lovagok is érkeztek magyar földre.** A harcosok országunkban maradtak, és előkelő főúri családok alapítói lettek.

Egy korabeli keresztény krónikás szerint Géza megkezesztelkedése után is pogány áldozatot mutatott be. Amikor ezt egy főpap számon kérte rajta, azt mondta, elég gazdag és hatalmas, hogy megtehesse.

- Miért záródott le a kalandozó hadjáratok korszaka?
- Miért volt fontos a kereszténység felvétele az európai országokkal történő kibéküléshez?
- Képzeld el, hogy Géza fejedelem udvarában élsz! Fogalmazz meg, hogy egyetértesz-e Géza törekvéseivel!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ◆ Kalandozások: zsákmányszerző hadjáratok, a vezetők katonai kísérete, Nyugat-Európa, Itália, Bizánc
- ◆ Vereségek: Augsburg
- ◆ Géza: békekötés, kereszténység felvétele, német papok és lovagok

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen célt szolgáltak a kalandozó hadjáratok?
- Miért záródott le a kalandozó hadjáratok korszaka?
- Géza idején milyen változások történtek?

44. István a mi urunk!

Géza fejedelem megkeresztelkedve halt meg. Utódja fia, Vajk lett, aki a kereszttségben az István nevet kapta. A királyi hatalom megszilárdításáért folytatott harcban őt támogatták a feleségével, Gizellával együtt német földről érkező térítőpápa és pánccélos lovagok.

- Kiknek és miért adományozott a frank uralkodó, Nagy Károly földbirtokokat?
- Miért és hogyan kötött békét Géza a nyugati uralkodókkal?
- Mikor és hogyan történik meg a királyok megkoronázása?

Magyarország István király idején

- Hány püspökséget alapított István király? Hol volt a két érsekség? Melyik királyság volt északon határos Magyarországgal?

A királyi hatalom megszerzése

997-ben István, Géza fia lett a magyarok fejedelme. A keresztény elvek alapján mint legidősebb fiú követte édesapját a főhatalomban. **István folytatta az ország keresztény hitre térítését.**

István és Koppány harca

Koppány, Géza fejedelem legidősebb rokona az ősi szokások szerint magának követelte a fejedelmi címet. István sereget gyűjtött, és Koppány ellen vonult. A keresztény István és a pogány Koppány Veszprém közelében csapott össze. Az ütközetben mindkét fél bátran harcolt, de végül Istváné lett a győzelem. Koppány holttestét az uralkodó négyfelé vágta, és az ország négy várának kapujára tűzette a pogányok és lázadók elrettentésére.

- Miért tört ki harc István és Koppány között?

István a keresztény Európához való csatlakozás mellett döntött. Követői felkeresték a pápát, aki a német-római császár beleegyezésével koronát adott a magyar fejedelemnek. **Istvánt 1000-ben a magyarok királyává koronázták.** Bár első uralkodónkat leggyakrabban a Szent Koronával ábrázolják, a koronázó szertartás valójában nem ezzel történt. A magyar Parlamentben őrzött **Szent Korona** nem István uralkodása alatt, hanem egy későbbi korban készült.

diadém: nyitott, abroncsszerű korona

A fiatal királynak Koppány halála után szembe kellett néznie más nagy hatalmú törzsfőkkel is. Erdély birtokosát és a Maros-vidék urát egyaránt legyőzte. Később megromlott a viszonya a németekkel, de az országra törő német seregeket is leverte. **Magyarország István uralma alatt Közép-Európa egyik legerősebb államává vált.**

- Vajon miért támogatta a pápa és a császár, hogy a magyar fejedelem koronát kapjon?
- Hogyan szilárdította meg hatalmát István király?

A magyar királyság megteremtése

István király építette ki a keresztény magyar államot, ezért **államalapító királyunkként tiszteljük.** Az egyházszervezés legfontosabb lépéseként két érsekséget és nyolc püspökséget hozott létre. **A legfontosabb érsekség Esztergom lett.** A későbbiekben az esztergomi érsek koronázta a magyar királyokat. István elrendelte az **egyházi tized** fizetését és a kötelező vasárnapi templomba járást. **🔴 Minden tíz falunak kötelessége volt legalább egy közös kőtemplomot építenie.**

István az egyházszervezet mellett a **vármegyarendszert is létrehozta.** Vármegyéket alapított, amelyek középpontjában egy-egy vár állt. **A vármegyék élére az ispánok kerültek.** Ők képviselték a királyt az adott területen. Beszedték az adókat, bíraskodtak, vezették a vármegye katonaságát. István ezüstpénzt, dénárt veretett, és **két törvénykönyv is fűződik a nevéhez.** Fehérvár lett az ország királyi központja.

- Kinek fizették a tizedet?
- Hogyan segítették az ispánok a király hatalmát?

Ahogy a történészek gondolkodnak...

Az események bemutatását befolyásolja a mesélő helyzete. A történelmi események bemutatása az idők során változik.

Szent István

István Koppány híveinek szemszögéből nézve áruló volt. Feladta ősei hitét, szokásait, és idegen német lovagokra támaszkodott. Elbitorolta a fejedelmi címet Koppánytól. Ráadásul a felesége, Gizella és a tanácsadója, Gellért püspök is külföldről származott.

- Az utókor Istvánról alkotott képe ettől teljesen eltérő. Miért?

🔴 A tized elrendelése

„Ha valakinek az Isten tizedt adott egy évben, a tizedik részt adja Istennek, és ha valaki tizedét elrejt, kilenc részt fizessen. És ha valaki a püspöknek elkülönített tizedet meglopja, mint tolvajt ítélik meg, és az ebből eredő jóvátétel teljesen a püspöké legyen.”

- A tizedet a latin decima (tíz) szóból dézsmának is nevezték. Mit jelent a „megdezsmál” kifejezés?

István király kézjegye a pannonhalmi bencés kolostor alapítólevelén ■ Mit jelent a felirat: Stephanus rex? Milyen nyelven íródott a szöveg?

István király képe a Képes krónikában

- A királyi hatalom mely jelképei láthatók a képen?

A fehérvári bazilika építése (rekonstrukciós kép). A négytornyú bazilika körülbelül 60x30 méteres belső terével és 30 méteres belmagasságával a korabeli Európa egyik legnagyobb temploma volt ■ Miért Fehérváron épült a magyar királyság első bazilikája? Írj egy színes beszámolót a képen látható eseményről!

A trónutódlás kérdése

István király azt szeretne volna, ha fia, Imre herceg követi a trónon. Ezért **Gellért püspököt bízta meg a fiú nevelésével**. Imre herceg számára készült az *Intelmek könyve*. ☹ Egy vadászat során azonban egy vadkan kioltotta az ifjú herceg életét. A király ezután **nem talált megfelelő utódot** az ország élére. Lázadó unokatestvérét, Vazult megvakíttatta, Vazul

☹ Az *Intelmek könyve* Imre hercegnek

Az *Intelmek könyve* a magyarországi latin nyelvű irodalom egyik első emléke. Stílusa családias, emelkedett. Valójában nem tudjuk, ki a szerzője. Valószínűleg István király korában, az ő kérésére készült. A könyv nagy része a keresztény hit és az egyház iránti kötelezettségekről, illetve a vallásos erények fontosságáról szól.

„Ha a királyi koronát meg akarod becsülni, legelőször azt hagyom meg, tanácsolom, illetve javaslom és sugallom, kedves fiam, hogy a katolikus és apostoli hitet akkora buzgalommal és éberséggel őrizd, hogy minden Istentől rendelt alattvalódnak példát mutass, s valamennyi egyházi személy méltán nevezzen igaz keresztény hitvallású férfinak.”

■ Milyen céllal íródott az *Intelmek könyve*?

A nagyhasznai ezüstdénár ■ Mit ábrázol Szent István pénze? Milyen keresztény jelképet látsz a pénzérmén?

fiat pedig száműzte az országból. Végül unokaöccsét, a velencei dózse* fiát, **Orseolo Pétert tette meg trónörökösnek. István 1038-ban bekövetkezett halála** után azonban a királyi hatalom ereje és tekintélye meggyengült, ezért zavaros helyzet alakult ki az országban.

- Miért alakult ki sok esetben belső háború a királyok halála után?

Vazul megvakítása a Képes Krónikában

A *Képes Krónika* az idegen királyné bűneként mutatja be Vazul megvakítását. Szent István pedig e történet szerint védeni akarta Vazul fiait, Andrást, Bélát és Leventét. A történetváltozat oka leginkább az lehetett, hogy nem akarták a szentté avatott István király emlékét semmivel sem beárnyékolni.

„Siratta őt [Imre herceget] Szent István király ... atyafiságában nem látott senki olyast, aki az ő halála után keresztényi hitben tartsa meg országát. Mert a magyar nemzet inkább hajlott a pogány szertartásokhoz, mint Krisztus hitéhez. ... sietvén elküldötte ... követét, ... hozza ki a nyitrai börtönből nagybátyja fiát, Vazult ... vezesse hozzá, hogy mielőtt meghal, királlyá tehesse. Meghallotta ezt Gizella királyné, ... nagy harsággal elküldötte követét, név szerint Seböst ... abba a börtönbe, ahol Vazult őrizték. Sebös tehát megelőzte a király küldöttét, kitolta Vazul szemét, és ólmot öntött fülének üregébe ... Látta Szent István király, milyen nyomorúságosan megcsonkították, keservesen sírni kezdett, de nyomta a betegség terhe, és így nem adhatta meg a gonosztevőknek méltó büntetésüket. Magához hívta ... Andrást, Bélát és Leventét, azt tanácsolta nekik, fussanak, amilyen gyorsan csak tudnak, hogy megóvják életüket és testi épségüket. Ezek megfogadták a szent király bölcs tanácsát, és Csehországba futottak a bajok és fájdalmak színe elől.”

dózse: Velence vezetője

István és Gizella szobra Szegedben ■ Milyen koronázási jelvényeket látsz István királynál? Ki volt a királyi pár leghíresebb gyermeke?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- I. (Szent) István király (1000–1038)
- Csatlakozás a keresztény Európához
- Államszervezés: vármegyék, élükön az ispánok
- Egyházszerzés: nyolc püspökség, két érsekség
- I. István utódja Orseolo Péter

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Kit kellett legyőznie Istvánnak az uralkodása kezdetén, és miért?
- Mik a hasonlóságok a frank grófok és a magyar ispánok között?
- Milyen következményekkel járt, hogy Imre herceg fiatalon meghalt?

Vazul megvakíttatása és Imre herceg temetése a Képes krónikában

Történelmi rekonstrukciós képek készítése

■ OLVASMÁNY

A történelmi események és helyszínek bemutatásának népszerű eszközei a rekonstrukciós képek. Képzett festők, grafikusok, vagy mesteremberek megpróbálják a lehető legpontosabban életre kelteni a múlt egy-egy pillanatát, vagy elkészíteni egy-egy régi tárgy másolatát. Ilyen rekonstrukciós képekkel többször találkozhatsz az Árpád-korról szóló leckékben is.

Fontos tudni, hogy a rekonstrukciós képeken szereplő tárgyak, ruhák és épületek történelmileg hitelesek. Régi tárgyak fotói, vagy korabeli ábrázolások alapján készítik el őket.

- Nézd meg az alábbi képeket! Keresd meg egyenként a tankönyvedben, melyik rekonstrukciós rajzhoz szolgáltak mintaként!

XI. századi teherhajó mai másolata. Ilyen alacsonymerülésű hajókat használták akkoriban Európában

Árpád ábrázolása a Képes krónikában

Ázsiai ostromgépek középkori ábrázolása

Nehézpáncélos lovas fegyverzetének mai másolata

45. Küzdelmek a magyar királyság megszilárdításáért

István király halála után zűrzavar uralkodott az országban. Trónharcok, pogánylázadás és német támadások jelentettek veszélyt a királyságra. Egyre több tolvaj és útonálló fosztogatott. A parasztok elszöktek a földekről. László királynak sikerült végül újra rendet és nyugalmat teremtenie az országban.

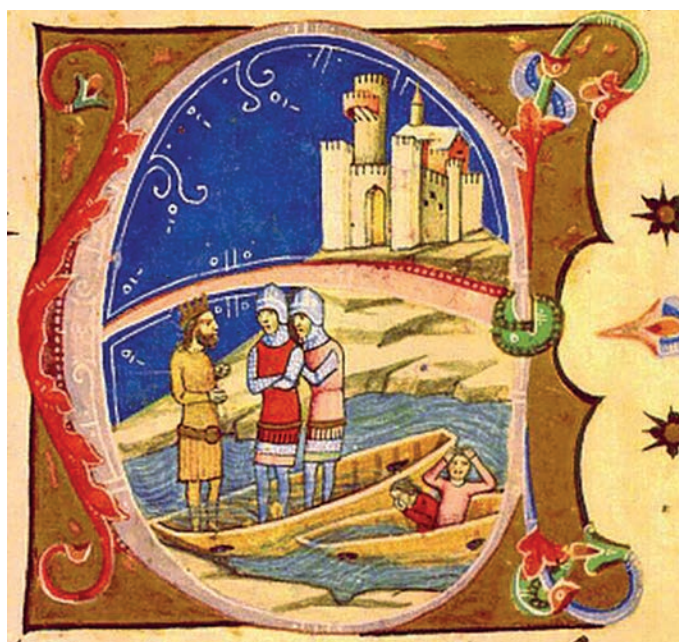

Magyarország a 11-12. században
 ■ Keresd meg a térképen, hol állította meg László király az országba betörő kunokat!

- Kit koronáztak királlyá István király halála után?
- Idézd fel, hogy milyenek voltak a középkori lovagok!
- Ki volt Gellért püspök?

Válságos évtizedek

A német császár többször is megpróbálta elfoglalni Magyarországot. Az egyik alkalommal Pozsony vára állta útját. A Képes krónikában leírt történet szerint a harcot az döntötte el, hogy egy hős magyar vitéz, **Búvár Kund** meglékelte a Dunán érkező német hajókat. A császár vereséget szenvedett, és kénytelen volt hazatérni.

Így ábrázolta a német császár hajójának pusztulását a Képes Krónika
 ■ Melyek azok a részletek, amelyekből felismerhető a történet?

Búvár Kund meglékeli a német hajókat.

Reggelre a hajók megteltek vízzel, és a rajtuk lévő élelem odalett. A krónikáíró szavaival:

„A németek ereje megtört; gyöngén, erejüket vesztve hazatértek” ■ Az élelmiszert szállító hajók elvesztése miatt kényszerítette visszavonulásra az ostromlókat?

❶ Gellért püspök meggyilkolása

„Mikor a pesti révhez jutottak, íme öt istentelen ember, Vata és cinkosai, elteve a gonosz szellemekkel, amelyeknek magukat átadták, kövekkel támadva rárontottak a püspökre és társaikra. Szent Gellért püspök pedig azokra, akiket kövekkel dobáltak, szüntelenül a kereszt jelét vetette. [...] Leráncigálták kocsjáról, taligára rakták, és Kelenföld hegyéről letaszították.”

- Miért nevezi a forrás istentelennek Vatát és követőit?
- Miért vetett keresztet Gellért püspök a vele utazó társakra?
- Hogyan hívjuk ma Kelenföld hegyét?

Az István király halála utáni trónviszályok idején a keresztény hitet és az egyházi személyeket is támadások érték. A pogányságát nyíltan vállaló **Vata fellázadt**, és híveivel együtt követelte az ősi hit visszaállítását. Sereget toborzott, híveivel **lerombolta a keresztény templomokat, és lemészárolta a papokat.**

Gellért püspök, ❶ Imre herceg nevelője is a fosztogató pogányok fogságába esett. A püspököt egy kétkerekű kocsira kötözték, majd a mai Gellért-hegyről a mélybe taszították. A szent ember mártírhalált halt.

Az országban a **pogánylázadás** és a **külső támadások** visszaverése után is áldatlan állapotok uralkodtak. Megszaporodtak a **fosztogatások**, egyre többen próbáltak meg tolvajlásból élni. A földművelő **parasztek elszöktek földesuruk földjeiről**. Szabadon akartak élni, és nem akartak adót fizetni.

- Ki volt a pogánylázadás vezetője?
- Miért gyengült meg a királyi hatalom?

László király

László király 1077-ben került trónra. Kemény kézzel megszilárdította a rendet, **nagyon szigorú törvényeket hozott.** Fellépett a tolvajokkal szemben: aki egy tyúk értékénél

László üldözőbe veszi a lányrabló kunt. A monda szerint odakiáltott a magyar lánynak, hogy az övénel fogva rántsa le a kunt a lováról ■ Hasonlítsd össze a két harcos fegyverzetét!

többet lopott, azt felakasztották. Aki kevesebbet, azt megcsonkították. A király megtiltotta a kóborlást, a földesurak földjéről való elvándorlást. **A parasztek kötelesek voltak megművelni a nemesek földjeit, és adózniuk is kellett.**

László megerősítette az egyházat. A pogánylázadásokból okulva **mindenfélét pogány vallásgyakorlást betiltott.** Akit rajtakaptak a régi vallás gyakorlásán, azt keményen megbüntették. A király új püspökségeket is létrehozott, a pápánál pedig kezdeményezte István király, Imre herceg és Gellért püspök szentté avatását.

László még herceg korában az országra törő ellenséget legyőzte. A krónikás által **kunnak** nevezett sztyepei nomád nép keletről rátört Magyarországra. A László vezette magyar sereg Erdélyben ütközött meg velük, és győzelmet aratott. A monda szerint a lovagkirály is vitézkedett a csatában. Sógora, az utolsó horvát király halála után **birtokba vette Horvátországot.**

- Milyen veszélyek fenyegették Magyarországot?
- László királyként mondd el, mit tettél a veszélyek elhárítása érdekében!

László királyt körülbelül száz évvel halála után szentté avatták. Az őt ábrázoló szoborban koponyacsontját ereklyeként őrzik ma is

Keress fel az interneten a www.kepido.oszk.hu weboldalt! A segítségével tudd meg, mi történt 1083. augusztus 20-án!

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A források sokszor elfogultak. Egy történész sohasem fogadhatja el kritika nélkül a leírt szöveget. Az emberekről és eseményekről készült beszámolók mindig valakinek a látásmódját, szándékait tükrözik.

A „púpos” Kálmán király

Kálmán királyról a krónikák úgy számoltak be, mint púpos, sánta, kancsal, beszédhibás, uralkodásra alkalmatlan királyról. Valószínűtlen azonban, hogy valakit megkoronáztak volna ilyen sok születési hibával. Kálmánt a trónon lázadó testvérének utódai követték, többek között az II. (Vak) Béla, akit Kálmán parancsára fosztottak meg szeme világától. Természetes tehát, hogy a krónikaírók kedvezőtlen színben tüntették fel azt a királyt, aki ártott az uruknak.

- Milyen kérdéseket érdemes feltenni mindig egy forrás szerzőjével kapcsolatban?

Könyves Kálmán uralkodása

László király halála után unokaöccse, Kálmán követte a trónon. A latinul írni-olvasni tudó király nagyon művelt volt, mivel eredetileg papot szerettek volna nevelni belőle. Kálmán műveltsége miatt kapta a „könyves” előnevet. Az új király enyhített a törvények szigorán. Ezután már csak egy négylábú állat vagy egy annál értékesebb dolog ellopása esetén lett a tolvaj büntetése akasztófa. **Törvénybe foglalta azt is, hogy boszorkányok** (lidércek, rontó szellemek) **nincsenek**. Kálmán folytatta Szent László terjeszkedő politikáját is: **elfoglalta Dalmáciát**.

- Kálmán miért enyhíthetett a törvények szigorán?
- Hogyan függhetett össze a királyi hatalom megszilárdítása és a sikeres hódítás?

Könyves Kálmán király szobra a Hősök terén, Budapesten

- A 19. századi szobor milyenek ábrázolja a királyt?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ A német császár támadása, Búvár Kund
- ❖ Pogánylázadás, Gellért püspök halála
- ❖ László király uralkodása: szigorú törvények, támadások visszaverése, Horvátország
- ❖ Könyves Kálmán: enyhébb törvények, Dalmácia

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért került veszélybe Magyarország István király halála után?
- Miről rendelkeztek László király törvényei? Mi volt a céljuk?
- Milyen haditettek fűződnek László király nevéhez?
- Milyen területekkel növekedett Magyarország László és Kálmán uralkodása alatt?

46. Támad a tatár!

Dzsingisz kán seregeivel létrehozta a hatalmas Mongol Birodalmat Ázsiában. Utódai Európába is betörték. Magyarország is áldozatul esett a tatár dúlásnak.

A Mongol Birodalom ■ Keresd meg a térképen Magyarország helyét!

- Milyen külső támadások érték Magyarországot első királyaink idején?
- Nézd meg a 175. oldalon lévő ábrát! Hány király uralkodott I. László és IV. Béla között?

IV. Béla uralkodásának kezdete

IV. Béla király az apja által eladományozott földek egy részét visszavette a nagyuraktól. **Meg akarta erősíteni a királyi hatalmat, de emiatt sokan ellene fordultak.** A haragos főemberek ellenállása akkor érte el csúcspontját, amikor a király **behívta országába a tatárok elől menekülő kunokat.** IV. Béla úgy gondolta, hogy jó szövetségesek lehetnének a közeledő tatárokkal szemben. **A kunok keresztény hitre térítését is szívügyének tekintette.** ❶ A magyar nagyurak azonban azzal vádolták meg a kunokat, hogy a tatárokkal szövetkeznek. **Megölték Kötöny kun fejedelmet,** amit Béla király nem tudott megakadályozni. **A kunok bosszúból rabolva-fosztogatva kivonultak Magyarországról.**

❶ Szövetség a kunokkal

„Kötöny, a kunok királya ünnepélyes követséget küldött Béla királyhoz azzal az üzenettel, hogy ő sok éven keresztül harcolt a tatárokkal, és két alkalommal győzelmet aratott felettük, a harmadik alkalommal azonban, mivelhogy nem volt felkészülve rá, hirtelen bevonultak a földjére. Ezért ha őt Béla hajlandó befogadni és szabadságban megtartani, akkor kész rá, hogy magát és övéit neki alávesse, és rokonaival, testvéreivel és barátaival meg minden vagyonával és ingó javaival együtt Magyarországra bevonuljon, és őt a katolikus hitben kövesse.”

- Miért küldött követeket Kötöny a magyar királyhoz?
- Mit ajánlott fel kérése elfogadásáért cserébe?
- Miért lehetett volna hasznos szövetség a tatárok elleni harcban?

A Johannita lovagrend harcosa. IV. Béla lovagjai is hasonló fegyverzetben harcoltak a muhi csatában

A tatárjárás

1241 tavaszán törtek be az országba a kelet felől érkező tatár seregek. A hadakat a birodalomalapító Dzsingisz kán unokája, Batu kán vezette. A magyar király nem kapott segítséget a keresztény uralkodóktól. Azok egymással folytatott küzdelmeikkel voltak elfoglalva. IV. Béla csapatai **Muhinál szálltak szembe az ellenséggel**. A szekérvár mögül védekező magyarok **súlyos vereséget szenvedtek**. Ez volt Magyarország fennállásának addigi legnagyobb katonai kudarca. A sereg java része elesett, IV. Béla király is alig tudott elmenekülni a csatából.

Egy 1243-ban íródott beszámoló így írta le a csatát: „A tatárok nem messze a hadseregtől találtak egy gázlót, és egy éjszaka alatt mindnyájan átkeltek rajta, és hajnalban a király egész seregét körülvéve, jégesőként kezdték löni nyilaikat a hadseregre. (...) a király pedig nem volt képes felállítani a csatarendet. És ha a magyarok a sereg egy-egy részéből összevegyülten vonultak a hadba, a tatárok szembejöttek velük nyilaikkal, és arra kényszerítették őket, hogy visszavonuljanak a sereg körletébe (...). Kálmán herceg, a király testvére mindazon embereivel, akikkel ekkora szorongatott helyzetben rendelkezhetett, igen kemény ütközetet vívott a tatárokkal a tábor egyik oldalán, harcban töltve a nap nagy részét; de csalódott, amikor azt hitte, hogy a sereg hátralévő része megsegíti. (...) a tatárok kissé félrehúzódva, önként utat engedtek nekik maguk között minden nyíllövés nélkül. Ezért egyre több és több magyar vonta ki magát a seregből, felhasználva ezt az utat. (...) És amikor már több oldalon is nyitva állt az út a királyi csapat előtt, a király anélkül, hogy felismerték volna, utat talált az erdő felé.”

Rogerius (rogériusz): *Siralmas ének*

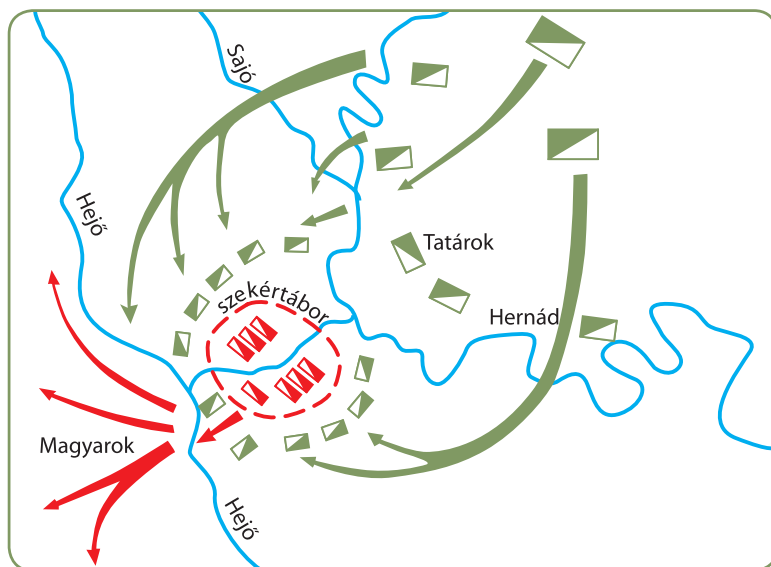
Ahogy a történészek gondolkodnak...

Az eseményeknek általában egyszerre több oka van. A történészek igyekeznek minél több lehetséges okot keresni. Utána pedig ezek közül kiválasztják a legfontosabbakat.

A vereség okai

A középkori Magyar Királyság Európa egyik legerősebb állama volt. Ennek ellenére IV. Bélának nem sikerült az országot megvédeni a tatároktól. A vereség olyan súlyos volt, hogy a tatárok háborítatlanul rabolhattak és gyilkolhattak egy évig.

- Melyek voltak a vereség okai? Hasonlítsátok össze a válaszaitokat, utána pedig állítsátok közösen fontossági sorrendbe a lehetséges okokat!

A muhi csata vázlatja ■ Milyen taktikát alkalmaztak a tatárok a magyarokkal szemben? Mik lehetnek a magyar kudarca legfőbb okai?

A tatárok 1241–1242 telén átkeltek a befagyott Dunán, és az ország nyugati részeit is végigdúlták. Eközben **IV. Béla király Dalmáciába**, az ország délnyugati részébe **menekült** kíséretével, és Trau szigetének várában húzódott meg. **1242-ben a tatárok váratlanul elhagyták az országot**. Batu kán valószínűleg értesült a nagykán haláláról, és hazaindult a kánválasztó gyűlésre. Egy másik elképzelés szerint az elvonulás csupán a taktika része volt. A tatárok általában két támadás után foglaltak el egy területet véglegesen.

A hazatérő király egy felégetett, kifosztott országot talált. Egyes becslések szerint alig egy év leforgása alatt **több százezer embert mészároltak le** a tatárok.

- Milyen feladatok álltak a hazatérő IV. Béla király előtt?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- ❖ IV. Béla: az odaadományozott földek visszavétele.
- ❖ Kötöny, kun fejedelem befogadása és meggyilkolása
- ❖ Tatár támadás: 1241 (Muhi csata)
- ❖ IV. Béla Dalmáciába menekül
- ❖ 1242, a tatárok elhagyják az országot

Esztergom ostroma. A tatárok se Esztergom, se Fehérvár várát nem tudták bevenni. Bebizonyosodott, hogy a keleti támadók ellen csak a kővárak védhetik meg az országot

- Milyen eszközöket látni a kép bal oldalán? Miért tudott ellenállni a vár a tatárok ostromának?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK

- Miért romlott meg a viszony IV. Béla király és a főurak között?
- Miért járt tragikus következményekkel a Muhi csata elvesztése?

47. Az ország újjáépítése a tatárjárás után

1242-ben elhagyta az országot a tatár sereg. A hazatérő király üszkös romokat és kihalt falvakat talált. Egyedül a kővárak tudtak ellenállni Batu kán hadainak. E tanulságot is megszívelve kezdett IV. Béla király az ország újjáépítéséhez.

- Hány év telt el a honfoglalás és a tatárjárás között?
- Számold ki, hogy harminchárom évet alapul véve körülbelül hány generáció választja el egymástól Árpádot és IV. Bélát!
- A földbirtokért cserébe mivel tartoztak a nemesek uruknak?
- Milyen kiváltságokat kaptak a középkori városok?

A tatárjárás pusztítása

- Az ország mely területeit dúlta fel legjobban a tatár? Melyik országrész maradt viszonylag sértetlen?

Építsünk kővárakat!

IV. Béla hazatérése után sokat tett annak érdekében, hogy az ország képes legyen megvédeni magát egy újabb támadással szemben. Felismerte, hogy a tatár seregek a kővárakat és a fallal körülvett városokat nem tudták sem elfoglalni, sem lerombolni. **Megváltoztatta a tatárjárás előtti politikáját, és földeket kezdett adományozni a nemeseknek, azzal a feltétellel, hogy a birtokosok építsenek kővárakat az új földjeiken.** 1

1 IV. Béla törvénye a nemesektől elvett földek visszaadásáról

„Ezenkívül elrendeltük, hogy a nemesek földjeit, melyeket a mi vagy a királynéasszony szabad falvainak a népei, avagy udvarnokok, vagy pedig a várnépek bármely ürüggyel elfoglaltak vagy elfoglalva tartanak, e nemeseknek vissza kell adni, báróink közül kettőnek a belátása és ítélete szerint, akikbe mi és a nemesek bizalmunkat helyezzük.”

- Miért kapták vissza a nemesek a korábban elvett földjeiket?
- A földbirtokok eladományozásának milyen kedvező és kedvezőtlen következményei lehettek a királyi hatalomra nézve?

Béla király a kunok mellett jászokat is telepített az országba. Egy megye ma is viseli a jászok nevét, akik ezen a területen kaptak földet. Keresd meg a térképen, hogy melyik megyéről van szó!

Visegrád vára

■ A várak helyének kiválasztásakor milyen szempontokat volt érdemes figyelembe venni? Keresd fel az interneten a *magyar-varak.hu* weboldalt! A segítségével tudd meg, ki építtetett várat a visegrádi sziklacsúcson!

A jó példával IV. Béla király járt elől, aki **számos új erődítményt építtetett**. Uralkodása alatt több mint hatvan kővárval gazdagodott az ország.

A budai vár

A budai városerőd első lakói Pestről, Esztergomból és a mai Óbudáról érkeztek. A magyarok a vár északi részén telepedtek le, itt emelték maguknak a Mária Magdolna-templomot. A németek a vár középső részét népesítették be, és a IV. Béla által épített Nagyboldogasszony-templomot, a mai Mátyás-templomot használták. A két plébánia, a német és a magyar hamar perbe keveredett egymással, és évekig tartott, amíg a német plébános elismerte a Mária Magdolna-templom magyar híveinek önállóságát.

Az uralkodó **a városokon is segíteni igyekezett, ezért kiváltságokban részesítette őket**. A legjelentősebb települések ezentúl egy összegben adóztak a királynak. Ispánok helyett a saját választott tisztségviselőik irányították őket.

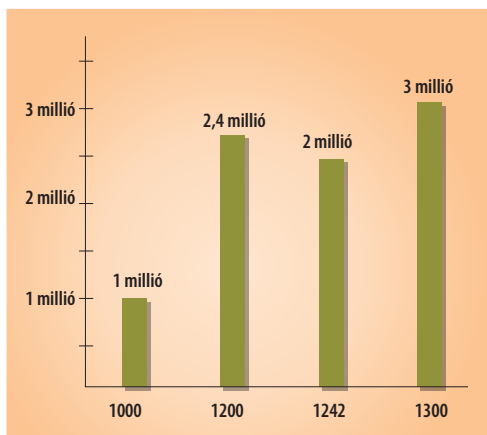
- Mit gondolsz, miért voltak sikertelenek a tatárok a várakkal szemben? Gondolj a harcmódorukra!

A tatárjárás során elnéptelenedtek a falvak is. Alig maradtak jobbágyok a földesurak birtokain, nem volt ember, aki művelje a földet. A király ezért **úgy döntött, hogy külföldről betelepített földművesekkel népesíti be a kihalt területet**.

IV. Béla szobra a Hősök terén ■ Miért nevezhetjük Béla királyt második honalapítónak? Ki volt az első honalapító?

Keresd meg a történelmi atlaszban, melyik folyó mellett található Visegrád! Visegrád környékén már a rómaiak is építettek őrtornyokat. Miért volt stratégiai fontosságú a hely?

Magyarország lélekszáma 1000 és 1300 között

■ Mennyivel nőtt Magyarország népessége az Árpád-kor idején?

🕒 Az utolsó Árpád-házi király halála

III. András volt az utolsó királyunk, aki apai ágon visszavezethette vérvonalát egyenesen a honfoglaló Árpád fejedelemig. „Az Úr ezerháromszázegyedik évében, Szent Félix ünnepén András király a budai várban elnyugodott az Úrban.”

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- IV. Béla: az ország újjáépítése
- Földadományozás, várépítés
- Külföldről származó földművesek betelepítése (telepések)
- Második honalapító
- Az Árpád-ház kihalása férfiágon, 1301

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen változásokat hozott a tatárjárás IV. Béla politikájában?
- Minek volt köszönhető, hogy az ország újra megerősödött?
- IV. Béla halála után miért gyengült meg a királyi hatalom?

leteket. Az idegen, betelepített lakosokat telepéseknek nevezzük. IV. Béla megengedte a telepéseknek, hogy néhány évig egyáltalán ne fizessenek adót.

Visszahívta a tatárjárás előtt kivonult kunokat is. Nagy pusztaságokat adott nekik, így nem keveredtek konfliktusba a magyar földesurakkal. Béla király uralkodása alatt **újjáépítette a kifosztott és lerombolt Magyarországot**. Ezért a teljesítményéért **második honalapítónak is nevezzük** az uralkodót. A tatárok 1242 után még egyszer visszatértek az országba. Ez volt a második tatárjárás. IV. Béla király utódja azonban a kunok segítségével kiverte őket Magyarországról.

- IV. Bélaként mutasd be uralkodások legfontosabb eseményeit és döntéseit! Vonj mérleget, jó király voltál-e országodnak!

Az Árpád-ház kihalása

Béla király uralkodása után a földesurak hatalmas birtokaiknak és váraiknak köszönhetően függetlenedtek a királyi hatalomtól. **A királyi hatalom bevételek és kiterjedtebb földbirtokok nélkül nagyon gyenge volt**. A trónutódlás is bizonytalanra vált, amikor az utolsó Árpád-házi uralkodónak, III. András királynak nem született fiú utódja. **Az Árpád-ház így férfiágon 1301-ben kihalt.** 🕒

- Számold ki, hány év telt el a honfoglalás és az Árpád-ház kihalása között!

III. András dénárja

- Milyen jelképet találsz a dénáron?

III. András Thuróczy János krónikájában

48. Mit örzünk az Árpád-korból?

A Szent István megkoronázásától III. András haláláig eltelt közel háromszáz évből építészeti, tárgyi és írásos emlékek is fennmaradtak az utókor számára. Az Árpád-kori templomok és várak, az ekkor készült tárgyak és krónikák azt bizonyítják, hogy hazánk kulturális értelemben is részévé vált a korabeli Európának.

- Sorolj fel olyan ma is létező templomokat, várakat, amelyek az Árpád-korból származnak!
- Kik voltak a legjelentősebb Árpád-házi királyok?
- Milyen hasonlóságokat találsz a középkori európai országok között? Gyűjts minél több példát!

Jelentősebb Árpád-kori templomok Magyarországon ■ Az ország melyik részeiben maradtak fenn Árpád-kori templomok?

Várak és templomok. Az Árpád-kor építészeti emlékei

Az építészeti emlékek egyik része megmaradt, de a többségük sajnos elpusztult a későbbi századok során. Utóbbiaknak legfeljebb csak a helyét és az alapjait tudták a régészek megtalálni és feltárni. Magyarországon a tatárjárás előtt az épületek túlnyomó többsége fából épült. Ezek az emlékek nem maradtak fenn. **A falusi házakat az Árpád-korban földbe vájták,** és csak egyetlen helyiségből álltak. A faalappalú házra nádból vagy szalmából készítették tetőt.

A kőből épült templomok, kolostorok és várak fennmaradhattak az utókor számára. Bizonyos építmények kőből készült alkotóelemeit viszont elhordták az évszázadok folyamán. A háborúk és ostromok nem kímélték az erődöket. A legjelentősebb Árpád-korban épített és jó állapotban fennmaradt templomunk a **jáki templom**. Emellett figyelemre méltó a **zsámbéki, a lébényi és a vizsolyi templom** is.

A kolostorok közül a legjelentősebb a **pannonhalmi benecés kolostor**.

Kedvelt kirándulási helyeink a középkori várak is. Sok ma is látható erődöt a későbbi korszakokban átépítettek, felújítottak, megnagyobbítottak, ám alapjaik Árpád-koriak. **Budán** kívül már az Árpád-korban is jelentős erősség volt **Visegrád** és Szigliget is.

Nézd meg a történelmi atlaszban, melyik nagyobb város közelében található Lébény!

A lébényi templom ■ Sorold fel a jellegzetes stílusjegyeket!

A magyar koronázási jelvények ■ Nevezd meg a képen látható jelvényeket!

A Balaton fölé emelkedő szigligeti várat a pannonhalmi bencések emelték, a vár építésére IV. Béla adta a területet. A vár legkorábbi része egy két toronnyal megerősített palota volt, ami annyira megtetszett a királynak, hogy visszacserélte, és más birtokokat adott érte a bencéseknek.

- Képzeld el, hogy idegenvezető vagy! Meséj a csoportodnak az Árpád-kori műemlékekről!
- Miért nem maradtak meg az utókor számára a fából készült épületek?

Az Árpád-kor tárgyi emlékei

Az Árpád-kor legismertebb és legértékesebb tárgyi emlékei a koronázási ékszerek. A Szent Korona ❶ két részből áll. Az egyik az abroncs, amit görög koronának is nevezünk. A másik a keresztpánt, amit latin koronának is hívunk.

❶ Hogyan készült a Szent Korona?

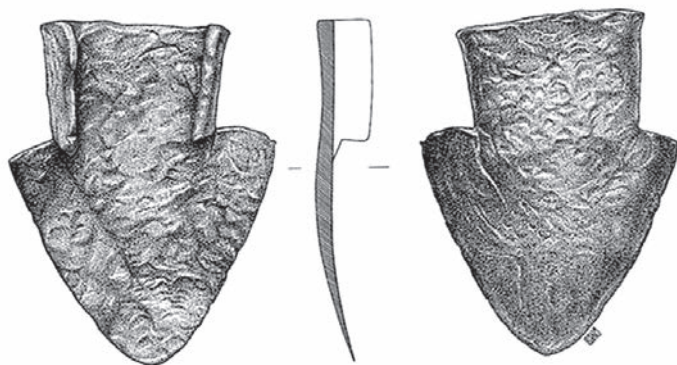
A Szent Korona koráról és elkészülésének körülményeiről számos elmélet született. A ma elfogadott tudományos nézet szerint a Szent Korona alsó része, a görög korona I. Géza király (1074–1077) korából származik, a felső rész, a latin korona viszont valamilyen formában Szent Istvánhoz is köthető lehet. A két részt III. Béla király (1172–1196) uralkodásának idején egyesíthették.

Árpád-kori lakóház ■ Meséj arról, milyen lehetett az élet egy ilyen lakóházban!

Az 1000 és 1301 közötti időszak **pénzei** többnyire ezüstdénárok voltak, rézpénz csak igen ritkán jelent meg a forgalomban. A várakból, falvakból előkerültek a hétköznapi élet használati tárgyai is: tálak, fazekak, bográcsok, ékszerek, továbbá mezőgazdasághoz és állattenyésztéshez kapcsolódó eszközök. **A Magyar Nemzeti Múzeumnak több mint tizennégyezer tárgyból álló Árpád-kori gyűjteménye van.**

- Nézz utána, hogy mikor keletkezett a koronázási jogar! Segít a honlap: <http://www.nemzetijelkepek.hu>.
- Sorolj fel néhány mezőgazdasági eszközt, amit az Árpád-korban használhattak!

Vas ekepapucs az Árpád-korból ■ Mire szolgálhatott ez az eszköz?

Az Árpád-kor írásos emlékei

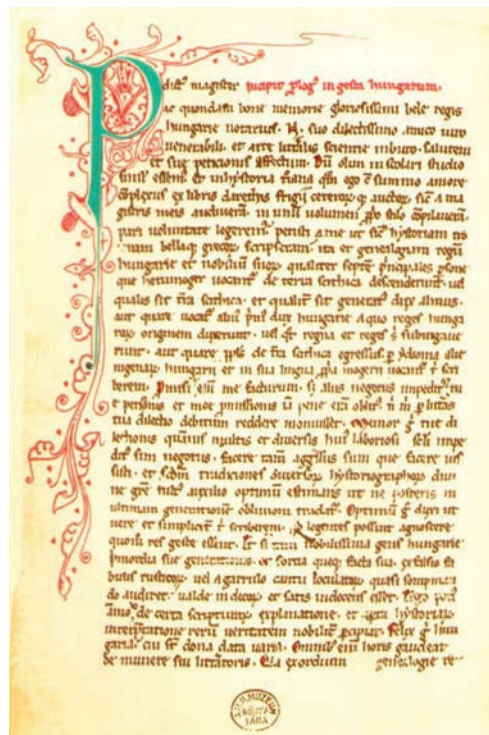
Az írott emlékek közül elsősorban oklevelek maradtak fenn az Árpád-korból, amelyeket latin nyelven jegyeztek le. A legjelentősebb közülük a **tihamyi és a pannonhalmi apátság alapítólevele**. ② A tihamyi alapítóokmányban magyar szavak is olvashatók: „feheruuaru rea meneh hodu utu rea”. A szöveg mai magyar nyelven azt jelenti, hogy „Fehérvára menő hadi útra”. Fontos oklevél volt a nemesek jogait és kötelezettségeit írásba foglaló **Aranybulla** is.

- Miért természetes, hogy az Árpád-kor írásos emlékei latin nyelvűek?

② A pannonhalmi apátság alapítólevele

„A legfelségesebb úr Isten nevében István, a legfelsőbb kegyelem gondviseléséből a magyarok királya [...]. Pannonia hegyén lévő Szent Márton kolostornak olyan kiváltságot engedélyeztünk, amelyet Montecassino Szent Benedek monostora kapott.”

- Miért volt fontos írásba foglalni a királyi adományokat és kiváltságokat?

Az Anonymus által latinul megírt *Gesta Hungarorum* (A magyarok cselekedetei) első oldala ■ Milyen események kapcsán olvastunk részleteket e műből?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLATOK

- Építészeti emlékek: templomok, kolostorok, várak, falvak maradványai
- Tárgyi emlékek: Szent Korona, országalma, jogar, fegyverek, mezőgazdasági eszközök, használati tárgyak
- Írásos emlékek: oklevelek, alapítólevelek.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Sorolj fel Árpád-kori várakat és templomokat!
- Nevez meg 1000 és 1301 között alapított magyarországi kolostorokat!
- Sorold fel a Szent Korona részeit! Mikor illesztették őket össze?
- Mik a bizonyítékai annak, hogy Magyarország a középkori Európa részévé vált?

Nők az Árpád-ház történetében

■ OLVASMÁNY

Sarolt

Géza fejedelem feleségéről és Szent István királyunk édesanyjáról úgy tartották, hogy nagyon erős személyiség volt. Nyugati krónikák szerint ő vezette az országot Géza fejedelem helyett. A források szerint a kereszténységet pogány szokásokkal keverte. A nyugati magyarokkal szemben ellenséges krónikák minden bizonnyal kissé eltúlozták Sarolt jellemének rossz oldalát. A történészek azt azonban elfogadják, hogy az agg Géza fejedelem mellett beleszólása lehetett az ország ügyeibe. Koppány 997-ben, Géza halála

után feleségül szeretne volna venni, hogy biztosítsa saját maga számára a fejedelmi címet, ám István seregeitől vereséget szenvedett.

Sarolt Szent István születésekor

■ Mi volt István király neve születésekor?

Gizella királyné

Szent István királyunk német felesége a bajor herceg húgaként került Magyarországra. Fivére utóbb német-római császár lett. Az esküvőt a történészek szerint 996-ban a kölni dómban tartották. A királyi párnak két fia született: Ottó és Imre hercegek. Ottó fiatalon meghalt, a trónörökös Imre herceget pedig vadkanvadászat közben érte baleset.

Feltételezik, hogy részben Gizella királyné kézimunkája a koronázási palást, ami eredetileg miseruhának készült.

Gizella legszívesebben Veszprém várában tartózkodott. A települést a királynék városának is nevezzük. Elterjedt a szokás, hogy míg a királyt az esztergomi érsek, addig a királynét a veszprémi püspök koronázza meg a koronázási szertartáson.

A Gizella-kereszt

István halála után Gizellát számos megaláztatás érte, rosszul bántak vele, ezért elhatározta, hogy hazatér német földre. A passau kolostorban lett apáca, majd az apácákat vezető apátnő. Itt halt meg, sírja ma zarándokhely. Fennmaradt királynénk után egy becses ereklye, a Gizella-kereszt. Felirata szerint Gizella királyné édesanyja sírjára adományozta ezt az aranylemezekkel és drágakövekkel díszített szent tárgyat.

Szent Erzsébet

II. András és Gertrúd királyné gyermeke. Négyéves korában eljegyezték egy német gróffal, ezért el kellett költöznie férjéhez német földre. Mivel a jegyese meghalt, annak öccse vette végül feleségül. Erzsébet ekkor mindössze tizennégy éves volt. Tizenöt évesen megszülte első gyermekét.

Szent Erzsébet kenyeret oszt a szegényeknek

■ Sorolj fel olyan uralkodókat vagy előkelőket, akik segítettek a szegényeket! Egy jó kereszténynek miért kell embertársain segítenie? Nézd meg a könyvtárban vagy az interneten, hogy mit jelent az alamizna szó!

Édesanyja meggyilkolásáról csak egy magyarországi útja során értesült, közel tíz évvel a merénylet után.

Jótékonykodásairól volt híres. Kórházat alapított, ahol saját kezével ápolta a betegeket. Segítette az árva gyerekeket és a szegényeket. Férje halála után viszont a rokonság megtiltotta Erzsébetnek a szegények támogatását. Felesleges pazarlásnak nevezték a jótékonykodásra fordított pénzösszeget.

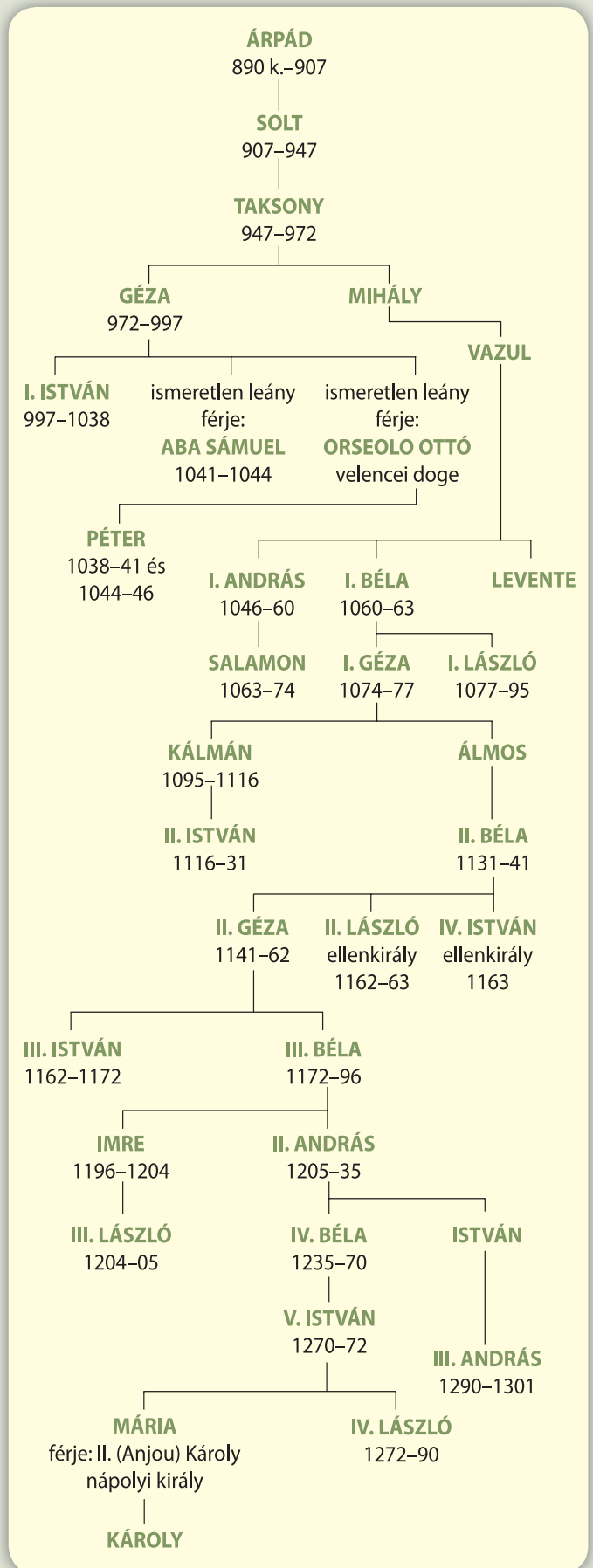
A legenda szerint egyszer a szent életű asszony kosarában kenyereket rejtve kilopózott a várból az éhezőkhoz. Útközben azonban találkozott a sógorával. A férfi gyanította, hogy Erzsébet ismét a szegények megsegítésére készül, ezért kérdőre vonta az asszonyt. A megröszent asszony azt füllentette, hogy csak rózsák vannak nála. Amikor a sógor belenézett a kosárba, ott valóban az említett virágok illatoztak. A legenda szerint Isten így mentette meg a szent asszonyt. Erzsébet később a rokonokkal való rossz viszony miatt kolostorba vonult, pedig még a német császár is megkérte a kezét.

Példás cselekedeteiért és a szegények megsegítéséért a pápa nem sokkal halála után szentté avatta. Sírjánál később több csoda is történt, súlyos betegek gyógyultak ki bajaikból.

Szent Margit

IV. Béla király leánya a tatárjárás idején született, 1242 januárjában. Édesapja megfogadta, hogy ha az ország Isten segítségével megmenekül a tatároktól, akkor felajánlja gyermekét az Úrnak. A tatárok kivonulása után a kislány háromévesen Veszprémbe került. A helyi apácakolostorban nevelkedett. Később abba a zárdába költözött, amelyet édesapja alapított Buda közelében, a Nyulak szigetén. A zárdában munkával és imádsággal teltek a napjai.

A legenda szerint jósképességgel is rendelkezett, amellyel gyakran segítette apját diplomáciai ügyekben. IV. Béla hozzájárulásával felmentették volna fogadalma alól, de ő nem akart sem a cseh, sem a lengyel király felesége lenni. Apácaként halt meg. Előbb boldoggá, majd a 20. században szentté avatták példamutató élete miatt.

Az Árpád-ház magyar uralkodóinak leszármazási táblája

Árpád népe

■ ÖSSZEFOGLALÁS

- 1 Sorold fel és mutasd meg a térképen a magyar nép Kárpát-medencébe történő vándorlásának állomásait!
- 2 Alkossatok két csoportot! Az egyik csoport írjon beszámolót egy kalandozó hadjáratról a magyarok szemszögéből, a másik csoport pedig tudósítson úgy a támadásról, mintha német volna!
- 3 Válassz ki egy magyar történelemhez tartozó évszámot az időszalagon, és keress egy személyt vagy egy eseményt hozzá az alábbi listákból!
Rakd időrendbe a listákban szereplő személyeket és az eseményeket!

személy

- Szent István,
- Könyves Kálmán,
- Árpád vezér,
- IV. Béla,
- Lehel,
- III. András,
- Hunor és Magyar,
- Búvár Kund,
- Szent László

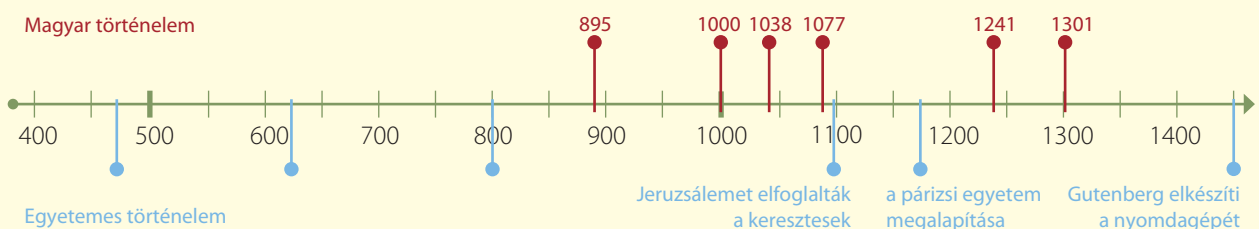
esemény

- Koppány legyőzése,
- kalandozások,
- Szent István halála,
- az Árpád-ház kihalása,
- Levédia elhagyása,
- Szent László trónra lépése,
- a tatárjárás kezdete,
- Szent István megkoronázása

- muhi csata,
- honfoglalás

- 4 Alakítsatok négy csoportot! Az első csoport mutassa be Szent István, a második Szent László, a harmadik Könyves Kálmán, a negyedik pedig IV. Béla uralkodását!
- 5 Magyarázd meg, mit jelentenek az alábbi fogalmak!
 - jurta
 - tized
 - félnomád életmód
 - ispán
 - kán
 - dénár
- 6 Mutasd meg a térképen az alábbi településeket és fejtse ki, hogy miről voltak nevezetesek!
 - Esztergom
 - Muhi
 - Visegrád
 - Székesfehérvár
- 8 Alakítsatok három csoportot! Válasszátok ki az alábbi állítások egyikét! Fogalmazzatok meg minél több érvet, amely alátámasztja ezt az állítást!
 - A honfoglalás történelmünk egyik legjelentősebb eseménye volt.
 - István király halála után válságos korszak következett.
 - A tatárjárás a történelmünk egyik letragikusabb eseménye volt.

Magyar történelem

Időrendi táblázat

Egyetemes történelem	
Kr. e. 3000 körül	Alsó- és Felső-Egyiptom egyesítése
Kr. e. 776	az első feljegyzett olimpiai játékok
Kr. e. 753	Róma alapítása
Kr. e. 490	a marathóni csata
Kr. e. 480	a szalamiszi csata
Kr. e. 5. század közepe	Athén fénykora, Periklész időszaka, Hérodotosz munkássága
Kr. e. 202	Hannibál veresége Zámánál
Kr. e. 44	Julius Caesar meggyilkolása
Kr. u. 1.	Jézus Krisztus születése, az időszámításunk kezdete
476	a Nyugatrómai Birodalom bukása, az ókor vége, a középkor kezdete
622	Mohamed Mekkából Medinába költözik
800	Nagy Károly császárrá koronázása
15. század	Gutenberg tevékenysége, a könyvnyomtatás feltalálása
Magyar történelem	
9. század	a magyarok Etelközben
895–900	honfoglalás
997	István (Vajk) a magyarok fejedelme lesz
1000–1038	I. (Szent) István uralkodása
1077	I. (Szent) László trónra lépése
1241–1242	tatárjárás Magyarországon
13. század	Kézai Simon munkássága
1301	az Árpád-ház kihalása

Ahogy a történészek gondolkodnak...

Ebben a táblázatban együtt is megtalálod mindazt, amit idén a történelmi múlt kutatásának módszereiről tanultál. Az oldalszámok segítségével könnyen meg tudod keresni, hogy melyik témánál volt ezekről szó.

Források		Nézőpontok	Okok és következmények
A történelmi megismerés a múltból ránk maradt forrásokon alapul. Forrás bármi lehet, ami a múltból származik. 10.	A történészek más tudományok eredményeit is felhasználják a múltban történtek megértéséhez. 13.	Egyetlen forrás, bármilyen hitelesnek tűnik is, hamis képet festhet a múltból. 47.	A történelemben az a jellemző, hogy egy változásnak egyszerre több oka is van. 21.
A különböző források segítségével más-más jellegű kérdésekre tudunk válaszolni. 16.	Az írásos források révén olyan kérdésre is választ adhatunk, amikről a tárgyak nem árulnak el semmit. 25.	A fontos események emlékét az utókor megőrzi, de sokszor ki is színezi. Az így továbbadott történelmi legendákban is keveredhet a valóság és a mese. 52.	A történelmi események okainak megértéséhez tudnunk kell, hogy ki miért tette azt, amit tett. 77.
A történészek feltételezik, hogy a természeti katasztrófákról szóló mesés elbeszélések valós, de nagyon régen történt események emlékét őrzik. 30.	A fennmaradt forrásanyag sokszor hiányos. 43.	A történészek a mítoszok mesés magyarázatai helyett a valódi összefüggéseket keresik az események között. 58.	Történelmi jelentőségűek azok az események, amelyeknek hosszú távú következményei vannak. 120.
A tárgyak önmagukban nem mondanak el semmit. Jó kérdéseket megfogalmazva azonban ezekből is fontos dolgokra tudunk következtetni. 56.	Forrás bármi lehet, ami a múltból megmaradt, így a nyelv is. 68.	Ugyanarról az eseményről vagy személyről gyakran ellentétes dolgokat állítanak a korból fennmaradt források. Ennek egyik oka, hogy a források szerzői a saját nézőpontjukból írták le vagy értékelték a dolgokat. 101.	Egy történelmi esemény magyarázatánál mindig érdemes választ keresni a következő kérdésekre: miért történt meg az esemény? Miért éppen akkor történt meg? Mik voltak a legfontosabb okai annak, hogy megtörtént? 136.
Nagyon sok forrás megsemmisült vagy elveszett, így csak abból kell képet alkotnunk, ami fennmaradt. 70.	A források néha ellentétben állnak a mögöttük meghúzódó valósággal. 80.	Mivel a források nem mindig megbízhatók, foglalkozni kell a források keletkezési körülményeivel is. 115.	A történelem a változásról szól, de a dolgok nem egyszerre változnak meg. Vannak dolgok, amik csak hosszabb idő alatt alakulnak át. 147.

Források		Nézőpontok	Okok és következmények
A régi épületek feliratai is lehetnek források. 85.	A régmúlt sokszor egy töredezett és hiányos mozaikképre emlékeztet, amelyet nehéz összerakni. 99.	Az események bemutatását befolyásolja a mesélő helyzete. A történelmi események bemutatása az idők során változik. 157.	A történészek ok-okozati kapcsolatokat keresnek a múltban lejátszódott események között. Ezek az összefüggések ugyanis segítenek magyarázatot adni a történetekre. 154.
A tárgyi leletek sokféle módon adhatnak segítséget a múlt megismeréséhez. 122.	Előkerülhetnek olyan új leletek, amelyek miatt a történészeknek újra kell gondolni a korábbi feltételezéseiket. 145.	A források sokszor elfogultak. Az emberekről és eseményekről készült beszámolók mindig valakinek a látásmódját, szándékait tükrözik. Egy történész sohasem fogadhatja el kritika nélkül a leírt szöveget. 164.	Az eseményeknek általában egyszerre több oka van. A történészek igyekeznek minél több lehetséges okot keresni. Utána pedig ezek közül kiválasztják a legfontosabbakat. 166.
A honfoglalás eseményeit leíró krónikások történetei színesek, mesések. A történészek egyéb források és régészeti emlékek segítségével keresik a valóság alapját e mesés történeteknek. 151.			

Ádám: a Biblia szerint az első ember, akit az Úr teremtett.

Akropolisz: szent domb Athénban, amelyen Athéné temploma, a Parthenón áll.

Attila: hun fejedelem, Róma legveszélyesebb ellenfele az 5. században. Birodalmának központja a mai Magyarország területén volt.

Augustus: az első római császár, akit Caesar fogadott örökbe. Róla nevezték el az augusztus hónapot.

betűírás: a föníciaiak által létrehozott írás, amelynek minden jele egy-egy beszédhangot jelölt.

Biblia: a zsidók és keresztények szent könyveit tartalmazó gyűjtemény, két része az Ószövetség és az Újszövetség.

céh: olyan társulás, amelyben közös mesterséget űző, a város ugyanazon utcájában lakó kézművesek tömörültek. A céheket mesterek vezették, akiknek legények és inasok segítettek munkájukban.

Dávid: a zsidók egyik első királya, aki a fővárost Jeruzsálembe helyezte.

demokrácia: népuralom, amelyben a törvényeket nem a királyok hozzák, hanem az ókorban a népgyűlés, később pedig az országgyűlés.

diaszpóra: szétszórás, a jeruzsálemi szentély pusztulása után a szétszóródott zsidóságot jelöli. Általános értelemben bármely nép távoli vidékekre sodródott csoportjai.

diktátúra: erőszakos egyeduradalom. Rómában veszály esetén a két konzul helyébe egy teljhatalmú diktátort (latinul dictator) választottak fél évre. Caesar is dictator lett, de az ő uralma nem csak hat hónapig tartott.

ékírás: agyagtáblákba nyomott és karcolt ék alakú jelek az ókori Mezopotámiában, amelyek szótagokat és fogalmakat jelöltek.

emberöltő: nagyjából harminc-harminchárom évből álló időszak. 100 év nagyjából három emberöltő.

eretnek: olyan ember, aki a keresztény egyház tanításaival és a zsinatok határozataival nem értett egyet.

Éva: a Biblia szerint az első ember, Ádám felesége.

évszázad: száz évből álló időszak.

évtized: tíz évből álló időszak.

fáraó: az egyiptomi uralkodó elnevezése az Újbirodalomtól kezdve.

fejedelem: több törzsből álló nép királyi címet nem viselő uralkodója, többnyire a kereszténység felvétele előtt.

félnomád életmód: az állandóan vándorló nomádoktól eltérően vetéstől aratásig egy helyben lakó népek életmódja.

finnugor: nyelvcsalád, amelynek legjelentősebb rokon nyelvei a magyar, a finn és az észt. Ezen kívül még sok kisebb nyelv tartozik hozzá.

Gellért püspök: István király fiának, Imre hercegnek a nevelője. A Vata-féle pogánylázadás alatt mártírhalált halt, kocsival a róla elnevezett Gellért-hegyről a mélybe lökték a hitetlenek.

Géza fejedelem: a kalandozásoknak véget vető, az európai keresztény uralkodókkal kiegyező magyar fejedelem, aki fiának, a későbbi István királynak a bajor herceg leányát, Gizellát kérte feleségül. Megkezdte az ország keresztény hitre térítését.

Gutenberg: a 15. században élt német mesterember, aki a könyvnyomtatás új módszerét találta fel.

Hannibál: tehetséges pun, vagyis karthágói hadvezér a Kr. e. 3. században, a rómaiak esküdt ellenfele. Hadseregével átkelt az Alpok hágóin.

Héber Biblia: a Biblia első, héberül írt része, a zsidó vallás és a kereszténység szent könyveit tartalmazza. A keresztények Ószövetségnek nevezik.

hieroglifa: szent véset, az egyiptomi írás neve. A kis képecskékhez hasonlító hieroglifák fogalmakat, szótagokat vagy betűket jelöltek.

honfoglalás: egy nép új hazába költözése. A magyarság 895-ben költözött be a Kárpát-medencébe.

hűbéres: a hűbéri lánc azon tagja, aki alávetettként földet kap hűbérurától, cserébe pedig hűséget és szolgáltatásokat ígér neki.

hűbérúr: a hűbéri lánc azon tagja, aki hűségért és szolgáltatásokért cserébe földet adományoz alávetettjének, a hűbéresnek.

hun: lovon harcoló, nyilazó nomád népcsoport, legjelentősebb fejedelme Attila.

ispán: a vármegyék élén álló tisztviselő, aki a királyt képviselte az adott területen. Beszedte az adókat, bíraskodott, és vezette a vármegye hadseregét.

iszlám: Mohamed próféta által kidolgozott egyistenhívő vallás. Követői a muszlimok, akik Allahot imádják istenként.

IV. Béla: a tatárjárás alatt (1241–1242) a magyarok királya, aki a mongol hódítók elvonulása után újjáépítette az országot, amelyért második honalapítóként tiszteljük. Kővárakat építtetett, fallal erősítette meg a városokat, és idegen lakosokat, telepeseket fogadott be az országba.

járvány: olyan megbetegedés, amely nagyobb területeket érint, és sokszor a népesség nagy részének halálával jár. A középkorban a pestis („fekete halál”) egész városokat, falvakat irtott ki. Justinianus bizánci császár korában, illetve 1347 és 1351 között tombolt Európában a két legnagyobb pestisjárvány.

jeruzsálemi szentély: az Úr jeruzsálemi temploma, amit Salamon király építtet. A szentély leromboláság a zsidó vallás központja.

Jézus: nagy hatású zsidó vallási tanító, a kereszténység megalapítója. A keresztény tanítások szerint az Úr egyszülött fia, aki emberi testben Máriától született.

jobbágy: az ókori rabszolgák és a földdel nem rendelkező szabad közemberek leszármazottai, akik megélhetésükért a földesurak szolgálatába szegődtek, és parasztként a földesuraktól kapott földeket művelték.

József: Jézus nevelőapja, Mária férje.

Julius Caesar: római politikus a Kr. e. 1. században. Kemény kézzel vezette az államot, ezért meggyilkolták. A császár szó az ő nevéből származik, noha ő maga nem volt császár. Róla nevezték el a július hónapot.

kalandozás: azoknak a zsákmányszerző hadjáratoknak a neve, amelyeket a magyarok indítottak a 9-10. században a Bizánci Birodalom, Itália és Nyugat-Európa ellen. A rettegett magyar harcosok miatt így imádkozott egész Európa: „A magyarok nyilaitól ments meg, Uram, minket!”

kódex: a szerzetesek által kézzel másolt könyv.

kolostor: a szerzetesek lakóhelye, ahol az apát vezetése alatt éltek.

Könyves Kálmán: László király unokaöccse és utódja, rendkívül intelligens, írni-olvasni tudó magyar király, aki enyhített a törvények szigorán, törvénybe foglalta, hogy boszorkányok nincsenek, és elfoglalta Dalmáciát.

könyvnyomtatás: a 15. században Johannes Gutenberg által kifejlesztett módszer, amely ólomból készült apró betűkkel oldotta meg a nyomtatást, és amely a késői középkor legfontosabb találmánya lett. Nagy számban lehetett ezután olcsó könyveket előállítani, elterjedt az olvasás ismerete.

középkor: történeti időszak, amely a Nyugat-római Birodalom bukásától (476) az amerikai földrész felfedezéséig (1492) tartott.

középkori város: olyan fallal körülvett nagyobb település, amely egy összegben adózott a királynak, és különböző kiváltságokat (például vásártartási jog, saját polgármester és önkormányzat) élvezett.

Krisztus előtt: Kr. e., időszámításunk kezdőpontja előtti évek, régebbi jelölésük i. e., vagyis időszámításunk előtt.

Krisztus után: Kr. u., időszámításunk kezdőpontja utáni évek, régebbi jelölésük i. sz., vagyis időszámításunk szerint.

kun: sztyeppei nomád nép, amelyet a magyarok a tatárjárás előtt és után befogadtak az országukba.

légió: a római hadsereg legnagyobb egysége, nehézfegyverzetű gyalogosokból és kisebb lovaságból állt.

lovag: olyan nemes, aki életét a kardforgatásnak szentelte. A lovagok a nemesi családok fiatalabb fiai közül kerültek ki, akik az elsőszülöttségi jog miatt ki voltak zárva az öröklésből.

majorság: az uradalom azon része, amelyet a földesúr nem ajándékozott el senkinek, és a saját tulajdonában maradt. A jobbágyok művelték meg ingyenmunkával, robottal.

Mária: Jézus édesanyja, József felesége.

mítosz: istenekről és emberfeletti hősökről szóló ősi elbeszélés.

Mohamed: az iszlám vallás Mekkából származó prófétája, akinek a tanításait a Korán foglalja össze.

Mózes: a Biblia szerint a zsidó népet az egyiptomi fogságból Kánaán határáig vezető férfi, aki a Tízparancsolatot kapta az Úrtól.

múmia: vegyszerekkel és pólyákkal tartósított halottak az ókori Egyiptomban.

Nagy Károly: a Frank Birodalom létrehozója, akit hódításai után 800 decemberében a pápa császárrá koronázott Rómában. Birodalmának központja Aachen lett.

nagycsalád: több családból és nemzedékből álló embercsoport, a nemzetség része.

nemzetség: több rokon nagycsaládból álló embercsoport, a törzs része.

népgyűlés: gyűlés a görög és az itáliai városokban, amelyeken eleinte tájékoztatták a polgárokat, később pedig a törvényeket és a hivatalok viselőit is ezen szavazták meg.

népvándorlás: népcsoportok új hazát keresése, amelyet ellenséges támadások vagy természeti katasztrófák idéztek elő.

Noé: A Biblia szerint a vízözönt családjával és a kiválasztott állatokkal együtt a bárkáján túlélő férfi.

ókor: történeti időszak, amely az első birodalmak megjelenésétől a Nyugatrómai Birodalom bukásáig, 476-ig tartott.

olimpia: Kr. e. 776-tól a görög Olümpiában négyévenként Zeusz tiszteletére rendezett sportversenyek elnevezése, amelyeken bármelyik görög állam polgárai részt vehettek.

öntözéses földművelés: a folyók megáradt vizét gátak és csatornák segítségével a száraz időszakban felhasználó mezőgazdaság.

őskor: az emberiség történetének első, leghosszabb korszaka, amely az emberré válástól az első birodalmak megjelenéséig, nagyjából Kr. e. 3000-ig tartott.

Ószövetség: a Biblia első része, amely a zsidóság és a kereszténység szent könyveit tartalmazza.

pápa: a keresztény egyház Rómában székelő vezetője, aki magát Szent Péter utódjának tartja. A bíborosok választják.

Periklész: az athéni demokrácia vezetője a Kr. e.

5. század közepén.

piramis: hatalmas, gúla alakú kőépület Egyiptomban, amelyet a fáraó múmiájának megvédelmezésére emeltek.

provincia: a Római Birodalom Itálián kívüli tartománya. Az első provincia Szicília volt. Magyarországon a Dunántúl Pannónia provincia része volt.

rabszolga: szabadságától megfosztott, mások tulajdonában dolgozó ember, akit el lehetett adni és meg lehetett vásárolni.

régészet: régi korok földbe került emlékeit feltáró és értelmező tudomány.

robot: a jobbágyok ingyenmunkája a földesurak majorságán.

Romulus: a mesés hagyomány szerint Róma alapítója, akinek az életét csecsemőkorában egy anyafarkas mentette meg.

Salamon: a zsidók igazságos királya, Dávid utóda, a jeruzsálemi templom építője.

Szent Benedek: az első keresztény szerzetesrend, a Bencés Rend alapítója. Magyarországon a legrégebbi és leghíresebb bencés kolostor Pannonhalmán található.

Szent István: Géza fejedelem fia, a magyarok 1000-ben megkoronázott államalapító királya, aki kiépítette az egyházszerkezetet és a vármegyarendszert. László király uralkodása idején érdemei miatt szentté avatták.

Szent Korona: a magyar nép legbecsesebb ereklyéje, amelyet a magyar királyok koronázására használt az esztergomi érsek. Két részből áll, a latin és a görög koronából, amelyeket mai tudásunk szerint III. Béla uralkodása alatt (1172–1196) illesztettek össze.

Szent László: magyar király 1077 és 1095 között, aki nagyon szigorú törvényekkel rendet teremtett az országban. Betiltotta a pogány vallásgyakorlást, szentté avattatta a pápával István királyt, Imre herceget és Gellért püspököt, legyőzte a kunokat, valamint birtokba vette Horvátországot.

Szent Margit: IV. Béla leánya, akit a király apácának ajánlott, miután az ország megmenekült a tatárdúlástól. A Nyulak szigetén (a mai Margit-szigeten) élt, a legenda szerint jóképesség-

gel rendelkezett, amellyel gyakorta segítette édesapját diplomáciai ügyekben. Példamutató életéért a 20. században szentté avatták.

szerszámkészítés: emberi sajátosság, olyan eszközök tervezett előállításai, amelyek megkönnyítik a munkát.

szertesz: elzárta, kolostorban élő egyházi személy, aki mindennapjait imával és munkával tölti, valamint betegeket és időseket gondoz, s kézzel írt könyveket, kódexeket készít. A szerzetesek vezetője az apát, a női szerzeteseket pedig apácáknak nevezzük.

táltos: a kereszténység előtti magyar ősvallás papja, aki gyógyított és jósolt is.

tatár: a Dzsingisz kán által létrehozott hatalmas Mongol Birodalom lakója. A tatárok 1241-ben Batu kán vezetésével rátörtek Magyarországra, amelyet a győztesen megvívott muhi csata után egy éven át fosztogattak.

távolsági kereskedelem: Európán kívüli területekkel (elsősorban Indiával, Kínával és Indonéziával) folytatott kereskedelem, amely luxuscikkek (például egzotikus fűszerek, selyem) behozatalát tűzte ki céljául.

tized: István király által elrendelt egyházi adó. A termény tized részét be kellett szolgáltatni az egyháznak.

törzs: több nemzetségből álló népcsoport, élén a törzsfőnök áll.

Újszövetség: a Biblia második, görögül írt része, a kereszténység szent könyveit tartalmazza. Jézus és tanítványai történetét beszéli el.

uradalom: a földesúr birtokában lévő földek összessége, amelyet a nemes katonai szolgálataért cserébe kapott a királytól. A középpontjában állt a földesúr vára. A szántóföldek mellett erdők, legelők, jobbágyfalvak tartoztak hozzá.

vallási intolerancia: a középkori keresztény egyház és az iszlám vallás is üldözte a másképp gondolkodó embereket, akik a hivatalos tanításokkal nem értettek egyet.

vár: fallal körülvett lakótorony, amely az uradalom középpontjában áll. Itt laktak a földbirtokos nemesek és a nemesek családtagjai.

vármegye: István király által alapított területi egység, amely középpontjában egy-egy vár állt. A vármegyék élére az ispánok kerültek.

városállam: egy városból és a körülötte elterülő falvakból álló görög vagy itáliai állam.

Zeusz: a görögök főistene. Tiszteletére rendezték az olimpiákat.

zsidó vallás: egyistenhit, amelynek központjában a világot megteremtő, az embereknek törvényt adó Úr áll.

zsidóüldözés: vallási intolerancia a zsidókkal szemben. A keresztények és a muszlimok eltérő hitelveik miatt megbélyegezték a zsidókat.

